

การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย: กรณีศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านพลังงานระหว่างรัสเซียและจีน



บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Russia's Eastward Turn: A Case Study of Energy Relationship between Russia and China



A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in International Relations

Department of International Relations

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2017

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย: กรณีศึกษาความสัมพันธ์
ทางด้านพลังงานระหว่างรัสเซียและจีน

โดย

นางสาวธัญสุดา เทพกุล

สาขาวิชา

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐนันท์ คุณมาศ

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....คณบดีคณะรัฐศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ สรวิต ชัยนาม)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐนันท์ คุณมาศ)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิพรัตน์ บุบผะศิริ)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ชญสุดา เทพกุล : การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย: กรณีศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านพลังงานระหว่างรัสเซียและจีน (Russia's Eastward Turn: A Case Study of Energy Relationship between Russia and China) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร. ณัฐนันท์ คุณมาศ, 180 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษานโยบายการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียโดยใช้กรณีศึกษาความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน ระหว่างปี 2009 – 2015 โดยประยุกต์ใช้แนวคิดสังคมนิยมเชิงรุกของจอห์น เมียร์ซไฮเมอร์ เป็นกรอบในการศึกษาร่วมกับแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ แนวคิดภูมิเศรษฐศาสตร์ และแนวคิดข้าอำนาจ เพื่อเสนอว่า การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียเป็นการพยายามแสวงหาพันธมิตรและความอยู่รอดในช่วงเวลาที่อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาตกลงและความสัมพันธ์กับตะวันตกเสื่อมถอย นับตั้งแต่สงครามจอร์เจียในปี 2008 ตลอดจนวิกฤตยูเครนในปี 2014 โดยใช้ทรัพยากรพลังงาน ได้แก่ น้ำมันและแก๊สธรรมชาติ ในเขตไซบีเรียตะวันออกและเขตตะวันออกไกลที่มีอยู่จำนวนมากเป็นเครื่องมือในการผูกมิตรกับจีน ตลอดจนใช้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานเป็นทางไปสู่การขยายบทบาทและอิทธิพลในด้านตะวันออกเพื่อถ่วงดุลกับตะวันตก

จากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนถือเป็นความสำเร็จของการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย ดังปรากฏให้เห็นได้จากการเกิดระบบท่อขนส่งน้ำมันจากรัสเซียไปสู่จีนและไปยังชายฝั่งเอเชียแปซิฟิก และจากโครงการ Power of Siberia ในปี 2014 ที่ครอบคลุมถึงข้อตกลงซื้อขายแก๊สระหว่างรัสเซียกับจีนในระยะยาวและการก่อสร้างท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติสายแรกจากรัสเซียสู่จีน และโครงการนี้ยังกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในทำนองเดียวกันกับประเทศในเอเชียตะวันออก การเกิดระบบท่อขนส่งดังกล่าวเป็นการรับประกันถึงความมั่นคงด้านพลังงานระยะยาวของรัสเซียกับจีน รวมถึงประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออก และทำให้รัสเซียสามารถถ่วงดุลการส่งออกพลังงานได้ทั้งสองฝั่งของโลก นอกจากนี้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนทำให้รัสเซียหลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งกับตะวันตก สนับสนุนระเบียบโลกแบบหลายขั้วอำนาจ และเป็นส่วนหนึ่งในการถ่วงดุลอำนาจกับชาติตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาจากการใช้น้ำมันและแก๊สธรรมชาติ

ภาควิชา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

ปีการศึกษา 2560

5780615124 : MAJOR INTERNATIONAL RELATIONS

KEYWORDS: การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย / ตะวันออก / เขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกล
รัสเซีย / ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน / ท่อน้ำมันสายไซบีเรียตะวันออก -
มหาสมุทรแปซิฟิก / โครงการ POWER OF SIBERIA

THANSUDA TEPGUL: Russia's Eastward Turn: A Case Study of Energy Relationship between Russia and China. ADVISOR: ASST. PROF. NATTHANAN KUNNAMAS, Ph.D., 180 pp.

This thesis is focused on the Russia's Eastward Turn by using a case study of energy relationship between Russia and China during 2009 – 2015. This study applies the offensive realism theory; initiated by John Mearsheimer; as a main framework and integrates with Geopolitics, Geo-economic, and Polarity approach. The research argues that the Russia's Eastward Turn had attempted to seek survival and a partner while United States' influence declined and the relationship with western countries worsened since the Georgia War in 2008 and Ukraine Crisis in 2014. Oil and natural gas in Eastern Siberia and Russia Far East had been used as the tools to make the relationship with China and use this relation to expand role and influence in the East for balancing the western power.

The study shows that the energy relations between Russia and China were the most successful policy of Russia's Eastward Turn, resulting in the construction of pipeline system from Russia to China and Asia – Pacific coast. The Power of Siberia project in 2014 had covered a long-term gas deal and the first construction of gas pipeline to China. This project also urged cooperation among East Asian countries in a similar way. The existence of those pipelines would assure long-term energy security for both Russia and China as well as other East Asian countries, i.e., to balance exporting energy between both sides of the world. Moreover, the energy relations with China benefitted Russia to avoid the conflict with the west, supported multipolar world orders and balanced the western power especially the United states by using oil and natural gas.

Department: International Relations Student's Signature

Field of Study: International Relations Advisor's Signature

Academic Year: 2017

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาของอาจารย์ที่ปรึกษา ผศ. ดร.ณัฐนันท์ คุณมาศ ที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการชี้แนะแนวทาง และให้คำปรึกษา เพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีความถูกต้องและสมบูรณ์มากที่สุด พร้อมทั้งก็คอยดูแลและเอาใจใส่ติดตามงานของผู้เขียนอยู่เสมอ ผู้เขียนขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งที่ได้อาจารย์ท่านนี้เป็นที่ปรึกษา หากปราศจากอาจารย์ที่ปรึกษา ท่านนี้ ผู้เขียนคงเขียนงานอย่างยากลำบาก และวิทยานิพนธ์เล่มนี้คงสำเร็จได้ยาก ขอขอบพระคุณ รศ. สรวิศ ชัยนาม ประธานสอบวิทยานิพนธ์ ตลอดจน ผศ. ดร.ทิพรัตน์ บุปผะศิริ กรรมการภายนอก ที่เสียสละเวลาอันมีค่ามาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์และทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีเนื้อหาสาระที่ครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ที่ร่วมเดินทางบนเส้นทางในการทำวิทยานิพนธ์เช่นเดียวกัน ที่คอยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษาปัญหา และประดับประดาองค์ความรู้ให้ผ่านพ้นช่วงเวลาที่ยากลำบาก อยู่เสมอ และขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อนๆ และน้องๆ ที่เข้ามาในชีวิตของผู้เขียนในช่วงการเรียนรู้ ปริญญาโทครั้งนี้ ทุกคนมีส่วนที่ทำให้ผู้เขียนไม่รู้สึกลำบากใจ และมีกำลังใจในการค้นคว้าหาข้อมูลเขียนวิทยานิพนธ์ รวมถึงช่วยชดเชยช่วงเวลาที่ไม่สนุกในการทำวิทยานิพนธ์เป็นอย่างยิ่ง

ท้ายที่สุดขอขอบพระคุณบิดา - มารดา ที่เป็นกำลังใจสำคัญในยามท้อถอย คอยปลอบโยนยามอ่อนแอ และเป็นกำลังใจในการขับเคลื่อนความสำเร็จในครั้งนี้ ความสำเร็จที่มีในวันนี้ผู้เขียนขอมอบให้แด่ท่านทั้งสอง ตลอดจนขอขอบคุณครอบครัว ญาติพี่น้องทุกท่าน ที่คอยห่วงใยและเป็นกำลังใจไม่แพ้กัน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามวิจัย	5
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	6
1.4 สมมติฐานงานวิจัย.....	6
1.5 กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	6
1.5.1 ทฤษฎีสัจนิยมเชิงรุก.....	6
1.5.2 แนวคิดเรื่องชั่วอำนาจ	9
1.5.3 แนวคิดเรื่องภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์.....	11
1.6 ขอบเขตการศึกษา	14
1.7 วิธีการวิจัย	14
1.8 การทบทวนวรรณกรรม	15
1.8.1 การใช้พลังงานของรัสเซียเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูประเทศหลังสหภาพโซเวียตล่ม สลาย.....	15
1.8.2 การพัฒนาประเทศโดยเปรียบเทียบและความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนหลัง สหภาพโซเวียตล่มสลาย	19

1.8.3 การขยายบทบาทของรัสเซียมายังเอเชียตะวันออก.....	22
1.9 วิธีการนำเสนอ.....	24
บทที่ 2 นโยบายต่างประเทศรัสเซียและการมุ่งสู่ตะวันออก	25
2.1 นโยบายต่างประเทศและวิกฤตการณ์เมืองรัสเซียในยุคเเลดซ์กิน	26
2.2 นโยบายต่างประเทศรัสเซียยุคปูตินและความขัดแย้งกับตะวันตก	33
2.2.1 นโยบายต่างประเทศรัสเซียยุคปูติน	33
2.2.2 สงครามจอร์เจียและวิกฤตยูเครน	36
2.3 การมุ่งสู่ตะวันออก (Povorot na vostok).....	43
บทที่ 3 ความสัมพันธ์จีน – รัสเซีย: พลังงานรัสเซียมุ่งสู่จีน	57
3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซีย – จีน.....	57
3.1.1 ความสัมพันธ์ก่อนนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย	57
3.1.2 ความสัมพันธ์ตั้งแต่ ปี 2009: ช่วงเวลารัสเซียมุ่งสู่ตะวันออก	64
3.2 ความสำคัญของน้ำมันและแก๊สธรรมชาติต่อรัสเซีย	69
3.3 ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน: น้ำมันและแก๊สธรรมชาติ.....	74
3.3.1 ความสัมพันธ์ก่อนเกิดระบบท่อ: CNPC และ Sinopec ในรัสเซีย.....	76
3.3.2 ความสัมพันธ์จากท่อขนส่งน้ำมันอีเอสพีโอ	82
3.3.3 ที่มาของความสัมพันธ์ว่าด้วยเรื่องแก๊ส	90
3.3.4 ความสัมพันธ์จากโครงการแก๊สภาคตะวันออก (The Eastern Gas Program) และโครงการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง	97
บทที่ 4 ทรัพยากรพลังงานและบทบาทอำนาจของรัสเซียในการมุ่งสู่ตะวันออก	107
4.1 น้ำมันและแก๊สธรรมชาติกับนโยบายสู่มหาอำนาจด้านพลังงานของรัสเซีย	107
4.2 รัสเซียในสายตาจีนและความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตร.....	115
4.3 ความสัมพันธ์ด้านพลังงาน: เส้นทางสู่เอเชียแปซิฟิก.....	123

4.4 ความสัมพันธ์ด้านพลังงาน: ผลกระทบต่อข้าวอำนาจในเอเชียและระบบระหว่างประเทศ... 134	
บทที่ 5 บทสรุป..... 150	150
รายการอ้างอิง..... 157	157
ภาคผนวก..... 172	172
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์..... 180	180



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 3.1	สินค้านำเข้าของรัสเซียจากจีน ระหว่างปี 1996 – 2010 (ร้อยละ).....	62
ตารางที่ 3.2	สินค้าส่งออกจากรัสเซียไปจีน ระหว่างปี 1996 – 2010 (ร้อยละ).....	62
ตารางที่ 3.3	โครงการแก้สธรรมชาติและปริมาณการส่งออกไปจีนของรัสเซีย.....	98
ตารางที่ 4.1	ปริมาณการส่งออกแก้สธรรมชาติโดยระบบท่อและแก๊สแอลเอ็นจีของรัสเซีย.....	131

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 2.1 กราฟแสดงสัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของรัสเซีย	28
แผนภูมิที่ 2.2 กราฟแสดงสัดส่วนผลผลิตอุตสาหกรรมของรัสเซีย	28
แผนภูมิที่ 2.3 แสดงการเปรียบเทียบอายุเฉลี่ยของชาวรัสเซียและจีน	30
แผนภูมิที่ 3.1 กราฟแสดงมูลค่าการค้าทวิภาคีระหว่างรัสเซียต่อจีน	61
แผนภูมิที่ 3.2 แสดงมูลค่าการค้าทวิภาคีระหว่างรัสเซียต่อจีน	67
แผนภูมิที่ 3.3 แสดงจำนวนการพบปะระดับสูงระหว่างรัสเซียกับจีน ระหว่างปี 2005 - 2015	68
แผนภูมิที่ 3.4 แสดงการส่งออกพลังงานจากรัสเซียไปจีน ระหว่างปี 2004 - 2015	75
แผนภูมิที่ 3.5 แสดงการผลิตและการบริโภคน้ำมันดิบของจีน	77
แผนภูมิที่ 3.6 แสดงการนำเข้าน้ำมันดิบของจีน	77
แผนภูมิที่ 3.7 แสดงสัดส่วนการส่งออกน้ำมันดิบของโลก ปี 2015	78
แผนภูมิที่ 3.8 แสดงสัดส่วนการนำเข้าน้ำมันดิบของตลาดโลก ในปี 2015	78
แผนภูมิที่ 3.9 แสดงการขายน้ำมันดิบและผลิตภัณฑ์จากการกลั่นของรัสเซียต่อจีน	86
แผนภูมิที่ 3.10 กราฟเปรียบเทียบปริมาณการผลิตและการบริโภคแก๊สธรรมชาติ	91
แผนภูมิที่ 3.11 แสดงการเปรียบเทียบการนำเข้า LNG จากรัสเซีย ของจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้	92
แผนภูมิที่ 3.12 แสดงการคาดการณ์การนำเข้าแก๊สธรรมชาติของจีน	105

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 แผนที่เสนอเส้นทางท่อขนส่งแก๊สและน้ำมันของตะวันออกไกลรัสเซีย	4
ภาพที่ 2.1 แผนที่ประเทศจอร์เจียและเขตคอเคซัสเหนือ	37
ภาพที่ 2.2 แผนที่แสดงเขตตะวันออกไกลรัสเซียและเขตไซบีเรียตะวันออกในปี 2008	53
ภาพที่ 3.1 ศูนย์การผลิตน้ำมันและแก๊สธรรมชาติบนเกาะชัคคาลิน	80
ภาพที่ 3.2 แสดงระบบท่อขนส่งน้ำมันไซบีเรียตะวันออก – มหาสมุทรแปซิฟิก	84
ภาพที่ 3.3 แสดงเส้นทางท่อขนส่งน้ำมันอตาสุ – อลาสซานโคว (Atasu – Alashankou)	88
ภาพที่ 3.4 ภาพแสดงศูนย์ผลิตแก๊สและเส้นทางท่อก๊าซตะวันออกไกลของรัสเซีย	96
ภาพที่ 3.5 โครงการแก๊สภาคตะวันออก (Gazprom’s Eastern Gas Program).....	99
ภาพที่ 3.6 โครงการ The Power of Siberia.....	100
ภาพที่ 3.7 แหล่งแก๊สธรรมชาติของโครงการชัคคาลิน 1, 2 และ 3	102
ภาพที่ 3.8 ระบบท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติฝั่งตะวันออกไกลของรัสเซียและ	104
ภาพที่ 3.9 เส้นทางขนส่ง LNG จากท่าเรือซาเบ็ตต้า (Sabetta) บนคาบสมุทรยามัล (Yamal)..	105
ภาพที่ 4.1 แสดงที่ตั้งของท่าเรือซารูบิโน (Zarubino port).....	126
ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงเส้นทางท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติจากเกาะชัคคาลินไปยังญี่ปุ่น	128
ภาพที่ 4.3 ภาพแสดงแผนการสร้างระบบท่อ รัสเซีย – จีน – เกาหลีใต้	130
ภาพที่ 4.4 แสดงเส้นทางขนส่งแก๊สแอลเอ็นจีของโครงการยามัล แอลเอ็นจี (Yamal LNG)	133
ภาพที่ 4.5 ภาพแสดงโครงการท่อขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติระหว่างรัสเซีย – จีน.....	138

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภายหลังจากล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปี 1991 รัสเซียต้องเผชิญกับสภาพเศรษฐกิจตกต่ำและสูญเสียอำนาจทางการเมืองระหว่างประเทศไป เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รัสเซียนำทรัพยากรพลังงาน โดยเฉพาะน้ำมันและแก๊สธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์มาเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง ความมั่นคงด้านพลังงานจึงมีความหมายเท่ากับความมั่นคงของชาติซึ่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติมักถูกใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ¹

เดิมรัสเซียเน้นการดำเนินนโยบายต่างประเทศไปยังประเทศทางฝั่งตะวันตก โดยคำนึงถึงสหรัฐอเมริกา รวมถึงประเทศยุโรปตะวันตกเป็นตัวแสดงหลัก และพยายามบูรณาการให้เข้ากับชาติตะวันตก เห็นได้จากความพยายามเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจให้เป็นระบบตลาด การเปลี่ยนระบอบการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย ฯลฯ ทว่าตั้งแต่เกิดสงครามจอร์เจียในปี 2008 เป็นต้นมา รัสเซียต้องเผชิญกับมาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจและการเมืองจากตะวันตกที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศตะวันตก (สหรัฐอเมริกาและยุโรปตะวันตก) ให้เสื่อมถอยลงอย่างเห็นได้ชัด จึงเป็นเหตุให้รัสเซียหันไปให้ความสำคัญกับประเทศเพื่อนบ้านทางฝั่งตะวันออกโดยเฉพาะจีน และทำให้เกิด “การมุ่งสู่ตะวันออก” ขึ้นมาในนโยบายต่างประเทศรัสเซีย²

แม้ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับประเทศเพื่อนบ้านทางฝั่งตะวันออกได้มีอย่างยาวนานก่อนปี 2008 ก็ตาม ดังที่จีนที่มีความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ร่วมกันมาตั้งแต่ปี 1996 เพียงแต่ยังไม่โดดเด่นเท่าหลังปี 2008 ปัจจัยหนึ่ง คือ วิกฤตการณ์ยูเครน ในปี 2014 ซึ่งเป็นความขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้านด้านตะวันตกได้พัฒนากลายเป็นความขัดแย้งรุนแรงระหว่างรัสเซียกับกลุ่มประเทศตะวันตกหลังยุคหลังสงครามเย็น ส่งผลให้ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกอยู่ในขั้นวิกฤตจนรัสเซียต้องเผชิญกับมาตรการคว่ำบาตร ในทางหนึ่งความขัดแย้งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อการซื้อขายพลังงานของรัสเซียอย่างเลี่ยงไม่ได้ร่วมด้วย แต่ในทางกลับกัน ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ด้านตะวันออกของรัสเซียเป็นที่ตั้งของเขตไซบีเรียตะวันออก (Eastern Siberian) และเขตตะวันออกไกล (Far East: RFE) ซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงและมีพรมแดนติดกับจีน ซึ่งมีทรัพยากรน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ พื้นที่ดังกล่าวจึงกลายเป็นจุดสำคัญต่อนโยบายการมุ่งสู่ตะวันออกของ

¹ R. G. Gidadhubli, "Russia: Oil and Politics," *Economic and Political Weekly* 38, no. 21 (2003): 2030.

² Witold Rodkiewicz, "Turn to the East : The Flawed Diversification of Russia Foreign Policy," *Point of View* 44 (2014): 7.

รัสเซีย ดังนั้น การสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือกับประเทศทางด้านตะวันออกอย่างเช่นจีนจึงมีความสำคัญต่อการอยู่รอดของรัสเซียในช่วงเวลานี้เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะใช้ทรัพยากรน้ำมันและแก๊สเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนไปสู่ตะวันออกผ่านความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนเป็นตัวนำ

ทั้งนี้ รัสเซียได้ประกาศแผนยุทธศาสตร์ด้านพลังงานของรัสเซียภายในปี 2030 (Energy Strategy of Russia for the period up to 2030) ซึ่งถูกประกาศออกมาในปี 2010 และบังคับใช้ในปี 2014 แผนยุทธศาสตร์ฉบับนี้ได้รับอิทธิพลจากวิกฤตระหว่าง ปี 2008 – 2009 จึงมีเป้าหมายในการส่งออกพลังงานเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านพลังงานสำหรับอนาคตในระยะยาวโดยเฉพาะในเขตไซบีเรียตะวันออกและเขตตะวันออกไกลรัสเซียเพื่อให้สามารถเพิ่มการส่งออก³ และเพิ่มการส่งออกไปยังเอเชียอีกหนึ่งเท่าตัวต่อยอดจากแผนยุทธศาสตร์พลังงานปี 2020 ของปี 2003 ที่มีจุดมุ่งหมายในการส่งออกน้ำมันร้อยละ 30 และแก๊สธรรมชาติร้อยละ 25 ของปริมาณการส่งออกทั้งหมดไปเอเชีย⁴ เหตุที่เป็นเช่นนี้ คงเพราะรัสเซียเล็งเห็นว่า ตลาดพลังงานเอเชีย โดยเฉพาะกับจีนยังสามารถเติบโตต่อไปได้อีกมาก เพราะจีนนับเป็นผู้บริโภคน้ำมันรายใหญ่ของโลกรองจากสหรัฐอเมริกา⁵ ตลอดจนเป็นผู้หนึ่งที่สนใจลงทุนในพื้นที่รัสเซียไม่น้อยและเป็นตลาดสำหรับพลังงานของรัสเซียที่สำคัญ

ดังนั้น การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียในความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนจึงเป็นไปได้ในทางที่ว่า รัสเซียเป็นผู้ขายที่ต้องการเพิ่มการส่งออกไปด้านตะวันออกโดยต้องพัฒนาแหล่งพลังงานในเขตไซบีเรียตะวันออกและเขตตะวันออกไกล ส่วนจีนเป็นลูกค้าที่ต้องการพลังงานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และจะเป็นผู้ลงทุนในภาคส่วนนี้ อีกทั้งจีนยังถือว่าเป็นลูกค้าชั้นนำที่มั่นคงกว่าประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออก เช่น ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ที่ยังคงมีความขัดแย้งกับรัสเซียและไม่สามารถพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจได้ดีนัก⁶

โครงสร้างพื้นฐานของภาคพลังงานน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำเนินนโยบายด้านพลังงานระหว่างประเทศ คือ ท่อขนส่ง โดยระบบท่อขนส่งทั้งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่ออกจากแหล่งพลังงานทั้งหมดของรัสเซียถูกควบคุมโดยรัฐ ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปเศรษฐกิจของ

³ "Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030," ed. Ministry of Energy of the Russian Federation (Moscow: PAC Energiya, 2010), 10 - 11.

⁴ Linda Jakobson et al., "China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties," *SIPRI Policy Paper* 29 (2011): 27.

⁵ "Global Energy Statistical Yearbook 2017," Enerdata, <https://yearbook.enerdata.net/oil-products/world-oil-domestic-consumption-statistics.html> (May 4, 2018).

⁶ Bobo Lo and Andy Rothman, *China and Russia: Common Interests, Contrasting Perceptions Asia Pacific Strategy*, Asian Geopolitics Special Report (2006), 15.

ประธานาธิบดีปูตินในการซื้อกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในปี 2003⁷ ส่งผลให้โครงการท่อขนส่งน้ำมันทางฝั่งตะวันออก รวมถึงท่อขนส่งจากรัสเซียไปจีนเป็นผลประโยชน์ต่อรัสเซียโดยตรง และยังทำให้รัฐเป็นผู้ตัดสินใจเพียงหนึ่งเดียวในการทำข้อตกลงซื้อขายและกิจการอื่น ๆ ด้านพลังงาน ในกรณีของจีน ข้อตกลงสร้างท่อขนส่งน้ำมันกับจีนเดิมที่เป็นของบริษัทน้ำมันยูโกส (Yukos Oil Company) โดยเอกชน ทำความตกลงร่วมกับบริษัทปิโตรเลียมแห่งชาติจีน (China National Petroleum Corporation: CNPC) หรือ ซีเอ็นพีซี ในการดำเนินการก่อสร้างท่อขนส่งน้ำมันไปยังจีน แต่รัฐมองว่าบริษัทน้ำมันยูโกสเป็นอุปสรรคขัดขวางรัสเซียในการผูกขาดการขนส่งทั้งหมด และจะทำให้เศรษฐกิจของรัสเซียแนบชิดกับจีนมากเกินไป ในที่สุดรัฐบาลจึงบีบให้บริษัทน้ำมันยูโกสต้องขายหุ้นในราคาที่ต่ำแก่รัฐบาล และโครงการทั้งหมดของบริษัทน้ำมันยูโกสจึงตกเป็นของรัฐบาล ทำให้รัฐบาลมีอำนาจถ่วงดุลกับจีนได้อย่างเต็มที่

โครงการท่อขนส่งน้ำมันสายแรกที่สำคัญของรัสเซียกับจีนเป็นท่อที่แยกจากท่อน้ำมันสายไซบีเรียตะวันออก-มหาสมุทรแปซิฟิก (Eastern Siberia–Pacific Ocean oil pipeline: ESPO) หรือท่ออีเอสพีโอ (ภาพที่ 1.1) และท่ออีเอสพีโอยังเป็นท่อน้ำมันสายแรกจากรัสเซียไปยังฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกอีกด้วย โครงการนี้มีที่มาจากการหารือการสร้างท่อน้ำมันจากรัสเซียไปจีนตั้งแต่แรก โดยจะเริ่มต้นจากเมืองอังการสค์ (Anzarak) ในเขตไซบีเรียตะวันออกไปยังเมืองต้าชิง (Daqing) ในมณฑลเฮย์หลงเจียง (Heilongjiang) ของจีน ซึ่งบริษัทยูโกสได้บรรลุข้อตกลงพื้นฐานร่วมกับ ซีเอ็นพีซี ในปี 2001 มูลค่า 3 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ และกำหนดสร้างเสร็จในปี 2005 ซึ่งเมืองต้าชิงเป็นตลาดพลังงานที่สำคัญของรัสเซียกับจีน เพราะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของจีน จึงเป็นการรับประกันถึงการพัฒนาพลังงานในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย และเปิดทางไปสู่การค้ากับเอเชียที่มากขึ้น

⁷ โปรดดู การซื้อกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐ ในภาคผนวก

ภาพที่ 1.1 แผนที่เสนอเส้นทางท่อขนส่งแก๊สและน้ำมันของตะวันออกไกลรัสเซีย

Russia: Government-Proposed Far East Oil and Gas Pipelines (U)



UNCLASSIFIED

760057A1 4-05

ที่มา : EIA ใน , Marshall I Glodman, *Petrostate: Putin, power, and the new Russia*, (New York : Oxford University Press, 2008), p 9.

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่บริษัทยูโกสลาเวียกลายเป็นของรัฐ ปูตินก็ตระหนักว่าการสร้างท่อขนส่งน้ำมันไปยังเมืองต้าชิงโดยตรงอาจทำให้จีนเป็นผู้ผูกขาดในการซื้อเพียงผู้เดียวและจะมีผลต่อการกำหนดราคาน้ำมัน ในปี 2004 รัสเซียจึงเสนอเส้นทางท่อขนส่งน้ำมันใหม่ไปยังเอเชียตะวันออกที่อ่าวคอซมีโน (Kozmino) ใกล้กับท่าเรือนาคอดคา (Nakhodka) ในทะเลญี่ปุ่น (The Sea of Japan) แทน เพราะเป็นเส้นทางขนส่งที่ยืดหยุ่น สามารถส่งออกน้ำมันไปยังประเทศอื่น ๆ นอกเหนือจากจีนได้ ถึงแม้การวางท่อไปยังอ่าวคอซมีโนจะมีระยะทางไกลกว่าและมีค่าใช้จ่ายมากกว่าการวางท่อไปยังเมืองต้าชิงก็ตาม หลังจากการเจรจาหลายครั้ง ในที่สุดในปี 2005 โครงการวางท่อขนส่งน้ำมันจากเขตไซบีเรียไปยังมหาสมุทรแปซิฟิกก็ประสบความสำเร็จ ท่อน้ำมันจะมาจากเมืองไทเซต (Taishet)

ในรัสเซีย ไปยังเมืองท่านาคอคดาในฝั่งแปซิฟิกที่ซึ่งน้ำมันจะถูกขนส่งต่อไปยังประเทศอื่น ๆ ที่เข้าถึงได้ เช่น ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ส่วนท่อที่ไปยังจีนจะถูกแยกที่เมืองสโกโวลอดิโน (Skovorodino) ไปยังเมืองต้าชิง (Skovorodino - Daqing oil pipeline)⁸ ตามเดิม (ภาพที่ 1.1)

ทั้งหมดที่กล่าวมา งานวิจัยนี้จึงจะศึกษานโยบายมุ่งตะวันออกของรัสเซียว่ามีลักษณะเช่นใด โดยเน้นกรณีความสัมพันธ์กับจีนเป็นตัวแสดงหลัก และกำหนดช่วงเวลานับตั้งแต่สงครามจอร์เจียในปี 2008 เนื่องจากเป็นหมุดหมายให้รัสเซียหันห่างจากตะวันตกไปให้ความสำคัญกับประเทศเพื่อนบ้านด้านตะวันออก และทำให้นโยบายมุ่งสู่ตะวันออกปรากฏขึ้นอย่างเป็นทางการในนโยบายต่างประเทศรัสเซีย ตลอดจนในปี 2014 วิกฤตยูเครนที่เกิดขึ้น ได้ขับแรงให้รัสเซียมีปฏิสัมพันธ์กับประเทศทางด้านตะวันออกมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะกับจีนซึ่งเป็นพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ของรัสเซียเป็นพื้นฐาน การดำเนินความสัมพันธ์กับจีนจึงเป็นไปได้ดีเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในด้านตะวันออก โดยเฉพาะช่วงระหว่างปี 2009 – 2015 การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียเน้นมุ่งไปสู่จีน ทั้งนี้ งานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งเน้นวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านพลังงานเป็นกรณีศึกษา เพื่อแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในความสัมพันธ์ เริ่มจากโครงการท่อน้ำมันไซบีเรียตะวันออก-มหาสมุทรแปซิฟิกที่กล่าวมาข้างต้น ท่อขนส่งสายนี้ถูกเปิดใช้อย่างเป็นทางการตั้งแต่ 2009 รวมถึงข้อตกลงซื้อขายแก๊สระยะยาวกับจีนและการก่อสร้างท่อขนส่งแก๊สแห่งแรกจากรัสเซียไปสู่จีน อันสามารถสร้างโอกาสด้านพลังงานในฝั่งตะวันออกให้แก่รัสเซียได้อีกมาก และเชื่อเชิญการลงทุนและการพัฒนาเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลที่เป็นประตูไปสู่เอเชีย ทั้งยังเป็นโอกาสในการตอบโต้กลุ่มประเทศตะวันตกจากความสัมพันธ์ที่ถดถอยอันจะทำให้มองเห็นบทบาทของรัสเซียในเอเชียตะวันออกต่อไป

1.2 คำถามวิจัย

นโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียมีลักษณะอย่างไร เมื่อนำไปใช้ในบริบทของความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนก่อให้เกิดความก้าวหน้าอย่างไร และทำให้รัสเซียมีบทบาทในเอเชียตะวันออกได้อย่างไร

⁸ โรเบิร์ต เอ็ม คัตเลอร์, "แดนมังกรยังคงตามล่าหาน้ำมันไม่หยุดยั้ง," 2554, ผู้จัดการออนไลน์, <http://www.manager.co.th/Science/ViewNews.aspx?NewsID=9540000089045> (4 เมษายน 2559).

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษานโยบายการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย

1.3.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และความก้าวหน้าของความร่วมมือด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน

1.3.3 เพื่อศึกษาบทบาทของรัสเซียจากความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนในเอเชียตะวันออก

1.4 สมมติฐานงานวิจัย

การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียเป็นการพยายามแสวงหาพันธมิตรและความอยู่รอดในช่วงเวลาที่อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาตกลงและสัมพันธ์กับตะวันตกและเสื่อมถอย โดยมีเขตไซบีเรียตะวันออกและเขตตะวันออกไกลรัสเซียเป็นประตูกู่สู่ตะวันออก และใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในเขตนี้เป็นเครื่องมือมุ่งสู่ตะวันออกและผูกมิตรกับจีน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนก้าวหน้า โดยเฉพาะเกิดระบบท่อขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติไปยังจีนและฝั่งตะวันออก ทำให้รัสเซียสามารถขยายตลาดพลังงานไปยังจีนและฝั่งตะวันออกได้ในระยะยาว ความสัมพันธ์ด้านพลังงานนี้ได้กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในเขตตะวันออกไกลรัสเซียที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งสองฝ่าย และระบบท่อขนส่งดังกล่าวยังทำให้รัสเซียสามารถถ่วงดุลการส่งออกพลังงานได้สองฝั่งโลก ตลอดจนความใกล้ชิดกับจีนยังส่งเสริมแนวคิดมหาอำนาจหลายขั้วในการเมืองโลกอีกด้วย

1.5 กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ผู้วิจัยใช้ประกอบการศึกษานโยบายการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียใช้ประเมินความสัมพันธ์และความก้าวหน้าของความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน ตลอดจนศึกษาบทบาทของรัสเซียที่ขยายไปสู่เอเชียตะวันออกผ่านความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนของวิทยานิพนธ์นี้ คือ สัจนิยมใหม่ (neo - realism) โดยเน้นไปที่สัจนิยมเชิงรุก (offensive realism) ของ จอห์น เมียร์ชไฮเมอร์ (John Mearsheimer) รวมถึงแนวคิดเรื่องขั้วอำนาจ ภูมิรัฐศาสตร์ (Geo-politics) และภูมิเศรษฐศาสตร์ (Geo-economics) ดังต่อไปนี้

1.5.1 ทฤษฎีสัจนิยมเชิงรุก

แนวคิดสัจนิยมใหม่มีแนวคิดพื้นฐานมาจากแนวคิดของเคนเนธ วอลซ์ (Kenneth Waltz) ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีสัจนิยมแบบดั้งเดิม (classic realism) เพื่อแก้ไขจุดบกพร่องที่สัจนิยมแบบดั้งเดิมไม่สามารถใช้อธิบายเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในความสัมพันธ์ระหว่าง

ประเทศได้ ทั้งสองแนวคิดมีลักษณะร่วม คือ มองรัฐเป็นตัวแสดงหลักในระบบระหว่างประเทศที่เป็นสภาวะอนาธิปไตย (anarchy) อันนำไปสู่การที่รัฐต้องช่วยเหลือตัวเอง (self-help) แต่สิ่งที่ต่างกันคือ สัญนิยมแบบดั้งเดิมมองว่า ธรรมชาติของมนุษย์เป็นตัวกำหนดการกระทำของรัฐ เพราะมนุษย์ทุกคนเกิดมาด้วยความหวังที่จะอยู่รอดจึงถูกกำหนดให้ต้องแสวงหาอำนาจให้แก่ตน ซึ่งหมายความว่ารัฐถูกนำโดยมนุษย์ที่มุ่งมั่นในการทำให้รัฐของตนอยู่รอดในสภาวะอนาธิปไตยด้วยการแสวงหาอำนาจให้เหนือกว่ารัฐอื่น ๆ ส่วนแนวคิดสัญนิยมใหม่กลับมองว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีส่วนน้อยมากต่อความต้องการอำนาจของรัฐ แต่โครงสร้างของระหว่งประเทศต่างหากที่ผลักดันให้รัฐต้องแสวงหาอำนาจ เพราะระบบระหว่างประเทศเป็นสภาวะอนาธิปไตยที่ไม่มีอำนาจใดสูงสุด และไม่สามารถรับรองได้ว่ารัฐต่าง ๆ จะปลอดภัยจากการรุกรานจากรัฐอื่น ๆ จึงเป็นเหตุผลเพียงพอที่ทำให้แต่ละรัฐต้องการป้องกันตนเองด้วยการแสวงหาอำนาจ ทำให้สัญนิยมใหม่ของวอลซ์เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสัญนิยมเชิงโครงสร้าง (structure realism) และเป็นฐานไปสู่แนวคิดสัญนิยมเชิงรุกของเมียร์ชไฮเมอร์

แม้เมียร์ชไฮเมอร์ และ วอลซ์ต่างเห็นตรงกันว่า ทุก ๆ รัฐ โดยเฉพาะรัฐที่เป็นมหาอำนาจ (great power) ต่างให้ความสำคัญกับความอยู่รอดมากที่สุด เพราะรัฐย่อมจะอยู่รอดได้เมื่อมีอำนาจมากปกป้องคุ้มครองจากการกระทำของรัฐอื่น ๆ รัฐจึงตระหนักได้ว่าอำนาจ (power) คือหัวใจหลักที่จะทำให้อยู่รอด⁹ แต่สิ่งที่แตกต่างกันออกไป คือ สัญนิยมเชิงรุกมองว่าการแสวงหาอำนาจและความมั่นคงของรัฐนั้นไม่มีที่สิ้นสุด ในขณะที่วอลซ์เห็นว่าการแสวงหาอำนาจนั้นมีข้อจำกัด และมองว่าความมั่นคงคือสิ่งสูงสุดในสภาวะอนาธิปไตย เหตุนี้สิ่งที่รัฐคำนึงถึงเป็นที่หนึ่ง คือ การคงไว้ซึ่งสถานะเดิมในระบบไม่ใช่การขยายอำนาจ¹⁰ แนวคิดของวอลซ์จึงมักถูกจัดเป็นสัญนิยมเชิงป้องกัน (defensive realism) ในทางกลับกัน สัญนิยมเชิงรุกเชื่อว่า “สถานะเดิมแต่ก่อน” (status quo ante) แทบไม่หลงเหลือในการเมืองโลก เพราะระบบระหว่างประเทศได้กระตุ้นให้รัฐแสวงหาโอกาสในการเพิ่มอำนาจในการทำลายคู่แข่ง และฉวยโอกาสจากสถานการณ์หนึ่ง ๆ เมื่อเห็นว่าจะได้ประโยชน์ที่คุ้มค่า เป้าหมายสูงสุด คือ การครองความเป็นเจ้าในระบบ (Hegemony) โดยที่รัฐนั้น ๆ ต้องแสวงหาอำนาจและอิทธิพลให้ได้มากที่สุดเพื่อให้เป็นมหาอำนาจเพียงหนึ่งเดียวในระบบ¹¹ กล่าวได้ว่า ขณะที่วอลซ์จินตนาการถึงโลกของผู้คนที่พอใจในสิ่งที่ตนมี (satisfiers) แต่เมียร์ชไฮเมอร์ กลับมองเห็นแต่ผู้ที่แสวงหาสิ่งสูงสุด (maximizers)¹²

⁹ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 2nd ed. (New York: W.W.Norton, 2014), 21.

¹⁰ Glenn H. Snyder, "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay," *International Security* 27, no. 1 (2002): 151-52.

¹¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 21.

¹² Snyder, Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay, 154.

ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ กรณีสหภาพโซเวียตระหว่างปี 1917 – 1991 ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เมียร์ซ์ไฮเมอร์ มากกว่า เพราะสหภาพโซเวียตพยายามขยายอำนาจเสมอทุกครั้งที่มีโอกาส เช่น กรณีสหภาพโซเวียตบุกอัฟกานิสถานในปี 1979 ต่อมาเมื่อกลายเป็นรัสเซีย สถานะเดิมแต่ก่อนครั้งเป็นสหภาพโซเวียตก็แทบไม่หลงเหลือในการเมืองโลก ยิ่งผลักดันให้รัสเซียแสวงหาอำนาจและความมั่นคงต่อไปอีก โดยเฉพาะเหนือประเทศเพื่อนบ้านฝั่งตะวันตก ในกรณีของจีน สถานะในปัจจุบันเปลี่ยนไปจากแต่ก่อนจนได้ชื่อว่าการผงาดขึ้นมาของจีน และมีแนวโน้มที่จะเติบโตยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการขยายอิทธิพล

ในทางหนึ่ง แนวคิดสังคมนิยมเชิงรุกอาจมองได้ว่าไม่ต่างจากสังคมนิยมแบบดั้งเดิมที่มุ่งแต่การแสวงหาอำนาจ แต่แท้ที่จริงแล้ว สองแนวคิดนี้มีข้อแตกต่างที่ชัดเจนคือ ความกระหายอำนาจของสังคมนิยมเชิงรุกไม่ใช่ความต้องการในแบบของมนุษย์ หากปรากฏในรูปความต้องการของรัฐที่แสวงหาความมั่นคงในสภาวะอนาธิปไตยในระบบระหว่างประเทศ สังคมนิยมเชิงรุกเชื่อว่าระบบระหว่างประเทศผลักดันให้มหาอำนาจต้องเพิ่มอำนาจของตนขึ้นเรื่อย ๆ เพราะเป็นหนทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างความมั่นคงเพื่อความอยู่รอด การที่รัฐมหาอำนาจแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว ไม่ใช่เพราะต้องการสร้างอิทธิพลครอบงำ แต่เป็นเพราะต้องการที่จะอยู่รอด¹³ และมหาอำนาจจะพยายามขยายอำนาจก็ต่อเมื่อมีโอกาส และพวกเขาก็จะหยุดเมื่อเห็นว่าถูกขัดขวางและรอจังหวะที่ดีกว่าในเวลาต่อไป¹⁴ ทั้งนี้ อำนาจที่มหาอำนาจต่างแสวงหาอันมีด้วยกัน 2 แบบ คือ อำนาจทางการทหาร (military power) และอำนาจที่ซ่อนเร้น (latent power) ซึ่งอำนาจที่ซ่อนเร้นคืออำนาจในรูปแบบอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากแสนยานุภาพทางการทหาร โดยส่วนใหญ่จะหมายถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและเงินตรา เพราะเป็นรากฐานในการสร้างกองทัพที่ยิ่งใหญ่เข้มแข็ง¹⁵ เช่น จีนเห็นได้ชัดว่านิยมแสวงหาอำนาจทางเศรษฐกิจ และรัสเซียแสวงหาตลาดและอำนาจด้านพลังงานโดยเฉพาะอำนาจทางท่อขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ

ถึงแม้อำนาจสามารถทำให้รัฐครองความเป็นเจ้าในระบบ หากเมียร์ซ์ไฮเมอร์กลับมองว่าการครองความเป็นเจ้าในระดับโลก (global hegemony) นั้นแทบจะเป็นไปไม่ได้ หรือเกิดขึ้นได้ยาก เนื่องจากว่าการครองความเป็นเจ้า หมายถึง ต้องเป็นมหาอำนาจ (great power) เพียงหนึ่งเดียวในระบบและต้องไม่มีรัฐอื่นใดเป็นเจ้า เช่น ในศตวรรษที่ 19 สหราชอาณาจักรไม่ได้อยู่ในสถานะความเป็นเจ้า เนื่องจากมีมหาอำนาจหลายขั้วในยุโรป¹⁶ หรือในยุคหลังสงครามเย็น สหรัฐอเมริกาอาจจะ

¹³ Mearsheimer, 21.

¹⁴ Ibid., 37.

¹⁵ Ibid., 57 - 67.

¹⁶ เมียร์ซ์ไฮเมอร์ อ้างว่า กลางศตวรรษที่ 19 สหราชอาณาจักรบางครั้งถูกมองว่าครองความเป็นเจ้า แต่ในเวลานั้นยังมีมหาอำนาจอีก 4 ชาติ (ออสเตรีย ฝรั่งเศส รัสเซีย และสเปน) ที่ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสหราชอาณาจักร ดังนั้นยุโรป

คู่มืออำนาจมากที่สุดในเวลานั้น เพราะสหภาพโซเวียตล่มสลาย แต่ก็ไม่ได้มีอิทธิพลเหนือยุโรปหรือเอเชียเหมือนกับที่มีอยู่ในซีกโลกตะวันตก (western hemisphere)¹⁷ ดังนั้น สำหรับเมียร์ชไฮเมอร์ ผลลัพธ์ที่เป็นไปได้มากที่สุด คือ การเป็นรัฐที่ครองความเป็นเจ้าในระดับภูมิภาค (regional hegemon) ซึ่งในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ มีเพียงสหรัฐอเมริกาเท่านั้นที่มีคุณสมบัตินี้¹⁸ สำหรับยุโรป การครองความเป็นเจ้าโดยสมบูรณ์เกิดขึ้นได้ยากเพราะมีมหาอำนาจที่มีสถานะใกล้เคียงกันมากเกินไป เมื่อเป็นเช่นนั้นมหาอำนาจต่าง ๆ จึงมีเป้าหมายที่จะเป็นเจ้าในภูมิภาคของตนมากกว่า การครองอำนาจระดับโลก โดยจะพยายามหาทางทำให้ตนเองมีอำนาจเหนือหรือลดอำนาจของมหาอำนาจอื่น พร้อมกับพยายามป้องกันมหาอำนาจอื่น ๆ ที่จะเข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคของตน¹⁹

1.5.2 แนวคิดเรื่องขั้วอำนาจ

แนวคิดของเมียร์ชไฮเมอร์และวอลซ์ สามารถโยงไปสู่แนวคิดเรื่องขั้วอำนาจ (polarity) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทั้งสองใช้ประกอบการวิเคราะห์เรื่องอำนาจ กล่าวคือ ขั้วอำนาจเป็นแนวคิดที่มองไปที่โครงสร้าง มีความหมายถึงเกณฑ์ของการแบ่งสรรอำนาจ (distribution of capabilities) หากใช้ขั้วอำนาจเดียว (unipolarity) ในการอธิบายแนวคิดนี้ ขั้วอำนาจเดียวจะสื่อถึงความสามารถของรัฐในการควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ และใช้ในการบรรลุเป้าหมายและเอาชนะคู่ต่อสู้ ระดับความสามารถวัดได้จากจำนวนประชากร ขนาดของดินแดน ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิต ความสามารถทางเศรษฐกิจ แส่นยานุภาพทางการทหารและอำนาจเชิงองค์กรและสถาบัน²⁰ หากมองตามแนวทางนี้ จะมีเพียงสหรัฐอเมริกาที่มักถูกใช้มาอธิบายถึงมหาอำนาจขั้วเดียว

การอธิบายเรื่องอำนาจในยุคสงครามเย็น แนวคิดเรื่องขั้วอำนาจของวอลซ์มักถูกอ้างถึง ผ่านเรื่องระบบ 2 ขั้วอำนาจ (bipolar system) เพราะแสดงให้เห็นถึงความสามารถของสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของขั้วอำนาจที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการความมั่นคง

ในศตวรรษที่ 19 จึงเป็นยุคที่มีหลายขั้วอำนาจ ใน John J. Mearsheimer, *The tragedy of great power politics*, (New York : W.W.Norton, 2014): 40.

¹⁷ ซีกโลกตะวันตกเป็นคำทางภูมิศาสตร์หมายถึง ครึ่งหนึ่งของโลกที่อยู่ทางตะวันตกของเส้นเมริเดียนแรก สำหรับซีกโลกตะวันตกที่เป็นเขตอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในที่นี้หมายถึงทวีปอเมริกาและไม่รวมยุโรป ซึ่งทวีปอเมริกาอยู่ทางตะวันออกของมหาสมุทรแปซิฟิก และทางตะวันตกของมหาสมุทรแอตแลนติก โดยอาจแบ่งย่อยได้เป็น 3 ส่วน คือ อเมริกาเหนือ อเมริกากลาง และอเมริกาใต้

¹⁸ เมียร์ชไฮเมอร์ อธิบายว่า โดยสามารถครองอิทธิพลเหนือซีกโลกตะวันตกได้ ชาตินอื่น ๆ อย่างเช่น ญี่ปุ่น และนาซีเยอรมันเคยเข้าใกล้สถานะนี้ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ใน John J. Mearsheimer, *The tragedy of great power politics*, (New York : W.W.Norton, 2014): 41.

¹⁹ Mearsheimer, 42.

²⁰ G. John Ikenberry, Michael Mastanduno, and William C. Wohlforth, "Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences," *World Politics* 61, no. 1 (2008): 4 - 5.

ของรัฐในยุคหลังสงครามเย็น สำหรับวอลซ์โลกที่มองว่าควรจะเป็น คือ โลกยุคสงครามเย็นที่ระบบระหว่างประเทศแบ่งออกเป็น 2 ขั้ว และเกิดดุลแห่งอำนาจ (balance of power) แต่ถ้ามีมากกว่า 2 ขั้วจะกลายเป็นระบบหลายขั้วอำนาจ ซึ่งรัฐต้องอาศัยทั้งนโยบายภายในและการสร้างพันธมิตรสำหรับการสร้างความมั่นคง การแข่งขันในระบบหลายขั้วอำนาจจะมีความซับซ้อนกว่า เนื่องจากความไม่แน่นอนของขีดความสามารถโดยเปรียบเทียบ (comparative capabilities) ของรัฐมีจำนวนมาก ทำให้การประเมินกำลังและความร่วมมือก็เป็นไปได้ยาก²¹ ทั้งนี้ แนวคิดระบบหลายขั้วอำนาจโดดเด่นเป็นอย่างมากหลังยุคสงครามเย็น แม้ว่าสหรัฐอเมริกาจะกลายเป็นมหาอำนาจที่มีอิทธิพลมากที่สุดทำให้ดูเหมือนเป็นขั้วอำนาจเดียว แต่ในทางทฤษฎีแล้วยังมีการถกเถียงกันอยู่

ส่วนเมียร์ชไฮเมอร์ซึ่งอธิบายตามแนวสันนิษฐานเชิงรุกได้แบ่งระบบขั้วอำนาจออกเป็น 3 แบบ คือ ระบบ 2 ขั้ว (bipolarity) ระบบหลายขั้วที่สมดุล (balance multipolarity) และ ระบบหลายขั้วที่ไม่สมดุล (unbalance multipolarity) และมองว่า สันติภาพจะเกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีอำนาจสูงสุดในระบบ เมียร์ชไฮเมอร์จึงเห็นด้วยกับแนวคิดของวอลซ์ว่า ระบบ 2 ขั้วมั่นคงกว่าระบบหลายขั้ว แต่ยังคงขำขันประเด็นที่ว่าระบบใดจะก่อให้เกิดความมั่นคงที่ถาวรแน่นอน และระบบหลายขั้วมีแนวโน้มจะก่อให้เกิดสงครามมากกว่าระบบ 2 ขั้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบหลายขั้วที่ไม่สมดุล เพราะประกอบไปด้วยอำนาจที่ไม่สมมาตรและมีแรงกระตุ้นให้ใช้อำนาจในการได้มาซึ่งการครองความเป็นเจ้า เช่นในเอเชีย ประกอบไปด้วยหลายขั้วที่ไม่สมดุล ได้แก่ จีนมีคุณลักษณะที่จะเป็นรัฐผู้ครองเจ้า แต่ก็ยังมีญี่ปุ่น และรัสเซียที่ถือว่ามีคุณสมบัติเช่นเดียวกัน ที่สามารถดิ้นรนแสวงหาอำนาจในทางใดทางหนึ่งเพื่อแข่งขันกับจีน²²

นอกจากนี้ ในกรอบของแนวคิดเรื่องขั้วอำนาจ สามารถมองไปที่ความเป็นพันธมิตรได้เช่นกัน ในที่นี้ อเล็กซานเดอร์ กาบูเอฟ (Alexander Gabuev) ประธานโครงการ รัสเซีย – เอเชีย แปซิฟิก แห่งสถาบันคาร์เนกีมอสโก (the Carnegie Moscow Center's 'Russia in the Asia-Pacific Region' program) ให้ความเห็นว่า จีนกับรัสเซียอาจสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “พันธมิตรแบบอ่อน” (soft alliance) ซึ่งเป็นความร่วมมือที่ขยายไปสู่ 3 สาขา ได้แก่ ความร่วมมือในเอเชียกลาง สร้างทางเลือกทางสถาบันการเงิน และเพิ่มความร่วมมือเกี่ยวกับการเมืองภายใน²³ และยังมีความสัมพันธ์ที่มองว่าเป็น “กึ่งพันธมิตร” (semi – alliance) โดยที่ความแตกต่างจาก “พันธมิตรแบบอ่อน” คือ “กึ่งพันธมิตร” จะให้น้ำหนักไปทางความร่วมมือทางการทหารอย่างชัดเจน

²¹ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War," *International Security* 25, no. 1 (2000): 6.

²² Mearsheimer, 398 - 99.

²³ Alexander Gabuev, A "Soft Alliance"? *Russia – China Relations after the Ukraine Crisis*, vol. 126 (London: European Council on Foreign Relations, 2015), 7.

กว่า เช่นสำหรับจีน มักอ้างความสัมพันธ์นี้เมื่อมีการซ้อมรบร่วมทางการทหารเพื่อต่อต้านประเทศใดประเทศหนึ่ง²⁴

1.5.3 แนวคิดเรื่องภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์

แนวคิดเรื่องภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานตั้งแต่ยุคโบราณ ทว่าคำว่า ภูมิรัฐศาสตร์ ได้ถูกบัญญัติขึ้นจริง ๆ ในปี 1899 โดยนักรัฐศาสตร์ชาวสวีเดนชื่อว่า รูดอล์ฟ เจลเลน (Rudolf Kjellen) ซึ่งมักใช้สื่อถึงการวิเคราะห์การเมืองระหว่างประเทศที่แข่งกร้าวและอิงกับสภาพความเป็นจริง โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของดินแดนและทรัพยากรที่มีอิทธิพลต่อสถานะของรัฐ มีการกำหนดกฎการเมืองระหว่างประเทศที่อิงอยู่กับข้อเท็จจริงของภูมิศาสตร์โลกทางกายภาพ²⁵ ภูมิรัฐศาสตร์ได้เข้ามาอยู่ในแวดวงวิชาการเมื่อ เฮาฟอร์ด แมคคินเดอร์ (Halford Mackinder) เสนอบทความที่มีชื่อว่า “The Geopolitical Pivot of History” ต่อสมาคมภูมิศาสตร์แห่งชาติที่กรุงลอนดอน เมื่อปี 1904 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิด “หัวใจของโลก” (heartland) โดยใช้อธิบายถึงการได้มาซึ่งอำนาจที่มองว่า ถ้ารัฐใดสามารถครอบครองดินแดนที่เป็นหัวใจของโลก ได้แก่ ยูเรเชีย ได้ รัฐนั้นจะได้เป็นผู้ครองโลก²⁶ แนวคิดของแมคคินเดอร์นี้ได้รับการยอมรับว่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเยอรมันในการบุกเข้าไปในสหภาพโซเวียตในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตาม ในสมัยสงครามเย็น แนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ถูกเน้นย้ำไปที่ความสำคัญของปัจจัยทางภูมิศาสตร์ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการเมืองและการทหาร เฮนรี คิสซิงเจอร์ (Henry Kissinger) ใช้แนวคิดนี้เพื่อเน้นสถานะสมดุลของโลก (global equilibrium) และผลประโยชน์แห่งชาติที่มั่นคงในโลก นำมาซึ่งการสนับสนุนให้สหรัฐอเมริการ่วมมือกับจีนเพื่อสกัดกั้นความทะเยอทะยานของสหภาพโซเวียตในช่วงสงครามเย็น²⁷

สำหรับงานวิจัยนี้ใช้แนวคิดภูมิศาสตร์ที่ถูกพัฒนาให้เป็นเชิงวิพากษ์ (critical geopolitics) หลังสงครามเย็นในการศึกษา กล่าวคือ เป็นการเสนอวิธีการสร้างภาพตัวแทนและทำความเข้าใจโลกด้วยภูมิศาสตร์แบบอื่น ๆ โดยให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่กว้างขึ้นแต่ก็พิจารณาจากสภาพความเป็นจริงเป็นพื้นฐาน รวมถึงให้ความสำคัญกับคุณลักษณะเชิงเพศสภาพใน

²⁴ Rakesh Krishnan Simha, "Aleppo Fallout: Why Russia's China Connection Comes with a Sting," 2016, RBTH, https://www.rbth.com/blogs/continental_drift/2016/12/08/aleppo-fallout-why-russias-china-connection-comes-with-a-sting_654573 (Oct 29, 2017).

²⁵ เคลาส์ ดอตส์, ภูมิรัฐศาสตร์ : ความรู้ฉบับพกพา พิมพ์ครั้งแรก ed. (กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส์, 2560), 57 - 58.

²⁶ Charlies Clover, "The Unlikely Origins of Russia's Manifest Destiny," 2016, Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2016/07/27/geopolitics-russia-mackinder-eurasia-heartland-dugin-ukraine- Eurasianism-manifest-destiny-putin/> (July 7 2017).

²⁷ เคลาส์ ดอตส์, 80 - 82.

การเมืองโลกและความเหลื่อมล้ำทางภูมิรัฐศาสตร์ในระบบการค้าโลก เช่น การบูรณาการของยุโรป มีความสำคัญต่อการตีความทางวัฒนธรรมของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ สหรัฐอเมริกาในสมัยของ จอร์จ ดับเบิลยู บุช ใช้วิสัยทัศน์ทางภูมิศาสตร์ของสหรัฐฯ ในระดับโลก ให้มีความสำคัญกับการเป็น มหาอำนาจและความสามารถในการใช้อำนาจเพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ หรือในกรณีของรัสเซีย ที่ประธานาธิบดีปูตินต้องการผลักดันให้รัสเซียเป็นมหาอำนาจทางด้านพลังงานโดยพยายามสร้างท่อ ขนส่งพลังงานจากรัสเซียไปสู่ดินแดนที่รัสเซียสามารถเข้าถึง และมีบทบาทโดดเด่นในเวทีการเมือง โลกโดยเป็นอิสระจากเพื่อนบ้านในยุโรปและเอเชีย²⁸ เป็นต้น แต่งานวิจัยนี้ก็ยังไม่มองข้ามแนวคิด ภูมิศาสตร์แบบดั้งเดิมโดยให้ความสำคัญไปในเชิงที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ในการขยายอำนาจทาง การทหารและการลงทุนทางทรัพยากรระหว่างสหรัฐอเมริกา จีน และรัสเซีย²⁹

นอกจากนี้ ภายหลังสงครามเย็นที่เกิดความเปลี่ยนแปลงดุลแห่งอำนาจในโลก พร้อม ๆ กับ บทบาทด้านการทหารที่ลดลง ทำให้เกิดแนวคิดภูมิเศรษฐศาสตร์ (geo - economics) เข้ามามี บทบาทมากกว่าแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ ในปี 1990 เอ็ดเวิร์ด ลุตต์วาก (Edward N. Luttwak) เขียน บทความเรื่อง From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce ซึ่งอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของภูมิรัฐศาสตร์ไปสู่ภูมิเศรษฐศาสตร์ โดยนำเสนอว่า การใช้อำนาจทางการทหารเป็นเครื่องมือในการต่อรองลดลงเป็นอย่างมากและดูเหมือนจะลดลงต่อไป ในอนาคต วิธีการเชิงพาณิชย์ (the methods of commerce) กำลังมาแทนที่วิธีการทางการทหาร (military methods) ลุตต์วาก จึงเห็นว่า สิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นคือ พฤติกรรมของรัฐจะเปลี่ยนแปลง ไปโดยการปรากฏขึ้นของภูมิเศรษฐศาสตร์ (geo - economics) ซึ่งเป็นคำที่ ลุตต์วาก คิดว่า เหมาะสมที่สุดที่จะใช้อธิบายการผสมผสานระหว่างตรรกะของความขัดแย้งกับวิธีการทางการค้า³⁰ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เกิดการเปลี่ยนเป้าหมายที่จะครองดินแดนอันเป็นหัวใจของโลก (heartland) ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ ตลอดจนการครองอิทธิพลเหนือพื้นที่ชายฝั่ง ของทวีปยูเรเชีย (Euro-Asian continent) ไปเป็นการสร้างอิทธิพลด้านการค้า หรือที่ภูมิศาสตร์ที่มี ทรัพยากรและตลาดที่สำคัญแทน (Nareland: Natural resources land) เช่น การผงาดขึ้นมาของ จีนที่นำเศรษฐกิจไปสู่ทวีปแอฟริกา อเมริกาใต้ รวมถึงเอเชียใต้³¹ และภูมิเศรษฐศาสตร์ยังสามารถ นิยามได้ว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงของพลังอำนาจ

²⁸ Ibid., 93 - 95.

²⁹ Ibid., 100.

³⁰ Edward N. Luttwak, "From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce," *The National Interest*, no. 20 (1990): 125 - 26.

³¹ Klaus Sølten, "The Shift from Geopolitics to Geo-economics and the Failure of Our Modern Social Sciences," in *TELOS Conference - From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama* (New York 2010), 3.

แห่งชาติ (national power) ร่วมกับภูมิรัฐศาสตร์³² เช่น รัสเซียพยายามจะสร้างอิทธิพลในด้านพลังงานและควบคุมเส้นทางการขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติทั้งสองฝั่งของโลกจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศ

ด้วยเหตุที่การค้าสามารถทำให้เกิดการแข่งขันที่รุนแรงได้ เมื่อการแข่งขันกลายเป็นความขัดแย้งแล้วนั้น แนวคิดภูมิเศรษฐศาสตร์จึงสามารถเข้ามาจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีทางเศรษฐศาสตร์หรือการใช้มาตรการการลงโทษทางเศรษฐกิจ (economic sanctions) แทนที่การใช้กำลังทหารเผชิญหน้ากัน เพราะการใช้กำลังมีโอกาสูงที่จะกลายเป็นสงครามซึ่งส่งผลให้สูญเสียทุกฝ่ายในขณะที่การค้าไม่ได้ให้ผลเช่นนั้น³³ เห็นได้จาก การใช้มาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจเห็นได้มากกว่าการโจมตีทางการทหาร สงครามเงินตราพบเห็นได้มากกว่าการยึดครองดินแดน และการขึ้นลงของราคาพลังงานเช่นน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ ส่งผลกระทบมากกว่าการแข่งขันสะสมอาวุธ ดังที่ ลุตต์วาก เรียกว่า ตรรกะของสงครามในไวยากรณ์ของการค้า (the logic of war in the grammar of commerce)³⁴

ภูมิเศรษฐศาสตร์ก็นำมาซึ่งการสร้างพันธมิตร การร่วมทุน การผลิตร่วมและสร้างตลาดร่วม ทั้งยังทำให้ประเทศที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจโลกตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการพึ่งพาอาศัยกัน (dependence) ไม่มากก็น้อย เช่น จีนนิยมลงทุนและให้เงินกู้จำนวนมากแก่ประเทศที่จีนสามารถเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบได้ โดยเฉพาะการลงทุนเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ ถนน รางรถไฟ และท่อขนส่งพลังงาน ในเมียนมาร์ คาซัคสถาน และรัสเซีย เป็นต้น และแม้ประเทศนั้น ๆ จะได้ประโยชน์ แต่ก็เป็นภัยคุกคามที่กีดกันโอกาสในทางใดทางหนึ่งได้ ดังที่ในช่วงสองทศวรรษหลังสงครามเย็นที่ผ่านมา หลาย ๆ ประเทศต่างให้ความสนใจไปที่ความท้าทายเพื่อจะหาประโยชน์ของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependence) แทน³⁵ เช่น สหรัฐอเมริกาต้องการความเป็นอิสระด้านพลังงาน เยอรมนีต้องการปกป้องตนเองจากการตัดสินใจทางเศรษฐกิจของเพื่อนบ้าน และรัสเซียพยายามป้องกันความเสี่ยงในตลาดตะวันตก เป็นต้น

แนวคิดทั้งหมดนี้มีความเชื่อมโยงกันเนื่องจากมีพื้นฐานมาจากสำนักสังคมนิยมแบบดั้งเดิมด้วยกันทั้งสิ้น ผู้วิจัยเห็นว่า พฤติกรรมของรัสเซียมีทิศทางที่สอดคล้องกับสังคมนิยมเชิงรุก และยังให้

³² Sanjaya Baru, "Geo-Economics and Strategy," *Survival* 54, no. 3 (2012): 2.

³³ Luttwak, *From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce*, 128.

³⁴ Luttwak, 126.

³⁵ Mark Leonard, "Geopolitics VS Globalization: How companies and States Can Become Winners in the Age of Geo – economics" in *Global Agenda Councils, "Geo-Economics Seven Challenges to Globalization,"* (World Economic Forum 2015), 10.

ความสำคัญกับภาคพลังงานในทางภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐศาสตร์ แนวคิดเหล่านี้จึงสามารถนำมาอธิบายความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนได้

1.6 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาบทบาทของรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน ผู้วิจัยได้ศึกษาตั้งแต่ปี 2009 ถึง ปี 2015 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับกลุ่มประเทศตะวันตกยกย่ำแย่ภายหลังสงครามจอร์เจียในปี 2008 ตลอดจนวิกฤตยูเครนในปี 2014 ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงที่สุดหลังสงครามเย็นระหว่างรัสเซียกับชาติตะวันตกที่ทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงอีกโดยเฉพาะในปี 2015 ที่เห็นผลกระทบอันใกล้ โดยศึกษาผ่านความสัมพันธ์ด้านพลังงานเฉพาะภาคน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ เนื่องจากปี 2009 เป็นปีที่โครงการท่อน้ำมันไซบีเรียตะวันออกเฉียงเหนือ-มหาสมุทรแปซิฟิกที่เริ่มก่อสร้างมาตั้งแต่ปี 2006 ได้เปิดใช้อย่างเป็นทางการ พร้อมกับมีข้อตกลงแยกท่อขนส่งพลังงานกระจายไปสู่อีกหลายพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงข้อตกลงเกี่ยวกับการก่อสร้างท่อแก๊สและสัญญาซื้อขายแก๊สระหว่างรัสเซียกับจีนในปี 2014 อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

1.7 วิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยอาศัยการศึกษาและเก็บข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ ดังต่อไปนี้

ข้อมูลปฐมภูมิในงานวิจัยชิ้นนี้ จะใช้จากแถลงการณ์และคำปราศรัยของประธานาธิบดี และชนชั้นนำของรัสเซียและจีน เช่น การกล่าวปราศรัยของประธานาธิบดีรัสเซียต่อสภาสหพันธ์ (Presidential Address to the Federal Assembly) การกล่าวสุนทรพจน์ของประธานาธิบดีปูติน เนื่องในการประชุมด้านนโยบายความมั่นคงครั้งที่ 43 (Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy) ที่เมืองมิวนิก ประเทศเยอรมนี ในปี 2007 เอกสารที่เผยแพร่โดยภาครัฐ เช่น เอกสารกรอบนโยบายต่างประเทศรัสเซีย ปี 2008 (The Foreign Policy Concept Of The Russian Federation) ของกระทรวงการต่างประเทศแห่งสหพันธรัฐรัสเซีย และแผนยุทธศาสตร์พลังงานปี 2020 และ 2030 ของรัสเซีย (Energy strategy of Russia for the period up to 2020, 2030) และรวบรวมข้อมูลจากเว็บไซต์บริษัทน้ำมันและแก๊สธรรมชาติโดยตรง เช่น Rosneft, Gazprom, Novatek, และ Exxon Mobile เป็นต้น ข้อมูลทางสถิติต่างๆ เช่น IMF และ BP Statistical review of world energy

ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ จะรวบรวมข้อมูลจากวารสารชั้นนำที่ได้รับการยอมรับระดับนานาชาติ เช่น *Post-Soviet Affairs*, *Foreign Affairs*, *Russia Affair*, *International Affairs*, *Asian*

Policy, Foreign Policy, The World Today, Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia, World Affairs, Survival, Journal of Energy & Natural Resources Law และ *The Northeast Asian Economic review* เป็นต้น รายงานต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการและองค์การของรัฐบาล เช่น รายงานของสถาบัน The Finnish institute of International Affairs (FIIA) และรายงานจาก Asian geopolitics Special report บทความทางวิชาการจากสถาบันระดับนานาชาติ เช่น Oxford Institute for Energy Studies, Carnegie Moscow Center, Centre for Eastern Studies และ Stiftung Wissenschaft und Politik (the German Institute for International and Security Affairs: SWP) ตลอดจนอาศัยข้อมูลจากหนังสือที่มีความเกี่ยวข้องและข่าวสารออนไลน์บนเว็บไซต์ เช่น Reuters, Bloomberg, Russia Beyond the Headline (RBTH) และ Russian Today (RT) เป็นต้น

1.8 การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนตั้งแต่ปี 2009 ถึง ปี 2015 ผู้วิจัยได้แบ่งการทบทวนวรรณกรรมออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกกล่าวถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้านพลังงานของรัสเซียในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูประเทศหลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย ส่วนที่สองกล่าวถึงการพัฒนาประเทศโดยเปรียบเทียบและความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนโดยเน้นไปที่ด้านพลังงานช่วงหลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย และส่วนที่สามกล่าวถึงการขยายบทบาทของรัสเซียมายังเอเชียตะวันออก

1.8.1 การใช้พลังงานของรัสเซียเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูประเทศหลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย

วรรณกรรมในส่วนแรกเริ่มจากงานของ โมเสส นาม (Moisés Naím) เรื่อง *Russia's Oily Future : Overcoming geology, not ideology, will become Moscow's greatest challenge*³⁶ อธิบายว่า การที่รัสเซียมีทรัพยากรน้ำมันปริมาณมาก ย่อมส่งผลต่อการกำหนดนโยบายของผู้นำ อุตสาหกรรมน้ำมันและแก๊สธรรมชาติของรัสเซียในอนาคตจะยิ่งมีความสำคัญเติบโตอย่างต่อเนื่อง และให้ผลกำไรต่อประเทศเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้น คือ รัสเซียอาจกลายเป็น “petro – state” หรือ “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” สอดคล้องกับงานของ มาร์แชล ไอ โกลด์แมน (Marshall I. Goldman) จากหนังสือเรื่อง *Petrostate : Putin,*

³⁶ Moisés Naím, "Missing Links: Russia's Oily Future," *Foreign Policy*, no. 140 (2004): 95 - 96.

power, and the New Russia³⁷ ก็กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวว่า รัสเซียครอบครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก และเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญอันดับต้น ๆ ของประเทศมาตั้งแต่สมัยการปกครองโดยระบอบซาร์ (tsarist) มาจนถึงเป็นรัสเซียในปัจจุบัน

ทั้งนี้ “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” ตามที่แนมอธิบายมีลักษณะ คือ เป็นประเทศที่มีทรัพยากรน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเป็นสินค้าส่งออกมากกว่าร้อยละ 75 ของประเทศ แต่กลับมีสถาบันการเมืองที่อ่อนแอ และภาครัฐมุ่งหวังแต่จะแสวงหาอำนาจและความมั่งคั่ง ทำให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน (corruption) ได้ง่าย ส่งผลให้รัฐไม่สามารถกระจายรายได้ของประเทศจากการส่งออกน้ำมันไปสู่ประชาชนได้ทั่วถึง เช่นที่เกิดขึ้นใน ไนจีเรีย และเวเนซุเอลา³⁸ ขณะที่สหรัฐอเมริกาเป็นตัวอย่างของการมีสถาบันการเมืองที่เข้มแข็ง ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยที่สามารถตรวจสอบได้ จึงแสดงให้เห็นว่าการขายน้ำมันและแก๊สธรรมชาติไม่ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศเป็นแบบ “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” อย่างไรก็ตาม แนมมองว่า สำหรับรัสเซียแล้วยังไม่ถึงขั้นเป็น “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” แบบเต็มตัว เพราะรัสเซียเป็นประเทศขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อน ประชาชนมีการศึกษา มีเศรษฐกิจที่ค่อนข้างหลากหลาย และมีรากฐานด้านเทคโนโลยีที่แข็งแกร่ง รัสเซียจึงสามารถเรียนรู้ที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำมันให้มีประสิทธิภาพ เห็นได้จากการแปรรูปรัฐวิสาหกิจในทศวรรษที่ 1990 จนถึงการโอนกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐในสมัยของปูติน อย่างไรก็ตาม หากรัสเซียมีระบอบการปกครองที่เข้มแข็งดังเช่นประชาธิปไตย จะสามารถขุดเขยจุดอ่อนและช่วยให้ใช้ทรัพยากรและข้อได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ระบอบการปกครองรัสเซียอิงอยู่กับแนวคิดดั้งเดิม 3 ประการคือ การรวมศูนย์อำนาจ การผสมกันของอำนาจและความมั่งคั่ง และการอ้างสิทธิ์ความเป็นมหาอำนาจตามที่โบโบ โล (Bobo Lo) และ ลิลียา เชฟต์โซวา (Lilia Shevtsova) อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง A 21st Century Myth – Authoritarian Modernization in Russia and China³⁹ รัสเซียในยุคปัจจุบันก็ยังนำแนวคิดเหล่านี้มาปรับใช้ให้เข้ายุคสมัย พร้อมกับใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำมันที่แฝงไปด้วย

³⁷ Marshall I. Glodman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia* (New York: Oxford University Press, 2008).

³⁸ ทั้งสองประเทศเคยเป็นประเทศที่มีโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการค้าน้ำมัน ส่วนเศรษฐกิจภาคการเกษตร อุตสาหกรรม และการบริการ ถูกปล่อยปะละเลยเพราะได้กำไรน้อยกว่าการขายน้ำมัน แต่ด้วยความไร้ศักยภาพทางการเมือง การฉ้อราษฎร์บังหลวง และระบบเศรษฐกิจที่ไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้บริษัทต่างชาติหลายๆ แห่ง ชะลอการลงทุนและทยอยถอนทุนเนื่องจากความไม่แน่นอนของนโยบายรัฐบาล ทำให้ปริมาณการผลิตลดลงและเกิดการขาดแคลนพลังงานภายในประเทศ ทั้งๆที่ประเทศมีปริมาณน้ำมันสำรองจำนวนมาก โปรดดู โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, "เหตุใดประเทศที่มีน้ำมันมากที่สุดในโลก จึงกลายเป็นรัฐล้มเหลว," 2559, มติชนออนไลน์, <https://www.matichon.co.th/news/268731> (23 เมษายน, 2561).

³⁹ Bobo Lo and Lilia Shevtsova, *A 21st Century Myth – Authoritarian Modernization in Russia and China* (Moscow Carnegie Moscow Center, 2012).

แนวคิดเหล่านี้ เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจในสมัยประธานาธิบดีเยลต์ซินถูกเปลี่ยนแปลงมาอยู่ในความดูแลของรัฐในสมัยประธานาธิบดีปูติน การใช้พลังงานเป็นเครื่องมือในทางเศรษฐกิจและการเมือง และฟื้นฟูสถานะให้เป็นเหมือนสมัยสหภาพโซเวียต แนวคิดเหล่านี้เองส่งผลให้เศรษฐกิจของรัสเซียถูกควบคุมโดยรัฐ และจากการที่ทรัพยากรน้ำมันเป็นหนึ่งในเสาหลักของเศรษฐกิจ โลกและเซปต์โซวา จึงมองรัสเซียว่ามีสถานะคล้ายว่าเป็น “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในส่วนที่รัฐเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งจะทำให้ง่ายต่อการคอร์รัปชัน รัสเซียก็มีปัญหาเรื่องการกระจายรายได้ที่เหลื่อมล้ำกัน นอกจากนี้ประเทศที่เป็น “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” มักจะไม่สนใจการทำให้เป็นสมัยใหม่ (modernization) แต่เป็นเพียงการตอบสนองต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีในทางเศรษฐกิจ ซึ่ง โลกและเซปต์โซวา เห็นว่ารัสเซียมีลักษณะแบบนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม ความตั้งใจในการใช้พลังงานเป็นเครื่องมือทางการเมืองและฟื้นฟูประเทศอาจเป็นผลให้รัสเซียยังไม่มีคุณลักษณะที่เป็น “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” อย่างแท้จริง

งานของโบโบ โล อีกเรื่อง คือ *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*⁴⁰ ก็มองว่าพลังงานได้กลายเป็นแหล่งของอำนาจในยุคหลังสมัยใหม่ (post-modern) โลกเห็นว่า สำหรับรัสเซีย การครอบครองแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติจำนวนมากคือพลังอำนาจที่เทียบเท่ากับครอบครองอาวุธนิวเคลียร์ในสมัยสหภาพโซเวียต เพราะพลังงานถือว่าเป็นอำนาจรูปแบบหนึ่งที่มีความยืดหยุ่นและมีประโยชน์ รัสเซียใช้พลังงานในการแสดงถึงอำนาจ (Energy as power projection)⁴¹ การใช้พลังงานเป็นเครื่องมือและอาวุธสำหรับรัสเซียดูเหมือนจะมีข้อจำกัดน้อยกว่าในสภาพแวดล้อมหลังสหภาพโซเวียตล่มสลายที่มาพร้อมกับการล่มสลายของอำนาจทางทหาร ซึ่งทำให้รัสเซียเหลือทางเลือกไม่มาก โลก ชี้ว่า ปูตินจึงพยายามใช้ทรัพยากรพลังงานและโครงสร้างพื้นฐานด้านพลังงานของประเทศในการประกาศถึงผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ความมั่นคง และอิทธิพลทางภูมิรัฐศาสตร์แทน ในยุคของปูตินบริษัทพลังงานใหญ่ ๆ อย่างเช่น บริษัทก๊าซพรอม (Gazprom) และบริษัทรอสเนฟท์ (Rosneft) จึงมีอิทธิพลและบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายต่างประเทศมากกว่ากระทรวงการต่างประเทศของรัสเซีย ประเด็นดังกล่าวนี้ อาร์ จี กิดาดูบลี (R. G. Gidadhuli) ได้กล่าวถึงในงานเรื่อง *Oil and Politics in Russia: Tightening Grip on Pipelines*⁴² เขาเห็นในทำนองเดียวกันว่า รัสเซียมีแหล่งทรัพยากรน้ำมันและแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่ที่ส่งผลดีต่อทางเศรษฐกิจ และยังรวมถึงการใช้ทรัพยากรพลังงาน

⁴⁰ Bobo Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics* (Washington, D.C. : Brookings Institution Press, 2008).

⁴¹ Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, 138.

⁴² R. G. Gidadhuli, "Oil and Politics in Russia: Tightening Grip on Pipelines," *Economic and Political Weekly* 41, no. 31 (2006): 3358-60.

เป็นเครื่องมือช่วยฟื้นฟูสถานะทางอำนาจเดิมในโลกให้กลับมา กิตาดูบลีอธิบายว่า ประธานาธิบดีปูตินใช้พลังงานเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง วิธีหนึ่ง คือ การกำหนดราคาน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่ต่างกันในแต่ละประเทศที่พึ่งพาการนำเข้าพลังงานจากรัสเซียเพื่อรัสเซียจะสามารถมีอำนาจในการต่อรองได้ และรัสเซียมองว่าท่อส่งน้ำมันจากรัสเซียไปยังตลาดโลกเป็นองค์ประกอบสำคัญเชิงภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐกิจของรัสเซีย

ในบทความที่ชื่อว่า Russia: Oil and Politics⁴³ ของ กิตาดูบลี ก็ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของท่อน้ำมันกับการเมืองนอกเหนือจากประเด็นเศรษฐกิจ กิตาดูบลี มองว่า ประธานาธิบดีปูตินดำเนินนโยบายเกี่ยวกับท่อน้ำมันอย่างกล้าได้กล้าเสีย เพราะระบบท่อน้ำมันและแก๊สธรรมชาติของรัสเซียตั้งแต่สมัยสหภาพโซเวียตต้องผ่านประเทศอดีตสหภาพโซเวียตเป็นส่วนใหญ่ก่อนจะไปถึงยุโรปตะวันตก ในบางครั้งก็เกิดความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์กับประเทศทางผ่าน ปูตินจึงพยายามริเริ่มโครงการสร้างท่อใหม่ ๆ จากแหล่งพลังงานใหม่ ๆ เพื่อให้รัสเซียสามารถส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติไปสู่ประเทศเป้าหมายโดยตรง และยังรวมถึงการพยายามเป็นผู้ส่งออกน้ำมันไปสู่ทุกภูมิภาคในโลก ซึ่งทางด้านตะวันออกก็เริ่มมีการเจรจาเกี่ยวกับท่อขนส่งไปยังจีนและมหาสมุทรแปซิฟิกเช่นกัน ตั้งแต่ปี 2006 รัสเซียให้ความสำคัญกับการวางท่อขนส่งน้ำมันเชื่อมระหว่างรัสเซียกับจีนมากขึ้น เพราะต้องการให้รัสเซียมีบทบาทในทุกภูมิภาคในโลกอันนำมาสู่การส่งเสริมแนวคิดมหาอำนาจหลายขั้วของรัสเซีย ทั้งนี้ รัสเซียยังมีความหวาดระแวงต่อการผงาดขึ้นมาของจีนอยู่ไม่น้อยเพราะจีนก็ได้ลงนามความตกลงสำรวจแหล่งพลังงานและสร้างท่อน้ำมันจากประเทศในเอเชียกลาง ทำให้รัสเซียกลัวว่าจีนจะทำให้เอเชียกลางลดการพึ่งพารัสเซีย ระบบท่อขนส่งน้ำมันจึงมีความสำคัญทางการเมืองและถูกใช้ในนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในการสร้างอิทธิพลเหนือประเทศเพื่อนบ้าน โกล์แมน ก็ได้ระบุไว้เช่นกันว่า การส่งออกพลังงานเป็นประตูสู่การแผ่อิทธิพลของรัสเซียไปยังประเทศโลกที่สามมาตั้งแต่อดีตและยังคงดำเนินต่อไปแม้สหภาพโซเวียตล่มสลาย

ทรัพยากรพลังงานยังสามารถเป็นอาวุธที่รัสเซียใช้ตอบโต้ทางการเมืองอีกเช่นเดียวกันตามที่ โกล์แมน ระบุว่า ตั้งแต่ปูตินขึ้นมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี น้ำมันและแก๊สธรรมชาติถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองมากกว่าเป็นอาวุธทางเศรษฐกิจ หากถึงเวลานั้นรัสเซียจะไม่ลังเลที่จะหยุดส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติแก่ฝ่ายที่ขัดแย้งทางการเมืองกับตน ซึ่งประธานาธิบดีปูตินได้เรียกการใช้ความได้เปรียบทางทรัพยากรธรรมชาติภายในประเทศนี้ว่า “ชัยชนะแห่งชาติ” (national

⁴³ "Russia: Oil and Politics," *ibid.* 38, no. 21 (2003).

champions)⁴⁴ ยกตัวอย่างเช่น ประเทศที่เป็นมิตรกับรัสเซียจะได้ราคาที่สูงพอใจร่วมกัน ในขณะที่ประเทศที่ถูกมองเป็นศัตรูจะถูกกลงโทษโดยต้องจ่ายตามราคายุโรป⁴⁵

1.8.2 การพัฒนาประเทศโดยเปรียบเทียบและความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนหลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย

วรรณกรรมในส่วนที่สองเริ่มจาก เรื่อง A 21st Century Myth – Authoritarian Modernization in Russia and China⁴⁶ ของ โลและเชฟต์โซวา ยังได้เปรียบเทียบการพัฒนาของรัสเซียและจีนที่มีจุดเริ่มเหมือนกันคือ พัฒนาจากบนลงล่าง (top – down reform) ซึ่งโลและเชฟต์โซวา เรียกว่า การทำให้เป็นสมัยใหม่แบบอำนาจนิยม (authoritarian modernization) หรืออีกนัยหนึ่งคือ ทุนนิยมโดยรัฐ (state capitalism) แต่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกลับแตกต่างกัน กล่าวคือ การพัฒนาประเทศของรัสเซียกลายเป็นเผด็จการเพิ่มเรื่อย ๆ โดยที่การพัฒนาดำเนินไปช้าลง เพราะผู้นำรัสเซียยังยึดติดกับอำนาจส่วนบุคคล (personalized power) และจำกัดเสรีภาพทางเศรษฐกิจโดยที่รัฐเป็นผู้ควบคุม นอกจากนี้รัสเซียให้ความสำคัญกับภาคพลังงานในการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ โลและเชฟต์โซวา มองว่ารัสเซียมีคุณลักษณะ “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” ในขณะที่จีนอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน ทำให้เศรษฐกิจมีการขยายตัวซึ่งขับเคลื่อนด้วยระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม และเรียนรู้ที่จะแก้ไขจากการพัฒนาจากบนลงล่างเป็นล่างขึ้นบน (bottom – up reform)⁴⁷ เห็นได้จากการปฏิรูปเกษตรกรรมในทศวรรษที่ 1970 จนมาถึงการเติบโตของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprise: SMEs) ในทศวรรษที่ 1990 ซึ่งเป็นรากฐานให้เศรษฐกิจของจีนเติบโตอย่างต่อเนื่อง นำมาสู่ข้อถกเถียงเกี่ยวกับการผงาดขึ้นมาของจีน หนึ่งในนั้นคือ จีนได้ท้าทายระเบียบโลกที่ตะวันตกเป็นผู้นำ โดยที่จีนอาจจะกลายเป็นประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดในโลในปี 2020 – 2030 และมาแทนที่สหรัฐอเมริกาในการเป็นผู้นำระดับโลก

จากงานของ แมตติ โนโจเนน (Matti Nojonen) เรื่อง Introduction: Adjusting to the great power transition⁴⁸ ในรายงานของ The Finnish institute of International Affairs (FIIA) หัวข้อ Russia-China relations Current state, alternative futures, and implications

⁴⁴ Glodman, 15.

⁴⁵ Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, 135.

⁴⁶ Bobo Lo and Lilia Shevtsova, *A 21st Century Myth – Authoritarian Modernization in Russia and China*.

⁴⁷ ประชาชนเป็นผู้ร่วมกำหนดทิศทางนโยบาย และกระบวนการในการพัฒนาโดยตรง

⁴⁸ Matti Nojonen, "Introduction: Adjusting to the Great Power Transition," in *Introduction: Adjusting to the Great Power Transition,* in *"Russia-China Relations Current State, Alternative Futures, and Implications for the West,* ed. Arkady Moshes and Matti Nojonen, FiiA Report (Finland: Finnish Institute of International Affairs, 2011), 7 - 21.

for the West มีความสอดคล้องกับโลและเซฟต์โซวา โนโจเนิน กล่าวว่า การผงาดขึ้นมาของจีนในการพัฒนาประเทศได้อย่างรวดเร็วและประสบความสำเร็จในการทำให้ประเทศเป็นสมัยใหม่ (modernization) ทำให้จีนสามารถบูรณาการเข้าเศรษฐกิจของโลกนำหน้ารัสเซีย การผงาดขึ้นมาของจีนไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงระเบียบระหว่างประเทศและสับเปลี่ยนลำดับมหาอำนาจของโลก แต่ยังไปลดระดับการครองอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัสเซียเหนือจีนลงทั้งระดับภูมิภาคและระดับโลก จนทำให้รัสเซียถูกมองว่ากลายเป็นน้องชายของจีน (little brother) ยิ่งไปกว่านั้น รัสเซียกลับต้องพิจารณาถึงการพึ่งพาเงินที่มากขึ้นแทน โดยเฉพาะการเปิดตลาดให้แก่จีนมากกว่านี้ อย่างไรก็ตาม จากความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ของรัสเซียกับจีนมีผลให้รัสเซียร่วมมือกับจีนมากกว่า โนโจเนิน มองว่า ความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ระหว่างรัสเซียกับจีนมีน้ำหนักมากพอในทางภูมิรัฐศาสตร์ที่สามารถเปลี่ยนดุลอำนาจในระดับโลกได้

วรรณกรรมถัดมาเรื่อง Russian Foreign Policy : The return of Great Power Politics ในประเด็นเรื่อง Rising China and Russia's Asian Vector ของ เจฟฟรีย์ แมนคอฟฟ์ (Jeffrey Mankoff)⁴⁹ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนที่พัฒนาไปในทางที่ตึงเครียดขึ้นเรื่อยๆ ส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมในการพยายามครองความเป็นเจ้าของสหรัฐอเมริกาส่งผลให้ทั้งคู่รู้สึกอยู่ฝ่ายเดียวกัน ในทางการเมืองโลกตามระเบียบโลกหลายชั่วอำนาจที่ทั้งคู่ให้การสนับสนุน เมื่อความตึงเครียดในความสัมพันธ์ลดลงจึงนำมาสู่การค้าระหว่างกันที่เพิ่มมากขึ้น แมนคอฟฟ์ มองว่า เศรษฐกิจเป็นความสอดคล้องที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ของทั้งคู่มาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของประธานาธิบดีบูตินได้ให้ความสำคัญกับการส่งออกพลังงานและแก๊สธรรมชาติ ในขณะที่จีนก็มีความต้องการพลังงานสูง ภาคพลังงานจึงเป็นตัวขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศ นอกจากนี้ การที่รัสเซียมีแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในเขตไซบีเรียและตะวันออกไกลที่อยู่ติดกับจีนและใกล้กับเอเชีย ทำให้รัสเซียมีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในตลาดเอเชียในเรื่องของระยะทางในการขนส่งและราคาเมื่อเทียบกับตะวันออกกลางและภูมิภาคอื่น ๆ ก่อให้เกิดทั้งความร่วมมือและการแข่งขัน เพราะการพัฒนาการส่งออกน้ำมันไปยังตลาดโลกเป็นแนวทางของรัสเซียในการกลับคืนสู่บทบาทหลักระหว่างประเทศ

บทความเรื่อง Sino-Russian relations: an analytical overview⁵⁰ ของ ปีเตอร์ เฟอร์ดินานด์ (Peter Ferdinand) มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนที่พัฒนาไปในทางที่ตึงเครียดขึ้น

⁴⁹ Jeffrey Mankoff, "Rising China and Russia's Asian Vector," in *Russian Foreign Policy : The Return of Great Power Politics* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2009), 193 - 240.

⁵⁰ Peter Ferdinand, "Sino-Russian Relations: An Analytical Overview," in *Russia-China Relations Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*, ed. Arkady Moshes and Matti Nojonen, Fiia Report (Finland: Finnish Institute of International Affairs, 2011), 22 - 37.

เพราะจีนต้องการทำให้สภาพแวดล้อมรอบ ๆ ประเทศมีความมั่นคงเพื่อให้การพัฒนาเศรษฐกิจดำเนินไปด้วยดี นำมาสู่การเจรจายุติความขัดแย้งเรื่องเขตแดนระหว่างกัน และให้ความสำคัญกับความร่วมมือด้านเศรษฐกิจเพื่อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย รัสเซียมีสินค้าสำคัญที่จีนต้องการ 2 อย่าง คือ พลังงานและสินค้าอุปโภคบริโภค และอาวุธยุทธโธปกรณ์ อย่างไรก็ตามพลังงานกลายเป็นที่ต้องการอย่างมากหลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย เพราะจีนกลายเป็นผู้นำเข้าน้ำมันตั้งแต่ปี 1993 และมีความต้องการสูงมากนับจากนั้น ประกอบกับการที่ตะวันออกกลางได้ทำข้อตกลงส่งออกน้ำมันไปยังกลุ่มประเทศตะวันตก ในระยะยาวจีนมองว่าต้องหันไปพึ่งการนำเข้าจากเพื่อนบ้านอย่างเช่นรัสเซีย ในทำนองเดียวกันจากงานเรื่อง Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitic โลก ก็มองว่าปัจจัยด้านผลกำไรมีอิทธิพลสูงที่ผลักดันให้รัสเซียเข้าหาจีน เพราะจีนถือว่าเป็นตลาดพลังงานที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วและเป็นตลาดสำหรับพลังงานและแก๊สธรรมชาติของรัสเซียโดยธรรมชาติ แม้ว่าจะมีบางกลุ่มคัดค้านความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศเป็นไปในบริบทของภูมิรัฐศาสตร์ก็ตาม

งานของ โจวโก ราล์ตาวา (Jouko Rautava) เรื่อง Russia's economic policy and Russia-China economic relations⁵¹ มองไปในทิศทางเดียวกันว่า หากพิจารณาถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจของรัสเซียและจีนในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (2001 - 2011) จะพบว่ารัสเซียเติบโตได้เพราะราคาพลังงานและวัตถุดิบสูงขึ้น ขณะที่เศรษฐกิจของจีนเติบโตได้ทั้ง ๆ ที่สินค้านำเข้ามีราคาสูงขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของจีนในด้านนโยบาย จากการรายงานของธนาคารโลกพบว่า แหล่งกำไรที่สำคัญของรัสเซียอันเป็นผลจากการเติบโตของจีนมีแนวโน้มมาจากการพัฒนาด้านการค้าที่มีที่มาจากราคาพลังงานที่สูงขึ้น ประเด็นด้านพลังงานจึงเป็นหัวใจสำคัญของความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างทั้งสองประเทศ ทั้งนี้ ในปี 2010 รัสเซียเป็นผู้ส่งออกน้ำมันอันดับที่ 5 ของจีน อย่างไรก็ตาม ความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันของทั้งสองประเทศเป็นเหตุผลพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รัสเซียเกรงกลัวอิทธิพลของจีนที่เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งนำไปสู่ประเด็นทางเศรษฐกิจมาสู่นโยบายด้านความมั่นคง และยังมีผลต่อความยากลำบากในการเจรจาเรื่องพลังงานและวัตถุดิบในตะวันออกไกลรัสเซียซึ่งเป็นผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจร่วมด้วย นอกจากนี้การที่จีนขยายความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศในเอเชียกลางได้ทำให้ภาคพลังงานกลายเป็นเกมการแข่งขันในมิติใหม่ ๆ ระหว่างรัสเซียกับจีน เพราะในระยะยาวจะเป็นการเพิ่มการแข่งขันต่อรัสเซียซึ่งอาจทำให้รัสเซียต้องพิจารณาแนวนโยบายต่อจีนใหม่

⁵¹ Jouko Rautava, "Russia's Economic Policy and Russia-China Economic Relations," *ibid.*, ed. Arkady Moshes and Matti Nojonen, Fii Report, 38 – 59.

1.8.3 การขยายบทบาทของรัสเซียมายังเอเชียตะวันออก

วรรณกรรมส่วนสุดท้ายเริ่มจากบทความเรื่อง Russia in Southeast Asia: A new “Asian Movement ?”⁵² ของ แอสทิด เอส ทูมิเนซ (Astrid S. Tuminez) และ มาร์ค ฮอง (Mark Hong) จากหนังสือเรื่อง ASEAN – Russia Foundations and Future Prospects กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับเอเชียว่า ตามประวัติศาสตร์แล้ว รัสเซียมีบทบาทและปฏิสัมพันธ์กับยุโรปมากกว่าเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 20 เป็นช่วงเวลาแห่งความขัดแย้งและเกิดสงครามภายในยุโรปก็แสดงให้เห็นว่ารัสเซียก็มีบทบาทสำคัญและมีส่วนร่วมในสถานการณ์นั้น จนกระทั่งการสิ้นสุดของสงครามเย็น ได้เปิดโอกาสให้รัสเซียมีปฏิสัมพันธ์กับประเทศในเอเชียมากขึ้น แม้ว่าเอเชียในปัจจุบันยังมีอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาและจีนครอบงำอยู่ แต่ ทูมิเนซและฮอง มองว่า อิทธิพลของรัสเซียในเอเชียกำลังเติบโตและยังมีช่องว่างให้รัสเซียเติบโตได้อีก เช่น การเป็นสมาชิกและมีส่วนร่วมในประเทศคู่เจรจา อาเซียน - รัสเซีย (ASEAN – Russia Dialogue) ความร่วมมือภายใต้กรอบการประชุมเอเชีย-ยุโรป (Asia - Europe Meeting: ASEM) และความร่วมมือทางเศรษฐกิจในเอเชีย – แปซิฟิก (Asia-Pacific Economic Cooperation: APEC) นอกจากนี้การค้าก็เพิ่มขึ้น เช่น การส่งออกพลังงานจากเขตไซบีเรียไปยังเอเชียซึ่งมีลูกค้าที่สำคัญคือจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ส่งผลให้รัสเซียต้องทบทวนบทบาทของตนในภูมิภาคเอเชีย หากผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศของรัสเซียสามารถทำให้รัสเซียเข้าสู่เอเชียได้อย่างมั่นคง รัสเซียจะสามารถเป็นสะพานเชื่อมระหว่างยุโรปกับเอเชียได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านคมนาคม การขนส่ง และพลังงาน เป็นต้น ทูมิเนซและฮอง ให้ความเห็นว่า สิ่งที่รัสเซียต้องพิจารณาคือ ระหว่างการที่เอเชียเป็นภูมิภาคที่เศรษฐกิจและการเมืองกำลังเติบโตกับอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาและยุโรปที่กำลังถดถอย สิ่งไหนจะสามารถเปิดโอกาสให้รัสเซียเข้าสู่เอเชียได้มากกว่ากัน เพราะบริบทดังกล่าวย่อมจะส่งผลต่อการเลือกกำหนดและดำเนินนโยบายระหว่างประเทศของรัสเซีย

งานต่อมาคือ The Enlargement of the East Asia Summit: The reason and implications of bringing Russia in⁵³ ของ วิกเตอร์ ซัมสกี (Victor Sumsky) จาก ASEAN – Russia Foundations and Future Prospects เช่นเดียวกัน มองประเด็นที่ว่า การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก (East Asia Summit: EAS) ในปี 2010 ได้เชิญรัสเซียกับสหรัฐอเมริกาเข้าร่วม

⁵² Astrid S. Tuminez and Mark Hong, "Russia in Southeast Asia: A New “Asian Movement”?", in *Asean-Russia : Foundations and Future Prospects*, ed. Victor Sumsky, Mark Hong, and Amy Lugg (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2012), 45.

⁵³ Victor Sumsky, "The Enlargement of the East Asia Summit: The Reason and Implications of Bringing Russia," in *Asean-Russia : Foundations and Future Prospects* ed. Victor Sumsky, Mark Hong, and Amy Lugg (Singapore Institute of Southeast Asian Studies, 2012), 70.

ประชุม ชัมสกีมองว่า ไม่มีประเทศใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ผูกตัวเองไว้กับสหรัฐอเมริกาหรือจีนซึ่งมีอิทธิพลเด่นในภูมิภาค ปัจจุบันประเทศเหล่านี้ต้องยึดถือทางสายกลางไว้เพื่อให้เกิดความมั่นคงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะที่โดดเด่นในทางทางภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจ ส่งผลให้ ชัมสกี เกิดคำถามว่า สิ่งเหล่านี้เป็นการหยิบยื่นโอกาสให้รัสเซียหรือไม่ ทั้งนี้การจะถามหรือตอบคำถามประเภทนี้ต้องมองไปที่บริบทของรัสเซียซึ่ง ชัมสกี กล่าวไว้ 3 ประการ ประการแรก ในศตวรรษที่ 21 เศรษฐกิจรัสเซียมีการเติบโตขึ้นแล้ว ความไม่เป็นระเบียบในประเทศหลังสหภาพโซเวียตล่มสลายสามารถควบคุมได้ และการปกครองประเทศก็พัฒนาขึ้นกว่าครั้งที่เป็นสหภาพโซเวียตถึงแม้ว่าในภาพรวมสภาพทางเศรษฐกิจอาจยังไม่ดีมาก แต่การนำเสนอของนโยบายของประเทศมีความเป็นทางการ บ่งบอกว่ารัสเซียไม่ใช่เพียงผู้มาเยือนในภูมิภาคนี้อีกต่อไป ประการที่สอง สิ่งที่ต้องดูที่รัสเซียให้ร่วมเป็นพันธมิตรนี้คือการพัฒนาและการทำให้เป็นสมัยใหม่ โดยเฉพาะการพัฒนาเขตไซบีเรียและตะวันออกเฉียงไกลเพื่อความสงบของบริเวณนี้ และประการที่สาม สิ่งที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องการคือ ผู้เล่นใหม่ที่มีดินแดนขนาดใหญ่ ทรัพยากรมากมาย และศักยภาพทางการทหาร ที่ไม่เป็นอิสระ เพราะว่าในช่วงเวลาของการแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน ไม่ช้าไม่นาน ตัวแสดงนั้น ๆ ก็จะทำให้ความสำคัญกับประเทศใดประเทศหนึ่ง

วรรณกรรมสุดท้ายคืองานของ ภาราดร รังสิมาภรณ์ (Paradorn Rangsimaporn) เรื่อง *Russia as aspiring great power in East Asia: Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin* ซึ่งให้ความสนใจไปที่การกำหนดนโยบายต่างประเทศของรัสเซียต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในภูมิภาค มากกว่าความสัมพันธ์ทวิภาคีกับแต่ละประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเน้นไปที่มุมมองของชนชั้นนำในรัสเซียต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นคือ หนึ่ง รัสเซียในฐานะที่เป็นประเทศยูเรเชีย โดยรัสเซียใช้ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภารกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่าง ๆ เป็นตัวตัดสินในการเลือกแสดงบทบาทในภูมิภาค สอง พื้นฐานทางเศรษฐกิจที่จะเปิดโอกาสให้แก่รัสเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเขตตะวันออกเฉียงไกลรัสเซีย และสาม การมองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามแนวคิดมหาอำนาจหลายขั้ว ซึ่งเป็นการสร้างสมดุลแห่งอำนาจ มุมมองทั้งสามประเด็นนี้เป็นแรงบันดาลใจให้รัสเซียอ้างสิทธิ์ว่าตนเป็นมหาอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁵⁴ ซึ่งในสมัยของปูตินมุมมองเหล่านี้มีความชัดเจนกว่าสมัยเฮลด์ชิน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจและการถ่วงดุลอำนาจกับสหรัฐอเมริกา ทำให้จีนกลายเป็นทางเลือกหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ชนชั้นนำในรัสเซียให้ความสนใจ ทั้งกลุ่มที่ระแวงสงสัยจีนเพราะจีนมีศักยภาพที่จะเป็นภัยคุกคามต่อรัสเซียได้ กลุ่มที่มองจีนในเชิงบวกอย่างเช่นพวกคอมมิวนิสต์ที่มองว่าจีนเป็นตัวแทนของแบบจำลองของรัสเซีย และกลุ่มที่มองว่าจีน

⁵⁴ Paradorn Rangsimaporn, *Russia as an Aspiring Great Power in East Asia : Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin* 1st ed ed. (Basingstoke [England] ; New York: Palgrave Macmillan, 2009), 1 - 2.

จะเป็นประโยชน์ต่อรัสเซียในฐานะที่จะตัวถ่วงดุลกับสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ในทางเศรษฐกิจ ภาคราตร กล่าวถึงการพึ่งพาพลังงานที่ทำให้รัสเซียอยากเข้าไปมีบทบาทในภูมิภาคนี้ จากการใช้พลังงานเป็นเครื่องมือหนึ่งในการดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อเอเชียตะวันออก⁵⁵ การพัฒนาเขตตะวันออกไกลรัสเซียจะเป็นประโยชน์ต่อรัสเซียโดยเฉพาะโครงการท่อน้ำมันไซบีเรียตะวันออก-มหาสมุทรแปซิฟิกมายังเอเชียตะวันออกที่นำรัสเซียเข้าไปมีบทบาททางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น

1.9 วิธีการนำเสนอ

การนำเสนอผลการศึกษางานวิจัยฉบับนี้ แบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ เป็นการนำเสนอการศึกษาโดยภาพรวม ประกอบด้วย ที่มาและความสำคัญ คำถามวิจัย สมมติฐาน วัตถุประสงค์ กรอบแนวคิด ขอบเขตการศึกษา วิธีวิจัย และการทบทวนวรรณกรรม

บทที่ 2 นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในสมัยบอริส เยลต์ซิน และวลาดีเมียร์ ปูติน และนโยบายการมุ่งสู่ตะวันออก เพื่อให้เห็นภาพรวมแนวทางของนโยบายต่างประเทศ และเข้าใจถึงการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย

บทที่ 3 นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนในภาพรวมพอสังเขปและความสัมพันธ์ด้านพลังงาน ตั้งแต่ปี 2009 - 2015

บทที่ 4 นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของน้ำมันและแก๊สธรรมชาติต่อรัสเซีย และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างจีนกับรัสเซียที่นำมาซึ่งความสัมพันธ์อันไม่สมมาตร ปฏิสัมพันธ์กับเอเชียตะวันออก และการถ่วงดุลอำนาจกับตะวันตกในกรอบของทฤษฎีที่ใช้ศึกษา

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย

⁵⁵ Rangsimaporn, *Russia as an Aspiring Great Power in East Asia : Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*, 144.

บทที่ 2

นโยบายต่างประเทศรัสเซียและการมุ่งสู่ตะวันออก

เมื่อสหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตหรือสหภาพโซเวียต (The Union of Soviet Socialist Republics – USSR) ล่มสลายในปี 1991 ประเทศที่ได้รับมรดกจากสหภาพโซเวียตมากที่สุดคือ สหพันธรัฐรัสเซีย (Russian Federation) แต่ถึงกระนั้นบทบาทของรัสเซียยังไม่ได้เทียบเท่าความยิ่งใหญ่ของสหภาพโซเวียต อีกทั้งยังต้องรับภาระความไร้เสถียรภาพจากยุคสหภาพโซเวียตทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมรวมถึงบทบาทในเวทีโลก ยิ่งเมื่อเศรษฐกิจกลายมาเป็นตัวชี้วัดความแข็งแกร่งของประเทศนั้น ๆ แทนที่ตัวชี้วัดแบบเดิม เช่น จำนวนประชากร ขนาดประเทศ และกำลังทหาร ฯลฯ ทำให้รัสเซียในยุคหลังสหภาพโซเวียตต้องเผชิญและรับมือกับความท้าทายใหม่ ๆ และพยายามหาทางรื้อฟื้นสถานะความเป็นมหาอำนาจหนึ่งของโลกกลับมา

ความขัดแย้งและการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจในช่วงสงครามเย็นเป็นผลให้สหภาพโซเวียตต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะสหภาพโซเวียตได้ทุ่มงบประมาณไปกับการพัฒนาอาวุธและกองทัพอันเกี่ยวโยงเข้ากับปัญหาการเมืองภายในและต่างประเทศในเขตอิทธิพล ประกอบกับปัญหาความไร้เสถียรภาพในการควบคุมประเทศบริวารให้อยู่ภายใต้พรรคคอมมิวนิสต์ที่เรื้อรังมาตั้งแต่ยุคของโจเซฟ สตาลิน (Joseph Stalin) จนในที่สุด มิคาอิล กอร์บาชอฟ (Mikhail Gorbachev) ประธานาธิบดีคนสุดท้ายของสหภาพโซเวียต ได้ทำการปฏิรูปประเทศครั้งยิ่งใหญ่ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นภายใต้แนวความคิด กลาสนอสต์ (Glasnost) และเปเรสทรอยก้า (Perestroika) กล่าวคือ กลาสนอสต์ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ และมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ของรัฐบาลมากขึ้น ส่วนเปเรสทรอยก้า คือแนวคิดที่เน้นไปที่การสร้างระบบเศรษฐกิจให้เข้มแข็งเป็นสำคัญ

หากแนวคิดของกอร์บาชอฟกลับไม่สามารถช่วยกู้สถานการณ์ของสหภาพโซเวียตได้ เป็นเพียงการลดกฎระเบียบเพื่อให้สหภาพโซเวียตอยู่รอด ที่สำคัญก็คือ แนวคิดกลาสนอสต์กลายมาสู่การเรียกร้องอิสระในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรและเศรษฐกิจของกลุ่มชาตินิยมตลอดจนการประกาศเอกราชของประเทศอดีตสหภาพโซเวียตในปัจจุบัน และในที่สุดสหภาพโซเวียตล่มสลายในต้นปี 1991 และเข้าสู่ช่วงความวุ่นวายทางเศรษฐกิจและการเมืองในยุคเอลต์ซิน ตามมาด้วยการฟื้นฟูตัวในยุคปูติน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการถอยห่างจากตะวันตกและมุ่งสู่ตะวันออก

ในบทนี้เป็นการกล่าวถึงนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในยุคเอลต์ซินที่เริ่มในทศวรรษที่ 1990 หลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย รวมถึงวิกฤตการเมืองที่ทำให้ประเทศเผชิญปัญหาเรื้อรังมาจนถึง

ยุคของวลาดีเมียร์ ปูติน ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนทิศทางของนโยบายที่หลากหลาย จนทำให้เกิดความขัดแย้งกับชาติตะวันตก จนในที่สุดนำไปสู่นโยบายการมุ่งสู่ตะวันออกโดยมีจีนเป็นตัวแสดงหลัก

2.1 นโยบายต่างประเทศและวิกฤตการณ์เมืองรัสเซียในยุคเยลต์ซิน

บอริส เยลต์ซิน (Boris Yeltsin) เป็นประธานาธิบดีคนแรกของสหพันธรัฐรัสเซีย หลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ปี 1991 – 1999 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ต้องเผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงรอบด้านอันเป็นผลมาจากการแข่งขันของมหาอำนาจสองขั้ว คือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตในช่วงสงครามเย็น เมื่อสงครามสิ้นสุด รัสเซียถูกตะวันตกมองว่าเป็นประเทศผู้แพ้สงครามและสูญเสียสถานะอำนาจในการเมืองโลกไปอย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้นการเมืองภายในและเศรษฐกิจของรัสเซียก็ไร้เสถียรภาพ ทำให้รัสเซียจำเป็นต้องพึ่งพาตะวันตกในการฟื้นฟูประเทศ จากกรอบนโยบายต่างประเทศปี 1993 สามารถสรุปได้ว่า รัสเซียพยายามเข้าหาตะวันตกด้วยความรู้สึกร่วมในอารยธรรมเพื่อลบล้างความเป็นศัตรูในอดีต ดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับตะวันตก และใช้แนวทางแบบตะวันตกในการพัฒนาเศรษฐกิจ⁵⁶ ในสมัยแรกของเยลต์ซินจึงมีนโยบายต่างประเทศที่ยึดติดกับแนวคิดที่มองตะวันตกเป็นศูนย์กลาง (western – centrism) ทั้งด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ โดยการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่คำนึงถึงสหรัฐอเมริกาเป็นตัวแสดงหลัก⁵⁷

บอริส เยลต์ซิน และ อังเดร โคซเยฟ (Andrei Kozyrev) รัฐมนตรีต่างประเทศในขณะนั้น (1991 – 1996) ถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่นิยมตะวันตก (pro – western) ทั้งคู่เห็นพ้องกันว่า การบูรณาการเข้ากับตะวันตกจะช่วยให้รัสเซียสามารถฟื้นตัวได้ และเห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องเป็นภาวะเร่งด่วนจึงจะสามารถฟื้นฟูให้ประเทศกลับมาแข็งแกร่ง มีศักยภาพทัดเทียมกับชาติตะวันตกได้⁵⁸ นอกจากนี้ การกำจัดกลุ่มนักการเมืองนิยมคอมมิวนิสต์ การเปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย และมีระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ก็เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายเสรีนิยมแบบตะวันตก หรือในแง่หนึ่งก็คือการพัฒนาให้รัสเซียเป็นตะวันตก (westernization) นั่นเอง เยลต์ซินจึงได้มอบหมายให้นายกรัฐมนตรี ยีกอร์ ไกดาร์ (Yegor Gaidar) เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการปฏิรูปเศรษฐกิจให้เป็นไปตามระบบเศรษฐกิจแบบตลาดตามแบบตะวันตก ซึ่งรู้จักกันในชื่อ “การปฏิรูปของ

⁵⁶ Magda Leichtova, *Misunderstanding Russia : Russian Foreign Policy and the West* (Burlington, VT: Ashgate, 2014), 44.

⁵⁷ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy : The Return of Great Power Politics* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2009), 17.

⁵⁸ Mariya Omelicheva, "Russia Foreign Policy," in *Foreign Policy in Comparative Perspective : Domestic and International Influences on State Behavior* ed. Ryan K. Beasley, et al. (London: Sage, 2013), 99.

ไกดาร์” (Gaydar’s reform) เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปี 1992 จนถึงปี 1995 โดยใช้กระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบตลาดอย่างฉับพลัน (Shock Therapy) โดยมีหลัก 3 ประการ⁵⁹ คือ 1) ทำให้กลไกราคาเป็นไปอย่างอิสระ (liberalization of price) เช่น ปลดปล่อยค่าเงินรูเบิล (ruble) ลอยตัวให้ดำเนินไปตามอุปสงค์และอุปทานของตลาด 2) การรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เช่น ตัดงบประมาณรายจ่ายของรัฐ โดยเฉพาะการตัดเงินช่วยเหลือที่รัฐเคยให้ต่อหน่วยทางธุรกิจ และ 3) ทำการแปรรูปกิจการของรัฐให้เป็นของเอกชน (privatization of state enterprises)

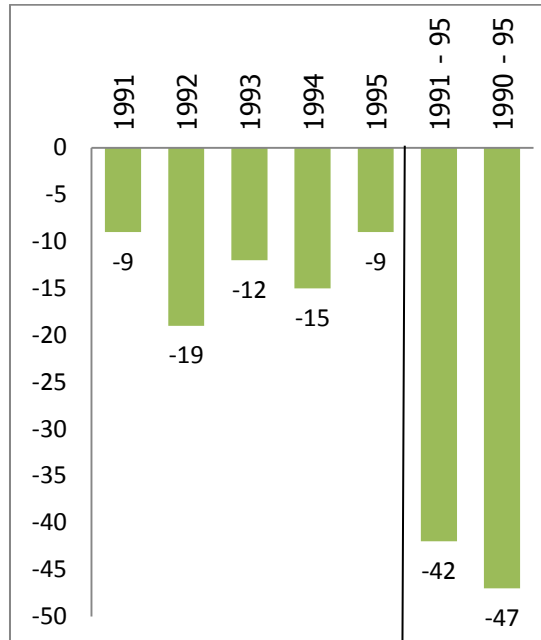
ผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวทำให้ภายในประเทศเกิดความสับสนวุ่นวาย กล่าวคือ หลังจากปล่อยให้กลไกราคาทำงานอย่างอิสระ ทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรง ค่าเงินรูเบิลอ่อนค่าลงเมื่อเทียบกับเงินต่างประเทศ อุปทานภายในประเทศสูงขึ้นจากการนำเข้าสินค้าที่ไม่เคยหาได้มาก่อนและเป็นไปอย่างเสรี ทว่ากลไกราคาก็ทำให้ราคาสินค้านำเข้าสูงขึ้นเช่นกัน ราคาสินค้าภายในประเทศจึงสูงขึ้นตามไปด้วยในขณะที่ประชาชนมีรายได้คงเดิม ทำให้ความสามารถในการซื้อลดลง เกิดสินค้าล้นตลาด ภาคการผลิตก็ลดลง และเกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรง (hyperinflation)⁶⁰ การกระจายค่าแรงและเงินบำนาญเกิดขึ้นเป็นเรื่องปกติ ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (gross domestic product: GDP) ลดลงทุกปี นับจากปี 1992 – 1996 ส่งผลให้การเติบโตทางเศรษฐกิจของรัสเซียลดลง เห็นได้จากภาพที่ 2.1 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของรัสเซียที่ลดลงถึงร้อยละ 42 นับตั้งแต่ปี 1991 – 1995 นอกจากนี้จากภาพที่ 2.2 ก็แสดงให้เห็นถึงผลผลิตอุตสาหกรรม (Industrial Production) ตั้งแต่ปี 1991 – 1995 ที่ลดลงถึงร้อยละ 46⁶¹ จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำดังกล่าวนี้นำไปสู่ปัญหาสำคัญที่ตามมาคือความไม่มั่นใจของประชาชนต่อการปฏิรูปเศรษฐกิจ รวมถึงจากภาวะเงินเฟ้อที่ส่งผลต่อความไม่ไว้วางใจของต่างชาติในการเข้ามาลงทุนในรัสเซียอีกด้วย

⁵⁹ David M. Kotz and Fred Weir, *Russia's Path from Gorbachev to Putin : The Demise of the Soviet System and the New Russia* 2nd ed. ed. (London: Routledge, 2007), 155 - 56.

⁶⁰ อภิมหาเงินเฟ้อ (Hyperinflation) คือ สถานการณ์ที่ "เงินด้อยค่ามากจนไม่มีใครอยากได้" หรืออธิบายได้ว่า เมื่อคุณได้รับเงินมา คุณจะรีบเปลี่ยนเงินให้เป็นสินทรัพย์ใด ๆ ก็ได้ให้เร็วที่สุด ความเชื่อมั่นในรัฐพังทลาย ไม่มีใครต้องการเงินแล้ว ดังนั้นราคาสินค้าจึงพุ่งขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น ไข่หนึ่งฟองจากที่เคยขาย 5 บาท ในสถานการณ์แบบนี้ หากขายได้ฟองละ 1 ล้าน บาท ก็ยังไม่มีใครอยากขาย

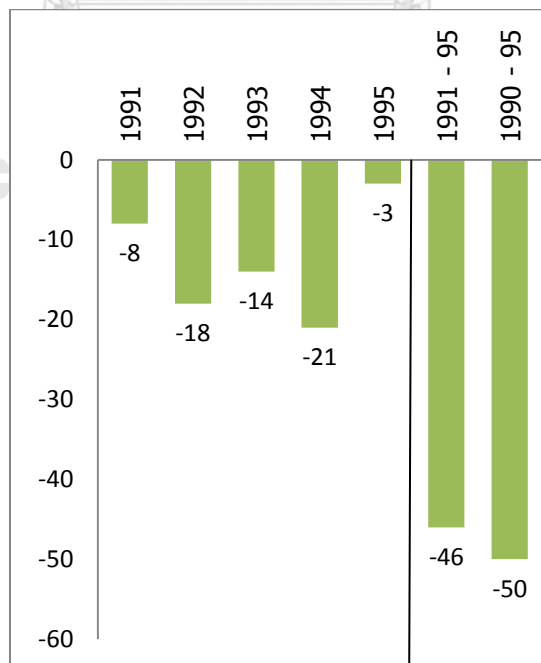
⁶¹ Katz and Weir, *Russia's path from Gorbachev to Putin: the demise of the Soviet system and the new Russia*, 168.

แผนภูมิที่ 2.1 กราฟแสดงสัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของรัสเซีย
ระหว่างปี 1991 - 1995 (ร้อยละ)



ที่มา: Katz and Fred, p.156.

แผนภูมิที่ 2.2 กราฟแสดงสัดส่วนผลผลิตอุตสาหกรรมของรัสเซีย
ระหว่างปี 1991 - 1995 (ร้อยละ)



ที่มา: Katz and Weir, p.156.

การแปรรูปกิจการของรัฐให้เป็นของเอกชนก็เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในช่วงปี 1992 - 1994 ซึ่งในปี 1994 ภาคเศรษฐกิจของรัสเซียร้อยละ 78.5 ถูกโอนมาเป็นของเอกชน การแปรรูปดังกล่าวถือว่ามีผลต่อการปฏิรูปเศรษฐกิจในรัสเซียเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปซื้อหุ้นของรัฐวิสาหกิจจากรัฐบาลได้ แต่ด้วยสภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรงทำให้อำนาจในการซื้อถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ โดยเฉพาะในหมู่อดีตเจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจสมัยโซเวียตและนักธุรกิจที่มีเส้นสายที่สามารถซื้อกิจการของรัฐได้ในราคาถูกและยังง่ายต่อการคอร์ปชั่น อย่างไรก็ตาม กิจการที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญ เช่น พลังงาน และกิจการเหมืองแร่ต่าง ๆ ฯลฯ ยังคงเป็นกิจการของรัฐซึ่งมีเจ้าหน้าที่จากสมัยสหภาพโซเวียตควบคุมอยู่⁶² จนกระทั่งเกิด “เงินกู้แลกหุ้นส่วน”⁶³ (loans – for shares scheme) อันเป็นกระบวนการขั้นที่สองของการแปรรูปรัฐวิสาหกิจของเอลต์ซินระหว่างกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่กับรัฐบาล ผลทำให้กิจการด้านพลังงานที่เป็นยุทธศาสตร์ของรัฐกลายมาเป็นของเอกชนเกือบทั้งหมด การแปรรูปกิจการของรัฐให้เป็นของเอกชนในยุคนี้อีกก่อให้เกิดกลุ่มนายทุนใหม่ที่เรียกว่า กลุ่มออลิการ์ช (oligarchs) ที่มีอิทธิพลทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ และยังส่งผลให้เกิดปัญหาการคอร์ปชั่นในสังคมรัสเซียอย่างแพร่หลายและยาวนานตั้งแต่นั้นมา

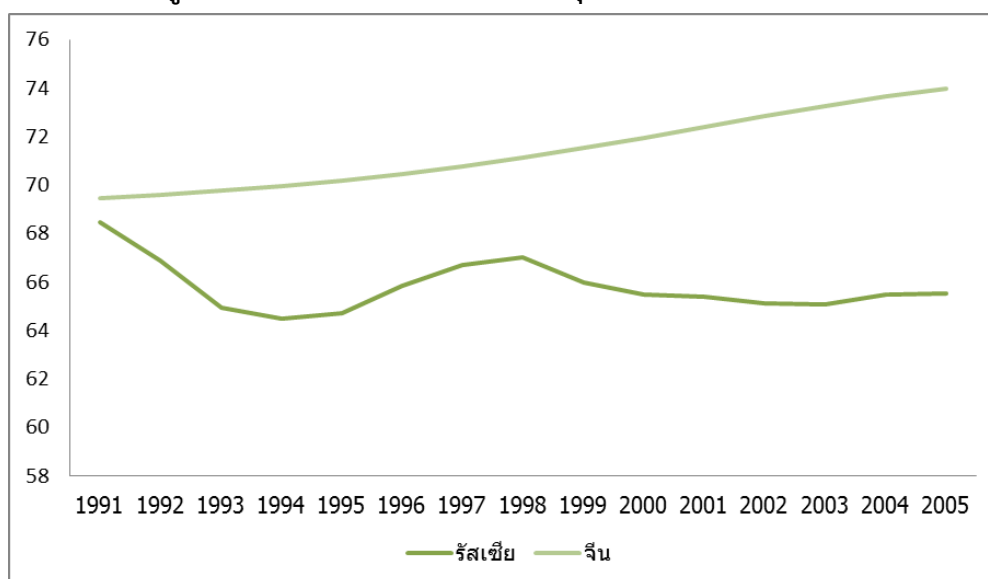
นอกจากภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ การใช้กระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบตลาดแบบฉับพลันระหว่างปี 1992 - 1994 ยังส่งผลลัพธ์ทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงวิกฤตในช่วงเวลาดังกล่าวเช่นกัน กล่าวคือ คุณภาพชีวิตของประชาชนชาวรัสเซียระหว่างการใช้นโยบายนี้นับว่าตกต่ำเป็นอย่างมาก วัดได้จากอัตราการฆ่ากันตาย (murder rate) สูงขึ้น 15 เท่าเมื่อเทียบกับยุโรปตะวันตก ยุโรปตะวันออก จีน ญี่ปุ่น และ อิสราเอล อัตราการตายเพิ่มขึ้น 3 เท่า โดยส่วนใหญ่เกิดจากโรคติดต่อ และสาเหตุจากการดื่มสุรา ซึ่งทำให้จำนวนประชากรรัสเซียหายไปถึง 5 แสนคน ขณะที่อัตราการเกิดลดลงร้อยละ 40 และอายุเฉลี่ยของชาวรัสเซียอยู่ที่ 65 ปี ซึ่งน้อยกว่าชาวจีนที่มีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 72 ปี⁶⁴ ดังแสดงให้เห็นจากแผนภูมิที่ 2.3 แสดงการเปรียบเทียบอายุเฉลี่ยของชาวรัสเซียและชาวจีนซึ่งจะเห็นได้ว่าระหว่างปี 1992 - 1996 อายุเฉลี่ยของชาวรัสเซียลดลง ขณะที่อายุเฉลี่ยของชาวจีนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำอันส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างชัดเจน

⁶² จิตติภัทร พูนขำ, *ความล้มเหลวไทย-รัสเซีย : ก้าวสู่หุ้นส่วนยุทธศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. (กรุงเทพฯ: โครงการติดตามพัฒนาการของรัสเซียและยุโรปตะวันออก คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), 6.

⁶³ เป็นข้อเสนอที่ทำให้เอกชนสามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สินของรัฐบาลได้ โดยที่นักธุรกิจจะให้รัฐบาลนำหุ้นของรัฐวิสาหกิจที่มีผลกำไรสูงโดยเฉพาะธนาคารใหญ่ ๆ และธุรกิจด้านพลังงาน มาแลกเปลี่ยนกับการที่เอกชนให้รัฐบาลกู้เงิน 1.8 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เมื่อครบระยะเวลาที่ตกลงกันแล้วรัฐต้องชำระเงินกู้ที่ได้มาแก่เอกชน ใน รมย์ ภริมนตรี, "ธุรกิจการเมืองในรัสเซียใหม่," *วารสารรัสเซีย* 2, no. 1-2 (2554): 53.

⁶⁴ Dilip Hiro, *After Empire : The Birth of a Multipolar World* (New York: Nation Books, 2010), 94.

แผนภูมิที่ 2.3 แสดงการเปรียบเทียบอายุเฉลี่ยของชาวรัสเซียและจีน



ที่มา: รวบรวมจาก World Development Indicators

การปฏิรูปเศรษฐกิจยังส่งผลกระทบในทางลบอีกด้วย กล่าวคือ เกิดความขัดแย้งที่เป็นผลจากการตัดสินใจในการปฏิรูปเศรษฐกิจให้เป็นระบบทุนนิยมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะการนำกระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบตลาดอย่างฉับพลันมาใช้ ระหว่างฝ่ายรัฐบาลของเอลต์ซินกับฝ่ายที่เห็นด้วยกับระบบทุนนิยม แต่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบตลาดอย่างฉับพลัน เพราะมองว่า วิธีการนี้จะทำลายภาคอุตสาหกรรมและส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ควรทำการปฏิรูปเศรษฐกิจแบบค่อยเป็นค่อยไปมากกว่าเพื่อที่ว่าจะสามารถรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจไว้ได้⁶⁵

ความล้มเหลวในการปฏิรูปเศรษฐกิจที่ไคตาร์รับผิดชอบส่งผลให้เขาไม่เป็นที่ยอมรับในรัฐสภารัสเซียอันก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประธานาธิบดีเอลต์ซินและรัฐสภา (State Duma) กระทั่งเอลต์ซินตัดสินใจประกาศยุบรัฐสภาและให้มีการเลือกตั้งใหม่ เหตุการณ์นี้สร้างความไม่พอใจแก่ประชาชนที่สนับสนุนรัฐสภาจนนำไปสู่การชุมนุมบนท้องถนน เรียกว่า วิกฤตการณ์รัฐธรรมนูญรัสเซีย⁶⁶ เมื่อวิกฤตผ่านพ้นไปได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธรัฐรัสเซียปี 1993 เป็นผลให้

⁶⁵ Katz and Weir, 194.

⁶⁶ เนื่องจากว่ารัฐธรรมนูญในเวลานั้นให้อำนาจสูงสุดแก่รัฐสภาซึ่งสมาชิกรัฐสภาเป็นกลุ่มอำนาจเก่าที่มาจากการแต่งตั้งโดยสภาโซเวียต (Congress of Soviets) ตั้งแต่ปี 1990 ทำให้ประธานาธิบดีไม่มีอำนาจในการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีโดยไม่ผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภา และอำนาจในการยุบรัฐสภาก็เช่นกัน ความขัดแย้งมาถึงจุดสูงสุดเมื่อเอลต์ซินประกาศยุบสภาและให้มีการเลือกตั้งใหม่ ทางฝ่ายรัฐสภาถือว่าการกระทำนี้ผิดกฎหมายจึงมีมติถอดถอนเอลต์ซินออกจากตำแหน่งประธานาธิบดีและแต่งตั้งรองประธานาธิบดี อเล็กซานเดอร์ รุตสคอย (Alexander Rutskoy) ขึ้นมารักษาการแทน ความขัดแย้งไม่เพียงเกิดขึ้นในแวดวง

ประธานาธิบดีมีอำนาจมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอำนาจในการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ระดับสูง และยังทำให้ฝ่ายเอลต์ซินสามารถดำเนินนโยบายการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบตลาดอย่างฉับพลันต่อไปได้⁶⁷ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของการเมืองและสังคมรัสเซียได้ชัดเจน

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจถูกซ้ำเติมอีกระลอกในปี 1998 เนื่องจากผลพวงจากวิกฤตการเงินที่มีต้นกำเนิดมาจากประเทศไทยหรือเหตุการณ์วิกฤตการณ์ต้มยำกุ้งในปี 1997 ส่งผลให้ค่าเงินรูเบิลอ่อนค่าลงอีก ประเทศขาดดุลการค้า ธนาคารขนาดใหญ่ของกลุ่มออลิการ์ชในรัสเซียขาดสภาพคล่องทางการเงินจนล้มละลายไปหลายแห่ง รัฐบาลไม่สามารถเก็บภาษีซึ่งส่วนใหญ่มาจากธุรกิจของกลุ่มออลิการ์ช เช่น น้ำมัน และเหล็ก ได้เพียงพอ ขณะเดียวกันกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) ซึ่งเป็นแหล่งกู้เงินแหล่งสุดท้ายและมีสหรัฐอเมริกาครองอิทธิพลอยู่ ก็ไม่ให้ความช่วยเหลือตามที่รัสเซียและนักลงทุนต่างชาติคาดหวังไว้ ทำให้รัสเซียจำเป็นต้องผิตนัดชำระหนี้ วิกฤตการเงินในรัสเซียก็ส่งผลกระทบต่อไปยังประเทศที่อื่น ๆ ที่ทำธุรกิจร่วมกับรัสเซีย⁶⁸ กลุ่มออลิการ์ชและชนชั้นนำในรัสเซียต่างร่วมกันเรียกร้องให้เอลต์ซินไล่นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น คือ เซอร์เก คีริเยนโก (Sergei Kiriyenko) ที่มีแนวคิดนิยมสหรัฐอเมริกา ออก เอลต์ซินจึงได้แต่งตั้ง เยฟเกนี ปริมาคอฟ (Yevgeny Primakov) ที่ได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบตลาดอย่างฉับพลันมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และให้เร่งแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ⁶⁹

ความวุ่นวายทางการเมือง ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจและการไม่สามารถบูรณาการเศรษฐกิจเข้ากับตะวันตกได้ ทั้งหมดนั้นสร้างความไม่พอใจให้แก่ประชาชนและชนชั้นนำรัสเซียเป็นอย่างมาก เห็นได้ชัดว่าการพยายามใกล้ชิดตะวันตกและการปฏิรูปเศรษฐกิจไม่ได้ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนโดยรวมดีขึ้นแต่อย่างใด นอกจากนี้ ประชาชนยังเห็นว่าระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่มาพร้อมกับการปฏิรูปเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมยิ่งก่อให้เกิดความยากจนและความไร้เสถียรภาพในสังคมรัสเซีย ยิ่งไปกว่านั้นการที่สนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic

เจ้าหน้าที่ระดับสูงแต่ยังคงลุลามไปถึงยังหมู่ประชาชนที่สนับสนุนรัฐสภาจนกลายเป็นการชุมนุมบนท้องถนน ในที่สุด เอลต์ซินจึงสั่งกองกำลังทหารเข้าไปควบคุมสถานการณ์ ทำให้ประชาชนบาดเจ็บและล้มตายจำนวนมาก วิกฤตการณ์นี้ถือว่าเป็นเหตุการณ์นองเลือดที่ร้ายแรงที่สุดของรัสเซียนับตั้งแต่การปฏิวัติปี 1917 เมื่อวิกฤตผ่านพ้นไปได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธรัฐรัสเซียปี 1993 เป็นผลให้ประธานาธิบดีมีอำนาจมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอำนาจในการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ระดับสูง และรัฐสภาถูกแบ่งออกเป็นสองสภาคือ สภาสหพันธ์ (The Federation Council) เป็นสภาสูง และสภาดูมา (the State Duma) หรือสภาผู้แทนราษฎรเป็นสภาล่าง โปรดดู Alexander Kolesnichenko, "How October 1993 Led to President Putin," RBTH, http://rbth.com/politics/2013/10/03/how_october_1993_led_to_president_putin_30489.html (July 4, 2016).

⁶⁷ Katz and Weir, 197.

⁶⁸ Ibid., 244.

⁶⁹ Ibid., 245.

Treaty Organization: NATO) หรือ เนโต้⁷⁰ ได้ดำเนินการขยายอิทธิพลไปทางตะวันออกโดยการเปิดรับสมาชิกใหม่ ในขณะที่รัสเซียกลับถูกกีดกันด้วยข้ออ้างที่ว่าผิดเงื่อนไขคุณสมบัติของการเป็นสมาชิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความล้มเหลวในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ผลที่ตามมาคือการพัฒนาให้เป็นตะวันตกในรัสเซียถูกมองว่าเป็นสิ่งจอมปลอม (artificial westernization)⁷¹

จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในปี 1996 – 1998 เมื่อเยฟเกนี ปริมาคอฟ (Yevgeny Primakov) เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศแทนที่ คอซเยฟ และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี 1998 – 1999 ด้วยเหตุที่ปริมาคอฟไม่ใช่กลุ่มที่นิยมตะวันตก ทำให้เขาไม่เพียงเข้ามาแก้ปัญหาเศรษฐกิจของรัสเซียเท่านั้น แต่ยังดำเนินนโยบายต่างประเทศรัสเซียที่เป็นอิสระไม่ยึดติดอยู่กับตะวันตกมาตั้งแต่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศ⁷² ดังที่ปริมาคอฟประกาศใช้การดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบหลากหลายทิศทาง (multivector)⁷³ โดยสนับสนุนระบบหลายขั้วอำนาจ (multipolar) เพื่อยับยั้งความพยายามเป็นมหาอำนาจขั้วเดียว (unipolar) ของสหรัฐอเมริกา เพื่อพยายามแสดงให้เห็นว่ารัสเซียเป็นหนึ่งในประเทศชั้นนำในระบบระหว่างประเทศ และต้องการจำกัดอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาเหนือกลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียต โดยเฉพาะหลังจากที่สหรัฐอเมริกาประกาศแผนการขยายเขตอิทธิพลของเนโต้มาทางตะวันออก ย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัสเซียในทางใดทางหนึ่งเป็นแน่ แม้แต่เอลต์ซินเองก็ตระหนักถึงภัยคุกคามนี้เช่นเดียวกัน ในปี 1997 เอลต์ซิน ได้กล่าวว่า “มีบางคนมักจะดึงเราไปยังโลกที่มีเพียงขั้วอำนาจเดียวและอยากควบคุมเพียงผู้เดียว แต่เราต้องการระบบหลายขั้วอำนาจ”⁷⁴ ไม่เพียงเท่านั้นปริมาคอฟยังประกาศว่ารัสเซียในสายตาของเขาไม่ได้แข็งข้อต่อต้านตะวันตกดังเช่นสมัยสหภาพโซเวียต แต่ก็ไม่ได้รักใคร่ตะวันตกดังเช่นต้นทศวรรษที่ 1990 แต่รัสเซียมีสถานะเป็นมหาอำนาจ (great power) และเป็นหุ้นส่วนที่เอื้อประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันกับสหรัฐอเมริกาและยุโรป⁷⁵ ดังนั้น ตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา นโยบายต่างประเทศของรัสเซียจึงมีทิศทางออกห่างจากตะวันตกมากขึ้น

⁷⁰ สนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization: NATO) หรือ เนโต้ เป็นองค์การในลักษณะพันธมิตรทางทหารภายใต้แนวคิด “ระบบความมั่นคงร่วมกัน” (collective security) ของพันธมิตรในกลุ่มประเทศเสรีนิยม บริเวณริมฝั่งแอตแลนติกเพื่อต่อต้านและถ่วงดุลค่ายคอมมิวนิสต์เป็นหลัก โดยถือเป็นการตอบโต้ต่อสถานการณ์ความขัดแย้งและทำให้อันไม่เป็นมิตรของสหภาพโซเวียต

⁷¹ Mankoff, *Russian foreign policy : The return of great power politics*, 29.

⁷² Mankoff, 12.

⁷³ Ibid., 17.

⁷⁴ Robert H. Donaldson and Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia : Changing Systems, Enduring Interests* 4th ed. (Armonk, NY M.E.Sharpe, 2009), 278.

⁷⁵ Mankoff, 30.

2.2 นโยบายต่างประเทศรัสเซียยุคปูตินและความขัดแย้งกับตะวันตก

วลาดีเมียร์ ปูติน เป็นประธานาธิบดีคนที่สองของรัสเซียซึ่งดำรงตำแหน่งติดต่อกันถึง 2 สมัย ตั้งแต่ปี 2000 – 2008 และกลับสู่อำนาจในสมัยที่ 3 ตั้งแต่ปี 2012 – ปัจจุบัน⁷⁶ โดยในระหว่างปี 2008 – 2012 ปูตินได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและมี ดมิทรี เมดเวเดฟ เป็นประธานาธิบดี ทั้งนี้เมื่อปูตินขึ้นสู่อำนาจในปี 2000 ได้มีการปฏิรูปการเมืองภายในประเทศโดยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางทันที⁷⁷ เพื่อเพิ่มอำนาจประธานาธิบดีเหนือทั้ง 2 สภา สืบเนื่องจากการแก้ไขรัฐธรรมนูญปี 1993 ให้มีเสถียรภาพมากกว่าสมัยเยลต์ซินภายใต้การจัดการและบริหารประเทศของระบบของปูติน รัสเซียในยุคปูตินจึงมีความเป็นเผด็จการมากยิ่งขึ้น ในส่วนของการกำหนดนโยบายต่างประเทศนั้นก็รวมศูนย์อยู่ที่ประธานาธิบดีและฝ่ายบริหารเช่นกัน ตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศกลายเป็นเพียงตำแหน่งชายขอบ มีบทบาทและอำนาจน้อยลงหลังจากหมดสมัยของเยฟเกนี 프리มาคอฟ⁷⁸

2.2.1 นโยบายต่างประเทศรัสเซียยุคปูติน

ในวาระแรก ปูตินแสดงออกอย่างชัดเจนในความพยายามทำให้รัสเซียกลับมามีสถานะเป็นชาติมหาอำนาจหนึ่งของโลก แต่ในส่วนของกำหนัดำเนินการนั้นค่อนข้างสวนทางกับในสมัยเยลต์ซิน โดยเฉพาะการที่ปูตินมีแนวคิดต่อต้านการครองความเป็นเจ้าในระบบโลกของสหรัฐอเมริกา พร้อมกับสนับสนุนโลกที่มีหลายขั้วอำนาจอย่างเต็มที่ และจากกรอบนโยบายต่างประเทศในปี 2000 ยังให้ความสำคัญกับการถ่วงดุลระหว่างตะวันตกกับเอเชีย โดยรัสเซียสร้างภาพลักษณ์ของประเทศให้ป็นมหาอำนาจยูเรเชีย⁷⁹ (Eurasian superpower) ด้วยภาพลักษณ์เช่นนี้จึงทำให้การกำหนัดำเนินการต่างประเทศมีทิศทางไปสู่ระดับภูมิภาคในกรอบของยูเรเชีย เช่น ให้ความสำคัญกับประเทศเพื่อนบ้าน และองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคอย่างเช่น กลุ่มเศรษฐกิจบริคส์ (BRICS) และสหภาพ

⁷⁶ แต่เดิมนั้นตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งสหพันธรัฐรัสเซียมีวาระ 4 ปี และไม่เกิน 2 สมัย ในปี 2008 มีการแก้ไขกฎหมายใหม่ให้ประธานาธิบดีมีวาระเพิ่มขึ้นเป็น 6 ปี

⁷⁷ การเปลี่ยนแปลงหลักการได้มาซึ่งสมาชิกสภาสหพันธ์ กล่าวคือ สมาชิกสภาสหพันธ์นั้นจะมาจากกาแต่งตั้งโดยผู้ว่าการหน่วยการปกครองและประธานสภาของหน่วยการปกครอง ซึ่งผู้ว่าการหน่วยการปกครองจะถูกแต่งตั้งโดยประธานาธิบดี นอกจากนั้นยังมีการแก้ไขกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (State Duma) ให้เป็นระบบบัญชีรายชื่อทั้งหนึ่งและอีกทั้งหนึ่งซึ่งควรจะเป็นผู้แทนจากภูมิกษณัณณนั้นถูกทดแทนโดยสมาชิกสภาสหพันธ์ที่ผู้ว่าการหน่วยการปกครองเป็นผู้แต่งตั้งมา โปรดดูเพิ่มเติม รมย์ ภิศมนตรี, "วลาดีมีร์ ปูติน: ประธานาธิบดีสมัยที่ 3 (1)," วารสารรัสเซีย 4, no. 1-2 (2556): 4 - 5.

⁷⁸ Mankoff, 55.

⁷⁹ ยูเรเชียเป็นสถานะที่รัสเซียใช้รื้อฟื้นการควบคุมประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง (near abroad) และสร้างความชอบธรรมในเชิงภูมิศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก

เศรษฐกิจยูเรเชีย (Eurasian Economic Union: EEU) และระดับโลก คือการพยายามรื้อฟื้นบทบาทของรัสเซียให้ครอบคลุมไปทั่วโลก เช่น การเป็นมหาอำนาจด้านพลังงานของโลก⁸⁰

ยิ่งเมื่อประเด็นการก่อการร้ายถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามระดับโลก ภายหลังจากเกิดเหตุวินาศกรรมในสหรัฐอเมริกาในวันที่ 11 กันยายน ปี 2001 ส่งผลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศของรัสเซียเป็นอย่างมาก เนื่องจากรัสเซียมองว่าการต่อต้านการก่อการร้ายควรเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศ นโยบายต่างประเทศของรัสเซียในช่วงเวลานั้นจึงมีความใกล้ชิดกับตะวันตกอีกครั้ง⁸¹ โดยปูตินประกาศพร้อมให้ความช่วยเหลือและร่วมมือในการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้ายร่วมกับสหรัฐอเมริกาทุกทาง ในทางหนึ่งถือเป็นการแสดงให้เห็นว่ารัสเซียมีความรู้สึกร่วมในการเป็นประเทศตะวันตก อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์การก่อการร้ายนี้ถือได้ว่าได้ทำให้ความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัสเซียกับสหรัฐอเมริกามาถึงจุดสูงสุด⁸²

หากจุดพลิกผันของความสัมพันธ์อันดีกับสหรัฐอเมริกาก็กลับเกิดขึ้นในปี 2003 เมื่อสหรัฐอเมริกาต้องการบุกโจมตีอิรัก แต่รัสเซียได้ใช้สิทธิ์วีโต้ (veto) ในเวทีคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (UNSC) เนื่องจากส่วนหนึ่งของกรอบนโยบายต่างประเทศรัสเซียสนับสนุนกฎหมายระหว่างประเทศและอำนาจของสหประชาชาติ (UN) ในการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างประเทศ รวมทั้งสนับสนุนระบบหลายขั้วอำนาจที่ต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้าของสหรัฐอเมริกาซึ่งมีที่มาจากแนวคิดของพริมาคอฟ⁸³ การรุกรานอิรักโดยใช้อำนาจฝ่ายเดียวจึงแสดงให้เห็นว่าชาติตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่เป็นมหาอำนาจยังคงยึดติดกับการใช้อำนาจตามอำเภอใจและเป็นเอกเทศอยู่⁸⁴ ประกอบกับเนโด้ยังคงดำเนินนโยบายขยายอิทธิพลมาทางตะวันออกอย่างไม่สิ้นสุด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับสหรัฐอเมริกาเริ่มเสื่อมถอยลงตั้งแต่นั้นมา และทำให้นโยบายต่างประเทศรัสเซียจึงมีทิศทางที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น (multivector) ในความเห็นของ ดมิตรี เทรนิน (Dmitry Trenin) ผู้อำนวยการสถาบันคาร์เนกีมอสโก (Moscow Carnegie Center) มองว่าปี 2005 เป็นปีที่รัสเซียถอยออกจากตะวันตกอย่างชัดเจน⁸⁵ เหตุผลหนึ่งเป็นเพราะการปฏิวัติสี (colour revolutions)⁸⁶ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในจอร์เจีย ยูเครน และคีร์กีซสถาน⁸⁷ ทำให้ผู้นำรัสเซีย

⁸⁰ Leichtova, 45.

⁸¹ Ibid., 48.

⁸² Mankoff, 18.

⁸³ Marcin Kaczmarski, *Russia-China Relations in the Post-Crisis International Order* (Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge, 2015), 11.

⁸⁴ Leichtova, 46.

⁸⁵ Dmitri Trenin, "Russia Leaves the West," *Foreign Affairs* 85, no. 4 (2006): 92.

⁸⁶ การปฏิวัติที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 เป็นกระบวนการเชิงวาทกรรมกับการใช้สัญลักษณ์ในการเร่งเร้าอารมณ์และระดมผู้คนเข้าร่วมการขับเคลื่อนทางสังคม เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ส่วนใหญ่มักเป็นการเรียกร้องขับไล่รัฐบาลจากปัญหาการคอร์รัปชัน

ตระหนักได้ถึงอิทธิพลของตะวันตกที่แทรกแซงเข้าสู่เขตอิทธิพล (sphere of influence) ของประเทศ ซึ่งนั่นย่อมจะกระทบต่อความมั่นคงของรัสเซียอย่างเลี่ยงไม่ได้เช่นเดียวกัน

ตั้งแต่ปี 2004 ซึ่งเป็นวาระที่สองของประธานาธิบดีปูติน ประเทศมียุทธศาสตร์หลัก คือ การฟื้นฟูสถานะให้เป็นมหาอำนาจ (great power) จึงให้ความสำคัญไปที่ภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitics) เป็นสำคัญ⁸⁸ โดยเฉพาะการเป็นมหาอำนาจยูเรเชีย และสนับสนุนการใช้สถานะนี้ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศแทนที่จะยึดติดอยู่กับตะวันตกเป็นหลัก ผลที่ตามมา คือ เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับชาติตะวันตกหลากหลายรูปแบบ ทั้งประนีประนอมและสร้างความขัดแย้ง ในส่วนของเนโตนั้น ไม่ได้ถูกรวมอยู่ในผลประโยชน์ของรัสเซียอีกต่อไป ระดับความต้องการความร่วมมือกับเนโต้ จะขึ้นอยู่กับจำนวนข้อตกลงที่สามารถยุติความขัดแย้งเป็นประเด็น ๆ ไป⁸⁹ นอกจากนี้ รัสเซียยังให้ความสำคัญกับกลุ่ม G8⁹⁰ หรือ กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกในฐานะเป็นหุ้นส่วนที่สำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น ปูตินพยายามถ่วงดุลอำนาจของสหรัฐอเมริกาทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงสถาบันการเมืองในระดับภูมิภาค โดยเริ่มผลักดันความร่วมมือกับประเทศในหลายภูมิภาค เช่น กลุ่มเศรษฐกิจบริคส์ องค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ (Shanghai Cooperation Organisation: SCO) และองค์การความร่วมมืออิสลาม (Organization of Islamic Cooperation: OIC) เป็นต้น

นอกจากนี้ การที่อุปสงค์ด้านพลังงานและราคาน้ำมันที่สูงขึ้น นอกจากจะส่งผลดีต่อการขยายเศรษฐกิจของรัสเซียแล้ว ยังทำให้พลังงานกลายเป็นส่วนสำคัญในนโยบายต่างประเทศของรัสเซียอีกด้วย เนื่องจากพลังงานเป็นทรัพยากรที่รัสเซียมีในปริมาณมาก และพลังงานเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทำให้อุปสงค์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การว่างงาน ความอดอยาก เรียกร้องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และความเป็นประชาธิปไตย สำหรับในกลุ่มอดีตประเทศสหภาพโซเวียตนั้น มักเป็นการประท้วงต่อต้านระบอบอำนาจเก่าจากสมัยสหภาพโซเวียต ในปี 2003 จอร์เจียเกิดการประท้วงการเลือกตั้งประธานาธิบดี เอดูอาร์ด เชวารด์นาดเซ (Eduard Shevardnadze) นำการประท้วงโดย มิเฮอิล ซาคัชวิลี (Mikheil Saakashvili) ระหว่างการประท้วงเขาได้ถือดอกกุหลาบไว้ สื่อจึงตั้งชื่อการประท้วงนี้ว่า “rose revolution” ในปี 2004 ยูเครนเกิดการประท้วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีในทำนองเดียวกันกับจอร์เจีย โดยใช้ใช้ริบบิ้นสีส้มเป็นสัญลักษณ์ในการต่อสู้ จึงเรียกว่า “orange revolution” และในปี 2005 เกิด “tulip revolution” ในคีร์กีซสถาน หรือบางครั้งเรียกว่า “pink revolution” โปรดดู Melina Haring and Michael Cecire, "Why the Color Revolutions Failed," 2013, Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2013/03/18/why-the-color-revolutions-failed/> (Apr 10, 2018).

⁸⁷ Mankoff, 19.

⁸⁸ Ibid., 23 – 24.

⁸⁹ Leichtova, 52.

⁹⁰ เป็นกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก ที่เพิ่มมาจากกลุ่ม G7 (เพิ่มรัสเซีย) ประกอบไปด้วยประเทศสมาชิก 8 ประเทศคือ แคนาดา ฝรั่งเศส เยอรมนี รัสเซีย อิตาลี ญี่ปุ่น สหราชอาณาจักร และสหรัฐอเมริกา

ด้านพลังงานในตลาดโลกไม่มีวันหมดลง แม้ราคาจะสูงก็ตาม รัสเซียจึงสามารถใช้พลังงานรวมถึงระบบท่อขนส่งไปยังต่างประเทศเป็นเครื่องมือต่อรองและเพิ่มอำนาจ พลังงานจึงกลายเป็นเครื่องมือที่ปูตินนิยมใช้เป็นอาวุธและอำนาจต่อรองทางการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะกับชาติตะวันตกที่ผูกขาดการนำเข้าพลังงานจากรัสเซียมาอย่างยาวนาน รวมถึงกับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นทางผ่านท่อขนส่งของรัสเซียไปยังตะวันตก ดังเช่นกรณียูเครนในปี 2006 รัสเซียตัดการส่งแก๊สธรรมชาติไปยังยูเครน กรณีนี้ปูตินใช้การขึ้นราคาพลังงานให้เท่ากับราคาตลาดและเรียกร้องให้ยูเครนจ่ายตามราคานี้ ไม่เพียงยูเครนเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ แต่ยังส่งผลให้ยุโรปขาดแคลนพลังงานไปชั่วขณะด้วย

นโยบายต่างประเทศในสมัยวาระที่สองของปูตินจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงกลยุทธ์มากกว่ายุทธศาสตร์ มุ่งเน้นไปที่การดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นอิสระ⁹¹ และไม่คาดหวังให้เป็นที่ไปตามแนวทางของตะวันตกในทุกด้าน ดังจะเห็นจากการประกาศสงครามต่อจอร์เจียในปี 2008 และวิกฤตยูเครนอันนำไปสู่การผนวกคาบสมุทรไครเมียมาเป็นของรัสเซียในปี 2014 พร้อมกับนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงในนโยบายต่างประเทศที่มุ่งไปสู่ตะวันออก ซึ่งนำพารัสเซียมุ่งไปสู่จีนมากยิ่งขึ้น

2.2.2 สงครามจอร์เจียและวิกฤตยูเครน

ในปี 2008 เกิดสงครามระหว่างจอร์เจียกับรัสเซีย ถือว่าเป็นวิกฤตการณ์ครั้งใหญ่ที่สุดระหว่างรัสเซียกับประเทศตะวันตกภายหลังสงครามเย็น โดยสงครามครั้งนี้มีสาเหตุหลักมาจาก 3 ประเด็น คือ 1) การตั้งฐานทัพรัสเซียในจอร์เจีย 2) ชาวเซเชนในหุบเขาปันคิซี (Pankisi Valley) ของจอร์เจีย⁹² และ 3) กลุ่มแบ่งแยกดินแดนในเมืองแอบคาเซีย (Abkhazia) และเมืองเซาท์ออสเซเทีย (South Ossetia)⁹³ ซึ่งประเด็นที่สามนี้เป็นปัญหายุ่ยากที่สุดในความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจอร์เจียและลุกลามกลายเป็นสงครามในเวลาต่อมา จึงจะขอเน้นอธิบายส่วนนี้เป็นหลัก ดังนี้

ความขัดแย้งที่สะสมมานานระหว่างรัสเซียกับจอร์เจียประทุเป็นสงครามเมื่อเกิดการแบ่งแยกดินแดนในเมืองแอบคาเซียและเมืองเซาท์ออสเซเทียเป็นสาเหตุสำคัญ ทั้งสองเมืองนี้มีความพยายามแยกตัวออกจากจอร์เจียมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เหตุการณ์นี้ตรงกับสมัยเอลต์ซินของรัสเซีย รัสเซียได้ส่งทหารรักษาสันติภาพเข้าไปยังเมืองแอบคาเซียและเมืองเซาท์ออสเซเทีย เพื่อให้อยู่ภายใต้การ

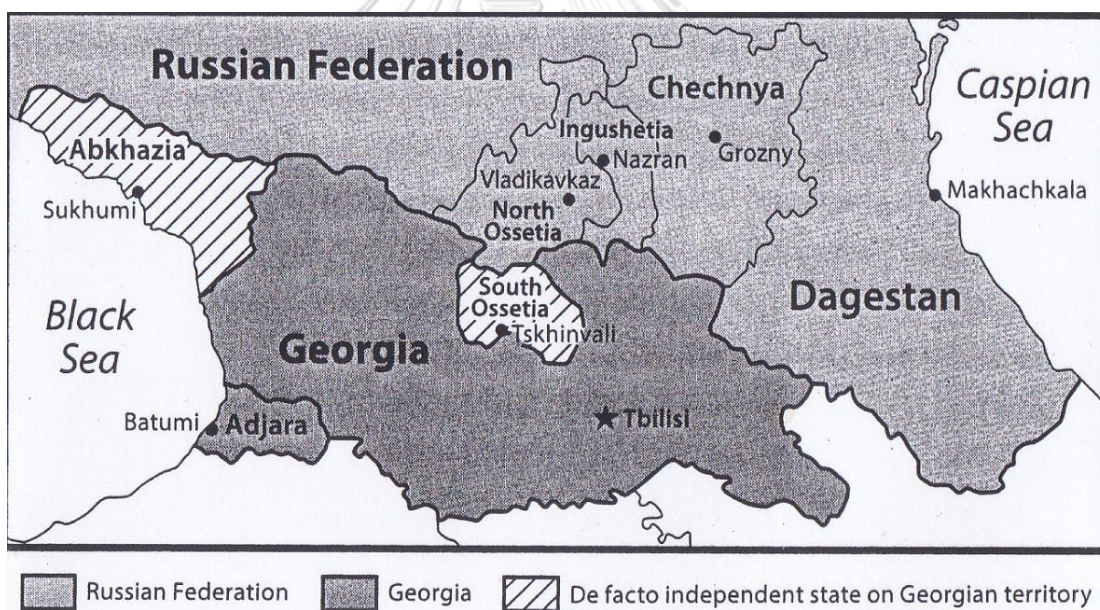
⁹¹ Mankoff, 40.

⁹² ตั้งแต่เริ่มสงครามปราบกบฏเซเชนครั้งที่สอง ในปี 1999 และต้นปี 2000 จอร์เจียถูกกล่าวหาว่าให้ที่พักแก่ทหารรับจ้างอาหรับกลุ่มตาลิบัน และทหารเซเชนซึ่งเป็นชาวมุสลิมทั้งหมดที่หุบเขาปันคิซี หลังเหตุการณ์ก่อวินาศกรรม 11 กันยายน 2001 จอร์เจียกลัวภัยคุกคามกองทัพรัสเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปูตินโยงประเด็นเซเชนเข้ากับการก่อการร้ายระหว่างประเทศ ตั้งแต่การปฏิวัติดอกกุหลาบ (rose revolution) ปลายปี 2003 ประเด็นนี้ไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก โปรดดูต่อ Mankoff, 103 – 104.

⁹³ Bertil Nygren, "Russia and Gorgia – from Confrontation to War," in *Russian Foreign Policy in the 21st Century* ed. Roger E. Kanet (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 103.

ป้องกันของรัสเซีย ทำให้สภาพการเมืองและเศรษฐกิจของทั้งสองเมืองมีความกลมกลืนไปกับรัสเซีย ต่อมาในสมัยปูติน ประชาชนในสองเมืองนี้ได้รับหนังสือเดินทางของรัสเซีย ซึ่งเท่ากับว่าได้เปลี่ยนพวกเขาให้เป็นพลเมืองของสหพันธรัฐรัสเซียในทางหนึ่ง⁹⁴ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์เลวร้ายลงในปลายปี 2003 และปี 2004 เมื่อประธานาธิบดี มิเชอิล ซาคัชวิลี (Mikheil Saakashvili) ของจอร์เจียได้ประกาศนโยบายฟื้นฟูประเทศให้เป็นหนึ่งเดียว ซึ่งหมายความว่าจอร์เจียต้องการมีอำนาจปกครองเมืองแอบคาเซียและเมืองเซาท์ออสเซตเซีย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างจอร์เจียกับทั้งสองเมืองเลวร้ายลงและเกิดความตึงเครียดอย่างเลี่ยงไม่ได้⁹⁵ ทั้งนี้ เดิมทีเดิวก่อนที่ซาคัชวิลีจะขึ้นมีอำนาจ ความขัดแย้งในประเด็นแบ่งแยกดินแดนถูกปล่อยให้เรื้อรังมานานและแทบไม่มีการหาทางออกที่ชัดเจน แต่เมื่อซาคัชวิลีประกาศที่จะจัดการแก้ไขข้อขัดแย้งนี้อย่างจริงจัง จึงทำให้รัสเซียไม่พอใจ เพราะรัสเซียต้องการดำรงข้อขัดแย้งนี้ไว้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อรองและขัดขวางการเข้าหาตะวันตกของจอร์เจีย⁹⁶

ภาพที่ 2.1 แผนที่ประเทศจอร์เจียและเขตคอเคซัสเหนือ



ที่มา: Angela Stent, *The limits of partnership: U.S.-Russian relations in the twenty-first century* (Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2014), 169.

⁹⁴ Mankoff, 259.

⁹⁵ Nygren, "Russia and Georgia – From Confrontation to War", 104.

⁹⁶ Mankoff, 259.

สงครามนี้ไม่ได้เป็นเพียงการต่อสู้เพื่อแบ่งแยกดินแดนเท่านั้น แต่ยังเป็นการต่อสู้ของจอร์เจียที่ประกาศจุดยืนเคียงข้างฝั่งตะวันตก โดยที่จอร์เจียต้องการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของเนโท โดยนัยนี้สงครามนี้จึงมองได้ว่าเป็นผลกระทบจากการขยายอิทธิพลของเนโต้ไปทางตะวันออก⁹⁷ เหตุการณ์นี้ย่อมเป็นสิ่งที่ปูดินต้องขัดขวาง เพราะหากจอร์เจียเป็นสมาชิกของเนโต้ นั่นหมายความว่ารัสเซียจะสูญเสียเขตอิทธิพลไปและจะกลายเป็นภัยต่อความมั่นคงในแถบคอเคซัสทางใต้ของรัสเซีย ยิ่งประกอบกับเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นมาก่อนแล้วในจอร์เจีย คือ การปฏิวัติดอกกุหลาบ ในปลายปี 2003⁹⁸ ซึ่งเป็นการส่งเสริมประชาธิปไตยของตะวันตกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียตอันเป็นเขตอิทธิพลและจุดยุทธศาสตร์ของรัสเซีย และในทางหนึ่งก็จะส่งผลต่ออุตสาหกรรมภาคพลังงานของรัสเซียอีกด้วย⁹⁹

กระทั่งเดือนสิงหาคม ปี 2008 ความขัดแย้งก็ดำเนินมาสู่สงคราม เมื่อฝ่ายจอร์เจีย นำโดยซาคซ์วิลีประกาศจะรวมเอาทั้งเมืองแอบคาเซียและเมืองเซาท์ออสเซเทียให้เป็นหนึ่งเดียวกับประเทศจอร์เจีย ส่งผลให้รัสเซียเข้าไปแทรกแซงทางการเมืองในเซาท์ออสเซเทีย ทั้งยังมีการล้อมรบกวนทางทหารระหว่างจอร์เจียกับสหรัฐอเมริกา โดยอ้างว่าเพื่อต่อสู้กับผู้ก่อการร้ายในอิรักและอัฟกานิสถาน ในขณะที่เดียวกันรัสเซียก็มีการล้อมรบบริเวณแถบคอเคซัสเหนือใกล้พรมแดนจอร์เจียเช่นกัน¹⁰⁰ ความตึงเครียดนี้มาถึงจุดแตกหักเมื่อซาคซ์วิลีได้ส่งกองกำลังทหารเข้าไปยังเมืองเซาท์ออสเซเทียด้วยความมั่นใจว่าชาติตะวันตกจะให้การสนับสนุน รัสเซียจึงส่งกองกำลังเข้าไปเช่นกัน โดยกล่าวหาว่ารัฐบาลจอร์เจียกระทำการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และรัสเซียต้องปกป้องประชาชนรัสเซีย (ผู้ถือหนังสือเดินทางของรัสเซีย) จากนั้นรัสเซียก็ได้ใช้ข้ออ้างในทำนองเดียวกันในการส่งทหารเข้าไปยังเมืองแอบคาเซีย¹⁰¹ ในที่สุดสงครามในเดือนสิงหาคมก็เกิดขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้ สงครามจอร์เจียดำเนินอยู่ 5 วัน ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณของรัสเซียต่อประชาคมโลกว่ารัสเซียได้กลับมาเป็นมหาอำนาจอีกครั้งหลังจากบอบช้ำและ

⁹⁷ John Berryman, "Russia, Nato Enlargement, and "Regions of Privileged Interests", in *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, ed. Roger E. Kanet (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 232.

⁹⁸ การปฏิวัติดอกกุหลาบ เกิดขึ้นในปลายปี 2003 ที่ประเทศจอร์เจีย เป็นการประท้วงการเลือกตั้งของประธานาธิบดี เอดูอาร์ด เซวาร์ตนด์เซ ซึ่งเชื่อว่าได้ตำแหน่งมาอย่างไม่โปร่งใส นำการประท้วงโดย มิเฮอิล ซาคซ์วิลี ในที่สุด เซวาร์ตนด์เซ ได้ประกาศภาวะฉุกเฉินและลาออกในที่สุด ต่อมา ซาคซ์วิลี จึงได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีในปีเดียวกัน

⁹⁹ รัสเซียเห็นว่าตะวันตกให้การสนับสนุนท่อขนส่งพลังงาน Baku - Tbilisi - Ceyhan หรือ BTC และถ้าอิทธิพลของตะวันตกข้องเกี่ยวกับท่อขนส่ง BTC และทางคู่ขนาน Baku - Tbilisi - Erzurum ที่ต้องผ่านทางจอร์เจียและถูกออกแบบเพื่อให้กรุงทบิลีซี (Tbilisi) (เมืองหลวงของจอร์เจีย) พึ่งพิงพลังงานจากรัสเซียแล้วนั้น อิทธิพลของรัสเซียจะได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน โปรดดู Mankoff, 257.

¹⁰⁰ Angela Stent, *The Limits of Partnership : U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014), 169.

¹⁰¹ Mankoff, 256.

สูญเสียอำนาจไปตั้งแต่สหภาพโซเวียตล่มสลาย และสงครามในครั้งนี้ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนในนโยบายต่างประเทศของรัสเซียอีกด้วย

ในอีกด้านหนึ่งการที่รัสเซียแสดงท่าทีก้าวร้าวต่อประเทศเพื่อนบ้านจนกลายมาเป็นสงครามจอร์เจียถือเป็นการท้าทายอำนาจของตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา เนื่องจากตั้งแต่สหรัฐอเมริกาทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย ตลอดจนสงครามอิรักในปี 2003 ตะวันออกกลางกลายเป็นภูมิภาคที่สหรัฐอเมริกาให้ความสนใจมากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เหตุนี้เขตอิทธิพลเก่าของสหภาพโซเวียตอย่างเขตคอเคซัสเหนือจึงยิ่งไม่ต้องกล่าวถึง หากไม่ใช่ประเด็นเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลของเนโต้เพื่อปิดล้อมรัสเซีย ประเด็นนี้เองกลายเป็นส่วนหนึ่งที่สหรัฐอเมริกายังคงมีท่าทีสนับสนุนจอร์เจียโดยเฉพาะการผลักดันให้เนโต้รับจอร์เจียเข้าเป็นสมาชิก ในปี 2005 เมื่อประธานาธิบดีบุช เดินทางไปยังกรุงทบิลีซี (Tbilisi) ของจอร์เจีย เขาได้ประกาศสนับสนุนประธานาธิบดีซาควิลีในการบริหารประเทศอย่างเป็นทางการและเป็นอิสระและประเทศจอร์เจียมีเอกราชเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตาม บุชได้เตือนซาควิลีในทางไม่ทางการไม่ให้หันเหต่อการช่วยของรัสเซียและไม่ควรใช้กำลังในการยึดคืนดินแดนเพื่อให้เข้าใจตรงกันว่าสหรัฐอเมริกาจะไม่ช่วยเหลือจอร์เจียหากเกิดเหตุการณ์ทำนองนี้ขึ้น¹⁰² ด้วยเหตุนี้ เมื่อซาควิลีคำนวณพลาดโดยตัดสินใจส่งกองกำลังทหารเข้าไปยังเมืองเซาท์ออสเซเทีย โดยไม่มีตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือ ในปี 2008 บุตินจึงมั่นใจที่จะส่งกองกำลังเข้าไปเช่นกัน

เหตุการณ์นี้ทำให้พันธมิตรยุโรปของอเมริกา (America's European allies) มองว่าจอร์เจียถูกยุโรปและสหรัฐอเมริกาทอดทิ้ง ซึ่งหากจอร์เจียได้เข้าสู่แผนปฏิบัติการที่จะเป็นสมาชิกของเนโต้ (Membership Action Plan: MAP) ในการประชุม The NATO Summit at Bucharest ในปี 2008¹⁰³ รัสเซียคงจะไม่กล้าบุกจอร์เจีย¹⁰⁴ ในมุมมองหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่าอำนาจของสหรัฐอเมริกาในเนโต้ รวมถึงอำนาจการโน้มน้าวประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะยุโรปตะวันตกในช่วงสถานการณ์สำคัญ ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการได้เสื่อมถอยลง และเป็นไปได้ที่รัสเซียก็เข้าใจในสถานการณ์ ทำให้รัสเซียมั่นใจและกล้าที่จะท้าทายอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา

¹⁰² Stent, *The Limits of Partnership : U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, 168.

¹⁰³ การประชุมสุดยอดเนโต้ (The NATO Summit) ที่กรุงบูคาเรสต์ ประเทศโรมาเนีย ในปี 2008 ได้มีการจัดทำปฏิญญาบูคาเรสต์ หนึ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับการขยายสมาชิกใหม่ ได้กล่าวถึง การเชิญ อัลบาเนีย และโครเอเชียเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่สำหรับในกรณีของยูเครนและจอร์เจีย นั้น ถึงแม้สหรัฐฯจะผลักดันเต็มที่ แต่ในที่สุด ที่ประชุมได้ตัดสินใจไม่รับทั้ง 2 ประเทศเข้าเป็นสมาชิกในขณะนั้น แต่ประเทศทั้งสองจะเป็นสมาชิกของ NATO ในอนาคต ซึ่งในขณะนั้นต้องดำเนินการในกรอบที่เรียกว่าแผนปฏิบัติการที่จะเป็นสมาชิกก่อน (Membership Action Plan) หรือ MAP โปรดดูต่อ "Bucharest Summit Declaration," 2017, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (26 June, 2017).

¹⁰⁴ Stent, 174.

วิกฤตยูเครนที่เกิดขึ้นในปี 2014 ถือเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงที่สุดระหว่างรัสเซียกับมหาอำนาจตะวันตกหลังสงครามเย็น ซึ่งรุนแรงกว่าสงครามรัสเซียและจอร์เจีย เมื่อปี 2008 จุดเริ่มต้นของวิกฤตครั้งนี้ ส่วนหนึ่งมาจากการที่ปูตินกลับมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีในปี 2012 และมีแนวคิดจัดตั้งสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชียขึ้น รวมถึงต้องการป้องกันการขยายอิทธิพลของเนโทและสหภาพยุโรปในเขตอิทธิพลของรัสเซีย¹⁰⁵ เพราะยูเครนมีความสำคัญต่อรัสเซียเป็นอันดับต้น ๆ ในบรรดากลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียต หนึ่งในเหตุผลหลัก คือ ผลประโยชน์ทางด้านพลังงานของรัสเซีย เพราะยูเครนเป็นทางผ่านในการขนส่งพลังงานไปยังประเทศยุโรปตะวันออกและตะวันตกอื่น ๆ ทางชายฝั่งทะเลดำแถบคาบสมุทรไครเมียของยูเครนก็มีการค้นพบแหล่งแก๊สธรรมชาติ และยูเครนยังมีสายสัมพันธ์ทางธุรกิจอื่น ๆ กับรัสเซีย ซึ่งทำให้มีแนวโน้มตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและแรงกดดันต่าง ๆ จากรัสเซียอย่างมาก นอกจากนี้ภายในยูเครนยังมีความตึงเครียดในด้านการเมือง กล่าวคือ แนวคิดทางการเมืองของยูเครนแบ่งออกเป็นสองฝ่ายคือ ยูเครนด้านตะวันตกมีความนิยมตะวันตกและต้องการเข้าร่วมกับสหภาพยุโรป (EU) ในขณะที่ยูเครนด้านตะวันออกเป็นฝ่ายนิยมรัสเซีย ความขัดแย้งระหว่างประชาชนฝ่ายที่สนับสนุนตะวันตกกับฝ่ายที่สนับสนุนรัสเซียจึงเป็นสาเหตุร่วมที่นำมาสู่สงครามและการผนวกคาบสมุทรไครเมียเข้ากับรัสเซียในที่สุด

ด้วยเหตุที่ประธานาธิบดีวิกเตอร์ ยานูโควิช (Viktor Yanukovich) (2010 – 2014) แห่งยูเครนเป็นฝ่ายนิยมรัสเซีย จึงทำให้ต้องยกเลิกข้อตกลง Association Agreement และ Deep Free Trade Agreement ที่ยูเครนเคยเจรจากับสหภาพยุโรปในสมัยประธานาธิบดีวิกเตอร์ ยูเชนโก (Viktor Yushchenko) (2004 – 2009) เพราะเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์และการทำข้อตกลงอื่น ๆ กับรัสเซียในกรอบของสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย รวมถึงการระงับกระบวนการนำยูเครนเข้าสู่การเป็นสมาชิกสหภาพยุโรป ซึ่งสร้างความไม่พอใจในหมู่ประชาชน และนำมาสู่การประท้วงต่อต้านรัฐบาลของผู้ที่สนับสนุนแนวทางการให้ยูเครนใกล้ชิดกับยุโรปที่จัตุรัสไมดาน (Maidan)¹⁰⁶ กลุ่มผู้ประท้วงประสบความสำเร็จในการขับไล่รัฐบาล อดีตประธานาธิบดียานูโควิชจึงต้องลี้ภัยไปยังรัสเซีย

¹⁰⁵ ในปี 2009 สหภาพยุโรปได้ยกระดับนโยบายเพื่อนบ้านยุโรป (European Neighborhood Policy) โดยจัดตั้งพันธมิตรตะวันออก (Eastern Partnership) ซึ่งเสนอให้ประเทศเพื่อนบ้านของรัสเซีย 6 ประเทศ ได้แก่ ยูเครน มอลโดวา เบลารุส จอร์เจีย อาร์เมเนีย และอาเซอร์ไบจาน เข้าร่วมเป็นพันธมิตร ในทางหนึ่งเพื่อเปิดโอกาสขยายความสัมพันธ์ไปสู่การเป็นสมาชิกสหภาพยุโรปและสร้างความใกล้ชิดกับยุโรปตะวันตก โปรดดูเพิ่มเติม Stent, *The limits of partnership : U.S.-Russian relations in the twenty-first century*, 286.

¹⁰⁶ การประท้วงนี้เกิดขึ้นที่จัตุรัสไมดาน (Maidan) ต่อมารู้จักกันในชื่อยูโรไมดาน (Euromaidan) ผลลัพธ์ก็คือการประท้วงบานปลายไปสู่การปะทะกันระหว่างตำรวจกับผู้ประท้วงทำให้มีผู้เสียชีวิตหลายร้อยรายและบาดเจ็บอีกจำนวนมาก

ภายหลังจากยานุโควิชลี้ภัยไปยังรัสเซียเพียงไม่กี่วัน ปูตินมีคำสั่งซ้อมรบภาคพื้นดินและทางอากาศประชิดพรมแดนยูเครน จากนั้นได้มีทหารรัสเซียเริ่มปฏิบัติการในคาบสมุทรไครเมีย¹⁰⁷ สหรัฐอเมริกาได้กล่าวหาว่า รัสเซียบุกรุกยูเครน แต่ปูตินตอบโต้ว่าเป็นไปเพื่อรับมือกับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชนกลุ่มน้อยชาวรัสเซียในไครเมีย อันสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่จัดรัฐไมดาน ในวันที่ 16 มีนาคม รัสเซียได้จัดการลงประชามติในไครเมีย ผลประชามติปรากฏว่าร้อยละ 96 ของประชาชน เห็นชอบให้ไครเมียผนวกเข้ากับรัสเซีย แต่สำหรับยูเครน สหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรป ถือว่าการจัดประชามติครั้งนี้ไม่เห็นชอบด้วยกฎหมายและไม่ยอมรับผลการลงคะแนน¹⁰⁸ ภายหลังจากที่ไครเมียผนวกรวมกับรัสเซียแล้ว ทำให้เกิดกลุ่มแบ่งแยกดินแดนติดอาวุธในหลายพื้นที่ทางตะวันออกของยูเครน และต่อมาได้เกิดการปะทะกันระหว่างกลุ่มแบ่งแยกดินแดนกับกองทัพยูเครน โดยฝ่ายรัฐบาลยูเครนและชาติตะวันตกเชื่อว่ารัสเซียเป็นผู้ให้การสนับสนุนกลุ่มแบ่งแยกดินแดนทั้งกำลังพลและอาวุธทั้งหมด ในที่สุดการเจรจาหยุดยิงเพื่อยุติการสู้รบได้ทำให้เกิดข้อตกลงหยุดยิงมินสค์ (Minsk Protocol) ในวันที่ 19 กันยายน 2014 ทว่าก็ยังมีกรณีขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง จึงนำมาสู่ข้อตกลงหยุดยิงฉบับใหม่ (Minsk II) ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2015 อย่างไรก็ตามการสู้รบระหว่างสองประเทศยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง¹⁰⁹

ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับตะวันตกภายหลังวิกฤตการณ์นี้มาถึงขั้นวิกฤต ชาติตะวันตกต่างใช้มาตรการลงโทษ (sanction) รัสเซียในหลาย ๆ ทาง โดยกำหนดข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางภาคการเงิน กลาโหม และภาคพลังงาน เช่น สหภาพยุโรปตัดสินใจห้ามพลเมืองและธนาคารของตนซื้อพันธบัตร หุ้นกู้ หรือหุ้นที่ออกโดยธนาคารของรัฐบาลรัสเซีย อันจะส่งผลให้ธนาคารเหล่านี้ไม่สามารถดำเนินธุรกิจใหม่ ๆ และหาเงินกู้ได้ยากลำบากขึ้น ซึ่งจะกระทบต่อเศรษฐกิจของรัสเซียโดยตรง¹¹⁰ สหรัฐอเมริกาสั่งระงับเครดิตและแหล่งทุนสำหรับโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ในรัสเซีย และยังประกาศปิดกั้นการส่งออกสินค้าและเทคโนโลยีต่อภาคพลังงานของรัสเซียอีกด้วย¹¹¹ นอกจากนี้

¹⁰⁷ เป็นคาบสมุทรบนชายฝั่งทะเลดำของยูเครน ซึ่งในอดีตรัสเซียมีอำนาจเหนือเขตไครเมียมาตั้งแต่ปี 1783 ในปี 1954 นิกิตา ครุชเชฟ (Nikita Khrushchev) ตัดสินใจยกคาบสมุทรไครเมียให้แก่ยูเครนที่ยังเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพโซเวียตอยู่ ประชาชนในคาบสมุทรไครเมียเป็นชนกลุ่มน้อยชาวรัสเซียและชาวยูเครนที่พูดภาษารัสเซีย ภายหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายคาบสมุทรไครเมียจึงกลายเป็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับยูเครน

¹⁰⁸ Stent, 291 – 92.

¹⁰⁹ ทิพรรัตน์ บุษปะศิริ, "พินิจวิกฤตยูเครน," วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 45, no. 2 (2558): 193 - 94.

¹¹⁰ "Russia: Eu Prolongs Economic Sanctions by Six Months," 2017, Council of the European Union, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/28-eu-sanctions-russia/> (Aug 21, 2017).

¹¹¹ "Mh17 พางเส้นสุดท้าย! สหรัฐฯ-ยุโรปคว่ำบาตรครั้งหนักสุดต่อรัสเซีย," 2557, ผู้จัดการออนไลน์, <http://www.manager.co.th/Around/ViewNews.aspx?NewsID=9570000086082> (21 สิงหาคม, 2560).

มาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจแล้ว สหภาพยุโรปยังมีคำสั่งห้ามและอายัดทรัพย์สินของชาวรัสเซีย และยูเครนที่ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุความขัดแย้งทางตะวันออกของยูเครนด้วย ในส่วนของสหรัฐฯ ได้ประกาศงดให้วีซ่าเข้าประเทศแก่เจ้าหน้าที่ทางการของรัสเซียและไครเมีย ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่สหรัฐฯ มองว่าเป็นภัยต่ออธิปไตยและบูรณภาพของยูเครน¹¹² เป็นต้น ทั้งยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของรัสเซียกับบางประเทศในเอเชียที่มีความใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาด้วย

จีนนับเป็นตัวแสดงที่น่าสนใจในวิกฤตการณ์นี้ เพราะจีนกลับเป็นฝ่ายเลือกที่จะเป็นกลางและไม่แสดงความคิดเห็นในทิศทางเดียวกับตะวันตก¹¹³ ทำให้รัสเซียมีโอกาสที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบจากมาตรการลงโทษของตะวันตกและร่วมมือกับจีนได้มากยิ่งขึ้น ในทางหนึ่งก็พิจารณาได้ว่า ระบบชีวอำนาจที่ครั้งหนึ่งเคยมีตะวันตกเป็นศูนย์กลาง ถูกมองข้ามและได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างสิ้นเชิง เห็นได้จากเงินเลือกที่จะดำเนินนโยบายอย่างเป็นอิสระและแสดงจุดยืนที่ไม่สอดคล้องกับชาติตะวันตกเมื่อเห็นสมควร รวมถึงการผงาดขึ้นมาของจีนในฐานะมหาอำนาจใหม่ทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองของโลกที่เข้ามาเบียดพื้นที่ของตะวันตกมากขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดจนการกระทำของรัสเซียที่ชัดเจนในการไม่สนใจเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของทั้งชาติตะวันตกและบรรดาพันธมิตร ดังนั้น ระบบชีวอำนาจที่ครั้งหนึ่งต้องยอมรับว่าชาติตะวันตกเคยถือครอง ในเวลานี้ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นหลายชีวอำนาจโดยที่ส่วนหนึ่งของชีวอำนาจนั้น ๆ ไม่ได้มีแต่เพียงชาติตะวันตกอีกต่อไป

กล่าวได้ว่า สงครามจอร์เจียกลายเป็นจุดเปลี่ยนในนโยบายต่างประเทศของรัสเซีย และเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้ต้องเข้าใจนโยบายต่างประเทศใหม่นี้ในสองประการ ประการแรก การฟื้นคืนชีพอำนาจของสหพันธรัฐรัสเซียที่จะไม่ใช่ประเทศล้มละลายและอ่อนแออีกต่อไป โดยใช้ขีดความสามารถและภาพลักษณ์ทางการทหารจูงใจรัฐอื่น และฝ่าฝืนคำวิจารณ์จากนานาประเทศ อีกประการหนึ่ง การมุ่งหน้าเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจในระเบียบโลกที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้จัดการอยู่¹¹⁴ ยิ่งเกิดวิกฤตยูเครนใน 6 ปีให้หลัง ได้ตอกย้ำถึงการแสดงจุดยืนที่ชัดเจนของการดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระจากตะวันตก ทั้งยังเป็นวิกฤตที่แสดงให้เห็นถึงรอยร้าวในความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับตะวันตกซึ่งยากจะหาทางเยียวยา และขับเคื่อนรัสเซียให้ หันไปผูกสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านด้านตะวันออกอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะกับจีน

¹¹² "How Far Do Eu-US Sanctions on Russia Go?," 2014, BBC, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28400218> (Aug 21, 2017).

¹¹³ "Ukraine Crisis: Top Chinese Diplomat Backs Putin and Says West Should 'Abandon Zero-Sum Mentalit,'" 2015, Independent, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-crisis-top-chinese-diplomat-backs-putin-says-west-should-abandon-zero-sum-mentality-10075762.html> (Aug 10, 2016).

¹¹⁴ Omelicheva, 96.

2.3 การมุ่งสู่ตะวันออก (Povorot na vostok)

ขอบเขตของคำว่า “ตะวันออก” ในมุมมองของรัสเซีย ต้องพิจารณาย้อนกลับไปตั้งแต่หลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย รัสเซียได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยเกี่ยวพันกับ 3 ส่วนของโลก ได้แก่ ประเทศทางตะวันตก ประเทศอดีตสหภาพโซเวียตและยุโรปตะวันออก ส่วนประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตก (non – west) หมายถึง ประเทศในเอเชีย ตะวันออกกลาง แอฟริกาและลาตินอเมริกา¹¹⁵ ในบริบทของการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียนี้ จึงหมายถึง การดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อประเทศเอเชีย และหากมองไปในบริบทของความเป็นยูเรเชียประกอบด้วย โล อธิบายว่า เอเชียสำหรับชาวรัสเซีย คือ ประเทศในเอเชียตะวันออกพร้อมกับอนุภูมิภาคอินเดีย (East Asia plus the Indian sub – continent) สรุปได้ว่า การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย (turn to the east) คือ การมุ่งไปยังประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตกซึ่งอยู่ด้านตะวันออกของรัสเซีย อีกนัยหนึ่งคือ การหันห่างจากตะวันตกหรืออย่างน้อยที่สุดก็คือหันออกจากสิ่งที่โลกมองว่าตะวันตกเป็นศูนย์กลาง (Western – centric world – view) ไปยังด้านตะวันออกของประเทศ¹¹⁶ โดยการมุ่งสู่ตะวันออกนี้ได้เปรียบเทียบกับเหมือนกันกับการมองตัวเองเป็นดาวพลูโตในระบบสุริยะของรัสเซีย ดังว่า

“รัสเซียเคยมองตัวเองว่าเป็นดาวพลูโตในระบบสุริยะตะวันตก (Western solar system) อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางแต่ยังอยู่ในวงโคจร แต่ ณ ตอนนี้ได้หลุดจากวงโคจรอย่างสิ้นเชิงแล้ว”

ดมิตรี เทรนิน, 2006¹¹⁷

ดมิตรี เทรนิน เปรียบประเทศรัสเซียเป็นเหมือนดาวพลูโตที่หลุดออกจากระบบสุริยะสะท้อนให้เห็นภาพของความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับตะวันตก โดยที่รัสเซียละทิ้งการพยายามเป็นส่วนหนึ่งของตะวันตกแล้วหันมาสร้างระบบที่มีมอสโกเป็นศูนย์กลางแทน (Moscow – centered system)¹¹⁸ ผู้นำรัสเซียยังคงยึดมั่นในตรรกะที่ว่ารัสเซียเป็นหนึ่งในมหาอำนาจของโลก แต่ด้วยสภาพแวดล้อมของโลกที่เปลี่ยนไปหลังสงครามเย็น และสถานะของรัสเซียในศตวรรษที่ 21 ที่ไม่ได้มีอำนาจเหมือนสมัยเป็นสหภาพโซเวียต แนวคิดการเป็นมหาอำนาจจึงถูกปรับเปลี่ยนตามไปด้วย

¹¹⁵ Donaldson and Noguee, 270.

¹¹⁶ Bobo Lo, *Russia's Eastern Direction – Distinguishing the Real from the Virtual*, 17 vols., Russie.Nei.Reports (Paris: Russia/NIS Center, 2014), 7.

¹¹⁷ Trenin, “Russia leaves the west,” 87.

¹¹⁸ Ibid.,

กล่าวคือ รัสเซียเน้นการควบคุมประเทศอื่น ๆ น้อยลงและหลีกเลี่ยงการครอบงำจากมหาอำนาจอื่น โดยเฉพาะประเทศชั้นนำของศตวรรษที่ 21 อย่างสหรัฐอเมริกาและจีน¹¹⁹ หากย้อนกลับไปครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1990 ประธานาธิบดีเยลต์ซินก็ตระหนักได้เช่นกัน จึงได้พยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีกับจีน ประกอบกับเมื่อพริมาคอฟเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ ได้สนับสนุนการดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบหลากหลายทิศทาง (Multivector) เพื่อให้เป็นไปตามแนวทางระบบหลายขั้วอำนาจ (multipolar) และยับยั้งความพยายามเป็นมหาอำนาจขั้วเดียวของสหรัฐอเมริกา โดยพื้นฐานแล้วก็มาจากประสบการณ์และบทเรียนต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสงครามเย็นที่ส่งต่อมายังชนชั้นนำรัสเซียรุ่นต่อ ๆ มา ผู้นำรัสเซียทุกคนต่างมองว่ารัสเซียเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่และยาวนาน เป็นหนึ่งในประเทศมหาอำนาจของโลก และไม่ใช่เพียง “ดิ่งเนื้อ” ของตะวันตก นอกจากนี้ก่อนที่ปูตินจะก้าวมาเป็นประธานาธิบดี เขาเคยกล่าวไว้ว่า “เราจะพยายามอยู่ในที่ที่ภูมิภาคและภูมิภาคของเราตั้งอยู่ แต่หากว่าเราถูกผลักดันเราก็มีความจำเป็นที่จะต้องออกหาแนวร่วมใหม่ และสร้างสัมพันธไมตรีให้แน่นแฟ้น มันเป็นเรื่องที่เราต้องทำอยู่แล้วเพราะไม่มีทางเลือกอื่น”¹²⁰

การมุ่งสู่ตะวันออกในศตวรรษนี้จึงไม่ใช่ครั้งแรกที่รัสเซียดำเนินนโยบายดังกล่าว แนวคิดการมุ่งสู่เอเชียของรัสเซียเคยปรากฏซ้ำมานานแล้ว ทว่าแต่ละครั้งมักมาพร้อมกับศักยภาพที่อ่อนแอเผชิญกับอุปสรรคจากการเมืองภายใน และสถานการณ์ระหว่างประเทศที่ขัดขวางความก้าวหน้าของรัสเซีย¹²¹ ดังที่ในปลายทศวรรษที่ 1990 ประธานาธิบดีของรัสเซียและจีนได้มีแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการเมืองโลกหลายขั้วและระเบียบโลกใหม่ (Joint Russian-Chinese Declaration about a Multipolar World and Formation of a New World Order) และรวมถึง เยฟเกนี พริมาคอฟ รัฐมนตรีต่างประเทศของรัสเซียในขณะนั้นก็ได้มีแนวคิดที่จะสร้างความสัมพันธ์กับตะวันออก โดยริเริ่มยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า “Moscow – Delhi – Beijing Triangle” แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมาในปี 2000 ปูตินได้ลงนามใน The Concept for the foreign policy of the Russia Federation ในการเริ่มต้นฐานะประธานาธิบดีสมัยที่ 1 เขาได้กล่าวถึงความจำเป็นที่นโยบายต่างประเทศรัสเซียต้องมีทิศทางไปยังเอเชีย เพื่อให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาตะวันออกไกลรัสเซีย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วปูตินกลับให้ความสนใจจีนเป็นอย่างมาก และพัฒนาความสัมพันธ์กับจีนในหลาย ๆ ด้านต่อเนื่องจากที่เยลต์ซินได้ริเริ่มไว้¹²²

¹¹⁹ Dmitri Trenin, *True Partners? How Russia and China See Each Other* (London: The centre for European Reform, 2012), 3.

¹²⁰ มานะ ผุยเจริญ, รัสเซีย ยุคปูติน (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), 75.

¹²¹ Matthew Sussex, "Russia's Asia Rebalance," (Lowy Institution for International Policy, 2015), 12.

¹²² Rodkiewicz, "Turn to the east : the flawed diversification of Russia foreign policy," 7.

แรงผลักดันที่ทำให้เกิดการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียในศตวรรษนี้ ปัจจัยสำคัญเกิดจากการพยายามต่อต้านการเป็นมหาอำนาจขั้วเดียวของสหรัฐอเมริกา สิ่งนี้เริ่มชัดเจนมากขึ้นจากการกล่าวสุนทรพจน์ของประธานาธิบดีปูตินเนื่องในการประชุมด้านนโยบายความมั่นคงครั้งที่ 43 (Munich Security Conference) ที่เมืองมิวนิก ประเทศเยอรมนี ในปี 2007 ความว่า “ทุกวันนี้เราไม่ได้จะเปลี่ยนประเพณีเดิม ๆ แต่ในเวลาที่เราตระหนักได้ว่าโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และเรารับรู้ถึงโอกาสและศักยภาพของเราเองตามความเป็นจริง แน่ใจว่าเราต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับหุ้นส่วนที่มีความรับผิดชอบและเป็นอิสระ ที่จะสามารถร่วมกันสร้างระเบียบโลกที่มีความยุติธรรมและเป็นประชาธิปไตย อันจะรับประกันถึงความมั่นคงและความสำเร็จโดยรวม”¹²³ ตามมาด้วยสงครามระหว่างรัสเซียกับจอร์เจีย ในปี 2008 ตลอดจนวิกฤตการณ์ไครเมีย ในปี 2014 ที่ทำให้รัสเซียต้องเผชิญกับมาตรการลงโทษจากชาติตะวันตก¹²⁴ ทำให้วิสัยทัศน์ต่อตะวันตกโดยเฉพาะยุโรปของปูตินเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง และมองจีนเป็นมิตรอย่างชัดเจน ซึ่ง เทรนิน มองว่า ความต้องการเข้าร่วมสหภาพยุโรปเพื่อจะให้เกิด Greater Europe จาก Lisbon สู่วลาดิวอสตอก ได้เปลี่ยนไปเป็นความพยายามทำให้เกิดสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย ซึ่งกลายเป็น Greater Asia จาก Shanghai สู่อีสตปีเตอส์เบิร์ก¹²⁵

ตั้งแต่ปี 2010 เจ้าหน้าที่และผู้เชี่ยวชาญรัสเซียต่างผลักดันให้นโยบายต่างประเทศรัสเซียมีทิศทางมุ่งไปยังตะวันออก โดยเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมในด้านการเมืองและเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Asia – Pacific region) มากขึ้น ในประชุมพิเศษที่จัดขึ้น ณ เมืองฮาบาร์อฟสค์ (Khabarovsk) ในวันที่ 2 กรกฎาคม 2010 ประธานาธิบดีดิมิทรี เมดเวเดฟ ได้ตั้งเป้าหมายไว้สองประการ ได้แก่ กระชับความร่วมมือในด้านเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกให้มากขึ้น และเพิ่มบทบาทของรัสเซียในองค์กรระดับภูมิภาค ขณะเดียวกันจึงได้ปรากฏคำว่า “turn to the east” หรือในภาษารัสเซียคือ “Povorot na vostok” ขึ้นมาในนโยบายต่างประเทศรัสเซีย และมีการส่งสัญญาณถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศครั้งใหญ่¹²⁶ โดยในปี 2012 เมื่อปูตินได้กลับมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเป็นสมัยที่สาม นโยบายมุ่งสู่เอเชีย (pivot to Asia) ได้ถูกประกาศขึ้นในการกล่าวสุนทรพจน์ของปูตินต่อสภาแห่งชาติรัสเซีย (Russia’s National Assembly) เมื่อครั้งที่

¹²³ "Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy," 2007, The Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html> (Nov 11, 2016).

¹²⁴ Alexander Korolev, "Russia's New Pivot to Asia: The Emergence of a New Geopolitics," 2015, Asia Pacific Memo, <http://www.asiapacificmemo.ca/russias-new-pivot> (Oct 28, 2016).

¹²⁵ Dmitri Trenin, "From Greater Europe to Greater Asia?: The Sino-Russian Entente," (Carnegie Endowment for International Peace, 2015).

¹²⁶ Rodkiewicz, 7.

รัสเซียเป็นเจ้าภาพในการจัดการประชุมความร่วมมือทางเศรษฐกิจในเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) หรือ เอเปค ในปี 2012¹²⁷ ในปีเดียวกันนี้ หนังสือพิมพ์ Financial Times ยังได้ตีพิมพ์คำกล่าวเน้นย้ำของ นายกรัฐมนตรีเมตเวเดฟที่ว่ารัสเซียเป็นประเทศยูโรแปซิฟิก (Euro – Pacific power) จึงมีบทบาทที่จะส่งเสริมการบูรณาการในภูมิภาค โดยการสร้างเศรษฐกิจจากแอตแลนติกไปสู่แปซิฟิก¹²⁸ และในปี 2013 จากการกล่าวปราศรัยของประธานาธิบดีต่อสภาสหพันธ์ (Federal Assembly) ปูตินได้ประกาศว่า การมุ่งสู่ตะวันออกเป็นภารกิจการสร้างชาติที่สำคัญแห่งศตวรรษที่ 21 ของรัสเซีย¹²⁹

การมุ่งสู่เอเชียยังสามารถเข้าใจได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ใหม่ในฐานะมหาอำนาจยูเรเชียที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเงินและเศรษฐกิจระดับโลก โดยที่เข้าร่วมกับมหาอำนาจที่ไม่ใช่ตะวันตกเพื่อให้เกิดสิ่งเหล่านั้น¹³⁰ เช่น กลุ่มเศรษฐกิจบริคส์ ที่มีรัสเซียกับจีนอยู่ในนั้น มีแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันการเงินระหว่างประเทศที่เริ่มขึ้นจากความร่วมมือระหว่างธนาคารของประเทศสมาชิก และต้องการพัฒนาให้เป็นสถาบันการเงินระหว่างประเทศ โดยมีการพิจารณาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธนาคาร BRICS เพื่อส่งเสริมการลงทุนระหว่างประเทศสมาชิก ตลอดจนให้โควตากับประเทศกำลังพัฒนาและกลุ่มเศรษฐกิจที่กำลังเติบโตให้มากขึ้น และลดการพึ่งพาสกุลเงินดอลลาร์นอกเหนือจากธนาคารโลก ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย รวมถึงสถาบันทางการเงินระหว่างประเทศอื่น ๆ¹³¹

ตัวแสดงที่ใช้ในการอธิบายนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกทั้งหมดนั้นส่วนใหญ่คือ จีน ญี่ปุ่น คาบสมุทรเกาหลี อินเดีย และรวมถึงกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งตัวแสดงเหล่านี้ต่างมีข้อจำกัดและอุปสรรคที่แตกต่างกันไป แต่ประเทศที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียคือ จีน ดังนั้นในส่วนนี้จะกล่าวถึงตัวแสดงต่าง ๆ พอสังเขปเพื่อชี้ให้เห็นว่าจีนประสบความสำเร็จมากที่สุด

จีนเป็นประเทศเพื่อนบ้านขนาดใหญ่ของรัสเซียทางฝั่งตะวันออก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศไม่ราบรื่นอย่างที่ควรจะเป็นในสมัยสงครามเย็น เนื่องจากมีแนวคิดต่อระบบ

¹²⁷ Gabuev, "A "soft alliance"? Russia – China Relations after the Ukraine Crisis", 3.

¹²⁸ Bhavna Dave, *Russia's Asia Pivot: Engaging the Russia Far East, China and Southeast Asia*, vol. 297, Rsis Working Paper (Singapore S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, 2016), 2.

¹²⁹ "Vladimir Putin Delivered the Annual Presidential Address to the Federal Assembly," 2013, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19825> (Oct 28, 2016).

¹³⁰ Alexander Korolev, "Russia's Reorientation to Asia: Causes and Strategic Implications," *Pacific Affairs* 89, no. 1 (2016): 4.

¹³¹ กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศ, "กลุ่มเศรษฐกิจ บริคส์ (Brics)," 2556, <http://sameaf.mfa.go.th/th/organization/detail.php?ID=4109> (2 มีนาคม 2561).

คอมมิวนิสต์ในแนวทางที่แตกต่างกัน ประกอบกับข้อพิพาทในเรื่องเขตแดนต่าง ๆ ได้นำมาสู่การเผชิญหน้าทางการทหารระหว่างกันตามแนวชายแดน ในเวลาต่อมาจีนกับรัสเซียพยายามเจรจาเพื่อ ยุติความขัดแย้งและปรับปรุงความสัมพันธ์ให้ดีขึ้น ในปี 1996 ผู้นำของจีนและรัสเซียได้ตกลงให้มีการพัฒนาความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนทางด้านยุทธศาสตร์ ในปี 2001 ได้ลงนามในสนธิสัญญาการ เพื่อนบ้านที่ดีระหว่างกัน และสามารถยุติความขัดแย้งเรื่องเขตแดนได้ทั้งหมดในปี 2005¹³² จากนั้น มาความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศเกิดขึ้นบนพื้นฐานสนธิสัญญาเพื่อนบ้านที่ดี และการเห็นพ้องใน ระเบียบโลกหลายชั่วอานาจ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและความร่วมมือทางด้านทหาร ตั้งแต่ ทศวรรษที่ 1990 การค้าระดับทวีปาศีมีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปีโดยเฉพาะการค้าบริเวณชายแดน ส่วน ใหญ่มาจากมาจากการค้าอาวุธและพลังงาน และจากราคาน้ำมันและราคาวัตถุดิบที่สูงขึ้นตั้งแต่ปี 2000 ประกอบกับเงินต้องการพลังงานและวัตถุดิบในการพัฒนาประเทศ ทำให้รัสเซียสามารถเพิ่ม การส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติได้อีกมาก

ในเหตุการณ์สงครามจอร์เจีย ปี 2008 ขณะที่ตะวันตกต่างประณามและใช้มาตรการลงโทษ ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่ลดระดับความสัมพันธ์กับรัสเซีย แต่จีน วางตัวเป็นกลางและไม่แสดงความคิดเห็นใด ๆ ทำให้รัสเซียหันไปให้ความสำคัญกับจีนยิ่งขึ้น เหตุการณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียเกิดเป็นรูปธรรมมากที่สุด ดังที่ปรากฏ ผ่านการค้าระหว่างกันที่เพิ่มขึ้น ในปี 2010 จีนกลายเป็นคู่ค้าที่สำคัญของรัสเซียและเป็นคู่ค้าอันดับ หนึ่งของรัสเซียแซงหน้าเยอรมนี¹³³ ในด้านการทหาร ตั้งแต่ปี 2008 มีการซ้อมรบร่วมกันเกิดขึ้น อีกหลายครั้ง เช่น ปฏิบัติการเพื่อสันติภาพ (Peace Mission) ในปี 2009 และ 2010 การซ้อมรบ ทางทะเลระหว่างจีนและรัสเซีย ในปี 2012 และ ปี 2013 เป็นต้น ส่วนภาคพลังงาน คือ ตัวขับเคลื่อนที่ทำให้การพบปะระหว่างผู้นำสูงขึ้นในปี 2014 และ 2015 แม้จะเกิดวิกฤตยูเครนก็ตาม นำมาสู่การบรรลุข้อตกลงเรื่องแก๊สในปี 2014 ซึ่งถือว่าเป็นความก้าวหน้าที่สุดในความสัมพันธ์ด้าน พลังงานระยะยาว¹³⁴

ขณะที่จีนเป็นประเทศที่ดูประสบความสำเร็จมากที่สุดในการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย ส่วน ประเทศอื่น ๆ ยังมีอุปสรรคที่รัสเซียยังต้องพิจารณา เริ่มจากประเทศในเอเชียตะวันออก ญี่ปุ่นเป็น หนึ่งในตัวแสดงหลักทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของภูมิภาค เพราะญี่ปุ่นมีความสามารถในด้าน เทคโนโลยีและเป็นผู้ลงทุนที่มีศักยภาพ ด้วยศักยภาพเหล่านี้ รัสเซียสามารถใช้ญี่ปุ่นถ่วงดุลกับ

¹³² Lo and Rothman, "China and Russia: Common interests, contrasting perceptions," 11.

¹³³ "Russia - China Trade," Russia-China Investment Fund (RCIF), <http://rcif.com/russia-china-trade.htm> (Oct 28, 2016).

¹³⁴ Kaczmarek, *Russia-China relations in the post-crisis international order*, 21.

อิทธิพลของจีนในความสัมพันธ์ของรัสเซียและจีนได้ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ค่อนข้างซับซ้อน โดยเฉพาะปัญหาข้อพิพาทเรื่องหมู่เกาะคูริล (Kurile Islands) ถือว่าเป็นอุปสรรคหลักในการสร้างความสัมพันธ์¹³⁵ ทั้งสองประเทศยังไม่สามารถยุติข้อพิพาทนี้ได้ สิ่งที่รัสเซียสามารถทำได้คือพยายามหาทางประนีประนอมพร้อมกับพยายามปกป้องผลกระทบต่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจซึ่งมักจะประสบความสำเร็จนาน ๆ ครั้ง¹³⁶ เช่น หลีกเลี่ยงผลกระทบต่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจในการที่ญี่ปุ่นเป็นผู้ลงทุนการผลิตน้ำมันและแก๊สธรรมชาติบนเกาะซาฮาลิน (Sakhalin) และกิจการเกี่ยวกับไม้สักในเขตตะวันออกไกลรัสเซีย ในปี 2007 ความสัมพันธ์ทวิภาคีดำเนินไปในทิศทางที่ดีขึ้นซึ่งเป็นช่วงที่รัสเซียเริ่มมุ่งสู่ตะวันออก รัฐบาลญี่ปุ่นเสนอความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลที่ครอบคลุมถึงการคมนาคม ข้อมูลและการสื่อสาร และสถานพยาบาลต่าง ๆ ในปี 2011 เมื่อญี่ปุ่นประสบภัยพิบัติสึนามิทำให้ได้รับผลกระทบจากการระเบิดของเตาปฏิกรณ์ปรมาณูโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ฟูกูชิมะ ญี่ปุ่นต้องขาดแคลนพลังงาน เช่นในการผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ภายในประเทศ รัสเซียก็ได้เสนอความช่วยเหลือในการส่งแก๊สธรรมชาติไปให้ และนำไปสู่การพูดคุยเกี่ยวกับความร่วมมือในโครงการแก๊สธรรมชาติเหลว (LNG) และการผลิตน้ำมันในเขตไซบีเรียตะวันออกของรัสเซียอีกด้วย ทำให้ปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างสองรัฐบาลมีมากขึ้น ในปี 2013 นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นก็ได้เดินทางไปเยือนรัสเซียเป็นครั้งแรกในรอบ 10 ปี และมีการพบปะกันอีกหลายครั้งไปจนถึงปี 2014 อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตยูเครนในปี 2014 ญี่ปุ่นจึงได้เข้าร่วมมาตรการลงโทษรัสเซียของชาติตะวันตก ซึ่งการที่ญี่ปุ่นเป็นพันธมิตรที่แนบชิดกับสหรัฐอเมริกาทำให้ข้อตกลงต่าง ๆ หยุดชะงัก รวมถึงกำหนดการเยือนรัสเซียของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน¹³⁷

เกาหลีใต้เป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีความสำคัญต่อนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย เนื่องจากเป็นตลาดพลังงานขนาดใหญ่โดยเฉพาะแก๊สธรรมชาติ และเป็นคู่ค้าอันดับต้น ๆ กับเขตตะวันออกไกลรัสเซีย แม้ว่าเกาหลีใต้จะเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา แต่กลับดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อรัสเซียในเชิงอิสระ เกาหลีใต้ปฏิเสธการเข้าร่วมมาตรการลงโทษรัสเซียจากวิกฤตยูเครน ในปี 2014 และตั้งแต่รัสเซียประกาศมุ่งสู่ตะวันออก เกาหลีใต้ก็เพิ่มความสนใจในเขตตะวันออกไกลรัสเซียยิ่งขึ้น พร้อมกับริเริ่มโครงการใหม่ๆ เช่น การสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อสายทรานไซบีเรีย ความร่วมมือด้านพลังงานในการเชื่อมต่อท่อขนส่งพลังงานมายังคาบสมุทรเกาหลี และการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษซึ่ง

¹³⁵ ในทศวรรษที่ 1990 เมื่อเศรษฐกิจของรัสเซียย่ำแย่ รัสเซียได้เสนอคืนเกาะ 2 เกาะ ของหมู่เกาะคูริลให้แก่ญี่ปุ่นเพื่อแลกกับการลงทุนของญี่ปุ่นในรัสเซีย แต่นักชาตินิยมในญี่ปุ่นไม่ยอมรับข้อเสนอเพราะต้องการหมู่เกาะทั้งหมด ในเวลาต่อมาญี่ปุ่นจึงแทบไม่พูดถึงการคืนเกาะอีกเลย โปรดดู Mankoff, 225.

¹³⁶ Lo, "Russia's Eastern Direction – Distinguishing the Real from the Virtual," 17.

¹³⁷ Korolev, "Russia's Reorientation to Asia: Causes and Strategic Implications," 4.

มีเกาหลีเหนือร่วมด้วย¹³⁸ เป็นต้น ส่วนทางด้านเกาหลีเหนือ เมื่อรัสเซียให้ความสนใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งคู่ก็พัฒนาไปในทางที่ดีเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงปี 2014 เช่น การริเริ่มโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานใหม่ ๆ การจัดตั้งการค้าทวิภาคีที่ใช้สกุลเงินรูเบิล และการตัดบัญชีของเกาหลีเหนือให้เป็นหนี้สูญ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ข้อกังขาในความสัมพันธ์ระหว่างเกาหลีใต้กับรัสเซียคือเกาหลีเหนือ โดยเฉพาะโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ทางรถไฟหรือท่อขนส่งพลังงาน หลายโครงการจำเป็นต้องผ่านเกาหลีเหนือ และการเป็นพันธมิตรระหว่างเกาหลีใต้กับสหรัฐอเมริกาก็เป็นสิ่งที่รัสเซียมองข้ามไม่ได้เช่นกัน¹³⁹

ส่วนอินเดียเคยมีความสัมพันธ์ที่แนบชิดกับรัสเซียในอดีต เพราะเป็นพันธมิตรดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยสงครามเย็น ทั้งสองไม่มีความขัดแย้งด้านการเมืองระหว่างประเทศต่อกัน ทั้งยังให้ความสำคัญกับความมั่นคงในเอเชียกลางและมองการขยายตัวของลัทธิอิสลามนิยมความรุนแรง (Islamic radicalism) เป็นภัยคุกคามในภูมิภาคร่วมกัน¹⁴⁰ นอกจากนี้อินเดียยังเป็นคู่ค้าด้านอาวุธที่สำคัญของรัสเซียซึ่งอาวุธร้อยละ 70 ของประเทศ นำเข้าจากรัสเซีย ภายหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย รัสเซียให้ความสำคัญกับจีนมากกว่า โดยเฉพาะประกาศความร่วมมือและเดินหน้าความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ระหว่างกัน แต่ด้วยเหตุที่อินเดียเป็นประเทศหนึ่งที่เป็นประชาธิปไตยตามแบบตะวันตก จึงใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งทั้งรัสเซียและอินเดียต่างมุ่งความสนใจไปในทิศทางอื่น ๆ ทำให้อินเดียมีบทบาทเป็นเพียงคู่ค้าด้านพลังงานและอาวุธของรัสเซีย¹⁴¹ ในช่วงที่รัสเซียประกาศมุ่งสู่ตะวันออก รัสเซียก็กลับมาให้ความสำคัญกับอินเดีย เพราะอินเดียเป็นหนึ่งในตัวแสดงที่เคยใกล้ชิดกันมาก่อนและสามารถเป็นตัวถ่วงดุลอิทธิพลของจีนได้ทั้งในเอเชียและในความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีน ตลอดจนวิกฤตยูเครนในปี 2014 อินเดียก็ไม่ได้เข้าร่วมมาตรการลงโทษรัสเซียกับชาติตะวันตก

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ระหว่างอินเดียกับรัสเซียก็ไม่ได้เป็นเหมือนแต่ก่อน เนื่องจากการที่อินเดียใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา ส่งผลให้อินเดียนำเข้าเชื้อเพลิงและอุปกรณ์เกี่ยวกับการผลิตพลังงานนิวเคลียร์จากสหรัฐอเมริกา และอินเดียนำเข้าอาวุธยุทโธปกรณ์จากสหรัฐอเมริกาและยุโรปเพิ่มขึ้นอีกด้วย ทั้งนี้ การค้าอาวุธถือเป็นความสัมพันธ์ที่สำคัญระหว่างอินเดียกับรัสเซีย ส่งผลให้การค้าอาวุธระหว่างอินเดียกับรัสเซียลดลงซึ่งไม่เป็นไปตามที่รัสเซียต้องการ ในระหว่างปี 2009 –

¹³⁸ Korolev, 3.

¹³⁹ Ibid., 4.

¹⁴⁰ Rodkiewicz, 22.

¹⁴¹ Mankoff, 227 - 228.

2013 อินเดียนำเข้าอาวุธจากรัสเซียเพียงร้อยละ 38 ของการนำเข้าทั้งหมด¹⁴² ส่วนภาคพลังงานดูเหมือนจะเป็นไปด้วยดี อินเดียเป็นคู่ค้าน้ำมันของรัสเซียเช่นกัน แต่การนำเข้ายังถือว่าน้อยอยู่ ทว่าอินเดียเน้นลงทุนในกิจการน้ำมันในรัสเซียมากกว่า เช่น บริษัทโอเอ็นจีซี วิเดช จำกัด (ONGC Videsh) ของรัฐบาลอินเดีย มีหุ้นร้อยละ 20 ในโครงการซาฮาลิน 1 (Sakhalin I) และมีการตั้งข้อสังเกตว่าทั้งสองประเทศกำลังสนใจวางท่อส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติระหว่างกัน เช่นในปี 2013 เมื่อครั้งที่ มานโมहन สิงห์ (Manmohan Singh) นายกรัฐมนตรีอินเดียเยือนรัสเซียในเวลานั้น รัสเซียได้นำเสนอการวางท่อขนส่งแก๊สจากไซบีเรียตะวันตกไปยังอินเดียผ่านทางเขตปกครองตนเองทลซิงเจียง (Xinjiang) ของจีน¹⁴³ ในภาคพลังงานนี้ และอาจจะรวมถึงด้านอื่น ๆ รัสเซียจำเป็นต้องสานสัมพันธ์ไตรภาคีระหว่าง รัสเซีย อินเดีย และจีน ซึ่งมีแนวโน้มที่เป็นอุปสรรค เพราะความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับจีนยังมีพื้นฐานความขัดแย้งเรื่องเขตแดนมาก่อน¹⁴⁴

ส่วนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากมีการรวมตัวกันเป็นสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations: ASEAN) หรือ อาเซียน รัสเซียให้ความสำคัญกับการเข้ามาเป็นอันดับแรก และการมีส่วนร่วมทางการเมืองมาเป็นอันดับสอง ส่วนอาเซียนเองก็มองรัสเซียว่ามีศักยภาพในเชิงกลยุทธ์ที่ เป็นผู้ถ่วงดุลการค้าในบริบทของการแข่งขันระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกาเช่นกัน¹⁴⁵ อย่างไรก็ตาม ในภูมิภาคนี้รัสเซียยังถือว่ามียุทธศาสตร์น้อยอยู่ สินค้าส่งออกที่สำคัญของรัสเซียคือทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำมันและแก๊สธรรมชาติ และเมื่อรัสเซียดำเนินนโยบายมุ่งสู่ตะวันออก ทำให้รัสเซียพยายามเพิ่มการส่งออกอาวุธและเทคโนโลยีเกี่ยวพลังงานนิวเคลียร์ในภูมิภาคนี้ ในปี 2014 รัสเซียเป็นเพียงคู่ค้าอันดับที่ 14 ของอาเซียน แต่ในสวนรายประเทศรัสเซียมีเวียดนามเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในปี 2012 เวียดนามคือผู้ค้ารายใหญ่ที่สุดของรัสเซีย ตามมาด้วยอินโดนีเซีย ไทย และสิงคโปร์ตามลำดับ

นอกจากนี้ ความใกล้ชิดกับเวียดนาม จึงทำให้ความร่วมมือระหว่างกันครอบคลุมไปทั้งด้านพลังงาน การเงิน และการค้า มากกว่าประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เวียดนามได้ทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับรัสเซียในกรอบของสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย (Eurasia Economic Union) ข้อตกลงเรื่องการเดินเรือ และข้อตกลงด้านพลังงาน และยังนำไปสู่การขยายความร่วมมือกับประเทศอื่น ๆ เช่น ในปี 2012 บริษัทโรซาตอม (Rosatom State Atomic Energy Corporation: Rosatom) ซึ่งเป็นบริษัทไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ของประเทศรัสเซีย ได้บรรลุ

¹⁴² Ian Storey, "What Russia's "Turn to the East" Means for Southeast Asia," *ISEAS Perspective*, no. 67 (2015):

4.

¹⁴³ Rodkiewicz, 24.

¹⁴⁴ Sussex, "Russia's Asia rebalance," 12.

¹⁴⁵ Sussex, 10.

ข้อตกลงเกี่ยวกับโครงการพลังงานนิวเคลียร์กับเวียดนาม และยังเสนอที่จะถ่ายทอดเทคโนโลยีนิวเคลียร์ให้แก่เมียนมาร์ อินโดนีเซีย และกัมพูชา¹⁴⁶ โดยสรุปแล้วแม้รัสเซียยังมีบทบาทน้อยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ยังสามารถขยายบทบาทได้อยู่ โดยเฉพาะด้านการค้า และการที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้อนรับรัสเซียในการเป็นผู้วางดุลอิทธิพลของสหรัฐอเมริกากับจีน

การเข้าไปมีบทบาทในเอเชียแปซิฟิกของรัสเซีย มักจะผ่านทางการค้าและการประชุมต่างๆ เช่น รัสเซียเข้าเป็นสมาชิกการประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (ASEAN Regional Forum: ARF) ในปี 1993 เป็นประเทศคู่เจรจาอาเซียน ในปี 1996 เป็นสมาชิกความร่วมมือทางเศรษฐกิจใน เอเชีย-แปซิฟิก (APEC) ในปี 1998 ในปี 2005 เกิดการประชุมสุดยอดอาเซียน - รัสเซีย (ASEAN – Russia Summit) ขึ้นเป็นครั้งแรก และครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในปี 2010 ที่กรุงฮานอย (Hanoi) ประเทศเวียดนาม¹⁴⁷ รัสเซียเข้าเป็นสมาชิกความร่วมมือภายใต้กรอบการประชุมเอเชีย-ยุโรป (Asia – Europe Meeting: ASEM) หรือ อาเซม ในปี 2010 ซึ่งเป็นการประชุมครั้งที่ 8 ที่กรุงบรัสเซลส์ (Brussels) รัสเซียได้เข้าร่วมการประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก (East Asia Summit: EAS) ในปี 2011 จากการลงนามในสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Treaty of Amity and cooperation in Southeast Asia) ในปี 2004 และ ในปี 2012 รัสเซียเป็นเจ้าภาพในการจัดประชุมเอเปคที่เมืองวลาดีวอสต็อก (Vladivostok) เป็นต้น องค์กรและความร่วมมือต่างๆ เหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่รัสเซียพยายามจะเข้าไปมีบทบาทในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกตามแนวนโยบายมุ่งสู่ตะวันออก อันที่จริงยังมีความร่วมมืออื่น ๆ ที่ช่วยยกระดับบทบาทและความสำคัญของรัสเซียในภูมิภาคนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเศรษฐกิจบริคส์ (BRICS) องค์กรความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ และสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย (Euu) ซึ่งมีจีนเป็นตัวแสดงหลักร่วมด้วย

จากข้างต้นต้องการจะชี้ให้เห็นว่า การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมที่สุดแล้ว อาจมองได้ว่าเป็นการมุ่งไปสู่จีน (Russia pivot to China) โดยให้ความสำคัญกับความร่วมมือด้านการทหารและด้านพลังงานเป็นยุทธศาสตร์หลัก¹⁴⁸ ประกอบกับปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ซึ่งรัสเซียมีดินแดนกว้างขวาง จึงแบ่งเขตเศรษฐกิจออกเป็น 2 เขต ได้แก่ เขตที่ 1 คือ รัสเซียฝั่งยุโรป (Russia European) กับไซบีเรียตะวันตก (Western Siberia) ถือเป็นเขตเศรษฐกิจระดับโลก

¹⁴⁶ Storey, "What Russia's "Turn to the East" Means for Southeast Asia," 4 - 5.

¹⁴⁷ "Going East: Russia's Asia-Pacific Strategy," 2010, Russian National Committee of the Council for Security Cooperation in Asia Pacific (CSCAP), <http://eng.globalaffairs.ru/number/Going-East-Russias-Asia-Pacific-Strategy-15081> (Jun 21, 2016).

¹⁴⁸ Margarete Klein and Kirsten Westphal, *Russia: Turn to China?*, vol. 7, Swp Comments (Berlin: German Institute for International and Security Affairs, 2016), 1.

(global economy) และเขตที่ 2 คือ ไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย (Eastern Siberia and Far East: ESFE) ซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Asia – Pacific Region)¹⁴⁹ (ภาพที่ 2.2) ในส่วนนี้เองทำให้มีตัวแสดงที่ชื่อว่า “เขตตะวันออกไกลรัสเซีย” (Russia far east: RFE)¹⁵⁰ ที่เป็นปัจจัยสำคัญและเป็นประตูให้รัสเซียมีปฏิสัมพันธ์กับตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เขตนี้มีพรมแดนติดกับจีน ซึ่งประชาชนจำนวนมากในตะวันออกไกลรัสเซียเดินทางไปจีน ญี่ปุ่น และเกาหลี เป็นเรื่องปกติมากกว่าเดินทางไปกรุงมอสโก ส่วนทางฝั่งยุโรปยังไม่ต้องกล่าวถึง¹⁵¹ ดังนั้น การพัฒนาพื้นที่ทางตะวันออกเพื่อให้ตอบสนองต่อการปฏิสัมพันธ์กับตะวันออก จึงเป็นส่วนที่สำคัญต่อการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย ในปี 2013 ประธานาธิบดีปูตินได้กล่าวปราศรัยเกี่ยวกับเป้าหมายของการพัฒนารัสเซียในอนาคตต่อสภาสหพันธ์ โดยหนึ่งในเป้าหมายของการพัฒนาคือด้านตะวันออก ความว่า “การหวนคืนสู่ตะวันออกไปยังมหาสมุทรแปซิฟิกและการพัฒนาดินแดนทางฝั่งตะวันออกไม่เพียงแต่เปิดโอกาสใหม่ทางเศรษฐกิจแต่ยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้นโยบายต่างประเทศใช้การได้อย่างมีประสิทธิภาพ”¹⁵²



¹⁴⁹ Paradorn Rangsimaporn, "Interpretations of Eurasianism: Justifying Russia's Role in East Asia," *Europe-Asia Studies* 58, no. 3 (2006): 384.

¹⁵⁰ เขตตะวันออกไกลรัสเซีย (RFE) เป็นดินแดนที่มีพรมแดนติดกับจีนยาวประมาณ 4,200 กิโลเมตร ติดกับ 3 มณฑลของจีน ได้แก่ มณฑลเฮย์หลงเจียง (Heilongjiang) มณฑลจี๋หลิน (Jilin) และมณฑลเหลียวหนิง (Liaoning) และห่างไกลจากเมืองหลวง (Moscow) มากที่สุด ขณะที่เมืองวลาดิวอสต็อก (Vladivostok) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของฝั่งตะวันออกห่างจากเมืองหลวง 9,822 กิโลเมตร การติดต่อสื่อสารกับรัฐบาลในมอสโกจึงยากลำบาก และอยู่ใกล้กับจีนมากกว่าเมืองหลวง และที่สำคัญคือเขตไซบีเรียและตะวันออกไกลเป็นแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่ของรัสเซีย

¹⁵¹ Korolev, 10.

¹⁵² "Vladimir Putin delivered the annual Presidential Address to the Federal Assembly," <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19825>.

ภาพที่ 2.2 แผนที่แสดงเขตตะวันออกไกลรัสเซียและเขตไซบีเรียตะวันออกในปี 2008



ที่มา: Kaol Ito, Slavic Research Center in Paradorn Rangsimaporn, *Russia as aspiring great power in East Asia: Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*, (Basingstoke [England] ; New York : Palgrave Macmillan, 2009), 13.

นอกจากนี้ เขตตะวันออกไกลรัสเซียยังเป็นแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของรัสเซีย การมุ่งไปสู่ตะวันออกหรือมุ่งไปสู่จีน ในทางหนึ่งก็สื่อถึงการส่งออกพลังงานไปยังจีน (energy pivot to China)¹⁵³ และจากการเติบโตทางเศรษฐกิจของเอเชียทำให้การผงาดขึ้นมาของจีน (the rise of China) ได้สร้างโอกาสให้แก่วรัสเซียมากมาย รวมไปถึงการพัฒนาเขตตะวันออกไกล

¹⁵³ Korolev, 2.

รัสเซีย การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และการมีส่วนร่วมในเชิงภูมิยุทธศาสตร์ กับแต่ละประเทศในภูมิภาค (Geostrategic engagement with individual countries)¹⁵⁴

ในเวลาอันสั้นแม้ว่าชนชั้นนำของรัสเซียจะมองเอเชียในทางบวกมากขึ้น แต่ โล ยังมองว่าความสนใจที่แท้จริงของเอเชียยังอยู่ในรูปของภูมิรัฐศาสตร์ ในที่นี้หมายถึงยุทธศาสตร์การถ่วงดุลแบบระบบหลายขั้วอำนาจและการจำกัดภาวะผู้นำของสหรัฐอเมริกาในระดับโลก¹⁵⁵ โดยเฉพาะความร่วมมือกับจีนเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญต่อความสัมพันธ์กับตะวันตก เพื่อทำให้เกิดระเบียบระหว่างประเทศแบบหลายขั้วอำนาจ (Polycentric International order)¹⁵⁶ แทนที่ระเบียบโลกหลังสงครามเย็นที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นศูนย์กลาง (US – centric post – cold war order)¹⁵⁷ ดังนั้น การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียจึงไม่ได้เป็นการปฏิเสธตะวันตกแต่เป็นการถ่วงดุลกับตะวันตกเสียมากกว่า โดยที่รัสเซียให้ตัวเองเป็นศูนย์กลางอำนาจเอกเทศหนึ่งในระเบียบโลกที่มีหลายขั้วอำนาจ ซึ่งการมุ่งสู่ตะวันออกได้รับรองสถานะของรัสเซียที่ไม่ใช่ประเทศชายขอบของยุโรป หากแต่มีเอกลักษณ์และวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และการใกล้ชิดเอเชียยังช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ในการเป็นมหาอำนาจยูเรเชียให้แก่รัสเซียอีกด้วย¹⁵⁸

การแสดงออกที่เด่นชัดอย่างหนึ่งของรัสเซียหลังสงครามจอร์เจียในปี 2008 ที่ตอบสนองต่อการมุ่งสู่ตะวันออก และแสดงถึงการดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นอิสระนั่นคือ การผนวกแคว้นไครเมียมาเป็นของรัสเซีย หลังจากวิกฤตยูเครน ทำให้ชาติตะวันตกและรวมถึงบางประเทศในเอเชียที่เป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาต่างประณามการกระทำของรัสเซีย และวิกฤตนี้ยังเป็นตัวกระตุ้นที่ขบแรงแสดงให้มุ่งไปสู่จีน เนื่องจากจีนมีท่าทีวางเฉยต่อวิกฤตยูเครน ในทำนองเดียวกันกับสงครามจอร์เจียในปี 2008 ซึ่งจีนเลือกที่จะไม่แสดงความเห็นต่อประเด็นการเป็นเอกราชของเมืองแอบคาเซียและเมืองเซาท์ออสเซตีย¹⁵⁹ ตั้งแต่นั้นมาการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียยิ่งชัดเจนขึ้นและเป็นการมุ่งสู่จีนอย่างไม่มีข้อสงสัย

จากสภาพสังคมในสมัยแรกของเอลด์ชินและผลกระทบจากสหภาพโซเวียตล้มสลาย นำมาสู่ความต้องการบูรณาการรัสเซียให้เข้ากับตะวันตก ตลอดจนการดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบ

¹⁵⁴ Stephen Fortescue, "Russia's "Turn to the East": A Study in Policy Making," *Post-Soviet Affairs* 32, no. 5 (2015): 1.

¹⁵⁵ Lo, 10.

¹⁵⁶ โมเดลที่นำเสนอยุทธศาสตร์อันเป็นเอกเทศและมีอิทธิพลเป็นของตนเอง ไม่แทรกแซงหรือลูก้ากิจการภายในของกันและกัน ไม่ส่งออกคุณค่าหรือระบบทางการเมืองของตน มีความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่ไม่มีอคติต่อด้านใดๆ และแสวงหาการประนีประนอมในประเด็นต่างๆ

¹⁵⁷ Rodkiewicz, 32.

¹⁵⁸ Lo, 10.

¹⁵⁹ Trenin, "From Greater Europe to Greater Asia?: The Sino-Russian Entente."

หลากหลายทิศทางตามแนวคิดของพริมาคอฟ รวมถึงสาเหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในที่สุดหลังปี 2009 เป็นต้นมา ผู้นำรัสเซียจึงได้หันเหนโยบายต่างประเทศออกจากตะวันตกเพื่อมุ่งสู่ตะวันออกอย่างชัดเจน แม้รัสเซียจะสร้างภาพให้ตัวเองมากมายในการมุ่งสู่ตะวันออก (Povorot na vostok) ทั้งความเป็นประเทศยูเรเชีย (Eurasian) มหาอำนาจแอตแลนติก - แปซิฟิก (Atlantic - Pacific power) หรือ มหาอำนาจยูโร - แปซิฟิก (Euro - Pacific power) แต่ทั้งหมดนี้ไม่ได้เป็นสิ่งใหม่ สิ่งใหม่คือภาพลักษณ์ของรัสเซียในเอเชียที่เปลี่ยนไป เห็นได้จากความร่วมมือกับจีนที่ก้าวหน้าและความบาดหมางกับชาติตะวันตกที่ทำให้ความสัมพันธ์เสื่อมถอย รัสเซียได้เอาเงินมาแทนที่สหรัฐอเมริกาและยกให้เป็นหุ้นส่วนเศรษฐกิจอันดับหนึ่ง¹⁶⁰

ภาพลักษณ์ของรัสเซียในเอเชียที่เปลี่ยนไปดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของเมียร์ชไฮเมอร์หรือสัจนิยมเชิงรุก ที่มองว่า รัฐที่เป็นมหาอำนาจ (great power) ต่างให้ความสำคัญกับความอยู่รอดในสภาพแวดล้อมที่ไม่มีอำนาจใด ๆ ปกป้องคุ้มครองจากการกระทำของรัฐอื่น ๆ มากที่สุด รัฐจึงตระหนักได้ว่าการแสวงหาอำนาจคือหัวใจหลักที่จะทำให้อยู่รอด และจะพยายามขยายอำนาจก็ต่อเมื่อมีโอกาส ในที่นี้รัสเซียเห็นแล้วว่าความพยายามใกล้ชิดกับตะวันตกหรือดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกันไม่ได้ให้ผลลัพธ์ตามที่รัสเซียคาดหวัง รัสเซียจึงหันมาดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นอิสระที่บ่อยครั้งสร้างความขัดแย้งกับตะวันตกเสียมากกว่า ประกอบกับเมื่อรัสเซียเล็งเห็นได้ว่าอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่เสื่อมถอยนับตั้งแต่การผงาดขึ้นมาของจีนและหมกมุ่นอยู่กับภูมิภาคตะวันออกกลางจากการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย และยังคงประคับประคองประเทศให้รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจ จึงเป็นโอกาสที่ทำให้รัสเซียกล้าแสดงพฤติกรรมที่ก้าวร้าวจนเกิดสงครามจอร์เจียและวิกฤตยูเครนอันทำให้ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกถึงจุดต่ำสุดหลังยุคสงครามเย็น อย่างไรก็ตามในมุมมองของสัจนิยมเชิงรุกกลับมองว่าการที่รัฐแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว ไม่ใช่เพราะต้องการสร้างอิทธิพลรอบข้างแต่เป็นเพราะต้องการที่จะอยู่รอด ซึ่งสำหรับรัสเซียเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศจากการขยายอิทธิพลของตะวันตกมายังเขตอิทธิพลเก่าที่เปรียบเสมือนหลังบ้านของประเทศ

ยิ่งไปกว่านั้น การใช้แนวคิดสัจนิยมเชิงรุกในการอธิบายถึงการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากแนวคิดสัจนิยมเชิงป้องกันตามแนวคิดของวอลซ์ที่มองว่าการแสวงหาอำนาจและความมั่นคงของรัฐนั้นมีข้อจำกัด ในขณะที่สัจนิยมเชิงรุกเห็นตรงกันข้าม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ขณะที่วอลซ์จินตนาการถึงโลกของผู้คนที่พอในสิ่งที่มีแต่เมียร์ชไฮเมอร์กลับมองเห็นแต่ผู้ทีแสวงหาสิ่งสูงสุด ซึ่งผู้นั้นก็คือรัสเซีย การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียจึงถือว่าเป็นโอกาสและเพิ่ม

¹⁶⁰ Dave, "Russia's Asia Pivot: Engaging the Russia Far East, China and Southeast Asia," 2.

พื้นที่ให้รัสเซียได้สร้างความมั่นคง โดยในเบื้องต้นก็คือการมุ่งสู่จีนโดยใช้ประเด็นเรื่องพลังงานที่เป็นข้อได้เปรียบของประเทศเป็นเครื่องมือในการมุ่งสู่ตะวันออก

ตั้งแต่สมัยที่สองของบูติน นโยบายต่อเอเชียจึงเน้นไปที่จีนเป็นหลัก (Sino – centric) อีกทั้งตั้งแต่ปี 2010 รัสเซียถูกกระตุ้นให้ดำเนินนโยบายแก้ปัญหาเศรษฐกิจอันมีสาเหตุมาจากราคาน้ำมันที่ดิ่งลง ประกอบกับมาตรการการลงโทษจากสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป และประเทศอื่นๆ ที่สืบเนื่องมาจากสงครามจอร์เจียและวิกฤตยูเครน¹⁶¹ ทำให้ปัจจุบันนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนแนบชิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่ก่อนที่รัสเซียจะกลับมาให้ความสำคัญกับจีนดังปัจจุบันนี้ ในอดีตความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศต้องเผชิญทั้งความเป็นมิตร เป็นศัตรู และการเป็นมิตรในปัจจุบันก็แตกต่างไปจากในอดีตอีกเช่นกัน



¹⁶¹ Storey, 3.

บทที่ 3

ความสัมพันธ์จีน – รัสเซีย: พลังงานรัสเซียมุ่งสู่จีน

บทนี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนซึ่งประกอบไปด้วยสองส่วน คือ ช่วงก่อนและหลังนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของความสัมพันธ์และเข้าใจถึงบริบทของความสัมพันธ์ในช่วงเวลารัสเซียมุ่งสู่ตะวันออก จากนั้นจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ด้านพลังงาน ซึ่งมีความสำคัญในการขับเคลื่อนความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนให้ก้าวหน้า และเป็นผลลัพธ์ที่ประสบความสำเร็จในการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย ทั้งนี้ แม้อากาศพลังงานมีหลายประเภท เช่น น้ำมัน แก๊สธรรมชาติ ถ่านหิน ไฟฟ้า พลังงานนิวเคลียร์ และพลังงานทดแทน แต่สำหรับงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเป็นหลัก เพราะเป็นทรัพยากรที่โดดเด่นและเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของรัสเซีย อีกทั้งจีนก็มีความต้องการสูง นอกจากนี้ น้ำมันและแก๊สธรรมชาติยังมีบทบาทในทางการเมืองต่อทั้งสองประเทศอีกด้วย โดยจะเริ่มจากที่มาและความสำคัญของของน้ำมันและแก๊สธรรมชาติต่อรัสเซีย จากนั้นจะแบ่งการอธิบายความสัมพันธ์ภาคน้ำมันและแก๊สธรรมชาติระหว่างรัสเซียกับจีนตามลำดับ เนื่องจากความร่วมมือเกี่ยวกับน้ำมันเกิดขึ้นก่อนแก๊สธรรมชาติ และแต่ละส่วนมีที่มาและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน

3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซีย – จีน

3.1.1 ความสัมพันธ์ก่อนนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย

ในสมัยสงครามเย็น สหภาพโซเวียตเป็นผู้นำประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ และประเทศจีนก็เป็นหนึ่งในประเทศคอมมิวนิสต์นับตั้งแต่การปฏิวัติโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่นำโดยเหมา เจ๋อตุง ในปี 1949 เช่นเดียวกัน ทว่าในช่วงปลายทศวรรษที่ 1950 ทั้งสองประเทศเกิดความขัดแย้งกันในหลายด้านโดยเฉพาะแนวคิดต่อระบบคอมมิวนิสต์ในแนวทางที่แตกต่างกัน¹⁶² และขยายไปสู่ความขัดแย้งด้านอื่น ๆ ทำให้จีนตัดสินใจแยกตัวออกจากค่ายโซเวียตในสมัยของ นิกิต้า ครุสชอฟ (Nikita Khrushchev) ตามมาด้วยการประณาม โต้แย้งประกอบกับข้อพิพาทในเรื่องเขตแดนต่าง ๆ

¹⁶² พรรคคอมมิวนิสต์ของจีนและพรรคคอมมิวนิสต์ของโซเวียต ได้เกิดความคิดเห็นที่แตกแยกกัน โซเวียตในสมัยครุสชอฟได้กล่าวตำหนิสตาลินและมองว่าการจะพัฒนาโซเวียตให้เจริญก้าวหน้าขึ้นจำเป็นต้องทำลายระบบเก่าที่สตาลินสร้างไว้ โดยได้ประกาศแก้ไขและทบทวนคำสอนของคอมมิวนิสต์ใหม่ เช่น แยกสาขาการผลิตทางเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมออกจากกัน และกระจายการผลิตทางอุตสาหกรรมไปจากการควบคุมของส่วนกลางเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ขณะที่จีน โดย เหมา เจ๋อตุง เห็นว่าการตำหนิสตาลินของครุสชอฟคือความผิดพลาด และควรรักษาแนวคิดระบบรวมเอาไว้ ทำให้จีนประณามโซเวียตว่าเป็นคอมมิวนิสต์ลัทธิแก้ (Revisionism) ส่วนจีนนั้นดำเนินนโยบายตามอุดมการณ์ของมาร์กซ์และเลนิน

ได้นำมาสู่การเผชิญหน้าทางการทหารกันตามแนวชายแดน ความตึงเครียดนี้ได้ทำให้ทั้งสองประเทศลดระดับความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน เมื่อเข้าสู่ช่วงผ่อนคลายความตึงเครียดของสงครามเย็น ในทศวรรษที่ 1980 ประธานาธิบดีคอร์กอร์บาของรัสเซียและนายกรัฐมนตรีเติ้ง เสี่ยวผิง ของจีน ได้พยายามเจรจาเพื่อยุติความขัดแย้งและปรับปรุงความสัมพันธ์ให้ดีขึ้น

ในทศวรรษที่ 1990 ความสัมพันธ์ของรัสเซียและจีนพัฒนาไปในทางที่ต่อเนื่อง เริ่มจาก ปี 1989 จีนเกิดความขัดแย้งภายในระหว่างนักศึกษา กับพรรคคอมมิวนิสต์จีนจนกลายเป็นการชุมนุมประท้วงที่จัตุรัสเทียนอันเหมินเพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบอบประชาธิปไตย¹⁶³ ในท้ายที่สุดรัฐบาลใช้กำลังในการปราบปรามผู้ประท้วง ชาติตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหรัฐอเมริกาเห็นว่าเป็นการใช้ความรุนแรงละเมิดสิทธิมนุษยชน จึงเรียกร้องให้นานาประเทศเลิกติดต่อค้าขายกับจีน อย่างเช่นสหภาพยุโรปมีมาตรการห้ามค้าอาวุธกับจีน ในขณะเดียวกัน ประธานาธิบดี บอริส เยลต์ซิน ของรัสเซีย ได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศเข้าหาตะวันตก นำมาสู่การพยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นระบอบประชาธิปไตยและปฏิรูปเศรษฐกิจเสรีนิยมแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งยังทำให้เกิดวิกฤตการณ์ภายในในปี 1993 ซึ่งตะวันตกก็ไม่ได้ให้ความช่วยเหลือตามที่เยลต์ซินต้องการ ทำให้ในเวลาต่อมารัสเซียจึงดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบหลากหลายทิศทาง (multivector) วิกฤตภายในประเทศที่เกิดในเวลาไล่เลี่ยกัน ทำให้ผู้นำของทั้งสองประเทศตระหนักถึงผลกระทบจากอิทธิพลของตะวันตกและความพยายามเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวของสหรัฐอเมริกา ในปี 1994 รัสเซียกับจีนจึงได้เริ่มสร้างความสัมพันธ์ความเป็นหุ้นส่วน (constructive partnership) และในปี 1996 เมื่อเยลต์ซินไปเยือนจีน ผู้นำทั้งสองฝ่ายได้ตกลงให้มีการพัฒนาความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนทางด้านยุทธศาสตร์ (strategic partnership) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่อธิบายได้ว่าทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันและสามารถอยู่ร่วมกันได้ ให้ความสำคัญกับประเด็นที่มีทิศทางเดียวกันและคาดหวังว่าจะเป็นประเด็นในการเมืองระหว่างประเทศในระยะยาว¹⁶⁴

การเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ตั้งแต่ปี 1996 ทำให้ทั้งจีนและรัสเซียสามารถยืนในระบบระหว่างประเทศที่ไม่ใช่ระเบียบโลกตะวันตก อีกทั้งความสัมพันธ์ของทั้งสองยังสนับสนุน “ระบบหลายขั้วอำนาจ” (multipolarity) ที่ต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้าของสหรัฐอเมริกา และปกป้อง

¹⁶³ เหตุการณ์ชุมนุม ณ จัตุรัสเทียนอันเหมิน เกิดขึ้นระหว่างวันที่ 15 เมษายน - 4 มิถุนายน ปี 1989 ซึ่งขณะนั้น เติ้ง เสี่ยวผิง เป็นผู้นำประเทศ โดยที่นักศึกษาชาวจีนรวมตัวกันชุมนุมต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์จีนเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยและเสรีภาพทางฝ่ายนักศึกษาเรียกร้องให้รัฐบาลลาออกหรือทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ เติ้ง เสี่ยวผิง ไม่ยอมทำตามคำเรียกร้อง และเชื่อว่าขบวนการนักศึกษามีตะวันตกอยู่เบื้องหลังเพื่อล้มล้างพรรคคอมมิวนิสต์ ทำให้ท้ายที่สุดการชุมนุมดำเนินไปสู่การนองเลือด

¹⁶⁴ Rajan Menon, "The Limits of Chinese-Russian Partnership," *Survival* 51, no. 3 (2009): 107.

บทบาทของสหประชาชาติในการเมืองระหว่างประเทศ¹⁶⁵ ต่อมาในปี 1997 จีนและรัสเซียได้มีแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการเมืองโลกหลายขั้วและระเบียบโลกใหม่ (Joint Russian-Chinese Declaration about a Multipolar World and Formation of a New World Order) ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดของพริมาคอฟและเป็นแถลงการณ์แรกที่เน้นประณามการพยายามครองความเป็นเจ้าของสหรัฐฯ ในระบบระหว่างประเทศ¹⁶⁶ นอกจากนี้ องค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ (SCO) ที่ก่อตั้งขึ้นในปี 2001 เพื่อพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจและความมั่นคงในเอเชียกลางและต่อต้านการขยายอิทธิพลของเนโด้ ก็มีพื้นฐานมาจากความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์จากปี 1996¹⁶⁷ เช่นเดียวกัน ในปี 2001 จีนและรัสเซียได้ลงนามในสนธิสัญญาการเป็นเพื่อนบ้านที่ดีระหว่างกัน (Treaty of Good Neighborliness and Friendship Between the People's Republic of China and the Russia Federation) ซึ่งเป็นข้อตกลงที่สมบูรณ์ฉบับแรกของทั้งสองประเทศภายหลังการยุติความขัดแย้งในสมัยสงครามเย็น และมีความสำคัญที่บ่งบอกถึงการต่อต้านระบบขั้วอำนาจเดียวของสหรัฐอเมริกา¹⁶⁸ และสนับสนุนระเบียบโลกใหม่ที่มีหลายขั้วอำนาจแห่งศตวรรษที่ 21 นับจากนั้น เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนจึงมีพื้นฐานที่ดีจากสนธิสัญญาฉบับนี้

เมื่อโลกต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากการก่อการร้ายที่เป็นผลสืบเนื่องจากการโจมตีในสหรัฐอเมริกาในวันที่ 11 กันยายน 2001 ปูตินซึ่งได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีของรัสเซีย ต่อจากเอลต์ซิน ในปีเดียวกันนั้นจึงมีนโยบายต่างประเทศที่เน้นไปทางตะวันตกเป็นหลักอีกครั้ง โดยเฉพาะด้านความร่วมมือในการต่อต้านการก่อการร้ายร่วมกับสหรัฐอเมริกา และเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจจากการปฏิรูปเศรษฐกิจแบบฉับพลันในสมัยเอลต์ซิน ขณะเดียวกันเศรษฐกิจของจีนกำลังเติบโตจนถูกเรียกว่าเป็นการผงาดขึ้นมาของจีน (rise of China) ซึ่งทำให้สหรัฐฯ ให้ความสำคัญกับรัสเซียเพื่อถ่วงดุลกับจีน เพราะเป็นกังวลว่าสถานะของจีนจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในการเป็นมหาอำนาจของสหรัฐอเมริกา ถือได้ว่าในช่วงปี 2001 – 2003 นับเป็นช่วงเวลาแห่งความยุ่งยากระหว่างรัสเซียกับจีน แต่แล้วในปี 2003 ได้เกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญ เมื่อสหรัฐฯ บุกอิรักโดยไม่ผ่านความเห็นชอบจากคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจฝ่ายเดียวในแบบมหาอำนาจของสหรัฐอเมริกา และเป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ แนวคิดระบบหลายขั้วอำนาจที่จีนและรัสเซียริเริ่มไว้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 จึงถูกนำกลับมาใหม่และ

¹⁶⁵ Kaczmarek, *Russia-China relations in the post-crisis international order*, 11.

¹⁶⁶ Susan Turner, "Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined," *Asian Perspective* 33, no. 1 (2009): 163.

¹⁶⁷ Peter Ferdinand, "Sunset, Sunrise: China and Russia Construct a New Relationship," *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 83, no. 5 (2007): 854.

¹⁶⁸ Mankoff, 204.

ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อกระชับความสัมพันธ์กันอีกครั้ง¹⁶⁹ สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ การสนับสนุนตามแนวคิดระบบหลายขั้วอำนาจระหว่างรัสเซียกับจีนหลังสงครามอิรักส่งผลให้องค์กรความร่วมมือเซี่ยงไฮ้มีบทบาทในการกระชับความร่วมมือของทั้งจีนและรัสเซียเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเพื่อตอบโต้การขยายอิทธิพลของเนโด้ที่สหรัฐอเมริกาทำอำนาจอยู่ องค์กรความร่วมมือเซี่ยงไฮ้มีความร่วมมือที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง เช่น ทางเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร การแบ่งปันข่าวกรอง และความร่วมมือในการปราบปรามผู้ก่อการร้ายอันเป็นที่มาของการซ้อมรบขนาดใหญ่ร่วมกันของรัสเซียและจีนในนามขององค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ที่เรียกว่า ปฏิบัติการเพื่อสันติภาพ (Peace Mission) ซึ่งเป็นการซ้อมรบร่วมกันครั้งแรกของจีนและรัสเซียหลังสงครามเย็น¹⁷⁰

ตั้งแต่ปี 2003 ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศจึงดำเนินไปในทางที่ดี เมื่อ หู จินเทา (Hu Jintao) ได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีของจีนในปี 2003 เขาได้เลือกรัสเซียเป็นประเทศแรกของการไปเยือนต่างประเทศในฐานะประธานาธิบดีในปีนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงมิตรภาพที่กระหว่างกัน¹⁷¹ ความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่อันดับแรก ๆ ของยุคนี้ คือการเจรจาแก้ปัญหาข้อพิพาทเรื่องเขตแดนที่ยาวนานมากกว่า 40 ปี การเจรจาครั้งสุดท้ายมีขึ้นในปี 2004 และสามารถยุติความขัดแย้งเรื่องเขตแดนได้ทั้งหมดในปี 2005¹⁷² จากนั้นผู้นำของทั้งสองประเทศมีการเยี่ยมเยียนกันถึง 5 ครั้งระหว่างปี 2005 - 2006 ซึ่งเป็นปีที่ถูกประกาศให้เป็นปีของรัสเซียในจีน (a year of Russia in China) และระหว่างปี 2006 - 2007 เป็นปีของจีนในรัสเซีย (a year of china in Russia) โดยมีเป้าหมายเพื่อกระชับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างกัน นำมาซึ่งการทำข้อตกลงต่าง ๆ มากมายในหลาย ๆ ระดับ โดยเฉพาะข้อตกลงเรื่องการสร้างท่อน้ำมันจากรัสเซียไปจีน และการขยายการค้าบริเวณชายแดน นอกจากนี้ยังส่งเสริมและสนับสนุนการแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรม การศึกษา กีฬา และอื่น ๆ เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระดับประชาชน แลกเปลี่ยนทัศนคติที่กระหว่างกัน และแลกเปลี่ยนความทันสมัยเพื่อลบภาพลักษณ์ที่ล้าสมัยในอดีต¹⁷³

ด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เมื่อรัสเซียกับจีนสามารถผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างกันได้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 การค้าระดับทวิภาคีจึงมีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะการค้าบริเวณชายแดน ประกอบกับเมื่อสามารถแก้ปัญหาเรื่องเขตแดนได้แล้วนั้น ยิ่งเป็นการเพิ่มโอกาสและขยายการค้าได้เป็นอย่างมาก¹⁷⁴ โดยตั้งแต่ปี 1999 ถึงปี 2006 มูลค่าการค้าระหว่างรัสเซียกับจีนเพิ่มขึ้น

¹⁶⁹ Turner, "Russia, China and a Multipolar World Order: The danger in the undefined," 164.

¹⁷⁰ Turner, 175.

¹⁷¹ Ferdinand, "Sunset, Sunrise: China and Russia Construct a New Relationship", 848.

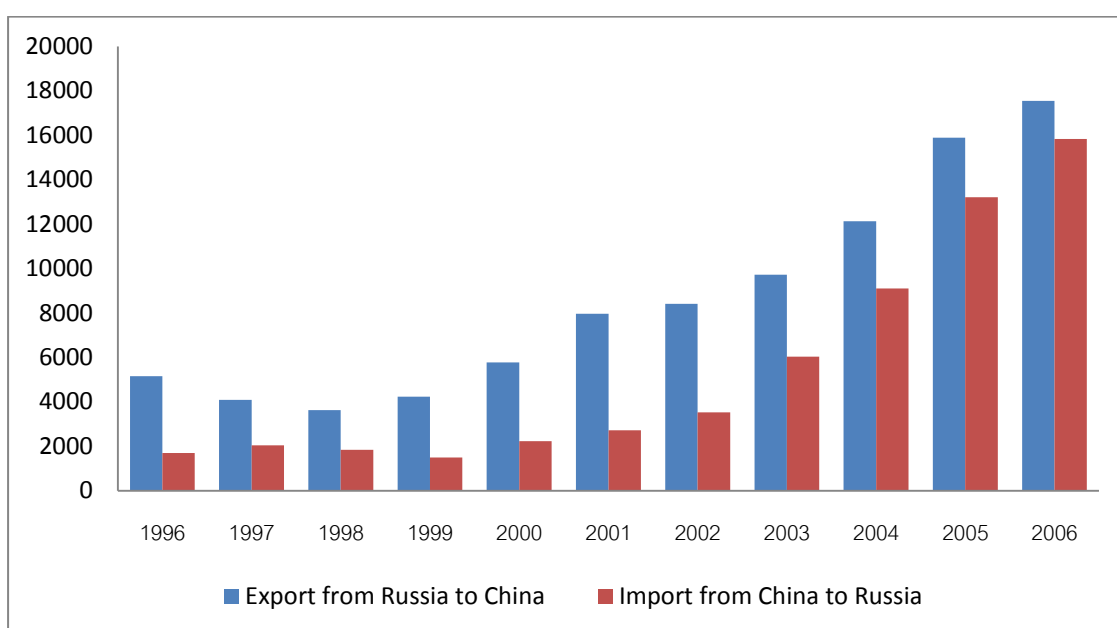
¹⁷² Lo and Rothman, 11.

¹⁷³ Ferdinand, 850 - 51.

¹⁷⁴ Mankoff, 208.

อย่างต่อเนื่องถึงประมาณ 6 เท่า (แผนภูมิที่ 3.1) ทำให้จีนกลายเป็นคู่ค้าอันดับ 2 ของรัสเซียรองจากสหภาพยุโรป ขณะที่การค้าชายแดนบริเวณเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซียอย่างไม่เป็นทางการ มีมูลค่ามากถึง 1 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐฯ¹⁷⁵ จากตารางที่ 3.1 แสดงให้เห็นการนำเข้าสินค้าของรัสเซียจากจีน เช่นในปี 2005 รัสเซียนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมเบ็ดเตล็ดมากที่สุด และจากตารางที่ 3.2 สินค้าประเภททรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้าส่งออกมากที่สุด

แผนภูมิที่ 3.1 กราฟแสดงมูลค่าการค้าทวิภาคีระหว่างรัสเซียต่อจีน
ระหว่างปี 1996 – 2006 (million US Dollars)



ที่มา: Key Indicators for Asia and the Pacific 2008, Asian Development Bank,
<https://www.adb.org/publications/key-indicators-asia-and-pacific-2008>

¹⁷⁵ Lo and Rothman, 14.

ตารางที่ 3.1 สินค้านำเข้าของรัสเซียจากจีน ระหว่างปี 1996 – 2010 (ร้อยละ)

ปี	1996	2000	2005	2010
สินค้า	นำเข้า	นำเข้า	นำเข้า	นำเข้า
อาหาร และสินค้าปศุสัตว์	26.1	6.2	4.7	4.7
เครื่องดื่ม และยาสูบ	0.5	0.9	0.1	0.1
วัตถุดิบที่ใช้สำหรับการอุปโภค ยกเว้นเชื้อเพลิง	2.7	1.8	0.7	0.5
แร่เชื้อเพลิง	1.4	2.2	1.0	0.7
น้ำมันสำหรับการบริโภค	0	0	0	0
เคมีภัณฑ์	2.4	3.8	3.6	5.2
สินค้าอุตสาหกรรมตั้งต้น	6.9	6.8	13.8	18.6
เครื่องจักร และเครื่องมือเกี่ยวกับการขนส่ง	5.7	7.2	19.1	35.4
สินค้าอุตสาหกรรมเบ็ดเตล็ด	54.3	71.2	57.0	34.8
สินค้าอื่น ๆ	0	0	0	0
รวม	100	100	100	100

ที่มา: UN Comtrade ใน Russia-China relations Current state, alternative futures, and implications for the West, FIIA REPORT 30, (2011): 47.

ตารางที่ 3.2 สินค้าส่งออกจากรัสเซียไปจีน ระหว่างปี 1996 – 2010 (ร้อยละ)

ปี	1996	2000	2005	2010
สินค้า	ส่งออก	ส่งออก	ส่งออก	ส่งออก
อาหาร และสินค้าปศุสัตว์	4.2	7.3	7.2	5.3
เครื่องดื่ม และยาสูบ	0	0	0	0
วัตถุดิบที่ใช้สำหรับการอุปโภค ยกเว้นเชื้อเพลิง	7.1	18.1	20.5	20.6
แร่เชื้อเพลิง	4.6	13.5	41.3	49.3
น้ำมันสำหรับการบริโภค	0.1	0	0	0
เคมีภัณฑ์	29.5	19.8	13.8	11.0
สินค้าอุตสาหกรรมตั้งต้น	32.2	30.1	15.1	12.2

ปี	1996	2000	2005	2010
สินค้า	ส่งออก	ส่งออก	ส่งออก	ส่งออก
เครื่องจักร และเครื่องมือเกี่ยวกับการขนส่ง	17.7	4.1	1.9	1.3
สินค้าอุตสาหกรรมเบ็ดเตล็ด	3.1	1.7	0.2	0.3
สินค้าอื่นๆ	1.3	5.3	0.1	0
รวม	100	100	100	100

ที่มา: UN Comtrade ใน Russia-China relations Current state, alternative futures, and implications for the West, FIIA REPORT 30, (2011): 47.

มูลค่าการค้าที่เพิ่มขึ้น (แผนภูมิที่ 3.1) ส่วนใหญ่มาจากการค้าอาวุธและพลังงาน ซึ่งการค้าอาวุธเพิ่มขึ้นหลังเหตุการณ์ประท้วงที่จัดรัสเซียอันเหมิน เพราะชาติตะวันตกคว่ำบาตรไม่ขายอาวุธให้แก่จีน ทำให้รัสเซียเป็นทางเลือกที่สำคัญของจีน และกลายเป็นผู้ส่งออกอาวุธและเทคโนโลยีทางการทหารให้แก่จีน โดยในปี 2005 ถือว่ามีมูลค่าการค้าอาวุธสูงสุด¹⁷⁶ จากนั้นการค้าอาวุธมีมูลค่าลดลงเนื่องจากจีนสามารถพัฒนาและผลิตอาวุธได้เอง ยิ่งไปกว่านั้นจากรายงานของสถาบันวิจัยสันติภาพนานาชาติสตอกโฮล์ม (Stockholm International Peace Research Institute - SIPRI) ระบุว่า จีนยังประสบความสำเร็จในการเพิ่มการส่งออกอาวุธจนกลายเป็นผู้ขายอาวุธอันดับต้น ๆ ของตลาดต่างประเทศ โดยที่การส่งออกเพิ่มขึ้นร้อยละ 1 – 3 ในต้นทศวรรษที่ 2000 จนถึงร้อยละ 6 ในปี 2010¹⁷⁷ และจากราคาน้ำมันและราคาวัตถุดิบที่สูงขึ้นตั้งแต่ปี 2000 ประกอบกับจีนต้องการพลังงานและวัตถุดิบในการพัฒนาประเทศ รัสเซียจึงเพิ่มการส่งออกพลังงานไปยังจีนทำให้มูลค่าการค้าพลังงานจากกลางทศวรรษที่ 1990 เพิ่มขึ้นเป็น 3 เท่า คิดเป็นร้อยละ 30 ในต้นปี 2000 ต่อมาเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 60 ในปี 2005 และในปี 2010 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 70¹⁷⁸ แสดงให้เห็นว่าพลังงานกลายเป็นตัวขับเคลื่อนหลักทั้งด้านความสัมพันธ์และเศรษฐกิจระหว่างรัสเซียกับจีน

สรุปแล้ว ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศเกิดขึ้นบนพื้นฐานสนธิสัญญาเพื่อนบ้านที่ดี และการเห็นพ้องในระเบียบโลกหลายชั่วอานาจ รวมถึงความสอดคล้องกันในระบบการเมืองที่แตกต่างจากตะวันตก การต่อต้านอำนาจเอกภาคีของสหรัฐอเมริกา การสนับสนุนบทบาทขององค์การสหประชาชาติ และกฎหมายระหว่างประเทศ รวมถึงปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่ทำให้ทั้งสองประเทศเป็น

¹⁷⁶ Ferdinand, "Sino – Russia relations: an analytical overview," 30.

¹⁷⁷ Rautava, "Russia's economic policy and Russia-China economic relations," 46.

¹⁷⁸ Rautava, 45.

พันธมิตรโดยธรรมชาติ ตามที่ โบโบ โล เรียกว่า แกนแห่งความเหมาะสม (Axis of Convenience) คือ การสานสัมพันธ์กันตามแต่โอกาสจะเอื้ออำนวย โดยที่ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศจะขับเคลื่อนไปด้วยผลประโยชน์ร่วมที่เอื้อประโยชน์แก่กันและกัน และหลีกเลี่ยงปัญหาที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งเหมือนในอดีต¹⁷⁹ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเน้นไปที่สภาพแวดล้อมที่สหรัฐอเมริกาพยายามครอบงำระเบียบโลกให้เป็นปัจจัยนำที่ทำให้ทั้งสองประเทศต้องร่วมมือกัน และยังถือว่าเป็นความสัมพันธ์ในแบบภูมิรัฐศาสตร์ใหม่ เช่น การเป็นพันธมิตรด้านพลังงานที่รัสเซียเป็นผู้ส่งออก ในขณะที่จีนเป็นผู้ซื้อเพื่อกระจายความเสี่ยงจากการการนำเข้าพลังงานจากตะวันออกกลาง¹⁸⁰

3.1.2 ความสัมพันธ์ตั้งแต่ ปี 2009: ช่วงเวลารัสเซียมุ่งสู่ตะวันออก

“เนื่องจากโลกเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และทั้งจีนกับรัสเซียต่างก็เชื่อว่าโลกได้เปลี่ยนไปในทางที่ตะวันตกไม่ใช่ตัวแสดงที่เป็นที่นิยมอีกต่อไป ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องเกิดขึ้นมากกว่าจะกลับไปเป็นเหมือนในทศวรรษที่ 1950”

ดมิทรี เทรนิน, 2014¹⁸¹

เมื่อวาระที่สองของปูตินในฐานะประธานาธิบดีแห่งรัสเซียจบลง นอกจากจะเกิดสงครามจอร์เจียในปี 2008 ซึ่งทำให้ชาติตะวันตกและพันธมิตรต่างประณามการกระทำของรัสเซียพร้อมกับใช้มาตรการลงโทษแล้ว ในขณะเดียวกันรัสเซียยังต้องรับมือกับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจและวิกฤตการเงินโลก (2008 – 2009) ที่ส่งผลทำให้ราคาน้ำมันตกต่ำ ราคาหุ้นตก ประกอบกับเกิดปัญหาสภาพคล่องในตลาดทุนตะวันตก และอุปสงค์ภายในประเทศที่ลดลง¹⁸² ทำให้รัสเซียต้องแสวงหามิตรและแหล่งทุนใหม่ ๆ ซึ่งนั่นก็คือมุ่งไปสู่ด้านตะวันออกของประเทศ ส่วนจีน หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในตะวันตกก็ดำเนินนโยบายให้ความสำคัญกับประเทศเพื่อนบ้าน พร้อม ๆ กับเพิ่มบทบาทการถ่วงดุลกับชาติตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมกับนานา

¹⁷⁹ Kaczmarek, 25.

¹⁸⁰ Mary Dejevsky, "Axis of Convenience, by Bobo Lo Why Moscow and Beijing Can't Make the World Spin on a New Axis," 2017, Independent, <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/axis-of-convenience-by-bobo-lo-1057802.html> (Nov 6, 2017).

¹⁸¹ Dmitri Trenin, "Gas Deal Entails China–Russia Strategic Depth," 2014, Carnegie Moscow Center, <http://carnegie.ru/2014/05/25/gas-deal-entails-china-russia-strategic-depth/hbrh> (Nov 6, 2017).

¹⁸² Gabuev, 3.

ประเทศในกระบวนการของธรรมาภิบาลโลก เพื่อยับยั้งการแพร่ขยายของวิกฤตเศรษฐกิจ ที่จีนสามารถทำได้ส่วนหนึ่งเพราะจีนได้รับผลกระทบน้อยกว่าตะวันตก¹⁸³

การที่รัสเซียบุกจอร์เจียทำให้ตะวันตกต่างประณามและใช้มาตรการลงโทษทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่ลดระดับความสัมพันธ์กับรัสเซีย และลดลงถึงจุดต่ำที่สุดนับตั้งแต่สหภาพโซเวียตล่มสลาย ยิ่งวิกฤตในยูเครนก็ทำให้ความเป็นพันธมิตรตั้งแต่เหตุการณ์ก่อการร้ายในวันที่ 11 กันยายน ปี 2001 พังทลายลง สำหรับยุโรปนั้น สงครามก่อให้เกิดความกังวลในแง่ความไม่สงบในภูมิภาค เพราะจอร์เจียเปรียบเหมือนหลังบ้านของยุโรป¹⁸⁴ ในขณะที่จีนมองว่าการกระทำของรัสเซียไม่ได้ละเมิดต่อผลประโยชน์แห่งชาติที่มีความสำคัญสูงสุด (vital interest) เพียงแต่ไปลดทอนความสำคัญของหลักการไม่แทรกแซงการเมืองภายในของรัฐอื่นที่จีนสนับสนุนอยู่ อย่างไรก็ตาม จีนได้หลีกเลี่ยงที่จะแสดงความเห็นหรือวิจารณ์ประเด็นนี้อย่างเปิดเผย และในกระบวนการขององค์การสหประชาชาติ จีนเลือกที่จะงดออกเสียงต่อคณะมนตรีความมั่นคงและสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ¹⁸⁵ ในกรณีของวิกฤตยูเครนก็เช่นเดียวกัน

ต่อมา ดมิทรี เมดเวเดฟ สืบทอดตำแหน่งประธานาธิบดีในปี 2009 – 2012 ส่วน ปูติน ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน เพื่อเป็นการคงอิทธิพลและอำนาจของปูตินไว้ให้กลับสู่ตำแหน่งในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในสมัยถัดไป ช่วงเวลาดังกล่าวจึงมักถูกเรียกรวมว่าเป็นยุค ปูติน – เมดเวเดฟ (Putin – Medvedev era)¹⁸⁶ เมดเวเดฟเลือกไปเยือนจีนเป็นประเทศแรกในการเดินทางเยือนต่างประเทศในฐานะประธานาธิบดี เพื่อเป็นการยืนยันและประกาศถึงความต่อเนื่องของนโยบายที่มีต่อจีน และเมื่อ สี จิ้นผิง (Xi Jinping) เข้ามาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีต่อจาก หู จิ่นเทา ก็เลือกรัสเซียเป็นประเทศแรกของการเยือนต่างประเทศหลังจากเข้าดำรงตำแหน่งเช่นเดียวกัน จากนั้นผู้นำของทั้งสองประเทศได้มีการพบปะระหว่างกันหลายครั้งต่อปี ทั้งแบบทวิภาคีและในระหว่างที่ประชุมสุดยอดระดับผู้นำต่าง ๆ ในแบบไม่เป็นทางการ แลกเปลี่ยนทวิภาคีของการประชุมทุก ๆ ปีมักจะแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือทางยุทธศาสตร์และความเป็นหุ้นส่วนที่ไว้วางใจและเท่าเทียมกัน¹⁸⁷ นอกจากนี้ตั้งแต่ปี 2010 ความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์จากปี 1996 ได้ถูกยกระดับให้เป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ที่แนบแน่นและครอบคลุมทุกมิติ (comprehensive, deepening strategic

¹⁸³ Kaczmarek, 17.

¹⁸⁴ Stent, 176.

¹⁸⁵ Kaczmarek, 20.

¹⁸⁶ "The Putin V Medvedev Tandem: New Signs of Tension at the Top as Russia's 2012 Presidential Election Looms," 2011, The Economist, <https://www.economist.com/node/18530041> (Mar 12, 2018).

¹⁸⁷ Kaczmarek, 19.

partnership) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความร่วมมือด้านการทหารและพลังงานซึ่งเป็นที่กล่าวถึงมากที่สุด¹⁸⁸

ตั้งแต่มีความตกลงเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ ความร่วมมือด้านการทหารเป็นหนึ่งในความสัมพันธ์ที่โดดเด่นระหว่างรัสเซียกับจีน โดยทั้งสองประเทศตกลงจะไม่สร้างพันธมิตรทางทหาร แต่เน้นร่วมมือใน 3 ด้าน คือ การประชุมระหว่างผู้นำทางการทหารระดับสูง ความร่วมมือด้านวิชาการ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนครูฝึก ให้ความรู้เกี่ยวกับการทหาร และการซ้อมรบร่วมกัน และความร่วมมือด้านเทคนิค ได้แก่ การส่งออกอาวุธ เทคโนโลยีทางการทหาร และแลกเปลี่ยนวิธีการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์¹⁸⁹ ความร่วมมือด้านทหารที่เพิ่มขึ้นโดยหลักแล้วมาจากการตระหนักถึงภัยคุกคามจากประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียกลาง ทั้งลัทธิอิสลามนิยมความรุนแรง การก่อการร้าย และศักยภาพกองทัพของสหรัฐอเมริกา ตลอดจนการขยายอิทธิพลของเนโด้ในภูมิภาคนี้ ทั้งนี้ ตั้งแต่ปี 2008 มีการซ้อมรบเกิดขึ้นอีกหลายครั้ง เช่น Peace Mission 2009 และ 2010 การซ้อมรบทางทะเลระหว่างจีนและรัสเซีย (Sino-Russian Maritime Coordination joint naval exercise) ในปี 2012 ปี 2013 และปี 2015 เป็นต้น การซ้อมรบเหล่านี้มีหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสดงศักยภาพในการถ่วงดุลกองกำลังของเนโด้และสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ทั้งสองประเทศยังขยายความร่วมมือด้านความมั่นคงในรูปแบบใหม่ เช่น ในปี 2015 รัสเซียและจีนตกลงที่จะระงับการโจมตีทางไซเบอร์ระหว่างกันและร่วมมือกันต่อต้านเทคโนโลยีอันเป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ¹⁹⁰

ด้านเศรษฐกิจ วิกฤตเศรษฐกิจและวิกฤตการเงินโลกระหว่างปี 2008 – 2009 แสดงให้เห็นความอ่อนแอทางเศรษฐกิจของตะวันตก พร้อมสื่อถึงความแข็งแกร่งของประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตก อย่างเช่นจีน แม้จีนได้รับผลกระทบจากวิกฤตไม่ต่างจากรัสเซีย แต่จีนสามารถฟื้นตัวได้เร็วกว่า จึงเป็นสาเหตุที่รัสเซียเลือกเข้าหาประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตกเพื่อฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจโดยเฉพาะการลงทุนจากจีน จีนจึงกลายเป็นคู่ค้าที่สำคัญของรัสเซีย โดยเฉพาะการเพิ่มการส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติไปจีน ตั้งแต่การเปิดใช้ท่อน้ำมันไซบีเรียตะวันออก-มหาสมุทรแปซิฟิก เหตุนี้ในปี 2010 จีนจึงกลายเป็นคู่ค้าอันดับหนึ่งของรัสเซียแทนเยอรมนี มีมูลค่าการค้าระหว่างกันสูงถึง 5 หมื่น 5 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ และเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุก ๆ ปี¹⁹¹ (แผนภูมิที่ 3.2) หากสำหรับจีน รัสเซียเป็นคู่ค้าอันดับที่ 14 ซึ่งถือว่ามีความสำคัญน้อยกว่ามุมมองที่รัสเซียมองจีน รัสเซียยังเสียดุลการค้าให้กับจีนตั้งแต่ปี 2007 ตั้งแต่รัสเซียส่งออกเพียงทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้าหลัก ซึ่งใน

¹⁸⁸ Klein and Westphal, 1.

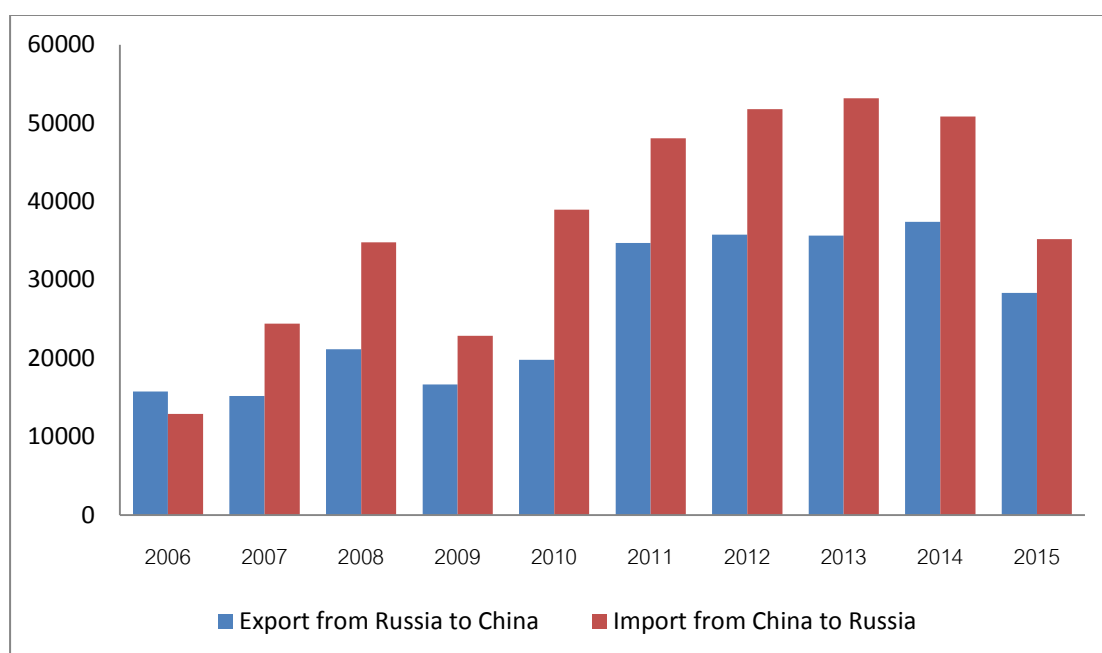
¹⁸⁹ Jakobson et al, "China's energy and security relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties," 13.

¹⁹⁰ Klein and Westphal, 2-3.

¹⁹¹ RCIF, "Russia - China Trade", <http://rcif.com/russia-china-trade.htm>.

อดีตมีเครื่องจักรกลและอาวุธยุทโธปกรณ์ ในปัจจุบันรัสเซียต้องนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปจำพวกที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เครื่องจักร และสินค้าที่ผ่านการแปรรูปแล้ว เป็นต้น จากจีน อย่างไรก็ตาม ภัยภาคพลังงานยังเป็นตัวขับเคลื่อนที่ทำให้การค้าทวิภาคีมีมูลค่าไม่น้อยลง¹⁹²

แผนภูมิที่ 3.2 แสดงมูลค่าการค้าทวิภาคีระหว่างรัสเซียต่อจีน
ระหว่างปี 2006 – 2015 (million US Dollars)



ที่มา: รวบรวมมาจาก Stats APEC, Bilateral Linkages Database,
http://statistics.apec.org/index.php/bilateral_linkage/index

ด้านการลงทุน จีนมักเลือกลงทุนในพื้นที่ที่อยู่ใกล้เขตแดนของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบไซบีเรียตะวันออกและเขตตะวันออกไกลรัสเซีย¹⁹³ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของรัสเซีย เพราะรัสเซียมุ่งเน้นจะพัฒนาเขตตะวันออกไกลและลดปัญหาผู้อพยพผิดกฎหมายจากจีน เหตุนี้ ในปี 2012 จึงมีการจัดตั้งโครงการกองทุนการลงทุนร่วมระหว่างรัสเซีย – จีน (Russia-China Investment Fund)¹⁹⁴ ทำให้เกิดการลงทุนข้ามแดนร่วมกันอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นความร่วมมือทวิภาคีเพื่อจะเสริมสร้างและพัฒนาเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศ โดยเน้นการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังรวมถึงการท่องเที่ยว เกษตรกรรม สาธารณสุข การขนส่ง ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากร

¹⁹² Trenin, True Partners? How Russia and China See Each Other, 31.

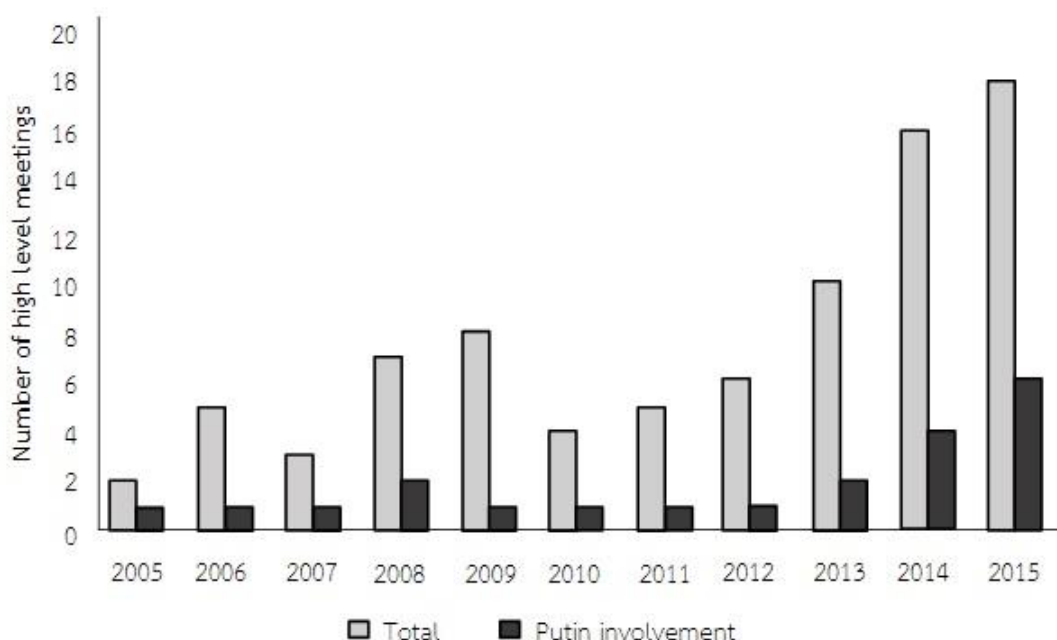
¹⁹³ Ibid., 36.

¹⁹⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ RCIF, <http://www.rcif.com/>.

น้ำมันและแก๊ส และอื่น ๆ ตามประโยชน์อื้ออานวย ทั้งนี้ ร้อยละ 70 ของกองทุนทั้งหมด ใช้สำหรับลงทุนในรัสเซียและเอเชียกลาง อีกร้อยละ 30 ใช้สำหรับลงทุนในจีน โดยเฉพาะเขตไซบีเรียและตะวันออกไกลรัสเซียถือว่าเป็นแหล่งลงทุนที่อยู่ในผลประโยชน์อันดับแรกสุด¹⁹⁵

แม้วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับรัสเซียและจีนอาจนำความยากลำบากมาไม่มากนักน้อย แต่ในทางหนึ่งก็ได้ทำให้ความสัมพันธ์ของรัสเซียและจีนพัฒนาขึ้นและมีการริเริ่มความร่วมมือใหม่ ๆ มากขึ้น ดังที่ปรากฏจากแผนภูมิที่ 3.3 แสดงให้เห็นถึงการพบปะระหว่างผู้นำระดับสูงที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2005

แผนภูมิที่ 3.3 แสดงจำนวนการพบปะระดับสูงระหว่างรัสเซียกับจีน ระหว่างปี 2005 - 2015



ที่มา: Henderson and Mitrova, “Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon,” 17.

ภาคพลังงานเป็นตัวขับเคลื่อนที่ทำให้การพบปะสูงขึ้นในปี 2014 และ 2015 และยังบ่งบอกถึงการบรรลุความตกลงร่วมกันหลายฉบับ ผลจากการประชุมทวิภาคีต่าง ๆ มักมาพร้อมกับการรับประกันถึงความร่วมมือในอนาคตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มมูลค่าการค้าทวิภาคี และเน้นย้ำถึงความร่วมมือในด้านภาคพลังงานเป็นสำคัญ ในปี 2008 ความร่วมมือด้านพลังงานบรรลุไปอีกขั้นเมื่อ

¹⁹⁵ "Company Overview of Russia-China Investment Fund," Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=208537191> (Feb 3, 2017).

ทั้งสองตกลงที่จะสร้างท่อขนส่งน้ำมันจากรัสเซียไปจีน ต้นปี 2009 ข้อตกลงในการขนส่งน้ำมันในระยะยาวเสร็จสมบูรณ์ซึ่งมาพร้อมกับการที่จีนให้เงินกู้แก่บริษัทน้ำมันของรัสเซีย ในปีเดียวกันนี้เอง ผู้นำทั้งสองประเทศยังได้ลงนามในแผนการร่วมพัฒนาภูมิภาคตะวันออกไกลรัสเซียและทางตะวันออกเฉียงเหนือของจีน ในปี 2010 การค้าอาวุธปรับตัวเพิ่มขึ้นขณะที่การซ้อมรบทางทะเลเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และในปี 2011 รัสเซียกับจีนลงนามในบันทึกข้อความเกี่ยวกับการทำให้เศรษฐกิจทันสมัย (economic modernization) ต่อมาในปี 2014 ทั้งสองประเทศบรรลุข้อตกลงเรื่องแก้รัฐธรรมนูญซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานก้าวหน้าไปอีกขั้น¹⁹⁶ ความตกลงเหล่านี้ยังเป็นเพียงบางส่วนที่ยกมาเพื่อให้เห็นถึงความร่วมมือและความสัมพันธ์ในประเด็นหลัก ๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจโดยในปี 2012 ทั้งสองประเทศลงนามในข้อตกลงกว่า 27 ฉบับ คิดเป็นมูลค่ากว่า 1 หมื่น 5 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ¹⁹⁷

ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียและจีนจึงนับว่าตั้งอยู่บนสนธิสัญญาเพื่อนบ้านที่ตีระหว่างกัน ตั้งแต่ปี 2001 และสองประเทศพยายามมองข้ามปัญหาที่อาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งแล้วมองไปที่ผลประโยชน์ร่วมกันมากกว่า ยิ่งหลังปี 2009 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ทวิภาคีก็ทวีความก้าวหน้าขึ้นตัวชี้วัดหนึ่ง คือ ข้อตกลงต่าง ๆ ระหว่างกันมีจำนวนเพิ่มขึ้น และมูลค่าการค้าที่สูงขึ้น แต่ถึงกระนั้น การผงาดขึ้นมาของจีนในศตวรรษที่ 21 ได้เปลี่ยนแปลงสถานะจากในอดีตที่จีนถูกมองว่าเป็นน้องชายของสหภาพโซเวียต และกลับกลายเป็นว่ารัสเซียเป็นฝ่ายต้องพึ่งเงินมากกว่า ทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศถูกมองว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นกัน ดังที่มีมูลค่าการค้าเป็นตัวชี้วัดหนึ่งที่สนับสนุนประเด็นนี้ เพราะแม้ว่ามูลค่าการค้าระหว่างสองประเทศจะเพิ่มขึ้นทุกปี แต่ในความเป็นจริงรัสเซียกลับขาดดุลการค้ากับจีน รวมถึงบทบาทและอิทธิพลของจีนในภูมิภาคต่าง ๆ มีความสามารถในการถ่วงดุลกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ได้ แตกต่างจากรัสเซียซึ่งไม่สามารถทำได้เหมือนสมัยเป็นสหภาพโซเวียต กล่าวได้ว่า ในภาพรวมแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียและจีนพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่รัสเซียมุ่งมาสู่ตะวันออกอย่างชัดเจนหลังสงครามจอร์เจียและถูกกระตุ้นให้แนบชิดกันยิ่งขึ้นอีกจากกรณีวิกฤตยูเครน แต่ยังมีข้อได้เปรียบแตกต่างกันบ้าง

3.2 ความสำคัญของน้ำมันและแก๊สธรรมชาติต่อรัสเซีย

รัสเซียผูกพันกับการผลิตและการส่งออกน้ำมันมาอย่างยาวนาน กล่าวคือ ราวปี 1897 รัสเซียและสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ผลิตน้ำมันร้อยละ 95 ของโลก และระหว่างปี 1898 – 1902 รัสเซียสามารถ

¹⁹⁶ Kaczmarek, 21 – 22.

¹⁹⁷ Younkoo Kim and Stephen Blank, "Rethinking Russo-Chinese Relations in Asia: Beyond Russia's Chinese Dilemma," *China: An International Journal* 11, no. 3 (2013): 139.

ผลิตน้ำมันได้มากกว่าสหรัฐอเมริกา กระทั่งในปี 1901 ถือว่าเป็นจุดสูงสุดของการผลิตน้ำมันของรัสเซีย จากนั้นมาปริมาณการผลิตลดลง หากยังอยู่ในสถานะผู้ผลิตน้ำมันรายใหญ่ของโลก กระทั่งในปี 1938 เมื่อบริษัทอาร์มโก (Arabian American Oil Company: ARAMCO) ได้ค้นพบแหล่งน้ำมันในซาอุดีอาระเบียในภูมิภาคตะวันออกกลาง¹⁹⁸ ทำให้ในเวลาต่อมาภูมิภาคตะวันออกกลางกลายมาเป็นแหล่งน้ำมันที่สำคัญและผลิตได้มากที่สุดของโลกแทนที่รัสเซีย

หากกล่าวถึงพัฒนาการในสถานะผู้ส่งออกน้ำมันของรัสเซีย ในปี 1917 เกิดการปฏิวัติทางการเมืองโดยพรรคบอลเชวิค (Bolshevik Revolution) ได้ส่งผลกระทบต่อภาคการผลิตน้ำมันของสหภาพโซเวียต ปริมาณการผลิตลดลงจาก 10.8 ล้านตัน ในปี 1916 เป็น 8.8 ล้านตันในปี 1917 ภายหลังจากที่พรรคบอลเชวิคประกาศยึดแหล่งทรัพยากรมาเป็นของรัฐยิ่งทำให้การผลิตลดลงเหลือเพียง 4.1 ล้านตันในปี 1918¹⁹⁹ และยังคงลดลงอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งในปี 1921 ลดลงเหลือ 3.981 ล้านตัน เพราะบริษัทน้ำมันของตะวันตกต่างพากันคว่ำบาตรโดยไม่รับซื้อน้ำมันจากโซเวียต เนื่องจากการยึดกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐโดยพรรคบอลเชวิค กระทั่งเมื่อสหภาพโซเวียตสามารถควบคุมประเทศบริวารได้ทั้งหมดแล้วก็ตระหนักได้ว่าหากไม่รับการช่วยเหลือทางเทคนิคและการจัดการจากต่างชาติร่วมด้วย ก็ไม่มีทางใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำมันที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลมากที่สุด วลาดีเมียร์ เลนิน (Vladimir Lenin) ผู้นำสหภาพโซเวียตมองเห็นความผิดพลาดดังกล่าวและเริ่มร้องขอความช่วยเหลือจากต่างชาติโดยเพิ่มการให้สัมปทานมากขึ้น ซึ่งทำให้บริษัทน้ำมันหลายแห่งต่างตอบรับในข้อเสนอ²⁰⁰

แม้น้ำมันเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของรัสเซีย ทว่าปัจจัยสำคัญที่แท้จริงของกิจการน้ำมันไม่ได้อยู่ที่เพียงความสามารถในการผลิต แต่ยังขึ้นอยู่กับราคาในตลาดโลกด้วยเช่นกัน หลังปี 1932 เป็นต้นมา ปริมาณการส่งออกน้ำมันของสหภาพโซเวียตมีมากขึ้น แต่รายได้กลับน้อยลง เนื่องจากขายน้ำมันในราคาต่ำ ขณะเดียวกันภายในประเทศเองก็ต้องการพลังงานในการผลิตร่วมด้วย รวมถึงความสามารถในการซื้อของลูกค้านี่ก็ต้องขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลจากสงครามโลกครั้งที่สองทำให้เศรษฐกิจของตะวันตกพังพินาศ²⁰¹ และยังเกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำมันดิบในแหล่งน้ำมันนั้น ๆ ที่จะหมดลง หากรัสเซียไม่ทำการสำรวจแหล่งพลังงานใหม่ ๆ มาทดแทน

¹⁹⁸ Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, 21.

¹⁹⁹ Goldman, 24.

²⁰⁰ *Ibid.*, 26.

²⁰¹ *Ibid.*, 30.

กระทั่งแหล่งพลังงานในเขตไซบีเรียตะวันตกอันมีความสำคัญต่อการส่งออกพลังงานไปยังยุโรปและในบางกรณีก็ใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในเวลาต่อมาเพิ่งถูกค้นพบโดยบังเอิญในปี 1953 แหล่งน้ำมันนี้เองที่ทำให้สหภาพโซเวียตสามารถผลิตน้ำมันได้มากขึ้นถึง 31 ล้านตันในปี 1970 ในปี 1975 ผลิตได้ 145 ล้านตัน และในปี 1977 ผลิตได้ 210 ล้านตัน²⁰² อย่างไรก็ตาม ในปี 1960 เมื่อมีการรวมกลุ่มจัดตั้ง กลุ่มประเทศผู้ส่งน้ำมันเป็นสินค้าออก (Organization of Petroleum Exporting Countries : OPEC) หรือ โอเปก ขึ้น²⁰³ ทำให้การผลิตและการกำหนดราคาน้ำมันในตลาดโลกมีเงื่อนไขเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่โซเวียตไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มโอเปก จึงทำให้โซเวียตมีอิสระในการควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้มากกว่า ส่งผลให้ในปี 1975 โซเวียตกลายเป็นผู้ผลิตน้ำมันรายใหญ่ที่สุดในโลกแซงหน้าสหรัฐอเมริกาที่ไม่สามารถผลิตน้ำมันเพื่อการส่งออกมาตั้งแต่ปี 1902 และเริ่มนำเข้าน้ำมันมาตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1940²⁰⁴

ในปี 1973 พลังงานจากโซเวียตกลายเป็นสิ่งจำเป็นและสร้างภาพลักษณ์ในเชิงบวกต่อชาวโลกอันเป็นผลจากสงครามระหว่างอิสราเอลกับชาติอาหรับ สาเหตุมาจากสหรัฐอเมริกาเลือกที่จะเป็นพันธมิตรกับอิสราเอล ทำให้กลุ่มโอเปก รวมถึงอียิปต์และซีเรียต่างประกาศงดส่งออกน้ำมัน (Oil Embargo) ประกาศลดกำลังการผลิต และประกาศขึ้นราคาน้ำมัน ทำให้ราคาน้ำมันในตลาดโลกสูงขึ้นถึงสี่เท่าตัวจนเกิดภาวะเงินเฟ้อสูงตามมา เหตุการณ์ครั้งนี้โซเวียตไม่ได้เข้าร่วม เพราะเห็นว่าวิกฤตครั้งนี้เป็นโอกาสสำคัญที่จะส่งพลังงานไปยังตะวันตกแทนกลุ่มโอเปกได้ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ยังทำให้ผู้บริโภคร่างต่างตระหนักว่าการพึ่งพิงพลังงานจากตะวันออกกลางเป็นหลักนั้นมีความเสี่ยง และผู้นำเข้าพลังงานรายใหญ่อย่างเช่นสหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตก จีน และอินเดียก็เล็งเห็นว่าต้องมองหาผู้ผลิตพลังงานจากหลาย ๆ แหล่งเท่าที่จะเป็นไปได้²⁰⁵ เหตุนี้เองทำให้ภายหลังวิกฤตน้ำมันในปี 1973 โซเวียตจึงเรียนรู้ที่จะปรับกลยุทธ์และหาทางคงราคาพลังงานให้อยู่ในระดับสูงเท่าที่จะทำได้เพื่อสร้างผลกำไรและเพิ่มอำนาจให้แก่ประเทศ²⁰⁶

ช่วง 10 ปีสุดท้ายของยุคสหภาพโซเวียต ผู้นำประเทศได้ใช้การส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเพื่อค้ำจุนระบบเศรษฐกิจของประเทศให้มีคงอยู่ต่อไปได้ โดยที่รัฐพยายามเพิ่มการผลิตให้

²⁰² Ibid., 38.

²⁰³ กลุ่มประเทศผู้ส่งน้ำมันเป็นสินค้าส่งออก หรือ โอเปก เป็นองค์การนานาชาติที่จัดตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือ ทางด้านนโยบายน้ำมัน และช่วยเหลือด้านเทคนิคเศรษฐกิจแก่ประเทศสมาชิก จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนมกราคม ปี 1960 โดยอิหร่าน คูเวต ซาอุดีอาระเบีย และเวเนซุเอลา ต่อมาสมาชิกเพิ่มอีก 8 ประเทศ ได้แก่ กาตาร์ อินโดนีเซีย ลิเบีย สหรัฐอาหรับ เอมิเรตส์ แอลจีเรีย ไนจีเรีย เอกวาดอร์ และกาบอง รวมเป็น 13 ประเทศ ต่อมาเอกวาดอร์ลาออกใน ปี 1992 และกาบองลาออก ปี 1995 ปัจจุบันจึงเหลือสมาชิกเพียง 11 ประเทศ

²⁰⁴ Ibid., 46.

²⁰⁵ Ibid., 46 – 47.

²⁰⁶ Ibid., 32.

ได้มากที่สุด แต่การให้อุตสาหกรรมน้ำมันขับเคลื่อนไปได้ต้องใช้เงินลงทุนสูง ยิ่งเมื่อเกิดเหตุราคา น้ำมันตกต่ำในปี 1986 ตามมาด้วยวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้สหภาพโซเวียตไม่สามารถบริหารการเงิน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการล่มสลายของสหภาพโซเวียตมาพร้อมกับการพังพินาศของการลงทุน ด้านพลังงาน ส่งผลให้ผลผลิตตกต่ำเป็นอย่างมาก จากที่เคยสูงสุดในปี 1987 ในยุคสหภาพโซเวียต ลดลงเรื่อยมาจนกระทั่งต่ำที่สุดในปี 1996²⁰⁷ เหตุการณ์ที่น้ำมันกลายมาเป็นสิ่งจำเป็นเศรษฐกิจของ สมัยสหภาพโซเวียตตอนปลายทำให้นักวิชาการจำนวนหนึ่งที่มีแนวคิดเกี่ยวกับเบื้องหลังการตกต่ำ ทางเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตอันนำมาสู่การล่มสลายว่า เป็นผลมาจากปริมาณการผลิตน้ำมันที่ ลดลง ราคาน้ำมันที่ตกต่ำหลังทศวรรษที่ 1970 และการขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพของโซเวียต เอง เพราะรายได้จากการขายน้ำมันถูกนำมาใช้ในการสร้างกองทัพของโซเวียต รวมถึงเป็นค่าใช้จ่าย ในการทำสงคราม เช่น สงครามในอัฟกานิสถานระหว่างปี 1979 – 1989²⁰⁸

ภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ยุคสมัยของเอลต์ซินเริ่มทำการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ทำให้บริษัทน้ำมันส่วนใหญ่ถูกรับครอบครองโดยกลุ่มชนชั้นนำทางการเมือง แม้จะดูเหมือนว่าเศรษฐกิจ ของรัสเซียมีความเสริมมากขึ้น แต่อุตสาหกรรมน้ำมันยังคงถูกพัฒนาภายใต้การควบคุมของรัฐ รัฐ ยังคงเป็นเจ้าของน้ำมันดิบใต้ดินทั้งหมดของรัสเซีย รวมถึงระบบท่อขนส่งและระบบการส่งออกอยู่นอกจากนี้ ด้วยสภาพเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ในทศวรรษที่ 1990 อันเป็นผลสืบเนื่องจากการล่มสลายของ สหภาพโซเวียตยิ่งทำให้รัสเซียตกอยู่ในสภาพตกต่ำ อุปสงค์น้ำมันในตลาดโลกลดลงร้อยละ 40 ระหว่างปี 1990 – 1995 ทำให้ภาคการผลิตต้องลดลงตามไปด้วย และการส่งออกน้ำมันก็ถูกจำกัด ด้วยระบบท่อขนส่งจากสมัยสหภาพโซเวียตที่ด้อยประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม จากการแปรรูป รัฐวิสาหกิจและราคาน้ำมันดิบในตลาดโลกที่เริ่มปรับตัวสูงขึ้นตั้งแต่ปี 1998 (จาก 10 เหรียญสหรัฐฯ ต่อบาร์เรล ถึงราว ๆ 33 เหรียญสหรัฐฯ ต่อบาร์เรล ในปี 2000)²⁰⁹ ทำให้การผลิตน้ำมันของรัสเซีย เติบโตขึ้นอีกครั้งในปี 1999 และตั้งแต่ปี 2002 ปริมาณการผลิตก็เพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 10 ต่อปี ซึ่ง บริษัทน้ำมันของเอกชนที่เติบโตมาตั้งแต่สมัยเอลต์ซิน เป็นผู้ผลิตน้ำมันถึงร้อยละ 83 ของการผลิตทั้ง ประเทศ โดยเฉพาะบริษัทยูโกสและบริษัทซิเบเนฟท์ (Sibneft)²¹⁰

นอกจากรัสเซียเป็นผู้ผลิตและส่งออกน้ำมันรายใหญ่แล้ว รัสเซียยังครอบครองแหล่งแก๊สธรรมชาติสำรองประมาณร้อยละ 27 – 28 ของโลก ซึ่งทำให้รัสเซียเป็นผู้ผลิตและส่งออกแก๊ส

²⁰⁷ Thane Gustafson, "Putin's Petroleum Problem: How Oil Is Holding Russia - and How It Could Save It," *Foreign Affairs* 91, no. 6 (2012): 86 - 87.

²⁰⁸ Fiona Hill, *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival* (London: The Foreign Policy Centre, 2004), 51.

²⁰⁹ Hill, *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*, 10 – 11.

²¹⁰ Gustafson, "Putin Petroleum Problem: How oil is holding Russia back – and how it could save it", 87.

ธรรมชาติรายใหญ่ที่สุดในโลก²¹¹ รวมถึงเป็นเจ้าของท่อขนส่งแก๊สที่กระจายอยู่ทั่วประเทศอดีตสหภาพโซเวียตซึ่งเป็นทางผ่านไปสู่ตลาดฝั่งตะวันตก (ยุโรปและสหรัฐอเมริกา) โดยมีบริษัทก๊าซพรอม (Gazprom) เป็นบริษัทหลักที่ควบคุมการผลิตและการส่งออกแก๊สธรรมชาติของรัสเซียทั้งหมด หลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย บริษัทก๊าซพรอมได้ควบคุมราคาแก๊สให้ต่ำกว่าราคาตลาดสำหรับขายภายในประเทศและขายให้แก่ประเทศอดีตสหภาพโซเวียต ขณะที่ตะวันตกขายให้ตามราคาตลาดหรืออาจสูงกว่านั้น²¹²

จากราคาพลังงานและปริมาณการผลิตที่สูงขึ้น ในทางหนึ่งได้ส่งผลดีต่อสภาพการเงินรัสเซียดังที่หลังปี 1999 สินค้าส่งออกของรัสเซียร้อยละ 80 มาจากทรัพยากรธรรมชาติ น้ำมันและแก๊สธรรมชาติเพียงอย่างเดียวคิดเป็นร้อยละ 55 ของสินค้าส่งออกทั้งหมด ซึ่งทำให้รายได้ของรัสเซียต้องพึ่งพิงอยู่กับภาคพลังงานเป็นหลัก²¹³ แม้ว่าราคาน้ำมันจะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องแต่ระบบเศรษฐกิจดูเหมือนจะถึงจุดคงที่เรื่อยมาจนกระทั่งเผชิญกับวิกฤตการเงินในปี 2008 และผลพวงอื่น ๆ ที่ตามมาทำให้ราคาน้ำมันตกลงไปอีก การผลิตน้ำมันของรัสเซียจึงลดลงเป็นครั้งแรกจากกลางทศวรรษที่ 1990²¹⁴ อย่างไรก็ดี จากราคาน้ำมันที่สูงตั้งแต่ปี 2000 ได้ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน (GDP) ของรัสเซียเติบโตอีกครั้ง ในปี 2012 รายได้ของรัฐกว่าร้อยละ 40 ก็มาจากภาษีน้ำมัน²¹⁵ จะเห็นได้ว่าทรัพยากรพลังงานคือปัจจัยอันดับต้น ๆ ในการขับเคลื่อนรัสเซียอย่างเลี่ยงไม่ได้

เมื่อปูตินก้าวสู่ตำแหน่งประธานาธิบดีต่อจากเยลต์ซิน ในปี 2000 เป็นช่วงที่อุตสาหกรรมน้ำมันในรัสเซียกำลังไปได้ดีควบคู่กับราคาพลังงานที่พุ่งสูง ส่วนหนึ่งมาจากอุปสงค์ด้านพลังงานจากจีนและอินเดียที่สูงขึ้น พร้อมทั้งบริษัทต่างชาติมีบทบาทมากขึ้น ซึ่งมีส่วนช่วยส่งเสริมแผนการลงทุนใหม่ ๆ ให้แก่รัสเซียในบริเวณแหล่งพลังงานสำรองที่ทะเลแคสเปียน (Caspian Sea) ช่วยส่งเสริมโครงการท่อขนส่งพลังงานไปจีน โรงกลั่นน้ำมันในยุโรป และเส้นทางการขนส่งใหม่ ๆ ไปยังอเมริกาเหนือ หากเบื้องหลังของสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีบริษัทน้ำมันของรัฐที่กำลังรื้อฟื้นอิทธิพลกลับมาใหม่หนึ่งในนั้นคือบริษัททรอสเนฟท์ (Rosneft) ที่มาพร้อมกับมาตรการภาษีแบบใหม่ในการพยายามควบคุมและครอบครองบริษัทน้ำมันของเอกชนให้มาอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ²¹⁶ นำมาสู่เหตุการณ์

²¹¹ Hill, 139.

²¹² Ibid., 143 – 144.

²¹³ Ibid., 13.

²¹⁴ Gustafson, 88.

²¹⁵ Ibid., 90.

²¹⁶ Ibid., 88.

สำคัญในปี 2003 นั้นคือการยึดกิจการบริษัทน้ำมันยูโกสของ มิคฮาอิล ฮาดาโคฟสกี (Mikhail Khodorkovsky) มาเป็นของรัฐ²¹⁷

นับจากสมัยเยลต์ซิน บริษัทหลักในอุตสาหกรรมน้ำมันของรัสเซียมีด้วยกันทั้งหมด 13 บริษัท ต่อมาระหว่างปี 1999 – 2004 เหลือเพียง 8 บริษัท โดยที่รัฐเป็นเจ้าของเพียงหนึ่งเดียวคือ บริษัทรอสเนฟท์ และระหว่างปี 2004 – 2008 บริษัทหลักที่ควบคุมภาคพลังงานของรัสเซียมีทั้งหมด 5 บริษัท ประกอบด้วย บริษัทรอสเนฟท์ บริษัทก๊าซพรอม (Gazprom) บริษัทลูคอยล์ (Lukoil) บริษัทเซอร์กัตเนฟท์ก๊าซ (Surgutneftegaz) และกิจการร่วมค้า ทีเอ็นเค-บีพี (TN – BK) ซึ่ง 2 บริษัทแรกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ที่เหลือมีเอกชนร่วมถือหุ้น²¹⁸

ปัจจุบันรัสเซียดำเนินนโยบายด้านพลังงานโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างอิทธิพลและผลกำไรแตกต่างจากเดิมในสมัยสหภาพโซเวียต กล่าวคือ ในอดีตสหภาพโซเวียตให้ความสำคัญกับน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเป็นเพียงสินค้าส่งออกที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศและไม่ได้ทำให้โซเวียตเป็นศูนย์กลางด้านพลังงาน การพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตและทำให้ประเทศเป็นศูนย์กลางด้านอุตสาหกรรมน้ำมันนั้นจึงถือว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในรัสเซีย โดยรัสเซียต้องการความมั่นคงที่เรียกว่า “ความมั่นคงด้านอุปสงค์” (security of demand) ผ่านทางข้อตกลงเกี่ยวกับน้ำมันและแก๊สธรรมชาติระยะยาว รวมถึงการควบคุมเส้นทางขนส่งและขายพลังงานให้แก่ประเทศยูเรเชียและยุโรป²¹⁹ นอกจากนี้ เมื่อเงินได้กลายมาเป็นผู้นำเข้าน้ำมันรายใหญ่อันดับสองของโลก ส่งผลให้รัสเซียเปิดใช้แหล่งน้ำมันแห่งใหม่ในเขตไซบีเรียตะวันออก ซึ่งคาดว่าจะทำให้สัดส่วนการส่งออกน้ำมันของรัสเซียไปยังจีนและตลาดเอเชียเพิ่มขึ้นจากเดิมเพียงร้อยละ 3 ของการส่งออกทั้งหมดโดยระบบราง เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30 ภายในปี 2020²²⁰ ซึ่งได้ดำเนินการก่อสร้างระบบท่อสายแปซิฟิกมาตั้งแต่ปี 2005 ด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3 ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน: น้ำมันและแก๊สธรรมชาติ

ตั้งแต่ปี 2000 เป็นต้นมา รัสเซียเริ่มให้ความสนใจในการส่งออกพลังงานไปยังตลาดที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น จากเดิมมุ่งเน้นยุโรปเป็นตลาดหลักที่พึ่งพาพลังงานจากรัสเซียและรัสเซียก็พึ่งพาการส่งออกพลังงานไปยังยุโรปมาอย่างยาวนาน โดยได้มุ่งความสนใจไปยังเอเชีย ดังที่ในปี 2003 รัฐบาลรัสเซียได้ประกาศแผนยุทธศาสตร์พลังงานปี 2020 มีจุดมุ่งหมายในการส่งออกน้ำมันร้อยละ

²¹⁷ โปรตดู การซื้อกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐในสมัยประธานาธิบดีปูติน ในภาคผนวก

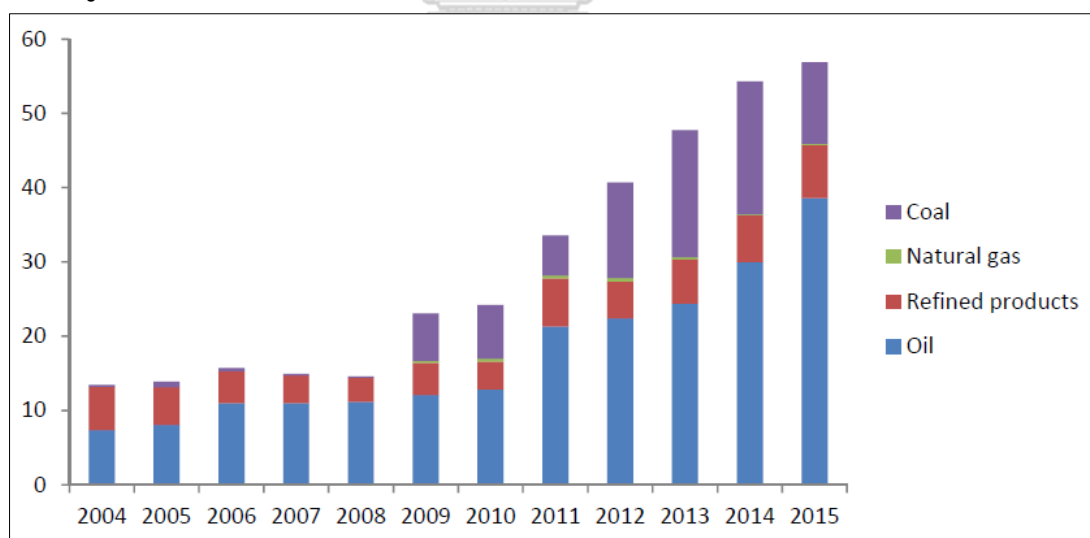
²¹⁸ Olga Khrushcheva, "The Controversy of Putin's Energy Policy: The Problem of Foreign Investment and Long – Term Development of Russia's Energy Sector," *CEJISS* 6, no. 1 (2012): 160 - 61.

²¹⁹ Stent, 190.

²²⁰ Peter Rutland, "Russia as an Energy Superpower," *New Political Economy* 13, no. 2 (2008): 204.

30 และแก๊สธรรมชาติร้อยละ 25 ของการส่งออกทั้งหมดไปยังเอเชียภายในปี 2020²²¹ ในปี 2007 บริษัทก๊าซพรอมได้ริเริ่มโครงการแก๊สภาคตะวันออก (Eastern Gas Program: EGP) ในการสำรวจและพัฒนาแหล่งแก๊สธรรมชาติในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย (East Siberia and Far East: ESFE) เพื่อส่งออกแก๊สไปทางตะวันออกในอนาคต และในปี 2010 รัฐบาลรัสเซียประกาศแผนยุทธศาสตร์พลังงานปี 2030 ซึ่งเริ่มใช้ในปี 2014 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายการส่งออกพลังงานเพิ่มอีกหนึ่งเท่าตัวภายในปี 2025 โดยขับเคลื่อนไปพร้อมกับนโยบายมุ่งสู่ตะวันออก (povorot na vostok) ให้ครอบคลุมถึงภาคพลังงาน²²² ในที่นี้ตัวแสดงหลักในการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียที่ประสบความสำเร็จสูงสุดคือจีน ซึ่งการจะเพิ่มปริมาณการส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้นอีก จำเป็นต้องอาศัยอุปสงค์ของตลาดจีนที่เติบโตได้อีกมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกอย่างเช่นญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ ดังที่ปรากฏจากแผนภูมิที่ 3.4 แสดงให้เห็นปริมาณการส่งออกพลังงานของรัสเซียไปจีนที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงแสดงให้เห็นการเริ่มส่งออกแก๊สธรรมชาติไปยังจีนตั้งแต่ 2009 เป็นต้นมา และด้วยเหตุผลทางภูมิศาสตร์ด้านตะวันออกของรัสเซียที่ติดกับจีนก็เอื้อต่อการขนส่งพลังงานได้สะดวกกว่าประเทศอื่น ๆ เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ไกลเกินไปจากรัสเซีย

แผนภูมิที่ 3.4 แสดงการส่งออกพลังงานจากรัสเซียไปจีน ระหว่างปี 2004 – 2015 (ล้านตัน)



ที่มา: Federal Custom Service of the Russian Federation ใน Henderson and Mitrova, “Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon,” 4.

²²¹ Jakobson et al., 27.

²²² Klein and Westphal, 3.

3.3.1 ความสัมพันธ์ก่อนเกิดระบบท่อ: CNPC²²³ และ Sinopec²²⁴ ในรัสเซีย

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 ในสมัยของ เด็ง เสี่ยวผิง (Deng Xiaoping) จีนเริ่มเปิดประเทศ และเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก ทำให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัว ความต้องการพลังงานในการพัฒนาประเทศจึงสูงขึ้นตามไปด้วย จีนกลายเป็นประเทศผู้นำเข้าน้ำมันตั้งแต่ปี 1993 หากปริมาณการนำเข้าน้ำมันถือว่ายังไม่สูงนัก เนื่องจากจีนสามารถผลิตน้ำมันเองได้เช่นกัน ทว่าเมื่อการบริโภคน้ำมันสูงเกินกว่าปริมาณที่ประเทศผลิตได้ จีนจึงจำเป็นต้องนำเข้าน้ำมันจากภายนอกเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก จากแผนภูมิที่ 3.5 และจากแผนภูมิที่ 3.6 แสดงให้เห็นว่าแต่ต้นปี 2000 เป็นต้นมา ปริมาณการนำเข้าน้ำมันของจีนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้จีนกลายเป็นประเทศผู้นำเข้าน้ำมันอันดับที่ 8 ของโลก และเลื่อนขึ้นมาเป็นอันดับที่ 2 ตั้งแต่ปี 2009 รองจากสหรัฐอเมริกา ส่วนรัสเซียเอง ก็กลายเป็นผู้ส่งออกน้ำมันอันดับที่ 2 ของโลกตั้งแต่ปี 2000 และขึ้นมาเป็นอันดับที่ 1 ตั้งแต่ปี 2014²²⁵ จากแผนภูมิที่ 3.7 หากพิจารณาเป็นรายประเทศ จะเห็นได้ว่า ในปี 2015 รัสเซียส่งออกน้ำมันดิบเป็นสัดส่วนร้อยละ 13 ของโลก²²⁶ สำหรับจีน ในปี 2010 รัสเซียเป็นผู้ส่งออกน้ำมันอันดับที่ 5 ของประเทศ เนื่องจากว่ายังไม่มียระบบท่อขนส่งโดยตรงจึงทำให้การขนส่งยังมีข้อจำกัด แต่เมื่อมีระบบท่อสายไซบีเรียตะวันออก-มหาสมุทรแปซิฟิกที่เปิดใช้อย่างเป็นทางการใน ปี 2011 ทำให้รัสเซียกลายเป็นผู้ส่งออกน้ำมันอันดับที่ 3 ของจีน แทนที่อิหร่าน (ตามหลัง ซาอุดีอาระเบีย และแองโกลา)²²⁷ และจากแผนภูมิที่ 3.8 จะเห็นว่า ในปี 2015 จีนประเทศเดียวนำเข้าน้ำมันดิบเป็นสัดส่วนร้อยละ 18 ของโลก



²²³ บริษัทปิโตรเลียมแห่งชาติจีน (China National Petroleum Corporation) หรือ CNPC เป็นวิสาหกิจของจีนที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือ และทางตะวันตกของประเทศ ทำอุตสาหกรรมบริเวณชายฝั่ง และมีเป้าหมายหลักในการสำรวจแหล่งน้ำมันและผลิตน้ำมัน

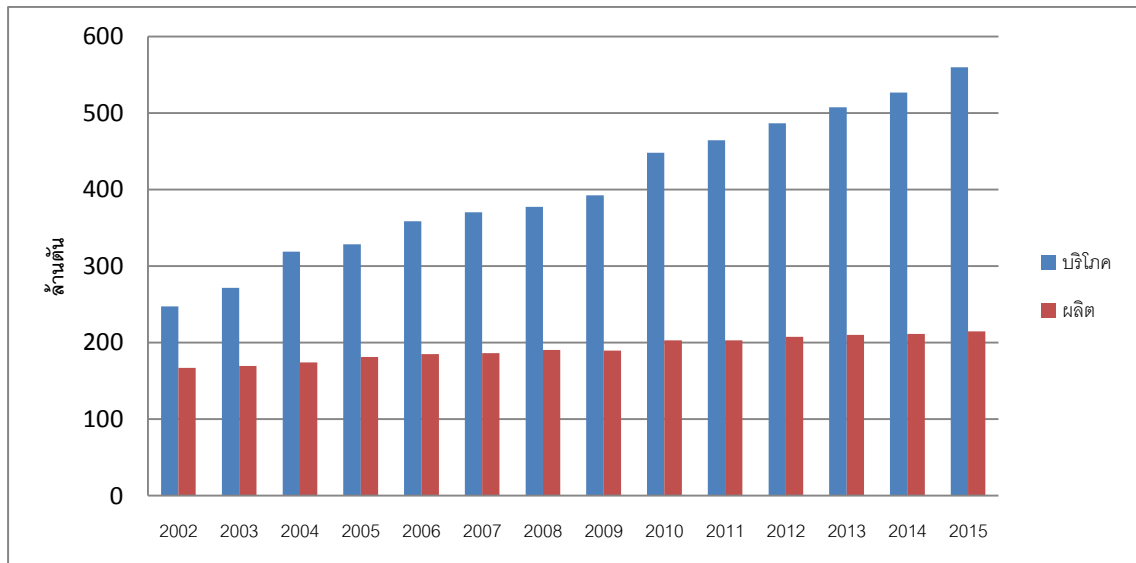
²²⁴ บริษัทบริษัทพลังงานและปิโตรเคมีแห่งชาติจีน (China Petrochemical Corporation: Sinopec) หรือ ซิโนเปก เป็นกลุ่มบริษัทที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของจีน ดำเนินธุรกิจทางด้านพลังงานและปิโตรเคมี มีหน้าที่หลักในการกลั่นน้ำมันและแจกจ่าย

²²⁵ "20 Years of Global Oil Imports & Exports.," GSM London, <https://www.gsmlondon.ac.uk/global-oil-map/> (Sep 11, 2016).

²²⁶ สำหรับตะวันออกกลางคิดรวมทั้งภูมิภาค ซึ่งประกอบด้วย 14 ประเทศ ได้แก่ ราชอาณาจักรบาห์เรน สาธารณรัฐอิสลามอิหร่าน สาธารณรัฐอิรัก รัฐอิสราเอล ราชอาณาจักรอียิปต์จอร์แดน รัฐคูเวต สาธารณรัฐเลบานอน รัฐสุลต่านโอมาน ปาเลสไตน์ รัฐกาตาร์ ราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย สาธารณรัฐอาหรับซีเรีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และ สาธารณรัฐเยเมน รวมถึงแอฟริกาและยุโรปด้วย (แผนภูมิที่ 3.7 และ 3.8)

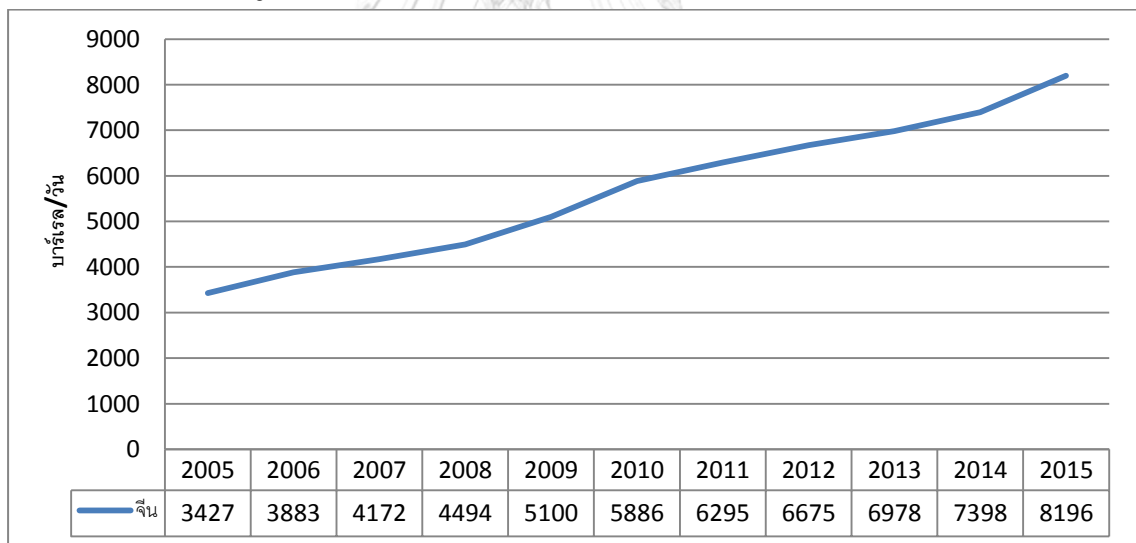
²²⁷ "Slaking China's Huge Energy Thirst," 2010, RBTH, https://www.rbth.com/articles/2010/10/26/slaking_chinas_huge_energy_thirst05060.html (Jul 26 2017).

แผนภูมิที่ 3.5 แสดงการผลิตและการบริโภคน้ำมันดิบของจีน (ล้านตัน)



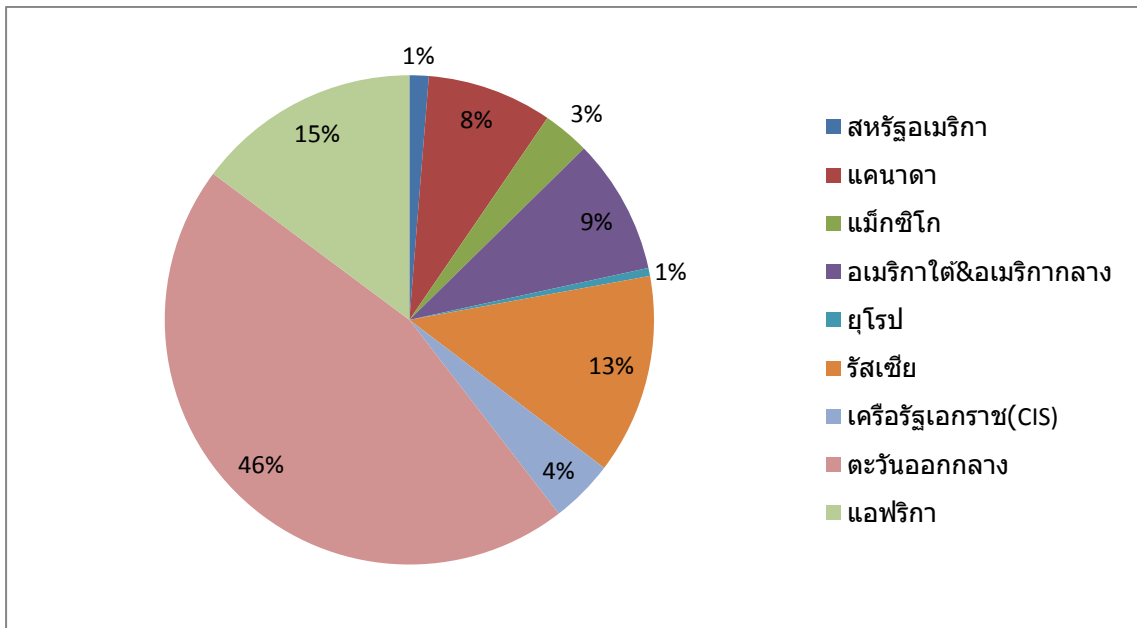
ที่มา: BP Statistical review of world energy 2013 และ 2015

แผนภูมิที่ 3.6 แสดงการนำเข้าน้ำมันดิบของจีน (บาร์เรลต่อวัน)



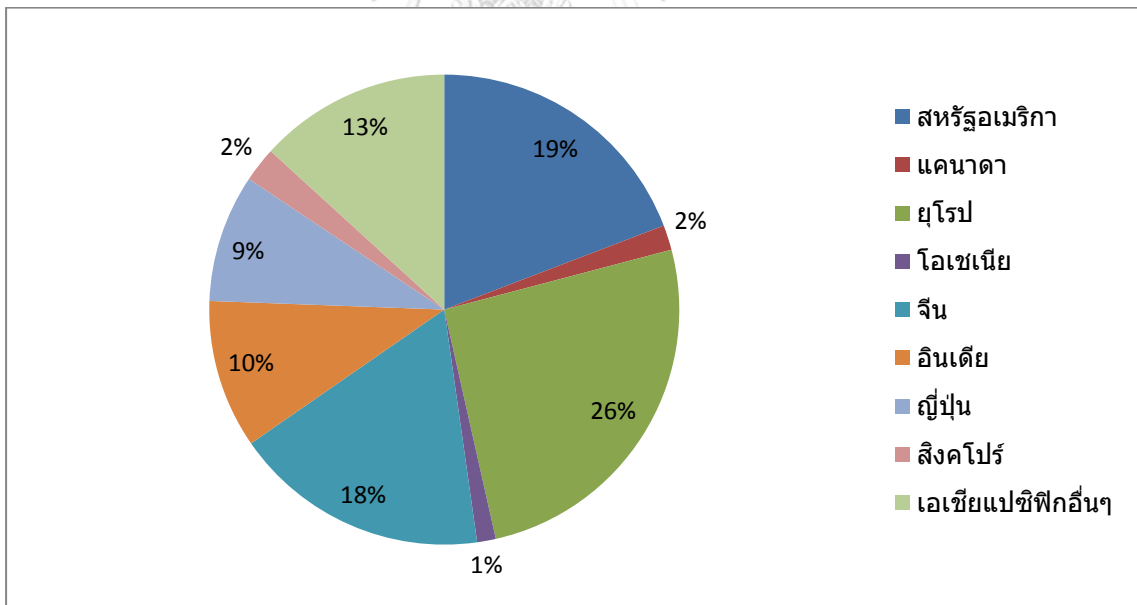
ที่มา: BP Statistical review of world energy 2015

แผนภูมิที่ 3.7 แสดงสัดส่วนการส่งออกน้ำมันดิบของโลก ปี 2015



ที่มา: BP Statistical review of world energy 2015

แผนภูมิที่ 3.8 แสดงสัดส่วนการนำเข้าน้ำมันดิบของตลาดโลก ในปี 2015



ที่มา: BP Statistical review of world energy 2015

สำหรับการขนส่งน้ำมัน แต่เดิมยังใช้ระบบรางมาโดยตลอด จนกระทั่งกลางทศวรรษที่ 1990 บริษัททรานสเนฟท์ (Transneft) ซึ่งเป็นบริษัทของรัฐที่ผูกขาดกิจการท่อขนส่งทั้งหมดในประเทศได้พยายามพัฒนาโครงการที่จะเชื่อมแหล่งน้ำมันในเขตไซบีเรียตะวันออกไปสู่เมืองท่านาคอดกา (Nakhodka) ทางฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกใกล้กับเมืองวลาดีวอสต็อก (Vladivostok) โดยเรียกว่าสายแปซิฟิก (Pacific Rout)²²⁸ ซึ่งในเวลาต่อมาได้ถูกพัฒนาเป็นโครงการท่อน้ำมันไซบีเรียตะวันออก-มหาสมุทรแปซิฟิกอันจะกล่าวต่อไป อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะเกิดระบบท่อเชื่อมระหว่างรัสเซียกับจีน ความสัมพันธ์ด้านพลังงานของทั้งสองประเทศเป็นความร่วมมือในภาคอุตสาหกรรมต้นน้ำ (upstream) ซึ่งหมายถึงตั้งแต่การสำรวจ การขุดเจาะ จนไปถึงการผลิต มาก่อน โดยมีแหล่งพลังงานบนเกาะซัคคาลิน (Sakhalin Island) เป็นแหล่งพลังงานแรก ๆ ที่เกิดความร่วมมือ

เกาะซัคคาลิน (ภาพที่ 3.1) ถือว่าเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเกี่ยวกับพลังงานในด้านตะวันออกไกลที่สำคัญมากของรัสเซีย มีแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติจำนวนมากในแนวชายฝั่งและนอกชายฝั่ง และเป็นแหล่งลงทุนของบริษัทจากตะวันตกภายใต้ข้อตกลงแบ่งผลผลิต (Production - Sharing Agreements: PAS)²²⁹ ที่ลงนามมาตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1990 ครอบคลุมการสำรวจและพัฒนาแหล่งพลังงานในขอบเขตของเกาะนี้²³⁰ ในเวลาต่อมาเกาะซัคคาลินได้กลายเป็นแหล่งลงทุนที่มีบริษัทต่างชาติน้อยใหญ่รวมถึงจีนให้ความสนใจ สำหรับบริบทของความสัมพันธ์ของรัสเซียกับจีน อยู่ที่ยุทธศาสตร์การส่งออก เกาะซัคคาลินเป็นช่องทางหนึ่งที่มีเป้าหมายในการส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติไปยังจีนและประเทศในเอเชียแปซิฟิกมาตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2000 และในอนาคตยังเปิดโอกาสให้รัสเซียกับจีนสามารถร่วมมือแบบกิจกรรมร่วมค้า ในการสำรวจและลงทุนระยะยาวในแหล่งพลังงานใหม่ ๆ ได้อีกมาก²³¹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

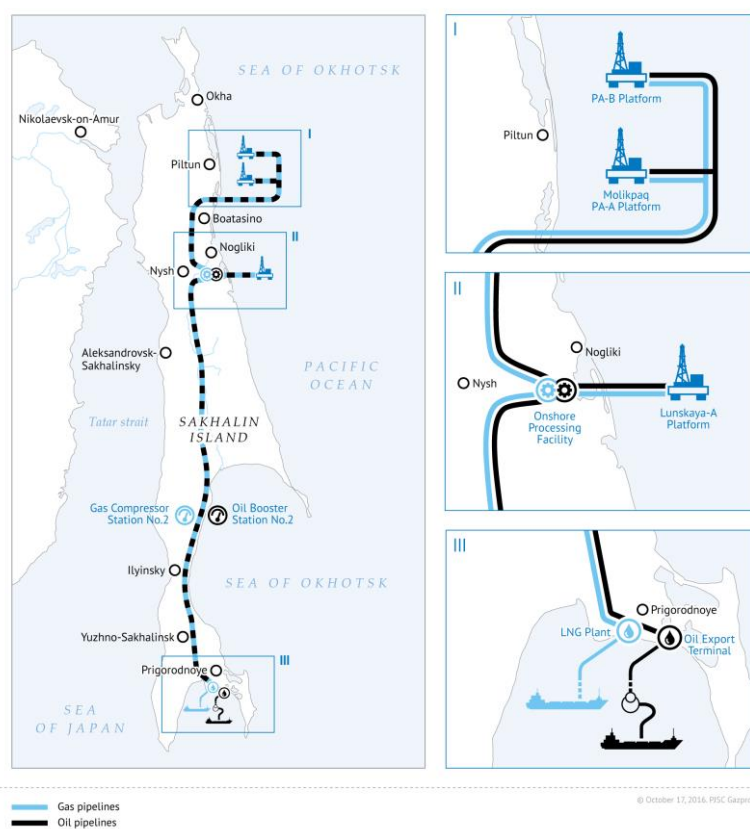
²²⁸ Trenin, *True Partners? How Russia and China See Each Other* 37.

²²⁹ ข้อตกลงแบ่งผลผลิต (production sharing agreement: PAS) มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 30 ธันวาคม ปี 1995 เป็นสัญญาที่เสนอให้บริษัทต่างชาติเข้ามาร่วมลงทุนในภาคอุตสาหกรรมน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ โดยที่คู่สัญญาจะร่วมกันจัดตั้งกิจการร่วมทุนหนึ่งขึ้นมา แต่ละฝ่ายต่างถือหุ้นในสัดส่วนตามที่ตกลงกัน และมีการกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน นอกจากนี้สำหรับรัสเซีย ข้อตกลงแบ่งผลผลิตผูกพันกับกฎหมายสิ่งแวดล้อมซึ่งทำให้รัสเซียมักใช้เป็นเครื่องมือในการขัดขวางผู้ลงทุนในทางใดทางหนึ่งเพื่อไม่ให้เสียผลประโยชน์ โปรดดูต่อ Kaj Hobér, "Law and Policy in the Russian Oil and Gas Sector," *Journal of Energy & Natural Resources Law* 27, no. 3 (2015): 433 - 36.

²³⁰ "Sakhalin-1 Project History," Exxon Neftegas Limited, http://www.sakhalin-1.com/Sakhalin/Russia-English/Upstream/about_history.aspx (Mar 8, 2017).

²³¹ James Henderson and Tatiana Mitrova, *Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon*, vol. 67, Oies Paper: Wpm (UK: Oxford Institute for Energy Studies, 2016), 88.

ภาพที่ 3.1 ศูนย์การผลิตน้ำมันและแก๊สธรรมชาติบนเกาะซัคคาลิน



ที่มา: Gazprom, http://www.gazprom.com/f/posts/39/853008/map_sakhalin_2_e2016-10-17.pn

เกาะซัคคาลินเป็นที่ตั้งโครงการหลัก ๆ 3 โครงการ ได้แก่ โครงการซัคคาลิน 1 (Sakhalin I) โครงการซัคคาลิน 2 (Sakhalin II) และโครงการซัคคาลิน 3 (Sakhalin III) (ภาพที่ 3.1) โครงการซัคคาลิน 1 เป็นโครงการเกี่ยวกับน้ำมันที่มีบริษัทเอ็กซอนโมบิล (ExxonMobil) ของสหรัฐอเมริกาถือหุ้นอยู่ร้อยละ 30 ร่วมกับบริษัทโรสเนฟท์ (Rosneft) บริษัทน้ำมันอันดับ 1 ของรัฐบาลรัสเซีย และบริษัทย่อยอื่น ๆ และยังคงครอบคลุมถึงการผลิตแก๊สธรรมชาติอีกด้วย โครงการนี้มีแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่สำคัญ 3 แห่ง คือ ไชโว (Chayvo) โอดอปตุ (Oduptu) และ อาคูตุน – ดากี (Arkutun – Dagi) จากข้อตกลงแบ่งผลผลิต ให้ทำการสำรวจแหล่งพลังงานเหล่านี้ได้ตั้งแต่ปี 1995 ถึง ปี 2001²³² ทำการขุดเจาะได้ในปี 2003 เริ่มทำการผลิตน้ำมันจาก ไชโว ได้ในปี 2005 และในปี 2006 จึงสามารถเริ่มทำการขนส่งน้ำมัน ทั้งนี้ โครงการซัคคาลิน 1 จะเน้นไปที่การผลิตและส่งออกน้ำมันเป็นหลัก ส่วนโครงการซัคคาลิน 2 เป็นสาขาของโครงการซัคคาลิน 1 โดยมีบริษัทก้าชพรอม

²³² “Project History,” 2017, http://www.sakhalin-1.com/Sakhalin/Russia-English/Upstream/about_history.aspx.

(Gazprom) ถือหุ้นอยู่ร้อยละ 50 ครอบคลุมแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาตินอกชายฝั่ง 2 แห่ง คือ ปิลตุน – อัสตอกสกาเย (Piltun – Astokhskoye) และ ลุนสกาเย (Lunskoye) เป็นโครงการที่บูรณาการการผลิตทั้งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ แต่เน้นไปที่แก๊สธรรมชาติเหลวมากกว่า โครงการนี้ยังมีท่อขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเชื่อมต่อกับโครงการซาสาลิน 1 ที่ขนานกันไปทางใต้ของเกาะเพื่อเชื่อมไปยังสถานีขนส่งทางเรือ²³³ และโครงการซาสาลิน 3 เป็นโครงการต่อยอดจากสองโครงการข้างต้น โดยเน้นไปที่การผลิตแก๊สธรรมชาติเป็นหลัก

ความร่วมมือในภาคอุตสาหกรรมน้ำมันระหว่างรัสเซียกับจีนเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการ ในปี 2003 โดยที่ระหว่างปี 2003 – 2006 เป็นช่วงเวลาที่บริษัทปิโตรเลียมแห่งชาติจีน (China National Petroleum Corporation) หรือ ซีเอ็นพีซี ได้ทำข้อตกลงกับบริษัทพลังงานของรัสเซีย ได้แก่ บริษัทพลังงานซัคคาลิน (Sakhalin energy) (ผู้ดำเนินการสำรวจแหล่งพลังงานบนเกาะซาสาลิน) บริษัททรอสเนฟท์ และบริษัทลูกอยล์ (Lukoil) (บริษัทน้ำมันอันดับที่ 2 ของรัสเซีย) ในการซื้อขาย การสำรวจ การผลิต และการบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมน้ำมัน โดยเฉพาะในปี 2006 ซีเอ็นพีซี และบริษัททรอสเนฟท์ ได้ร่วมกันก่อตั้งบริษัทร่วมค้า (joint venture)²³⁴ ที่เรียกว่า บริษัทร่วมค้าพลังงานวอสต็อก (Vostok Energy Ltd.) โดย ซีเอ็นพีซี ถือหุ้นร้อยละ 49 และบริษัททรอสเนฟท์ ถือหุ้นร้อยละ 51 ต่อมาในปี 2007 บริษัทร่วมค้านี้ถึงได้กรรมสิทธิ์ในการสำรวจแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในเขตไซบีเรียตะวันออก 2 แห่ง ได้แก่ เวกเนเชนสกี (Verkhneichersky) และ เวส โชนสกี (West Chonsky) ทางเหนือของจังหวัดอีร์คุตสค์ (Irkutsk)²³⁵

ในปี 2006 เช่นเดียวกัน บริษัทพลังงานและปิโตรเคมีแห่งชาติจีน (China Petrochemical Corporation หรือ Sinopec) หรือ ซิโนเปก มีหุ้นร้อยละ 49 ในบริษัทอูมูร์ตเนฟท์ (Udmurtneft) ซึ่งเป็นบริษัทผลิตน้ำมันขนาดกลางของรัสเซียที่เน้นผลิตน้ำมันเพื่อใช้ภายในประเทศไม่ได้เน้นเพื่อการส่งออก เนื่องจากว่าบริษัทอูมูร์ตเนฟท์ยังเป็นบริษัทสาขาของกิจการร่วมค้าทีเอ็นเค – บีพี (TNK – BP) ระหว่างบริษัทน้ำมันตุยเมน (Tyumen Oil: TNK) ของรัสเซีย กับบริษัทน้ำมันบริติชปิโตรเลียม (British Petroleum: BP) ของอังกฤษ²³⁶ เท่ากับว่า ทีเอ็นเค – บีพี เป็นเจ้าของหุ้นอีกร้อยละ 51 ที่

²³³ "Russia Energy Profile: Largest Producer of Crude Oil - Analysis," 2016, EIA,

<http://www.eurasiareview.com/27102016-russia-energy-profile-largest-producer-of-crude-oil-analysis/> (Apr 19 2017).

²³⁴ กิจการร่วมค้า (Joint Venture) คือ การร่วมธุรกิจของธุรกิจหรือบุคคล ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ทำสัญญาที่จะร่วมทุนในการผลิตสินค้าหรือบริการร่วมกัน ไม่ว่าจะเงินลงทุน ทรัพย์สิน ที่ดิน อาคาร การผลิต เทคโนโลยี บุคลากร หรืออื่นๆภายใต้ข้อตกลงหรือสัญญาร่วมค้า โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินงานไว้อย่างชัดเจน

²³⁵ "Cnpec in Russia: Oilfield Services, Engineering and Construction," 2017, CNPC,

http://www.cnpc.com.cn/en/Russia/country_index.shtml (Feb 15, 2017).

²³⁶ โปรดดู การซื้อกิจการของรัฐมาเป็นของเอกชนในภาคผนวก

เหลือ ประกอบกับในเวลานั้นเป็นช่วงที่ บุติง ต้องการรวมกิจการน้ำมันมาเป็นของรัฐ ทำให้บริษัท รอสเนฟต์ต้องการซื้อหุ้นของบริษัทอุตสาหกรรมน้ำมันทั้งหมด ทว่าบริษัทมีเงินทุนไม่เพียงพอ ทำให้ ซิโน เปก ขณะการประมูลและสามารถซื้อหุ้นของทีเอ็นเค – บีพี มาทั้งหมด โดยซิโนเปกก็ได้ขายหุ้นร้อยละ 51 นั้นต่อให้บริษัทรอสเนฟต์และให้เป็นผู้ดูแลกิจการทั้งหมดเพื่อสร้างกำไรและเป็นผลประโยชน์ร่วมกันต่อไปในอนาคต²³⁷ ในปี 2007 ซิโนเปก ยังได้ลงนามในข้อตกลงการมีส่วนร่วมสำรวจแหล่ง น้ำมันนอกชายฝั่งของเกาะชัคคาลิน ซึ่งกลายมาเป็นกิจการร่วมค้าในชื่อ เวนิเนฟต์ (Venineft) โดยที่บริษัทรอสเนฟต์ถือหุ้นร้อยละ 74.9 และ ซิโนเปก ถือหุ้นร้อยละ 25.1 ในการสำรวจและพัฒนา แหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในเขตเวนินสกาย (Veninskoye) ของเกาะชัคคาลิน²³⁸

3.3.2 ความสัมพันธ์จากท่อขนส่งน้ำมันอีเอสพีโอ

ตั้งแต่รัสเซียเริ่มขุดเจาะน้ำมันบริเวณเขตไซบีเรียและเขตตะวันออกไกลรัสเซีย ทำให้น้ำมัน จากรัสเซียได้เปรียบเทียบกับในตลาดพลังงานเอเชีย เนื่องจากอยู่ใกล้เอเชียและค่าใช้จ่ายในการขนส่งที่น้อยกว่าเมื่อเทียบกับการนำเข้าจากตะวันออกกลางหรือจากที่อื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นน้ำมัน ของรัสเซียยังดึงดูดใจด้วยเหตุผลทางภูมิรัฐศาสตร์ในการขนส่งที่ปลอดภัยจากการคุกคามของอิทธิพล จากมหาอำนาจอื่น ๆ เช่นสหรัฐอเมริกา รวมถึงความต้องการพลังงานที่สูงของจีนในการขับเคลื่อน การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยอีกด้วย ในส่วนของรัสเซียที่เห็นได้ชัดก็คือ การสร้างท่อขนส่งเชื่อม ระหว่างกันจะเป็นการเพิ่มความมั่นคงด้านพลังงาน และไม่ต้องพึ่งตลาดยุโรปมากเกินไป²³⁹

ในปี 1999 นายกรัฐมนตรีเยฟเกนี พรืมาคอฟ ของรัสเซียและนายกรัฐมนตรี้ จู หรงจี (Zhu Rongji) ของจีน ได้ลงนามในความตกลงเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการท่อขนส่งน้ำมันเพื่อ รองรับการขนส่งน้ำมันปริมาณ 20 – 30 ล้านตัน จากเมืองอังการ์สค์ (Angarsk) ในเขตไซบีเรีย ตะวันออกของรัสเซียไปยังเมืองต้าชิง (Daqing) ทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีน ต่อมาในปี 2002 บริษัทน้ำมันยูโกสซึ่งเป็นบริษัทของเอกชนรัสเซียได้เสนอโครงการสร้างท่อขนส่งให้แก่จีนต่อยอดจาก การริเริ่มในปี 1999 เรียกว่าสายจีน (China Rout) และสามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกับ ซีเอ็นพีซี ของ จีนได้สำเร็จในปี 2003²⁴⁰ ในขณะที่เส้นทางไปยังฝั่งแปซิฟิกก็มีผู้สนับสนุนอยู่ ทว่าในปี 2003 เมื่อ มิคฮาอิล ฮาดาโคฟสกี (Mikhail Khodorkovsky) เจ้าของบริษัทน้ำมันยูโกสถูกจับกุมเนื่องจาก รัฐบาลรัสเซียมีนโยบายซื้อกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐและมีประเด็นความขัดแย้งในเรื่อง

²³⁷ “CNPC in Russia: Oilfield Services, Engineering and Construction,”

http://www.cnpc.com.cn/en/Russia/country_index.shtml.

²³⁸ Henderson and Mitrova, “Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon,” 40.

²³⁹ Mankoff, 210.

²⁴⁰ Lo, 143.

ผลประโยชน์ส่วนตัว ทำให้ข้อตกลงต่าง ๆ ของบริษัทยูโกสเป็นอันต้องหยุดชะงักและตกไปอยู่ในความดูแลของบริษัททรอสเนฟที่มีรัฐเป็นเจ้าของทั้งหมด²⁴¹ ประกอบกับปูตินสนใจเส้นทางสายแปซิฟิกจากเมืองอังการ์สค์ไปยังเมืองท่านาคอคดาทางฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกมากกว่า เพราะเส้นทางนี้ถึงแม้จะมีระยะทางยาวกว่าและมีค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างสูงกว่า แต่สามารถส่งน้ำมันไปสู่ญี่ปุ่นเกาหลีใต้และประเทศอื่น ๆ ในฝั่งเอเชียแปซิฟิกได้ โดยญี่ปุ่นยังให้การสนับสนุนและเสนอเงินกู้ในการก่อสร้างอีกด้วย²⁴²

นอกจากข้อได้เปรียบทางด้านภูมิรัฐศาสตร์แล้ว ปูตินเห็นว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจก็เป็นสิ่งสำคัญในการเลือกเส้นทางที่ดีที่สุดให้แก่รัสเซีย ดังนั้น ในปี 2004 บริษัททรานสเนฟท์จึงเสนอเส้นทางจากเมืองไทเซตซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือห่างจากเมืองอังการ์สค์ 250 กิโลเมตร ไปยังชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกแทน เพราะเส้นทางนี้สามารถรองรับได้ทั้งเส้นแปซิฟิกเดิมและสามารถแยกท่อไปยังเมืองต้าชิงของจีนได้อีกด้วย เท่ากับว่ารัสเซียจะมีตลาดจีนที่แน่นอน และยังสามารถส่งพลังงานไปยังประเทศอื่น ๆ ในฝั่งเอเชียแปซิฟิกตามเส้นแปซิฟิกได้ เส้นทางเหล่านี้จึงกลายมาเป็นชื่อโครงการท่อน้ำมันไซบีเรียตะวันออก – มหาสมุทรแปซิฟิก (Eastern Siberia – Pacific Ocean Oil pipeline: ESPO) หรือ โครงการอีเอสพีโอ²⁴³ ในที่สุด ปี 2005 รัฐบาลรัสเซียตัดสินใจที่จะสร้างท่อน้ำมันอีเอสพีโอไปยังฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก 2 ระยะ โดยระยะแรกเริ่มจากเมืองไทเซตไปยังเมืองสโกโวโรดีโน (Skovorodino) แล้วแยกท่อไปยังเมืองต้าชิงของจีนซึ่งเริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี 2006 และระยะที่สอง จากเมืองสโกโวโรดีโนไปสิ้นสุดที่อ่าวเปเรโวซนายา (Perevoznaya) ไม่ไกลจากเมืองท่านาคอคดา²⁴⁴ (ภาพที่ 3.2)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

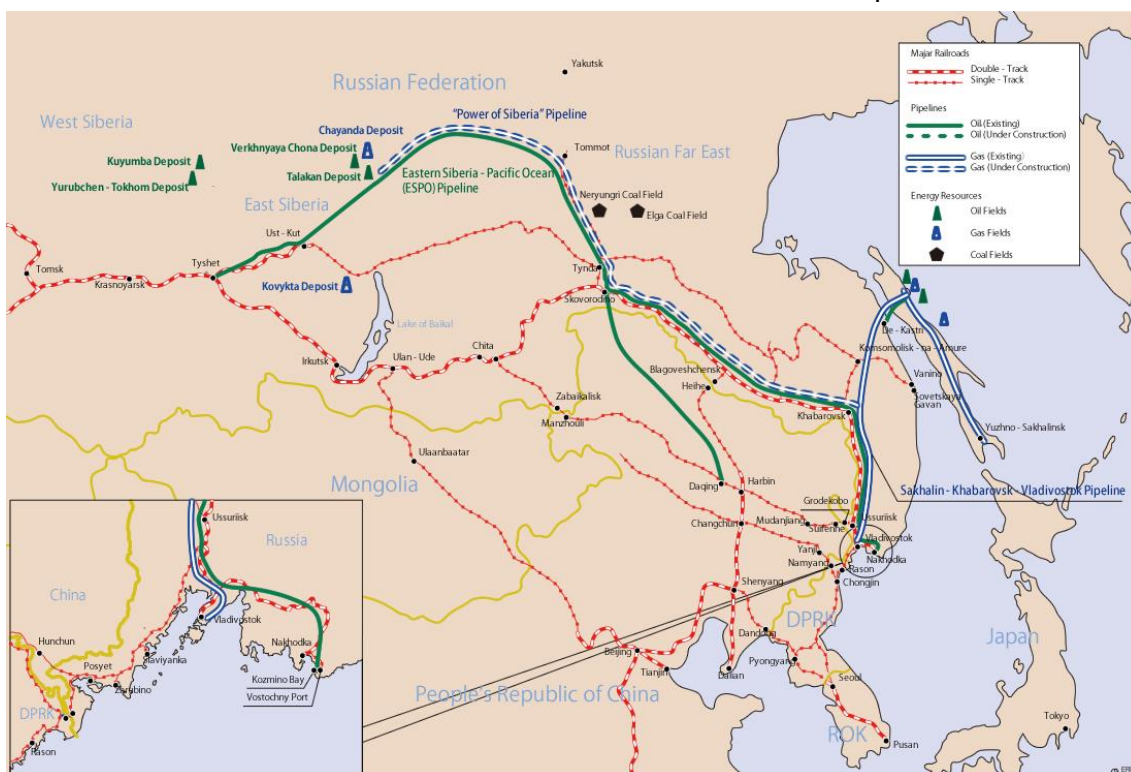
²⁴¹ โปรดดู การซื้อกิจการของรัฐมาเป็นของเอกชนในภาคผนวก

²⁴² Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, 144.

²⁴³ Rangsimaporn, *Russia as aspiring great power in East Asia: Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*, 147.

²⁴⁴ Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, 145.

ภาพที่ 3.2 แสดงระบบท่อขนส่งน้ำมันไซบีเรียตะวันออก - มหาสมุทรแปซิฟิก



ที่มา: The Economic Research Institution for Northeast Asia (ERINA),
<http://www.erin.or.jp/en/wp-content/uploads/2014/11/VSTO0905.jpg>

ในปี 2008 รัสเซียกับจีนลงนามในข้อตกลงสร้างท่อขนส่งไปจีน แต่ยังไม่สามารถเริ่มสร้างได้เนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2008 ทำให้บริษัทรอสเนฟของรัสเซียประสบปัญหาหนี้สินและขาดความน่าเชื่อถือ ในปี 2009 บริษัทรอสเนฟและบริษัททรานสเนฟท์จึงทำข้อตกลงรับเงินกู้แลกเปลี่ยนน้ำมัน²⁴⁵ (oil for loan agreement) จากธนาคารการพัฒนาแห่งชาติจีน (China Development Bank) จำนวน 2 หมื่น 5 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ แบ่งเป็น 1 หมื่น 5 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ สำหรับบริษัทรอสเนฟ และ 1 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐฯ ให้แก่บริษัททรานสเนฟท์สำหรับก่อสร้างท่อตามโครงการอีเอสพีโอ รวมกับส่วนที่แยกไปพรมแดนจีน จำนวนเงินทั้งหมดแลกเปลี่ยนกับการที่บริษัทรอสเนฟต้องทำสัญญาซื้อขายน้ำมันกับ ซีเอ็นพีซี ในการส่งน้ำมัน 300 ล้านตัน หรือประมาณปีละ 15 ล้านตัน ให้แก่จีน เป็นระยะเวลา 20 ปี ข้อตกลงทั้งหมดนี้มีมูลค่าถึง 1 แสนล้านเหรียญสหรัฐฯ²⁴⁶ และในปี 2010 ซีเอ็นพีซี ของจีนทำข้อตกลงกับบริษัททรานสเนฟท์ในการเป็นผู้สร้างท่อ

²⁴⁵ เงินกู้แลกเปลี่ยนน้ำมัน (oil for loan) เป็นข้อตกลงของจีนซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2009 โดยที่จีนจะเสนอเงินกู้แก่ประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน ในทางกลับกันประเทศนั้นๆ จะต้องจ่ายหนี้คืนในรูปแบบน้ำมันที่มีมูลค่าตามราคาตลาด

²⁴⁶ Kaczmarek, 56.

ต่อไปยังเมืองต้าชิง โดยจะเริ่มสร้างต่อจากพรมแดนจีน – รัสเซีย ที่เมืองมั่วเหอ (Mohe) ยิ่งไปกว่านั้นในข้อตกลงนี้ยังรวมการซื้อขายแก๊สธรรมชาติกับบริษัทก๊าซพรมและน้ำมันกับบริษัทรอสเนฟด้วย²⁴⁷

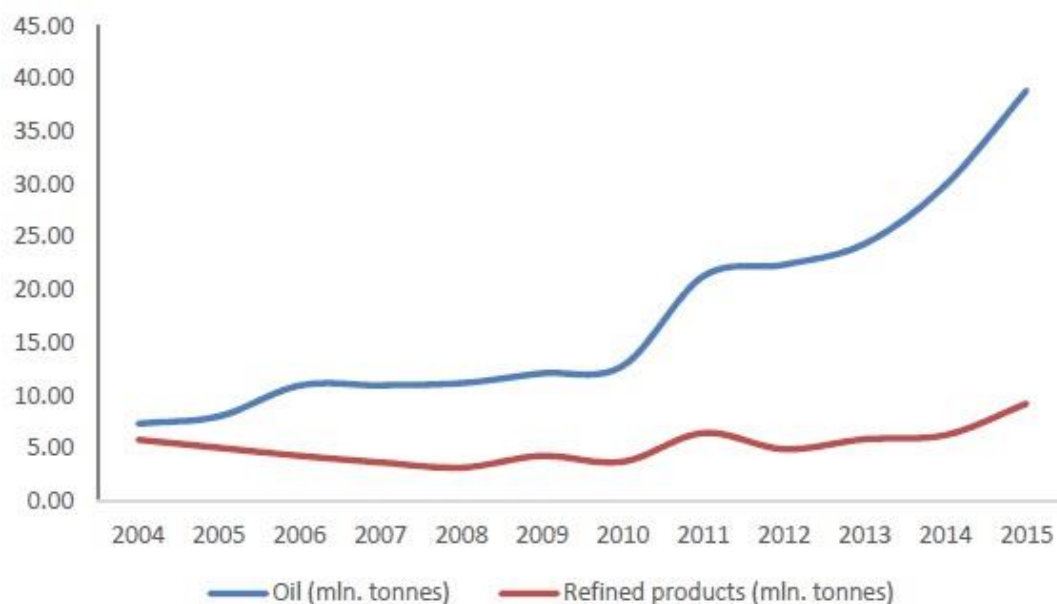
เหตุนี้ทำให้ท่อขนส่งน้ำมันอีเอสพีโอ (ภาพที่ 3.2) กลายเป็นท่อส่งน้ำมันที่ยาวที่สุดในโลก ความยาวประมาณ 4,700 กิโลเมตร และเป็นระบบท่อแห่งแรกจากรัสเซียไปยังฝั่งเอเชียแปซิฟิก สามารถรองรับปริมาณน้ำมันได้วันละ 1 ล้านบาร์เรล ในส่วนท่อขนส่งน้ำมันอีเอสพีโอระยะแรกจากเมืองไทเซตไปยังเมืองเมืองสโกโวโลดีโน มีความยาว 2,757 กิโลเมตร เริ่มเปิดใช้ครั้งแรกในเดือนธันวาคม ปี 2009 ขณะที่ท่อส่งน้ำมันระยะที่สอง จากเมืองสโกโวโลดีโนไปยังฝั่งเอเชียแปซิฟิกที่ท่าเรือคอซมีโน (Kozmino) มีความยาว 1,963 กิโลเมตร เริ่มก่อสร้างในปี 2010 ระหว่างนั้นน้ำมันจากเมืองสโกโวโลดีโนจะถูกขนส่งทางระบบรางไปยังท่าเรือคอซมีโน จนกระทั่งท่อส่งน้ำมันเสร็จสมบูรณ์ในปี 2012 สำหรับท่าเรือคอซมีโนนั้น เป็นสถานีปลายทางเพื่อการส่งออกน้ำมันทางเรือต่อไปยังประเทศในเอเชียแปซิฟิก ซึ่งเริ่มเปิดทำการครั้งแรกในปี 2009 โดยรับน้ำมันจากท่ออีเอสพีโอ และท่อส่งน้ำมันที่แยกจากเมืองสโกโวโลดีโน ไปยังจีนที่เมืองต้าชิง มีความยาวประมาณ 1,000 กิโลเมตร แบ่งเป็นจากเมืองสโกโวโลดีโนถึงพรมแดนรัสเซีย – จีน ยาว 64 กิโลเมตร และจากพรมแดนของจีนที่เมืองมั่วเหอไปยังเมืองต้าชิง อีก 933 กิโลเมตร²⁴⁸ ท่อส่งดังกล่าวเปิดใช้อย่างเป็นทางการในเดือนมกราคมปี 2011 และส่งผลต่อการขายน้ำมันดิบระหว่างรัสเซียกับจีนอย่างชัดเจนดังแผนภูมิต่อไปนี้



²⁴⁷ "The Espo (Eastern Siberia Pacific Ocean) Oil Pipeline, Siberia, Russia," Hydrocarbon Technology, <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/espopipeline/> (May 11, 2017).

²⁴⁸ "CNPC in Russia: Oilfield Services, Engineering and Construction," http://www.cnpc.com.cn/en/Russia/country_index.shtml.

แผนภูมิที่ 3.9 แสดงการขายน้ำมันดิบและผลิตภัณฑ์จากการกลั่นของรัสเซียต่อจีน (ล้านตัน)



ที่มา: Federal Custom Service of the Russian Federation ใน Henderson and Mitrova, “Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon,” 35.

จากแผนภูมิที่ 3.9 แสดงให้เห็นว่า ตั้งแต่ท่อน้ำมันเอเอสพีโอถูกเปิดใช้อย่างสมบูรณ์ในปี 2011 การซื้อขายน้ำมันระหว่างรัสเซียกับจีนก็เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน แม้ว่าในปลายปี 2010 น้ำมันกว่าร้อยละ 84 จากท่อเอเอสพีโอ ที่ส่งไปยังเอเชียแปซิฟิกจะถูกส่งไปญี่ปุ่นในสัดส่วนร้อยละ 30 และเกาหลีใต้ร้อยละ 29 แต่เมื่อท่อที่แยกไปจีนเปิดใช้อย่างเป็นทางการ ปริมาณการนำเข้าของจีนจึงมีอัตราสูงขึ้นอย่างก้าวกระโดดนำหน้าญี่ปุ่นและเกาหลีใต้²⁴⁹ ในระหว่างปี 2010 ถึง 2014 รัสเซียส่งออกน้ำมันดิบไปยังจีนเพิ่มขึ้นมากกว่าสองเท่า หรือเกือบ 30 ล้านตัน คิดเป็นร้อยละ 13 ของน้ำมันทั้งหมดที่รัสเซียส่งออก²⁵⁰ และใน 8 เดือนแรกของปี 2015 รัสเซียเพิ่มการส่งออกอีกร้อยละ 28 ไปยังจีน²⁵¹ ทั้งนี้ในช่วงเริ่มต้น ปี 2011 น้ำมันจากท่อเอเอสพีโอส่งมาถึงจีนเพียงร้อยละ 8 เนื่องจากการผลิตน้ำมันจากเขตไซบีเรียตะวันออกยังมีปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับการผลิตในเขตไซ

²⁴⁹ "Russian Crude Oil Exports to the Pacific Basin – an Espo Update ", in *Special Report* (Platts, 2011).

²⁵⁰ Klein and Westphal, 4.

²⁵¹ Alexander Gusev and Kirsten Westphal, *Russian Energy Policies Revisited*, vol. 8, Swp Research Papers (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), 2015), 39.

ปีเรียตะวันตก และน้ำมันที่ส่งมายังจีนมีปริมาณเพียงครึ่งหนึ่งจากท่ออีเอสพีโอระยะที่หนึ่งที่เมืองสโกโวลอดิโน จีนจึงมองว่ารัสเซียยังมีศักยภาพในการส่งออกได้มากกว่าที่เป็นอยู่ และในปี 2012 จีนยังแสดงความต้องการน้ำมันจากท่ออีเอสพีโอระยะที่หนึ่งทั้งหมดอีกด้วย²⁵²

ด้วยเหตุที่ปริมาณน้ำมันยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของจีนได้เพียงพอ ประกอบกับภาวะหนี้สินของบริษัททรอสเนฟท์ที่เพิ่มพูนขึ้นจากการซื้อหุ้นของบริษัทร่วมค้าที่เอ็นเค - ซีพี²⁵³ จึงนำมาสู่การทำข้อตกลงใหม่ ๆ เพิ่มเติมจากปี 2009 กล่าวคือ ในปี 2013 มีการประชุมเศรษฐกิจนานาชาติเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก (St. Petersburg International Economic Forum: SPIFE) โดยบริษัททรอสเนฟท์ กับ ซีเอ็นพีซี ได้ตกลงทำสัญญาซื้อขายพลังงานครั้งใหญ่มูลค่ากว่า 2 แสน 7 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐฯ โดยที่บริษัททรอสเนฟท์ตกลงจะส่งน้ำมันให้แก่จีนเพิ่มอีก 365 ล้านตัน หรือเพิ่มอีกปีละ 15 ล้านตัน เป็นระยะเวลา 25 ปี แลกกับการที่ ซีเอ็นพีซี จะชำระเงินล่วงหน้าให้ก่อนจำนวน 7 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐฯ และคาดว่าจะเริ่มส่งได้ภายในปี 2018²⁵⁴ ในเดือนตุลาคมปี 2013 เช่นกัน บริษัททรอสเนฟท์ได้ลงนามอีกหนึ่งความตกลงกับ ซิโนเปก ในการส่งน้ำมันจากท่ออีเอสพีโอให้แก่จีนอีก 10 ล้านตันต่อปี มีมูลค่ากว่า 8 หมื่น 5 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ เป็นระยะเวลา 10 ปี แลกกับการที่ ซิโนเปก จ่ายเงินล่วงหน้าอีก 1 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐฯ และเริ่มส่งน้ำมันในปี 2014²⁵⁵ นอกจากนี้ บริษัททรอสเนฟท์ กับ ซีเอ็นพีซี ได้ตกลงเพิ่มประสิทธิภาพของท่ออีเอสพีโอระยะที่หนึ่งให้สามารถขนส่งได้ 58 ล้านตัน ภายในปี 2015 และ 80 ล้านตัน ภายในปี 2020 สำหรับระยะที่สองเพิ่มให้เป็น 50 ล้านตัน ภายในปี 2020 รวมถึงท่อที่แยกไปเมืองต่าซิงของจีนให้เป็น 50 ล้านตัน²⁵⁶ ยิ่งไปกว่านั้น บริษัททรอสเนฟท์ยังได้ยืนยันความพร้อมที่จะส่งน้ำมันให้แก่จีนเพิ่มขึ้นอีก 10 ล้านตันทางท่อขนส่งน้ำมันจากคาซัคสถาน (Kazakhstani pipeline) ทางท่อ อตาสุ - อลาสซานโคว (Atasu

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²⁵² Kaczmarek, 59.

²⁵³ เงินล่วงหน้าจากสัญญาซื้อขายนี้ยังทำให้บริษัททรอสเนฟท์นำไปชำระหนี้อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนี้สินที่เกิดจากการซื้อกิจการร่วมทุน TNK - BP (หนี้สินรวมทั้งหมดประมาณ 55 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ ในปี 2003) โปรดดูต่อ การซื้อกิจการของรัฐมาเป็นของเอกชนในภาคผนวก

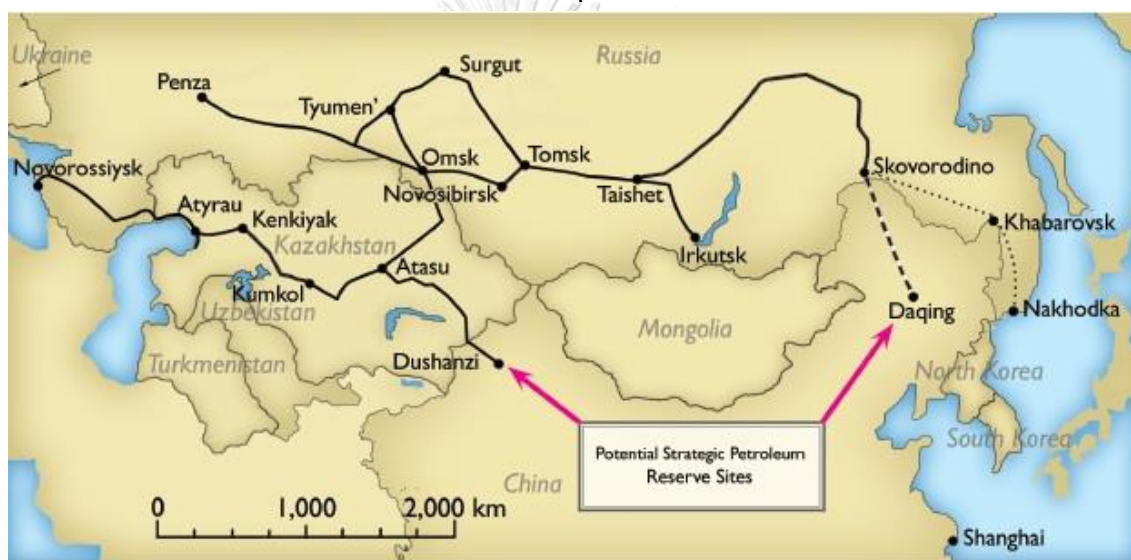
²⁵⁴ Denis Pinchuk, "Rosneft to Double Oil Flows to China in \$270 Billion Deal," 2013, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-china/rosneft-to-double-oil-flows-to-china-in-270-billion-deal-idUSBRE95K08820130621> (May 15, 2017).

²⁵⁵ Denis Dyomkin, "Russia Grabs China Oil and Gas Export Deals," 2013, Reuters, <http://www.reuters.com/article/china-russia-energy-idUSL5N0IC10F20131022> (May 15, 2017).

²⁵⁶ Tom Røseth, "Russia's Energy Relations with China: Passing the Strategic Threshold?," *Eurasian Geography and Economics* 58, no. 1 (2017): 38.

– Alashankou) (ภาพที่ 3.3) โดยที่จะเริ่มส่งในปี 2014 เช่นเดียวกัน²⁵⁷ และยักรวมถึงสัญญาเงินกู้จากธนาคารการพัฒนาแห่งชาติจีน เพิ่มจากปี 2009 อีก 2 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ²⁵⁸ ข้อตกลงระหว่างจีนกับรัสเซียเหล่านี้ มีขึ้นเพื่อกระตุ้นให้รัสเซียพัฒนาประสิทธิภาพของท่อส่งน้ำมัน เพิ่มปริมาณการผลิตและการส่งออก และสรรหาน้ำมันให้ได้ตามที่ตกลงกันไว้ อีกทั้งยังเป็นการรับประกันความมั่นคงทางพลังงานของจีนในระยะยาวอีกด้วย ในปี 2015 บริษัทรอสเนฟท์สามารถเพิ่มปริมาณน้ำมันมาয়งเงินที่ทางท่ออีเอสพีโอได้ถึงประมาณ 16 ล้านตัน มากกว่าการนำเข้าจากท่าเรือคอซมิโนที่มีปริมาณประมาณ 14.95 ล้านตัน²⁵⁹

ภาพที่ 3.3 แสดงเส้นทางท่อขนส่งน้ำมันอตาสุ - อลาสซานโคว (Atasu - Alashankou)



ที่มา: Andrew S. Erickson and Gabriel B. Collins, "China's Oil Security Pipe Dream: The Reality, and Strategic Consequences, of Seaborne Imports", *Naval War College Review* 63, No.2 (2010): 96.

²⁵⁷ ท่อส่งน้ำมัน Kazakhstan - China เป็นท่อส่งน้ำมันจากเอเชียกลาง (เริ่มที่คาซัคสถาน) มาয়งตะวันตกเฉียงเหนือของจีนที่มณฑลซินเจียง ซึ่งน้ำมันส่วนหนึ่งในคาซัคสถาน (เอเชียกลาง) มาจากเขตไซบีเรียตะวันตกของรัสเซีย โดยบริษัทรอสเนฟท์ส่งให้ปีละ 7 ล้านตัน ในทางกลับกันคาซัคสถานส่งน้ำมันของตนเองไปยงเงินทางท่อ Atasu-Alashankou ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของท่อ Kazakhstan - China โปรดดู Marcin Kaczmarek and Szymon Kardas, "The Oil Friendship": The State of and Prospects for Russian-Chinese Energy Cooperation," in *OSW Commentary*, ed. Adam Eberhardt, et al. (2016).

²⁵⁸ Elena Shadrina, "Russia's Pivot to Asia: Rationale, Progress, and Prospects for Oil and Gas Cooperation," *Region* 4, no. 1 (2015): 114.

²⁵⁹ Kaczmarek and Kardas, "The oil friendship": the state of and prospects for Russian-Chinese energy cooperation," 8.

โครงการอีเอสพีโอไม่เพียงแต่จะทำให้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนก้าวหน้าขึ้น โครงการนี้ยังได้ขยายความร่วมมือไปยังอุตสาหกรรมต้นน้ำและอุตสาหกรรมปลายน้ำอีกด้วย โดยเฉพาะตั้งแต่วิกฤตเศรษฐกิจในปี 2008 /2009 ได้ช่วยเร่งความร่วมมือในภาคอุตสาหกรรมเหล่านี้จนถึงจุดสูงสุดในปี 2013 กล่าวคือ ความร่วมมือในอุตสาหกรรมต้นน้ำในปี 2013 นั้น เริ่มที่บริษัทรอสเนฟท์และ ซีเอ็นพีซี ร่วมกันลงนามในบันทึกความเข้าใจว่าด้วยการสำรวจแหล่งน้ำมันสเรดเนโบตูโอบินสกาย (Srednebotuobinskoye) ในเขตไซบีเรียตะวันออก ต่อมาในปี 2014 บริษัทรอสเนฟท์ (ในชื่อ แวนคอร์เนฟท์ (Vankorneft)) ตกลงขายหุ้นร้อยละ 10 ของหุ้นทั้งหมด ให้แก่ ซีเอ็นพีซี ในการสำรวจแหล่งน้ำมันแวนคอร์ (Vankor) ทางเหนือของเมืองกราสโนยาร์สค์ (Krasnoyarsk) ในเขตไซบีเรียตะวันตก ในปี 2015 ซีโนเปก บรรลุข้อตกลงถือหุ้นร้อยละ 49 กับบริษัทรอสเนฟท์ในการร่วมกันสำรวจแหล่งน้ำมันรุสกาย (Russkoye) และแหล่งน้ำมัน (Yurubcheno – Tokhomskoye) ในเขตไซบีเรียตะวันออกเช่นเดียวกัน²⁶⁰ ทั้งนี้ น้ำมันจากแหล่งน้ำมันยูรูเบน่า – โดโคมสกาย คือ น้ำมันที่จะส่งไปทางท่ออีเอสพีโอสู่จีนในอนาคต และน้ำมันจากแวนคอร์ส่วนหนึ่งก็จะนำไปเติมเต็มปริมาณตามข้อตกลงที่ทำไว้กับจีนในปี 2013 อีกด้วย²⁶¹ และในปี 2015 ซีเอ็นพีซี ยังได้ทำบันทึกความเข้าใจร่วมกับ ก๊าซพรอมเนฟท์ (Gazprom Neft) เกี่ยวกับอุตสาหกรรมต้นน้ำเพื่อร่วมกันแสวงหาโอกาสในการสำรวจและพัฒนาปิโตรเลียม รวมถึงการขายบริการ และการซื้อขายเครื่องมือเกี่ยวกับปิโตรเลียมในรัสเซียกับประเทศที่สาม นอกจากนี้ในปีเดียวกัน ยังมีการหารือเกี่ยวกับความร่วมมือในการสำรวจแหล่งพลังงานนอกชายฝั่งของเกาะซัคคาลินใกล้กับโครงการซัคคาลิน 1 ระหว่างบริษัทรอสเนฟท์กับบริษัทปิโตรเลียมแห่งชาติจีนอีกแห่งที่มีเป้าหมายหลักในการสำรวจและผลิตน้ำมันนอกชายฝั่ง หรือ ซีนุก (China National Offshore Oil Corporation: CNOOC)²⁶²

สำหรับอุตสาหกรรมปลายน้ำ (downstream) ในที่นี้คือ การนำน้ำมันหรือแก๊สธรรมชาติไปแยกเป็นส่วนต่าง ๆ แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาใช้ หรือก็คือการกลั่น (refining) จากการที่ ซีเอ็นพีซี กับบริษัทรอสเนฟท์ร่วมกันก่อตั้งบริษัทร่วมค้าพลังงานวอสต็อก ในปี 2006 เป้าหมายส่วนหนึ่งก็เพื่อสำรวจแหล่งน้ำมันสำหรับสร้างโรงกลั่นน้ำมันที่เทียนจิน (Tianjin) ในจีน โดยโครงการนี้ ซีเอ็นพีซีกับบริษัทรอสเนฟท์ร่วมทุนกันในามน กิจการร่วมทุนปิโตรเคมีวอสต็อก (Vostok Petrochemicals joint venture) โดยที่ ซีเอ็นพีซี ถือหุ้นร้อยละ 51 ส่วนบริษัทรอสเนฟท์ถือหุ้น

²⁶⁰ Kaczmarek and Kardas, 5 - 6.

²⁶¹ "Rosneft Today," 2010, Rosneft, <https://www.rosneft.com/press/today/item/175201/> (May 16, 2017).

²⁶² "CNPC in Russia: Oilfield Services, Engineering and Construction,"

http://www.cnpc.com.cn/en/Russia/country_index.shtml.

ร้อยละ 49 มีการลงนามในข้อตกลงอย่างเป็นทางการในปี 2010²⁶³ น้ำมันร้อยละ 70 ที่ส่งมายังโรงกลั่นนี้ มาจากเขตไซบีเรียตะวันออกโดยบริษัทรอสเนฟท์จากหลายช่องทาง ในปี 2013 มีการแก้ไขสัญญาเพิ่มเติมโดยจะมีน้ำมันเพิ่มเติมจากท่อขนส่งคาซัคสถานอีก 70 ล้านตัน เริ่มส่งในปี 2017 และเมื่อโรงกลั่นเทียนจินจะเริ่มดำเนินการในปี 2019 ซึ่งสามารถกลั่นน้ำมันประมาณ 16 ล้านตันต่อปี ในปริมาณนี้มีน้ำมันดิบที่มาจากท่อเอสพีโอ ประมาณ 9.1 ล้านตัน นอกจากนี้จากข้อตกลงในปี 2010 ยังได้ขยายความร่วมมือไปยังอุตสาหกรรมปิโตรเคมี (petrochemical) ในการผลิตผลิตภัณฑ์จากปิโตรเลียมอื่น ๆ ที่ถูกสกัดแยกองค์ประกอบจากน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ²⁶⁴

กล่าวได้ว่า ตั้งแต่รัสเซียสนใจการส่งออกน้ำมันมายังจีนในทศวรรษที่ 1990 จนสามารถบรรลุข้อตกลงในการสร้างท่อขนส่งน้ำมันสายไซบีเรียตะวันออก – มหาสมุทรแปซิฟิก สามารถมองได้ว่าเป็นความสำเร็จทางภูมิรัฐศาสตร์ของทั้งรัสเซียในการส่งออกและของจีนในการนำเข้าที่ไม่ต้องผ่านประเทศตัวกลาง นอกจากนี้ความร่วมมือในอุตสาหกรรมต้นน้ำและอุตสาหกรรมปลายน้ำล้วนเป็นประโยชน์ในทางการเมืองและเศรษฐกิจต่อทั้งสองฝ่าย ในขณะที่น้ำมันคือจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ด้านพลังงาน แก๊สธรรมชาติก็เป็นสิ่งสำคัญที่มากับน้ำมันแม้จะเกิดขึ้นภายหลัง แต่ก็ให้ผลลัพธ์ที่คุ้มค่าและอาจจะมากกว่าน้ำมันในอนาคตต่อทั้งสองฝ่าย

3.3.3 ที่มาของความสัมพันธ์ว่าด้วยเรื่องแก๊ส

อัตราการส่งแก๊สธรรมชาติของรัสเซียออกไปจีนถือว่าน้อยกว่าน้ำมันมาก แต่จีนเริ่มสนใจแก๊สธรรมชาติอย่างจริงจังในช่วงที่การพัฒนาอุตสาหกรรมและสังคมเมืองขยายตัว กล่าวคือ เดิมจีนใช้ถ่านหินมากถึงร้อยละ 68 ของภาคอุตสาหกรรมทั้งหมดในประเทศ²⁶⁵ ซึ่งส่วนหนึ่งก็นำเข้าจากรัสเซีย เพราะมีราคาถูกและค่าขนส่งถูกกว่าการนำเข้าจากออสเตรเลียและอินโดนีเซีย ในปี 2009 จีนนำเข้าถ่านหินจากรัสเซียมากถึง 12 ล้านตัน²⁶⁶ ต่อมาเมื่อเกิดปัญหาหมอกควันและมลพิษทางอากาศมากขึ้น รัฐบาลจีนเริ่มคำนึงถึงมลพิษที่เกิดจากการใช้ถ่านหินในภาคอุตสาหกรรม และหันมาให้ความสำคัญกับการใช้พลังงานสะอาด หนึ่งในตัวเลือกนั้นก็คือแก๊สธรรมชาติ ทำให้อุปสงค์การใช้แก๊สธรรมชาติสูงขึ้นเป็นอย่างมากและมากกว่าปริมาณที่ผลิตได้ภายในประเทศซึ่งจะเห็นได้จากแผนภูมิที่

²⁶³ "Construction of a Refinery in China and of a Petrochemical Refinery in the Far East," Rosneft, https://www.rosneft.com/business/Downstream/Neftepererabotka/Construction_of_a_refinery_in_China/ (Jun 7, 2017).

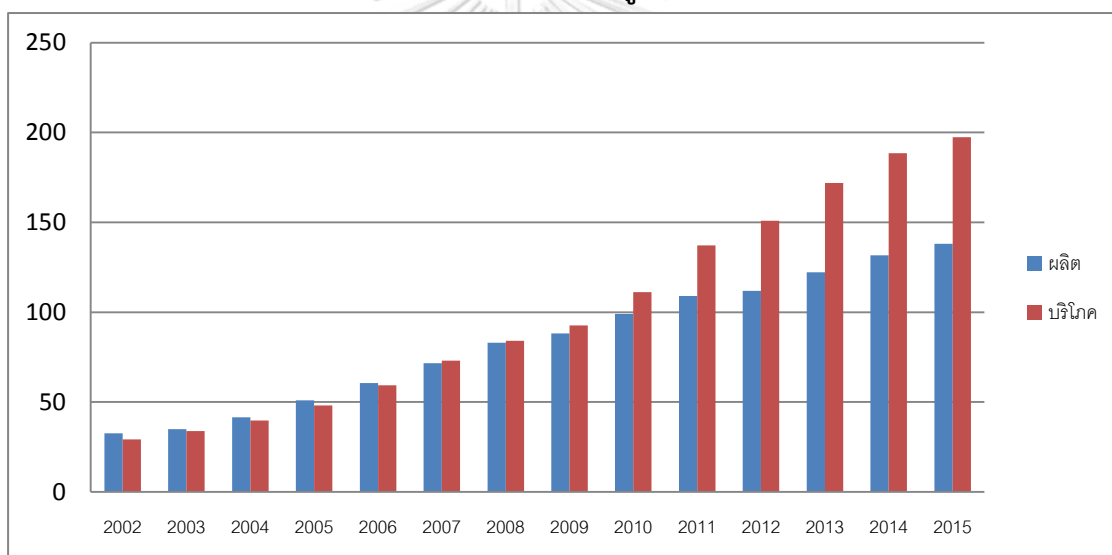
²⁶⁴ "Rosneft Strengthens Cooperation with China," 2017, Rosneft, <https://www.rosneft.com/press/releases/item/185283/> (Jun 7, 2017).

²⁶⁵ Elena Shadrina, "Russia's Dilemmas About China's Gas Market," *The Northeast Asian Economic Review* 2, no. 2 (2014): 51.

²⁶⁶ Jakobson et al., 38.

3.10 จีนจึงจำเป็นต้องนำเข้าแก๊สธรรมชาติอย่างเลี่ยงไม่ได้ ในปี 2006 จีนกลายเป็นผู้นำเข้าแก๊สธรรมชาติ และหลังจากนั้นเป็นต้นมาอัตราการนำเข้าก็สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องเนื่องจากมากกว่าญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ ในปี 2007 รัสเซียได้จัดตั้งโครงการแก๊สภาคตะวันออก (Eastern Gas Program: EGP) ซึ่งเป็นโครงการของภาครัฐเพื่อการสำรวจและการพัฒนาแหล่งแก๊สธรรมชาติในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย (East Siberia and Far East: ESFE) และเพิ่มปริมาณการส่งออกแก๊สไปทางตะวันออกให้เป็นไปตามแผนยุทธศาสตร์พลังงานปี 2020 โดยเฉพาะตลาดจีนที่กำลังต้องการเป็นอย่างมาก เป็นผลให้โครงการเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติร่วมกับเงินถูกนำมาเจรจาใหม่และพัฒนาไปสู่โครงการใหม่ ๆ ในอนาคตอย่างต่อเนื่อง

แผนภูมิที่ 3.10 กราฟเปรียบเทียบปริมาณการผลิตและการบริโภคแก๊สธรรมชาติ
ภายในประเทศของจีน (พันล้านลูกบาศก์เมตร: bcm)



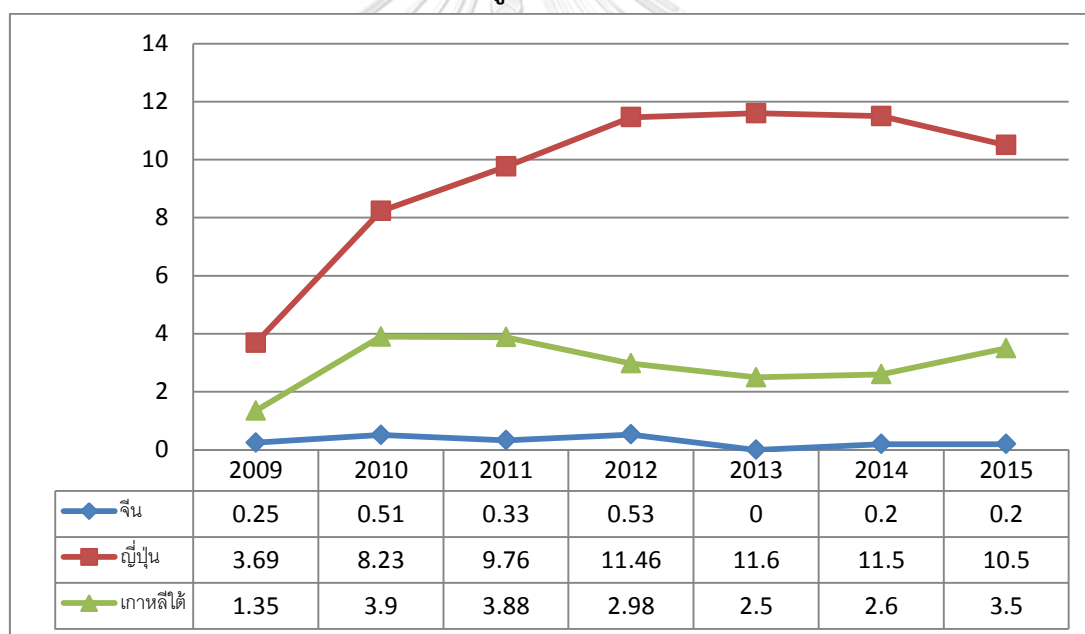
ที่มา: BP Statistical review of world energy 2013 และ 2015

ทั้งนี้ รัสเซียไม่มีระบบท่อขนส่งแก๊สไปยังเอเชียตะวันออกเช่นเดียวกับการขนส่งน้ำมัน การขนส่งมีเพียงวิธีเดียวคืออยู่ในรูปของเหลว เรียกว่า แก๊สธรรมชาติเหลว (Liquefied Natural Gas: LNG) หรือ แอลเอ็นจี ซึ่งเริ่มส่งไปยังเอเชียตะวันออกครั้งแรกในปี 2006 โดยมีญี่ปุ่นและเกาหลีใต้เป็นลูกค้าหลัก²⁶⁷ แม้รัสเซียจะเป็นผู้ส่งออกแก๊สธรรมชาติรายใหญ่ของโลก แต่ก็ยังจำกัดอยู่เพียงในตลาดยุโรปและประเทศอดีตสหภาพโซเวียตเป็นหลัก รัสเซียเริ่มส่งออก แอลเอ็นจี ไปยังจีนเป็นครั้งแรก

²⁶⁷ ในปี 2013 เกาหลีใต้และญี่ปุ่นนำเข้า LNG จากรัสเซียเกือบทั้งหมด ทำให้ญี่ปุ่นเป็นผู้นำเข้า LNG อันดับ 1 ของโลก รองลงมาคือเกาหลีใต้เป็นอันดับที่ 2 โปรดดู Shadrina, Russia's Pivot to Asia: Rationale, Progress, and Prospects for oil and gas cooperation, 115 – 119.

แรกในปี 2009 ภายใต้โครงการซัคคาลิน แอลเอ็นจี (Sakhalin LNG) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการซัคคาลิน 2 แต่ปริมาณการส่งออกก็ยังถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณที่ส่งไปญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ เหตุผลหนึ่งเป็นเพราะรัสเซียติดสัญญาซื้อขาย แอลเอ็นจี ระยะยาวกับทั้งสองประเทศ²⁶⁸ (แผนภูมิที่ 3.11) จนกระทั่งในปลายปี 2013 รัสเซียให้ความสำคัญกับการส่งออก แอลเอ็นจี อย่างจริงจังและเริ่มเปิดเสรีในภาคส่วนนี้โดยยอมให้บริษัทแก๊สอื่น ๆ ร่วมถือหุ้นกับบริษัทก๊าซพรอม (Gazprom) ของรัฐมากยิ่งขึ้น และในปี 2014 รัสเซียกลับไปให้ความสนใจในการสร้างท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติจากตะวันตกมายังตะวันออกที่มีการเจรจามาอย่างยาวนาน²⁶⁹ เป็นผลให้โครงการส่งออกแก๊สธรรมชาติไปสู่จีนทางระบบท่อได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการภายใต้โครงการ Power of Siberia (POS) หรือ พีโอเอส ร่วมกับจีน

แผนภูมิที่ 3.11 แสดงการเปรียบเทียบการนำเข้า LNG จากรัสเซีย ของจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ (พันล้านลูกบาศก์เมตร ต่อปี)



ที่มา: อ้างอิงจาก BP Statistics

แต่เดิมนั้นจีนและรัสเซียมีการหารือเกี่ยวกับท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติระหว่างกันมาตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1990 จนในปี 2004 ผู้นำรัสเซียได้พยายามผลักดันโครงการเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติขึ้นมาใหม่โดยมีแผนที่จะขุดเจาะแก๊สธรรมชาติจากแหล่งแก๊สธรรมชาติตุยเมน (Tyumen) ในเขตไซบีเรีย

²⁶⁸ Shadrina, "Russia's Dilemmas about China's gas market," 61.

²⁶⁹ Gusev and Westphal, 24.

เพื่อส่งให้แก่จีนทางระบบท่อภายในปี 2020²⁷⁰ ต่อมาในปี 2006 ปูติน และ หู จิ่นเทาได้ลงนามในความตกลงสร้างท่อขนส่งแก๊สสองสาย โดยเป็นการร่วมทุนกันระหว่างบริษัทก๊าซพรอมของรัสเซีย และ ซีเอ็นพีซี ของจีน ทั้งสองบริษัทได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจในการส่งแก๊สปริมาณ 6 – 8 หมื่นล้านลูกบาศก์เมตร²⁷¹ ทั้งนี้ ท่อขนส่งจะมาจากทางตะวันตกจากเมืองไทเซตในจังหวัดอัลไต (Altai) ของรัสเซียแล้วไปเชื่อมกับท่อจากตะวันออกกลางของจีนที่เขตปกครองตนเองซินเจียง (Xinjing) เรียกว่าโครงการอัลไต (the Altai Project) และอีกเส้นจะมาจากทางตะวันออกที่เกาะชัคคาลินไปยังตะวันออกเฉียงเหนือของจีน²⁷² อย่างไรก็ตามโครงการนี้ยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรม เพราะด้วยอุปสงค์ที่มากกว่า ทำให้จีนหันไปเจรจาทำข้อตกลงสร้างท่อขนส่งแก๊สจากเอเชียกลางกับเติร์กเมนิสถานแทน ซึ่งในปี 2009 จีนได้ยกเอาท่อขนส่งสายนี้มาเป็นข้ออ้างในการปฏิเสธโครงการอัลไตจากรัสเซีย นอกจากนี้ จีนยังมีการนำเข้าแก๊สธรรมชาติจากทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ทำข้อตกลงกับประเทศเมียนมา เริ่มก่อสร้างในปี 2011 และส่งออกในปี 2013 ต่อมาในปี 2009 ผู้นำทั้งสองกลับมาเจรจากันอีกครั้งโดยพยายามผลักดันการส่งแก๊สให้สามารถทำได้ภายในปี 2015 ทว่าในปี 2011 โครงการก็หยุดชะงักไปอีกครั้งเพราะไม่สามารถตกลงในเรื่องราคากันได้ ส่งผลไปสู่ความต้องการเส้นทางท่อส่งแก๊สใหม่ และรวมไปถึงประเด็นความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับยุโรปอีกด้วย

ราคาแก๊สนับเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถเริ่มโครงการได้ กล่าวคือ รัสเซียต้องการขายแก๊สให้จีนในราคาเดียวกันกับยุโรปเพราะรัสเซียก็ค้ำอิงถึงผลกำไรที่จะได้จากการขายแก๊สเป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน จึงตั้งราคาสูงถึง 300 เหรียญสหรัฐต่อแก๊ส 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร โดยคำนวณราคาแก๊สแบบสัมพันธ์กับราคาน้ำมัน แต่จีนต้องการซื้อในราคาที่ถูกลงกว่านั้น หรือในราคาเทียบเท่ากับที่ซื้อจากเติร์กเมนิสถานในราคาสูงสุดคือ 100 เหรียญสหรัฐต่อแก๊ส 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร และมองว่า จีนอยู่ใกล้แหล่งแก๊สของรัสเซียจึงสมเหตุสมผลที่ราคาแก๊สจะต้องถูกกว่าราคาตลาดหรือราคาที่ขายให้กับยุโรปโดยพิจารณาจากระยะทางในการขนส่ง²⁷³ เหตุนี้จึงนำไปสู่ประเด็นโครงการอัลไตที่เกิดความต้องการเส้นทางสายไซบีเรียตะวันออกของจีน โดยรัสเซียต้องการส่งแก๊สจากเขตไซบีเรียตะวันตกไปยังจีนซึ่งแหล่งแก๊สนี้เป็นแหล่งที่ป้อนให้แก่ตลาดยุโรปมาตั้งแต่ต้น และถ้าโครงการอัลไตประสบความสำเร็จจะทำให้รัสเซียมีตลาดส่งออกสองทาง และยังทำให้รัสเซียสามารถเป็น “ผู้ผลิตที่

²⁷⁰ Menon, 124.

²⁷¹ Shadrina, “Russia’s Dilemmas about China’s gas market,” 65.

²⁷² Jakobson et al., 33.

²⁷³ Ibid., 34.

ยืดหยุ่นต่อราคา” (swing producer)²⁷⁴ ระหว่างสองทวีปได้ แต่ในทางกลับกัน จีนเห็นว่าในเมื่อเขตไซบีเรียตะวันตกส่งพลังงานไปให้ยุโรปตะวันตกอยู่แล้ว ส่วนทางตะวันตกจีนเองก็นำเข้าแก๊สจากเติร์กเมนิสถานอยู่แล้วเช่นเดียวกัน จึงต้องการให้รัสเซียเปิดใช้แหล่งแก๊สธรรมชาติจากเขตไซบีเรียตะวันออกมากกว่า เพราะจะได้ส่งแก๊สมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีนในเส้นทางสายตะวันออกที่เรียกว่า Power of Siberia ได้²⁷⁵ ซึ่งเส้นทางนี้จะสามารถลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งและตอบสนองต่อราคาที่จีนต้องการ ทั้งยังสะดวกและใช้เวลาขนส่งสั้นกว่าโครงการอัลไตอีกด้วย

ประเด็นปัญหาของโครงการอัลไตอีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับตะวันตกซึ่งจีนก็ตระหนักถึงจุดนี้อยู่ไม่น้อยจึงพยายามมองข้ามโครงการนี้ไป กล่าวคือ ในปี 2006 เกิดสงครามแก๊สระหว่างรัสเซียกับยูเครน ถือเป็นเหตุการณ์ที่บั่นทอนระยะยาวต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับยุโรป เนื่องจากยูเครนมีท่าทีใกล้ชิดกับตะวันตก อีกทั้งยูเครนยังเป็นประเทศทางผ่านของท่อขนส่งแก๊สที่สำคัญไปยังยุโรป รัสเซียจึงใช้การหยุดส่งแก๊สเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการกดดันทั้งยูเครนและยุโรป และในปีเดียวกัน ปูติน และ หู ได้ลงนามในความตกลงสร้างท่อขนส่งแก๊สสองสาย ซึ่งในทางหนึ่งก็เป็นการส่งสัญญาณให้ยุโรปตระหนักถึงการพึ่งพาแก๊สธรรมชาติของรัสเซีย หากรัสเซียจะหันไปส่งออกให้จีนแทนต่อเนื่องจากสงครามแก๊ส อย่างไรก็ตาม หลังจากยุโรปและบริษัทก๊าซพรอมสามารถเจรจาและลงนามในข้อตกลงใหม่ได้ ทำให้ข้อตกลงสร้างท่อขนส่งแก๊สสองสายกับจีนต้องหยุดชะงักไปก่อน²⁷⁶ จีนเองก็ยังมีตัวเลือกอีกหลายทาง จึงหันเหความสนใจไปที่เอเชียกลางแทน และเมื่อปี 2008 – 2009 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจในตะวันตก บริษัทก๊าซพรอมต้องเผชิญกับการลดลงของอุปสงค์จากตลาดยุโรป และสงครามแก๊สระหว่างรัสเซียกับยูเครนขึ้นอีกครั้งในปี 2009 ได้ส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อภาคพลังงานของรัสเซียในการรับรู้ถึงการพึ่งพิงตลาดยุโรปที่มากขึ้น และยิ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีกด้วย ทำให้รัสเซียกลับไปให้ความสนใจจีนอีกครั้ง ทว่าข้อตกลงในปี 2009 และ 2011 ก็มีผลลัพธ์ไม่ต่างกับที่เกิดขึ้นในปี 2006²⁷⁷

ความพยายามขยายตลาดแก๊สไปยังเอเชียนี้เนื่องจากรัสเซียก็ตระหนักอยู่ไม่น้อยว่าทรัพยากรพลังงานในเขตไซบีเรียตะวันตกกำลังหดหายลงไปเรื่อย ๆ อุปสงค์ของตลาดตะวันตกก็ไม่คงที่ อีกทั้งโครงการแก๊สภาคตะวันออก (Eastern Gas Program) ที่จัดตั้งขึ้นในปี 2007 ยังต้องการเงินทุน

²⁷⁴ ผู้ผลิตที่ยืดหยุ่นต่อราคา (swing producer) คือ เปลี่ยนตัวเองได้ทุกรูปแบบ ทั้งส่งแก๊สธรรมชาติให้แก่ผู้ซื้อในปริมาณที่มากกว่าหรือน้อยกว่าข้อตกลงในสัญญาการส่งก๊าซแต่ละวัน หรือปรับแต่งอุปสงค์ - อุปทานเอง เพื่อที่ตนเองได้ผูกขาดการกำหนดราคาเป็นเอกเทศเอง

²⁷⁵ Lacob Koch-Weser and Craig Murray, *The China-Russia Gas Deal: Background and Implications for the Broader Relationship* (United States: CreateSpace 2014), 10.

²⁷⁶ Gabuev, 3.

²⁷⁷ Kaczmarek, 63.

จำนวนมหาศาล เพราะบริเวณเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซียยังเป็นพื้นที่ที่ด้อยพัฒนา ทำให้การสำรวจและพัฒนาแหล่งพลังงานในบริเวณนี้จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีขั้นสูงเข้าช่วย และต้องพัฒนาระบบขนส่งให้สะดวกต่อการเข้าถึง รัสเซียจึงเห็นว่าจีนคือผู้ร่วมลงทุนที่อยู่ใกล้และมีศักยภาพอย่างยิ่ง²⁷⁸ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่สนับสนุนให้การเจรจาครั้งใหม่ระหว่างรัสเซียกับจีนเกิดขึ้นอีกในปี 2012 และในปี 2013 บริษัทก๊าซพรอมและ ซีเอ็นพีซี ก็ได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจในการก่อสร้างท่อขนส่งสายตะวันออกที่จะลำเลียงแก๊สจำนวน 3 หมื่น 8 พันล้านลูกบาศก์เมตร และอาจมากถึง 6 หมื่นล้านลูกบาศก์เมตร ต่อปีเป็นระยะเวลา 30 ปี²⁷⁹

แม้จะเกิดการลงนามในบันทึกความเข้าใจและเริ่มต้นการก่อสร้างบางส่วนไปแล้วตั้งแต่ปี 2013 แต่ทั้งสองประเทศก็ยังไม่สามารถตกลงเกี่ยวกับราคาซื้อขายแก๊สกันได้ดังที่กล่าวไป จีนประกาศว่าจะไม่ยอมรับราคาแก๊สที่สูงกว่า 250 เหรียญสหรัฐฯต่อ 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร แต่ในที่สุดแล้ว เมื่อครั้งปูตินไปเยือนจีนในเดือนพฤษภาคม ปี 2014 ได้ทำให้บริษัทก๊าซพรอมและ ซีเอ็นพีซี สามารถบรรลุข้อตกลงซื้อขายแก๊สร่วมกันได้ โดยราคาที่ตกลงกันนั้นให้ถือว่าเป็นความลับทางธุรกิจ (commercial secret)²⁸⁰ ดังนั้นโครงการ Power of Siberia (POS) หรือ พีโอเอส (ภาษา รัสเซียเรียกว่า Sila Sibiri) จึงประสบความสำเร็จ มีการลงนามในวันที่ 1 พฤษภาคม ปี 2014 ภายใต้สัญญาระยะเวลา 30 ปี และมีมูลค่ากว่า 4 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐฯ โดยจะขนส่งแก๊สธรรมชาติ 3 หมื่น 8 พันล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี และมีแผนจะทำการเปิดใช้ในปลายปี 2018 หรือ ประมาณ 4 – 6 ปี หลังจากที่สัญญามีผลบังคับใช้อย่างเป็นทางการ²⁸¹ ท่อขนส่งในส่วนนี้เรียกว่า Power of Siberia – 1 (POS-1) หรือ พีโอเอส-1 จะขนส่งแก๊สจากศูนย์การผลิตแก๊สอิร์คุตสค์ (Irkutsk) และ ยาคูตสค์ (Yakutia) ในเขตไซบีเรียตะวันออกไปยังตะวันออกไกลรัสเซียแล้วจึงแยกท่อไปยังตะวันออกเฉียงเหนือของจีนบริเวณพรมแดนจีนรัสเซียที่เมืองบลากอเวซเซนสค์

²⁷⁸ Jakobson et al., 35 - 36.

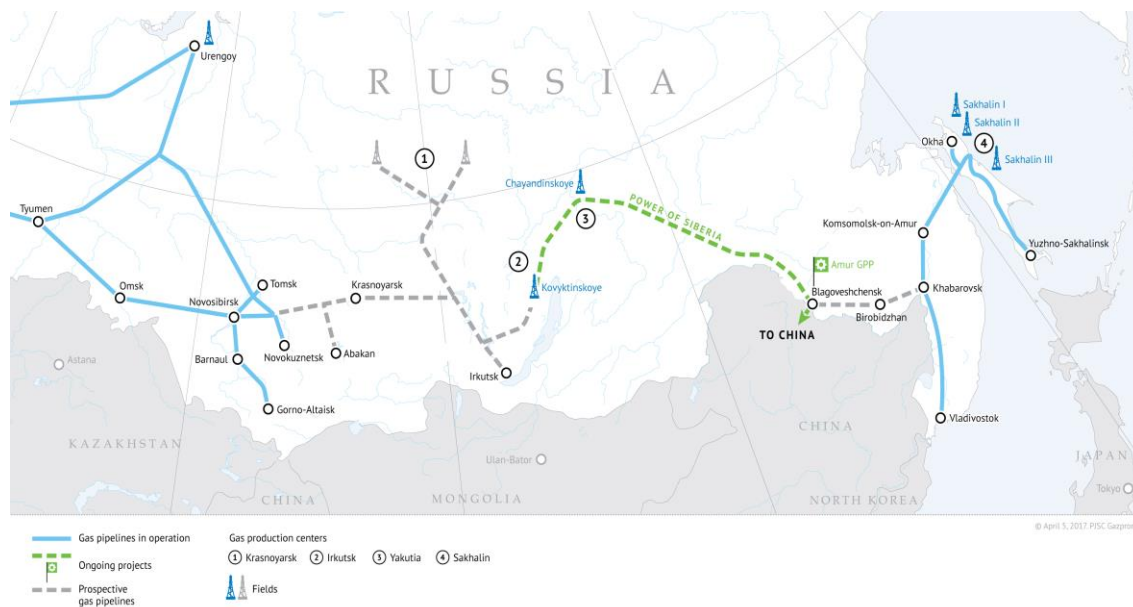
²⁷⁹ Kaczmarek, 64.

²⁸⁰ ปี 2011 แก๊สจากเตีร์กเมนิสถานมีราคา 334 เหรียญสหรัฐฯ ต่อ 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร ในปี 2012 ราคาแก๊สของ Gazprom ในตลาดยุโรปโดยเฉลี่ยคือ 402 เหรียญสหรัฐฯ ต่อ 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร และในปี 2013 อยู่ที่ 387 เหรียญสหรัฐฯ ต่อ 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร สำหรับราคาที่ตกลงกันได้ในปี 2014 ถือเป็นความลับทางธุรกิจ ทั้งนี้สื่อวงในของรัสเซียมีที่รายงานงานว่าน่าจะอยู่ระหว่าง 380 - 395 เหรียญสหรัฐฯ ต่อ 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร ต่อ 1 โปรดดู Shadrina, Russia's Dilemmas about China's gas market, 66.

²⁸¹ "Gazprom to Build 1,100 Km of Power of Siberia Pipeline in 2017," 2017, RBTH, https://www.rbth.com/news/2017/06/08/gazprom-to-build-1100-km-of-power-of-siberia-pipeline-in-2017_778932 (Jun 20 2017).

(Blagoveshchensk) (ภาพที่ 3.4) ทั้งนี้บริษัทก๊าซพรอมได้เริ่มทำการก่อสร้างในวันที่ 1 กันยายน ปี 2014 และเงินจะเริ่มสร้างส่วนต่อภายในประเทศในครั้งแรกของปี 2015²⁸²

ภาพที่ 3.4 ภาพแสดงศูนย์ผลิตแก๊สและเส้นทางการขนส่งฝังตะวันออกของรัสเซีย



ที่มา: Gazprom,

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/ykv/>

ในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน รัสเซียบอกจีนยังได้ลงนามในกรอบความตกลงว่าด้วยโครงการอัลไต โดยเรียกชื่อใหม่ว่า Power of Siberia – 2 (POS-2) หรือ พีโอเอส-2 ซึ่งจะเป็นเส้นทางสายตะวันตกของโครงการพีโอเอส แต่ยังไม่ปรากฏข้อตกลงเกี่ยวกับเรื่องราคา และด้วยสถานการณ์ที่ผ่านมาคาดว่าอาจจะประสบความสำเร็จได้ยาก²⁸³ ถึงกระนั้นอเล็กเซย์ มิลเลอร์ (Aleksey Miller) ผู้อำนวยการบริหารบริษัทก๊าซพรอม มีความเห็นในเชิงบวกว่า ท่อส่งแก๊สธรรมชาติสายอัลไตสามารถที่จะเปิดใช้งานได้ประมาณปี 2020 – 2021 หรือในเชิงลบคือในปี 2024²⁸⁴ ถ้าหากโครงการนี้เกิดขึ้นจริง แก๊สจะถูกส่งมาจากศูนย์ผลิตแก๊สธรรมชาติอุเร็นกอย (Urengoy) ไปยัง กอร์โน - อัลไตสค์ (Gorno – Altaisk) แล้วต่อท่อส่งไปทางตะวันตกของจีนด้วย

²⁸² Keun-Wook Paik, *Sino-Russian Gas and Oil Cooperation – Entering a New Era of Strategic Partnership?*, vol. 59, Oies Paper: Wpm (UK: Oxford Institute for Energy Studies, 2015), 15.

²⁸³ Gusev and Westphal, 25.

²⁸⁴ Paik, “Sino-Russian Gas and Oil Cooperation – Entering a New Era of Strategic Partnership?,” 8.

ปริมาณ 3 พันล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี²⁸⁵ (ภาพที่ 3.4) ยิ่งไปกว่านั้นในปี 2015 ซีเอ็นพีซี และบริษัท ก๊าซพรอมยังมีแผนที่จะสร้างโรงงานแปรรูปแก๊สให้เป็นของเหลว (Power Plant) ควบคู่ไปกับท่อ ขนส่งสายพีไอเอส และบรรลุข้อตกลงร่วมกันในการสร้างท่อขนส่งใต้น้ำในแม่น้ำอามูร์ (Amur) ด้วย²⁸⁶

แม้ว่าจะเผชิญความยุ่งยากและอุปสรรคต่างๆ โครงการเกี่ยวกับแก๊สในเบื้องต้นนี้ก็ถือ ประสบความสำเร็จและทำให้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนก้าวหน้าไปอย่างมาก นอกจากนี้ภายใต้โครงการแก๊สภาคตะวันออก (Eastern Gas Program: EGP) ยังมีโครงการพัฒนา อื่น ๆ ที่เชื่อมต่อกับโครงการพีไอเอส โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติเหลว (Liquid Natural Gas: LNG) หรือ แก๊สแอลเอ็นจี ที่รัสเซียต้องพึ่งเงินและดึงให้รัสเซียกับจีนต้อง ขยายความร่วมมือกันต่อไป

3.3.4 ความสัมพันธ์จากโครงการแก๊สภาคตะวันออก (The Eastern Gas Program) และโครงการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในปี 2007 รัสเซียได้จัดตั้งโครงการแก๊สภาคตะวันออก (Eastern Gas Program: EGP) หรือ อีจีพี ซึ่งเป็นโครงการของภาครัฐโดยมีบริษัทก๊าซพรอมเป็นตัวแทนในการประสานงาน เกิดขึ้น จากแผนยุทธศาสตร์พลังงานรัสเซียปี 2020²⁸⁷ จัดตั้งขึ้นเพื่อสำรวจและพัฒนาแหล่งแก๊สธรรมชาติใน เขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย (East Siberia and Far East: ESFE) และแสวงหา หนทางในการสร้างระบบที่เป็นเอกภาพในการผลิตและการส่งแก๊สไปใช้ภายในภาคตะวันออกของ รัสเซีย อีกส่วนหนึ่งก็ส่งออกไปยังจีนและประเทศต่าง ๆ ในเอเชียแปซิฟิก สำหรับในทิศทางนี้จะ พัฒนาให้เชื่อมโยงกับการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีจากเขตตะวันออกไกลรัสเซียไปยังเอเชียอีกด้วย โครงการแก๊สภาคตะวันออกประกอบด้วยศูนย์การผลิตแก๊สที่สำคัญ 4 แห่ง ได้แก่ กราสโนยาร์สค์ (Krasnoyarsk) อีร์คุตสค์ (Irkutsk) ยาคูตสค์ (Yukutia) และเกาะซัคคาลิน (Sakhalin) (ภาพที่ 3.4) ทั้งนี้เกาะซาฮาลินเป็นศูนย์การผลิตแก๊สและการส่งออกแอลเอ็นจีที่ถูกพัฒนาขึ้นเป็นแห่งแรก ตั้งตั้งแต่ปี 2005 ตามด้วย ยาคูตสค์ กราสโนยาร์สค์ และ อีร์คุตสค์ ตามลำดับ

²⁸⁵ "Leaders Announce Second Landmark Natgas Deal between Russia and China," 2014, ENERCOM, <https://www.oilandgas360.com/leaders-announce-second-landmark-natgas-deal-russia-china/> (Jun 29, 2017).

²⁸⁶ Henderson and Mitrova, 59.

²⁸⁷ แผนยุทธศาสตร์พลังงานของรัสเซีย ปี 2020 จัดทำขึ้นในปี 2003 เน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้เติบโตในภาวะที่ได้รับ ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโลก โดยที่ต้องการพัฒนาภาคตะวันออกของประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งแก๊สธรรมชาติในเขต ไซบีเรียตะวันออกและเขตตะวันออกไกลรัสเซีย (ESFE) โปรดดู "Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030,"

จากความสัมพันธ์ด้านพลังงานที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการซื้อขายแก๊สธรรมชาติระหว่างรัสเซียกับจีนยังมีปริมาณน้อยอยู่ โดยเฉพาะการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจี ที่มีข้อตกลงระหว่างกันไม่มากนัก รัสเซียจึงพยายามที่จะขยายการส่งออกแก๊สธรรมชาติผ่านทางระบบท่อ เพื่อเพิ่มช่องทางที่สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น จากโครงการของ อีจีพี และที่มีเป้าหมายมายังเอเชียทั้งหมด มีโครงการที่เกี่ยวข้องกับจีนที่สำคัญจำนวน 7 โครงการ ทั้งในส่วนของความร่วมมือและการส่งออกมายังจีน (ตารางที่ 3.3)²⁸⁸ สำหรับที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นโครงการเกี่ยวกับระบบท่อส่งแก๊ส

ตารางที่ 3.3 โครงการแก๊สธรรมชาติและปริมาณการส่งออกไปจีนของรัสเซีย
(พันล้านลูกบาศก์เมตร ต่อปี)

โครงการ	2012	2017	ภายใน 2020	ภายใน 2030
Sakhalin II LNG plant	0.53	0.5	0.5	0.5
Yamal LNG	-	4.14	4.14	4.14
Vladivostok LNG	-	-	6.9 – X	14.2 – X / 20.7 –
Sakhalin II LNG plant 3 rd train	-	-	6.9 – X	X
RN LNG plant in Sakhalin	-	-	6.9, แล้วแต่สัญญา กับญี่ปุ่น	6.9 – X 13.8 – X
Power of Siberia pipeline (Sila Sibiri)	-	-	38	61
Altai pipeline	-	-	-	30

X = ยังไม่แน่ชัด, ปริมาณที่ยังไม่ได้รับการยืนยันจากทั้งสองฝ่าย

ที่มา: Shadrina, “Russia’s Dilemmas about China’s gas market”, 64.

การขนส่งแก๊สทางฝั่งตะวันออกโดยระบบท่อของ อีจีพี นี้ จะผ่านทางระบบท่อขนส่ง ยาคุตสค์ – ฮาบารอฟสค์ – วลาดิวอสต็อก (Yukutia – Khabarovsk – Vladivostok pipeline: YKV) หรือ ท่อวายเควี ซึ่งคาดว่าจะใช้งานได้ภายในปลายปี 2017²⁸⁹ และท่อขนส่ง ซัคคาลิน – ฮาบารอฟสค์ – วลาดิวอสต็อก (Sakhalin – Khabarovsk – Vladivostok pipeline: SKV) หรือ ท่อเอสเควี ซึ่งเปิดใช้งานแล้วตั้งแต่ปี 2011 ทั้งนี้ในส่วนของท่อขนส่งพีโอเอส-1 คือช่วงหนึ่งของท่อวายเควี

²⁸⁸ Shadrina, “Russia’s Dilemmas about China’s gas market,” 64.

²⁸⁹ "Yakutia – Khabarovsk – Vladivostok Gas Pipeline to Be Constructed by End of 2017," 2012, Gazprom, <http://www.gazprom.com/press/news/2012/october/article147552/> (Jun 22 2017).

ซึ่งโครงการพีโอเอส เป็นหนึ่งในโครงการของแก๊สภาคตะวันออกที่มีเป้าหมายมุ่งสู่จีน โดยท่อขนส่งพีโอเอส-1 เป็นจุดเชื่อมต่อแรกจากแหล่งแก๊สธรรมชาติโควิตคา (Kovykta หรือ Kovyktinskoye) ของศูนย์การผลิตแก๊สอิร์คุตสค์ ผ่านแหล่งแก๊สธรรมชาติชายนาดา (Chayanda หรือ Chayandinskoye) ของศูนย์ผลิตแก๊สยาคูตสค์ และส่งต่อไปยังศูนย์เคมีแก๊สอามูร์ (Amur Gas Processing Plant: Amur GPP) ที่จะทำหน้าที่ส่งต่อแก๊สไปสู่จีนออกทางพรมแดนรัสเซีย – จีน ที่เมืองบลากอเวเชนสค์ (Blagoveshchensk) รวมระยะทางทั้งสิ้น ประมาณ 3,000 กิโลเมตรจากเมืองอิร์คุตสค์²⁹⁰ สำหรับท่อวายเควี จะวางขนานไปกับท่อขนส่งน้ำมันอีเอสพีโอ และเป็นไปได้ที่จะเชื่อมเข้ากับท่อเอสเควี ที่เมืองฮาบารอฟสค์ (ภาพที่ 3.5)

ภาพที่ 3.5 โครงการแก๊สภาคตะวันออก (Gazprom's Eastern Gas Program)



ที่มา: Henderson and Mitrova, 23.

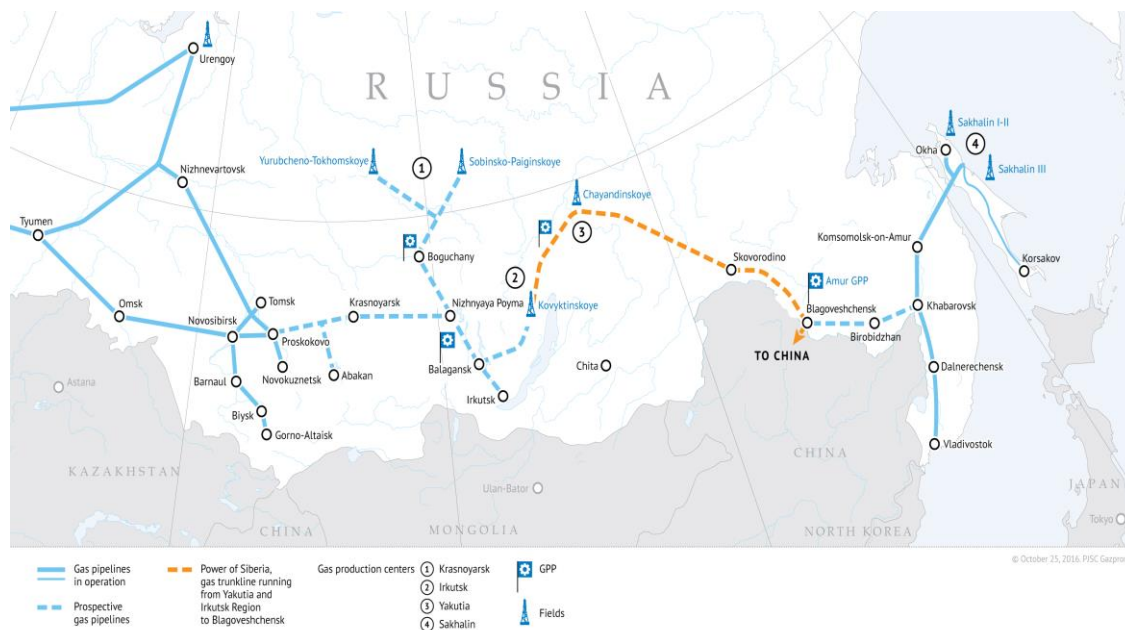
สถานการณ์ที่ผ่านมาจะเห็นว่าโครงการพีโอเอส-2 น่าจะมีอุปสรรคอีกมาก เป็นผลให้ในปี 2015 ซีเอ็นพีซี กับบริษัทก๊าซพรอมได้ลงนามบันทึกความเข้าใจในความเป็นไปได้ที่จะสร้างท่อแก๊สสายที่ 3 แยกจากท่อเอสเควี ไปทางตะวันออกเฉียงเหนือของจีน²⁹¹ ซึ่งจะแยกออกทางพรมแดนรัสเซีย – จีน ที่เมืองดัลเนเรเชนสค์ (Dalnerechensk) เข้าสู่จีนได้อีกทางหนึ่ง (ภาพที่ 3.6) และถ้าหากเส้นทางพีโอเอส-2 ยังสามารถเกิดขึ้นได้ก็เท่ากับว่าจะมีระบบท่อขนส่งไปยังจีนทั้งหมด 3 ทาง

²⁹⁰ “Power of Siberia”, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/ykv/>.

²⁹¹ Henderson and Mitrova, 57.

สำหรับปลายทางของท่อขนส่งทั้งหมดของฝั่งตะวันออก จะไปสิ้นสุดที่เมืองวลาดีวอสต็อก (Vladivostok) และเมืองคอร์ซาคอฟ (Korsakov) ทางใต้ของเกาะซัคคาลินเพื่อส่งออกในรูปแบบของ แก๊สแอลเอ็นจีไปสู่ประเทศในเอเชียแปซิฟิกต่อไป²⁹²

ภาพที่ 3.6 โครงการ The Power of Siberia



ที่มา: Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/east-program/>

ก่อนหน้าปี 2013 โครงการเกี่ยวกับแก๊สแอลเอ็นจีทั้งหมดของรัสเซียมีบริษัทก๊าซพรอมเป็นผู้ผูกขาดทั้งการผลิตและการส่งออก กระทั่งรัฐบาลรัสเซียตัดสินใจเปิดเสรีในภาคอุตสาหกรรมแก๊สในปี 2013 ทำให้บริษัทด้านพลังงานอื่น ๆ ของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทน้ำมันรอสเนฟท์ซึ่งเป็นบริษัทน้ำมันอันดับที่ 1 ของรัสเซีย และบริษัทแก๊สโนวาเทค (Novatek) บริษัทแก๊สอันดับ 2 ของรัสเซีย มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งออกแก๊สธรรมชาติไปยังจีน และเอเชียแปซิฟิกพร้อมกับบริษัทก๊าซพรอม และยังทำให้บริษัทพลังงานของจีนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการเกี่ยวกับแก๊สมากยิ่งขึ้นอีกด้วย²⁹³

ศูนย์การผลิตแก๊สซัคคาลินเป็นแหล่งขุดเจาะน้ำมันและแก๊สอันดับแรก ๆ ที่ถูกพัฒนาขึ้นทางฝั่งตะวันออก มีเป้าหมายชัดเจนในการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจี ไปยังเอเชียแปซิฟิกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และจีน ทั้งนี้ บริษัทก๊าซพรอม เป็นผู้ถือหุ้นหลักในโครงการเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติ

²⁹² Shadrina, Russia's Dilemmas about China's gas market, 63.

²⁹³ Shadrina, "Russia's Pivot to Asia: Rationale, Progress, and Prospects for oil and gas cooperation," 111.

บนเกาะซัคคาลิน ได้แก่ โครงการซัคคาลิน 2 และโครงการซัคคาลิน 3 ในส่วนของ โครงการซัคคาลิน 1 เป็นโครงการเกี่ยวกับน้ำมันและมีบริษัททรอสเนฟท์เป็นผู้ถือหลัก²⁹⁴ ส่วนโครงการซัคคาลิน 2 เป็นโครงการที่มีผลต่อจีนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นโครงการที่ทำให้เกิดโรงงานแปรสภาพแก๊สให้เป็นของเหลว (LNG plant)²⁹⁵ แห่งแรกของรัสเซีย และทำให้เกิดการขนส่งแก๊สแอลเอ็นจี มาয়งเงินเป็นครั้งแรกในปี 2009 ทั้งนี้ ในปี 2004 ซีเอ็นพีซี เคยเจรจาขอซื้อแก๊สจากบริษัทเอ็กซอนโมบิลจากโครงการซัคคาลิน 1 โดยมีกำหนดจะเริ่มส่งไปจีนในปี 2006 แต่การซื้อขายครั้งนี้ถูกบริษัทก๊าซพรอมคัดค้าน ด้วยเหตุผลที่ว่าบริษัทก๊าซพรอมจะเป็นผู้ขายแก๊สจากโครงการซัคคาลิน 2 ให้แก่จีนเอง²⁹⁶ อันเป็นที่มาของการส่งแก๊สแอลเอ็นจีครั้งแรกในปี 2009

การที่บริษัททรอสเนฟท์ กับ ซีโนค หรือกันก็เกี่ยวกับความร่วมมือในการสำรวจแหล่งพลังงานนอกชายฝั่งของเกาะซาฮาไลน์ใกล้กับโครงการซัคคาลิน 1 ในปี 2015 นั้น นับว่ามีผลต่อการสำรวจแหล่งแก๊สธรรมชาติ และกิจการร่วมค้าเวนิเนฟท์ของบริษัททรอสเนฟท์ กับ ชิเปก ก็มีแผนในการพัฒนาแหล่งแก๊สธรรมชาติเวนินสกาย (Veninskoye) เพื่อป้อนแก๊สแอลเอ็นจีให้แก่เขตตะวันออกไกลรัสเซียด้วยเช่นกัน ส่วนโครงการซัคคาลิน 3 เริ่มพัฒนาขึ้นในปี 2013 โดยมีบริษัททรอสเนฟท์ร่วมถือหุ้น²⁹⁷ ครอบคลุมแหล่งแก๊สธรรมชาตินอกชายฝั่งในทะเลโอคอตสค์ (Okhotsk) ได้แก่ คีรินสกี (Kirinsky) เวนินสกี (Veninsky) อายาร์ชสกี (Ayashsky) และ วาสโตชโน - โอดอปตินสกี (Vostochno - Odoptinsky) (ภาพที่ 3.7) โดยทุกโครงการจะมีท่อเชื่อมต่อระหว่างกันซึ่งโครงการซัคคาลิน 3 จะเป็นฐานหลักในการส่งแก๊สออกทางท่อเอสเควีไปยังเมืองวลาดิวอสตอคโดยที่มีบริษัทก๊าซพรอมเป็นผู้ดูแลจัดการในส่วนนี้ และอีกเส้นทางบนเกาะซัคคาลิน แก๊สจะถูกส่งไปยังท่าเรือปริโกรัดนอย (Prigorodnoye) นอกจากนี้ยังมีโครงการที่คาดว่าจะเริ่มดำเนินการได้ในปี 2018 ตามแผนยุทธศาสตร์พลังงานรัสเซียปี 2020 ได้แก่ โครงการ RN LNG Plant บริเวณท่าเรือลิตสกี

²⁹⁴ แต่ละโครงการบนเกาะซัคคาลิน ประกอบด้วยแหล่งแก๊สธรรมชาติย่อยอีกจำนวนหนึ่งซึ่งแต่ละแห่งจะมีส่วนแบ่งในการสำรวจและขุดเจาะโดยบริษัทของรัฐและต่างชาติ เช่น แหล่งแก๊ส Veninsky ของโครงการ Sakhalin III บริษัท Rosneft มีส่วนแบ่ง 74.9% กับบริษัท Sinopec ของจีน 25.1%

²⁹⁵ ธุรกิจแก๊สธรรมชาติเหลว (LNG) มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ส่วน คือ 1) การผลิตแก๊สจากหลุม (Production) 2) การทำแก๊สเป็นของเหลว (Liquefaction Plant) และการส่งออก (Exporting) 3) การขนส่ง LNG (Shipping) และ 4) การนำเข้า/การเก็บสำรอง (Receiving Terminal) และการเปลี่ยนสถานะกลับเป็นก๊าซ (Regasification) สำหรับกระบวนการทำแก๊สธรรมชาติให้เป็นของเหลว (Liquefaction) นี้เืองอยู่ในส่วนที่เรียกว่า LNG Plant หรือโรงงานแปรสภาพแก๊สให้เป็นของเหลว

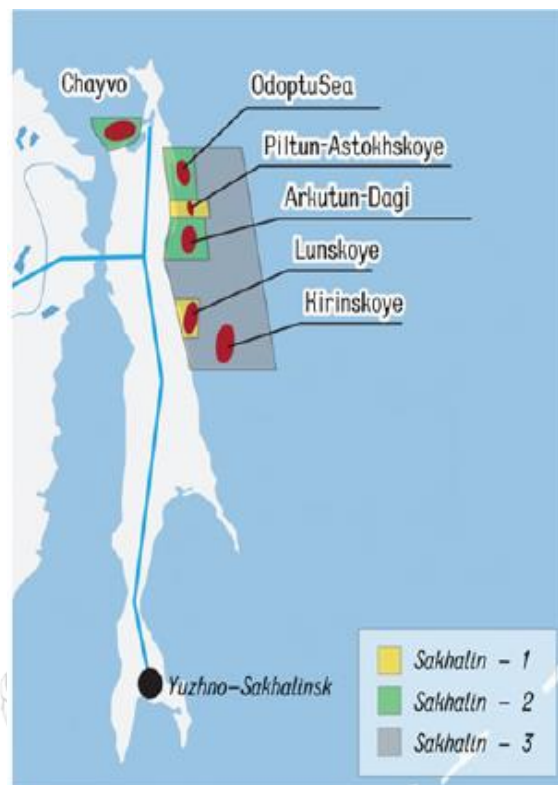
²⁹⁶ "Exxon's Sakhalin-1 Signs China Deal," 2006, The Moscow Times,

<http://old.themoscowtimes.com/sitemap/free/2006/10/article/exxons-sakhalin-1-signs-china-deal/201451.html> (May 30, 2017).

²⁹⁷ "Sakhalin Iii," Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/deposits/sakhalin3/> (May 12, 2017).

(Llyinsky) ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการซัคคาลิน 1 และ 3 และโครงการ Sakhalin II LNG 3rd train เป็นโครงการส่วนต่อขยายภายใต้โครงการซัคคาลิน 2 (ภาพที่ 3.7) แล้วปลายทางของทั้งหมดนี้จะถูกขนส่งต่อทางเรือไปยังประเทศฝั่งเอเชียแปซิฟิก

ภาพที่ 3.7 แหล่งแก๊สธรรมชาติของโครงการซัคคาลิน 1, 2 และ 3



ที่มา: Henderson and Mitrova, 87.

CHULALONGKORN UNIVERSITY

นอกจากนี้ ในปี 2013 ยังมีโครงการวลาดิวอสต็อก แอลเอ็นจี (Vladivostok LNG: VLNG) หรือ วีแอลเอ็นจี เกิดขึ้นจากอุปสงค์ของตลาดฝั่งเอเชียที่เพิ่มขึ้น โครงการนี้มีแผนจะสร้างขึ้นบริเวณ คาบสมุทรโลโมโนซอฟ (Lomonosov) ที่อ่าวเปเรโวชนายา (Perevoznaya) ใกล้กับเมืองวลาดิวอสต็อกในเขตตะวันออกไกลรัสเซีย เพื่อขยายช่องทางการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีไปยังเอเชียแปซิฟิก โดยมีบริษัทก๊าซพรอมเป็นเจ้าของโครงการ การส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีจากโครงการวีแอลเอ็นจี รอบแรกมีแผนจะเริ่มขึ้นภายในปี 2020²⁹⁸ โดยจะรับแก๊สจากศูนย์การผลิตแก๊สซาลิน ยาคุตสค์ และ อร์คุตสค์ ทางท่อขนส่งวายเควี และท่อขนส่งเอสเควี จากนั้นแก๊สจะถูกแปรสภาพให้เป็นของเหลวที่

²⁹⁸ "Gazprom Adopts Final Investment Decision for Vladivostok Lng Project," 2013, Gazprom, <http://www.gazprom.com/press/news/2013/february/article156701/> (May 18, 2017).

เมื่อเวลาตีวอสต็อก แล้วขนส่งออกทางเรือ อย่างไรก็ตามโครงการนี้เป็นหนึ่งในหลาย ๆ โครงการที่เกิดขึ้นจากแผนยุทธศาสตร์พลังงานรัสเซียปี 2020 ซึ่งมีเป้าหมายให้รัสเซียเป็นผู้ส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีชั้นนำของโลก จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าอาจจะยังมีอุปสรรคที่ทำให้โครงการล่าช้าหรือเลื่อนออกไปได้ ในปัจจุบันนี้โครงการวีแอลเอ็นจี ถูกจัดอยู่ในรายชื่อที่บริษัทก๊าซพรอมถือว่ายังไม่ใช่โครงการที่สำคัญอันดับแรก²⁹⁹ อีกเหตุผลหนึ่ง คือ บริษัทก๊าซพรอมมุ่งเน้นไปที่การสร้างระบบท่อไปยังจีนมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่เกิดความตึงเครียดระหว่างรัสเซียกับตะวันตกจากประเด็นวิกฤตยูเครนในปี 2014³⁰⁰ และยุทธศาสตร์พลังงานรัสเซียปี 2020 ก็ให้ความสำคัญไปที่โครงการยามัล แอลเอ็นจี (Yamal LNG) ทางไซบีเรียตะวันตกที่สามารถส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีไปได้ทั้งทางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกมากกว่า

สำหรับโครงการยามัล แอลเอ็นจี (Yamal LNG) ตั้งอยู่ที่ศูนย์การผลิตแก๊สยามัล (Yamal) ที่คาบสมุทรยามัล (Yamal Peninsula) ทางเขตไซบีเรียตะวันตกเฉียงเหนือของรัสเซีย ทางเหนือของแหล่งแก๊สธรรมชาติยูเร็นกอย (Urengoy) (ภาพที่ 3.8) โครงการนี้ไม่ได้อยู่ในส่วนของโครงการแก๊สภาคตะวันออกโดยตรง แต่มีความเกี่ยวข้องกับจีนเพราะจีนมีส่วนร่วมในโครงการนี้ค่อนข้างมาก กล่าวคือ จากการที่รัสเซียเปิดโอกาสให้บริษัทอื่น ๆ ร่วมหุ้นกับบริษัทก๊าซพรอมในปี 2013 ทำให้บริษัทโนวาเทคซึ่งเป็นบริษัทผลิตแก๊สอันดับที่ 2 ของรัสเซียได้เป็นผู้ดำเนินโครงการยามัล แอลเอ็นจี อีกทั้งบริษัทของจีนก็มีส่วนร่วมในโครงการนี้ถึง 2 บริษัท คือ บริษัทโนวาเทคเป็นผู้ถือหุ้นร้อยละ 50.1 บริษัทพลังงานโตตาล (Total) ของฝรั่งเศสถือหุ้นร้อยละ 20 ซีเอ็นพีซีของจีนถือหุ้นร้อยละ 20 และกองทุนเส้นทางสายไหม (China's Silk Road Fund : SRF) ของรัฐบาลจีนถือหุ้นร้อยละ 9.9³⁰¹ ร่วมกับกองทุนอื่น ๆ จากรัฐบาลจีนอีกด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²⁹⁹ "Vladivostok Lng Project," Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/lng/vladivostok-ling/> (May 12, 2017).

³⁰⁰ Stuart Radnedge, "Gazprom Is Postponing Construction of the Vladivostok Lng Plant on the Country's Pacific Coast," 2015, Gas World, <https://www.gasworld.com/vladivostok-ling-plant-construction-shelved/2007743.article> (May 18 2017).

³⁰¹ แรกเริ่มนั้นบริษัทโนวาเทคถือหุ้นทั้งหมด 60% แต่ต่อมาในปี 2015 ได้ขายหุ้นของโครงการ Yamal LNG ให้แก่กองทุนเส้นทางสายไหมของจีน (China's Silk Road Fund) เป็นสัดส่วน 9.9% โปรดดู "Novatek and the Silk Road Fund Conclude Framework Agreement on Acquisition of Stake in Yamal Lng," 2015, Novatek, http://www.novatek.ru/en/press/releases/index.php?id_4=984 (May 15 2017).

ภาพที่ 3.8 ระบบท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติฝั่งตะวันออกของรัสเซียและ
ตำแหน่งโครงการ Yamal LNG



ที่มา: Tom Røseth, "Russia's energy relations with China: passing the strategic threshold?," Eurasian Geography and Economics, No. 58 (2017): 41.

ทั้งนี้ บริษัทโนวาเทคได้ทำข้อตกลงซื้อขายแก๊สแอลเอ็นจีจากคาบสมุทรยามัลกับ ซีเอ็นพีซี เป็นระยะเวลา 20 ปี โดยจะส่ง แก๊สแอลเอ็นจี ให้แก่จีน 3 ล้านตันต่อปี และมีแผนจะเริ่มดำเนินการ ในปี 2017 ส่วนราคาจะอ้างอิงตามราคาเฉลี่ยน้ำมันดิบที่ญี่ปุ่นนำเข้าเรียกว่า Japanese Crude Cocktail (JCC) และเนื่องจากว่าโครงการยามัล แอลเอ็นจี เป็นโครงการขนาดใหญ่ เป็นแหล่งแก๊สธรรมชาติที่มีปริมาณแก๊สสำรองที่พิสูจน์แล้ว (Proven reserve) อยู่ที่ 9 แสน 2 หมื่น 6 พันล้าน ลูกบาศก์เมตร (ข้อมูลในปลายปี 2015)³⁰² และทำเลที่ตั้งยังสามารถส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีจากท่าเรือ ซาเบ็ตต้า (Sabetta) ไปได้ทั้งฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกดังจะเห็นได้จากภาพที่ 3.9 จึงเป็น เหตุผลหนึ่งที่รัฐบาลรัสเซียให้ความสำคัญกับโครงการนี้เป็นอันดับต้นๆ และทำให้โครงการวีแอลเอ็นจี เกิดความล่าช้าและถูกเลื่อนออกไป

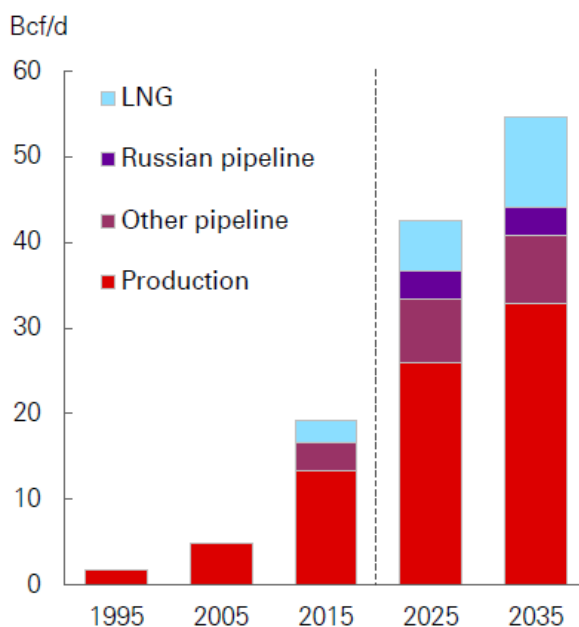
³⁰² "Yamal Lng Is an Integrated Project for Natural Gas Production, Liquefaction and Marketing," Novatek, www.novatek.ru/en/business/yamal-lng/ (May 8, 2018).

ภาพที่ 3.9 เส้นทางขนส่ง LNG จากท่าเรือซาเบ็ตต้า (Sabetta) บนคาบสมุทรยามัล (Yamal)



ที่มา : Total, <http://www.total.com/en/energy-expertise/projects/oil-gas/lng/yamal-lng-cold-environment-gas>

แผนภูมิที่ 3.12 แสดงการคาดการณ์การนำเข้าแก๊สธรรมชาติของจีน



ที่มา: BP Energy Outlook 2017

โครงการเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติทั้งหมดนี้ คือ พัฒนาการของความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าและการเอื้อประโยชน์ต่อทั้งสองฝ่าย นอกเหนือจากภาคน้ำมัน นอกจากการบรรลุข้อตกลงการสร้างท่อแก๊สและสัญญาซื้อขายแก๊สธรรมชาติระยะ 30 ปี แล้ว โครงการเกี่ยวกับแก๊สแอลเอ็นจีต่าง ๆ ก็ถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่จะทำให้รัสเซียได้ขยายตลาดและช่องทางในการส่งออกแก๊สธรรมชาติสู่ประเทศในฝั่งเอเชียแปซิฟิกมากขึ้นกว่าเดิม พร้อมทั้งตอบสนองต่ออุปสงค์ของจีนในระยะยาวอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากแผนภูมิที่ 3.12 ที่แสดงการคาดการณ์การนำเข้าแก๊สธรรมชาติของจีน

ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนตลอดจนโครงการน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่เกิดขึ้นเหล่านี้สามารถสรุปได้ว่า เป็นไปในแนวทางของภูมิรัฐศาสตร์ซึ่งให้ความสำคัญกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์อันมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการเมืองและการทหาร ในที่นี้การเลือกเส้นทางวางท่อพลังงานที่ดีที่สุดบ่งบอกถึงการใช้ภูมิศาสตร์ของทั้งสองประเทศให้เกิดผลประโยชน์ทางการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างกัน โดยเฉพาะแก๊สธรรมชาติมีผลต่อการเมืองของรัสเซียกับชาติตะวันตกเป็นอย่างมาก เห็นได้จากหลังวิกฤตยูเครนในปี 2014 ที่ทำให้รัสเซียกับจีนบรรลุข้อตกลงการสร้างท่อแก๊สจากรัสเซียไปจีนพร้อมกับสัญญาซื้อขายแก๊สธรรมชาติระยะ 30 ปี ครึ่งประวัติศาสตร์ และหากอธิบายตามแนวทางของภูมิเศรษฐศาสตร์ โดยผสมผสานระหว่างตรรกะของความขัดแย้งกับวิธีการทางการค้าหรือการเปลี่ยนเป้าหมายจากการครอบครองแหล่งทรัพยากรไปเป็นการสร้างอิทธิพลด้านการค้าหรือครอบครองตลาดที่สำคัญแทน ก็สามารถใช้ได้กับการที่จีนกลายเป็นตลาดระยะยาวที่สำคัญของพลังงานรัสเซีย รวมถึงสัญญาซื้อขายพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนสามารถใช้เป็นเครื่องมือต่อรองหรือส่งสัญญาณทางการเมืองทางใดทางหนึ่งต่อชาติตะวันตก และจากความร่วมมือภาคน้ำมันก็แสดงให้เห็นว่าการส่งออกน้ำมันของรัสเซียไปจีนยังดำเนินต่อไปได้และเพิ่มขึ้นในช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ของรัสเซียกับตะวันตกวิกฤตจากเหตุการณ์รัสเซียบุกจอร์เจียในปี 2008 วิกฤตเศรษฐกิจ และการเงินที่เกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน

ในบทต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์บทบาทของรัสเซียในการมุ่งสู่ตะวันออกโดยใช้ประเด็นความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนในขอบเขตที่กล่าวมา ร่วมกับแนวคิดสัจจะนิยมเชิงรุกเป็นกรอบในการอธิบาย และแนวคิดชั่วอำนาจ ภูมิรัฐศาสตร์ และภูมิเศรษฐศาสตร์ประกอบในบางส่วนที่สัมพันธ์กัน

บทที่ 4

ทรัพยากรพลังงานและบทบาทอำนาจของรัสเซียในการมุ่งสู่ตะวันออก

บทนี้จะกล่าวถึงความสำคัญของน้ำมันและแก๊สธรรมชาติต่อรัสเซียในการเป็นเครื่องมือหรือพื้นความเป็นมหาอำนาจของโลก เพื่อชี้ให้เห็นว่า ทรัพยากรด้านพลังงานเป็นจุดแข็งที่ทำให้รัสเซียมีอำนาจต่อรองได้มากที่สุดและเป็นช่องทางให้แก่รัสเซียในการรักษาสถานะอำนาจและเพิ่มอำนาจให้แก่ประเทศ ส่วนถัดมาจะกล่าวถึงรัสเซียในสายตาของจีนและความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตรจากการเป็นพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ซึ่งรัสเซียมีแนวโน้มเป็นฝ่ายที่มีสถานะเสียเปรียบกว่า จากนั้นจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ด้านพลังงานในการพัฒนาเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกล ซึ่งเป็นประตูไปสู่เอเชียแปซิฟิก และความพยายามขมขื่นความร่วมมือในเอเชียตะวันออก และทิ้งท้ายด้วยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับการเปลี่ยนแปลงขั้วอำนาจในระบบระหว่างประเทศโดยใช้กรอบของแนวคิดสังคมนิยมเชิงรุก ร่วมกับแนวคิดทางภูมิรัฐศาสตร์ ภูมิเศรษฐศาสตร์ และแนวคิดขั้วอำนาจในระบบโลก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 น้ำมันและแก๊สธรรมชาติกับนโยบายสู่มหาอำนาจด้านพลังงานของรัสเซีย

รัสเซียเป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดในโลกในทางภูมิศาสตร์ และภายใต้พื้นดินที่ทับถมกันนั้นอุดมไปด้วยน้ำมันดิบและแก๊สธรรมชาติ แต่ความท้าทาย คือ พื้นที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรเหล่านี้อยู่ห่างไกลจากแหล่งชุมชน ขาดโครงสร้างพื้นฐานอันส่งผลต่อการขนส่งที่ยากลำบากทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การสำรวจและใช้ประโยชน์จำเป็นต้องพึ่งเทคโนโลยีขั้นสูง และสภาพอากาศที่ไม่เอื้อต่อการอยู่อาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคเหนือที่ฤดูหนาวยาวนานกว่าฤดูร้อน จึงทำให้รัสเซียยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ได้อย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ³⁰³ ในปี 2008 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ระบุแหล่งไฮโดรคาร์บอน (hydrocarbon fields) ในร่างแผนยุทธศาสตร์ของรัสเซียไว้ 200 รายการ ได้แก่ ภาคพื้นดิน 160 รายการ และนอกชายฝั่ง 40 รายการ ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในเขตไซบีเรียและตะวันออกไกลรัสเซีย³⁰⁴

เมื่อปูตินขึ้นสู่อำนาจระดับการควบคุมภาคพลังงานโดยรัฐสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายพลังงานอย่างเห็นได้ชัด โดยเบื้องต้นปูตินเชื่อว่า การล่มสลายของสหภาพโซเวียตเป็นความหายนะด้านภูมิรัฐศาสตร์ที่ใหญ่ที่สุดในศตวรรษที่ 21 เขามองว่าการทำให้

³⁰³ Glodman, 10.

³⁰⁴ Hobér, "Law and Policy in the Russian Oil and Gas Sector," 438.

ภาคพลังงานของรัสเซียเป็นไปอย่างเสรีในทศวรรษที่ 1990 ไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง ทรัพยากรธรรมชาติของรัสเซียควรถูกใช้โดยรัฐเพื่อฟื้นฟูความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เห็นได้จากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของเขาในปี 1997³⁰⁵ ที่กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม และยุทธศาสตร์ของรัสเซียที่ปรากฏจากวิกฤตอันรุนแรง รวมถึงการฟื้นฟูพลังอำนาจตามหลักพื้นฐานใหม่อย่างมีประสิทธิภาพนั้นชี้ให้เห็นว่าแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ซับซ้อนคือปัจจัยสำคัญของการพัฒนาประเทศในช่วงเวลาอันใกล้นี้”³⁰⁶ (Putin, 1999)

ข้อความข้างต้นเป็นการสรุปวิทยานิพนธ์ของปูตินซึ่งศึกษาการยกระดับเศรษฐกิจของรัสเซีย โดยให้ความสนใจไปที่ส่วนของทรัพยากรธรรมชาติ จากนั้นปูตินมีบทความทางวิชาการที่ตีพิมพ์ในอีก 2 ปีต่อมา ได้นำเสนอแนวคิดที่สอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ว่า “ทรัพยากรพลังงานเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการพัฒนาสถานะทางเศรษฐกิจและภูมิยุทธศาสตร์ของรัสเซีย”³⁰⁷ บทความดังกล่าวกล่าวถึงบทบาทของทรัพยากรธรรมชาติของรัสเซียในบริบทกว้าง ๆ ไม่ได้เน้นแต่เพียงนครเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก (St. Petersburg) และ เลนินกราด (Leningrad) แต่มุ่งอธิบายมุมมองของปูตินต่อนโยบายด้านทรัพยากรพลังงาน³⁰⁸ โดยใช้ทรัพยากรแร่ (mineral resources) เป็นพื้นฐาน ทั้งนี้บทความเริ่มต้นด้วยการเสนอว่า

“การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนจะต้องมีทรัพยากรแร่เป็นพื้นฐาน ซึ่งรัสเซียจะต้องคงทรัพยากรธรรมชาติไว้เป็นเป้าหมายหลักอย่างน้อยก็ครึ่งแรกของศตวรรษที่ 21 ถ้าสามารถใช้ทรัพยากรแร่ได้อย่างมีประสิทธิภาพจะเป็นรากฐานให้รัสเซียก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจโลกได้ นั้นหมายความว่าภาควัตถุดิบ (raw materials sector) จะมี

³⁰⁵ วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของปูติน ในปี 1997 สังกัดอยู่ในคณะเศรษฐศาสตร์ สถาบันเหมืองแร่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก (St. Petersburg Mining Institute) มีหัวข้อว่า “Strategic planning of the production of mineral – natural resources policy for Russia” โดยใช้นคร St. Petersburg และ Leningrad เป็นกรณีศึกษา ประกอบด้วย 3 บทหลัก คือ 1) สภาพเศรษฐกิจของ St. Petersburg และทรัพยากรธรรมชาติที่มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ 2) ความจำเป็นที่ต้องมีแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาแหล่งทรัพยากรนั้นๆ และ 3) การบังคับใช้แผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการขนส่งและท่าเรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการสำรวจภูมิภาคนี้ โปรดดูต่อ Harley Balzer, "The Putin Thesis and Russian Energy Policy," *Post-Soviet Affairs* 21, no. 3 (2005): 210 – 225.

³⁰⁶ Harley Balzer, "The Putin Thesis and Russian Energy Policy," *Post-Soviet Affairs* 21, no. 3 (2005): 219.

³⁰⁷ Khrushcheva, "The controversy of Putin's energy policy: the problem of foreign investment and long – term development of Russia's energy sector," 159.

³⁰⁸ Hobér, 425.

ความสำคัญต่อทุกภาคส่วนของประเทศเป็นอย่างมาก เกื้อหนุนภาคอุตสาหกรรม และจะทำให้สัดส่วนจีดีพี (GDP) เพิ่มขึ้น 50% รวมถึงรายได้จากการส่งออกอีก 70% ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงการทำให้ทันสมัยในอุตสาหกรรมการค้าอาวุธ ความมั่นคงทางสังคม และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน”³⁰⁹

ปูตินยังเน้นย้ำอยู่บ่อยครั้งว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของภาคทรัพยากรเพื่อพัฒนา ศักยภาพของประเทศนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของรัสเซีย และภาค พลังงานนี้ยังต้องการการลงทุนอีกมหาศาล ยกตัวอย่างเช่นอุตสาหกรรมเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติ ซึ่ง ตอนที่บทความชิ้นนี้ตีพิมพ์ (1999) แหล่งแก๊สธรรมชาติกว่าร้อยละ 60 ของประเทศ ยังไม่ได้รับการ สำรวจมานานกว่า 20 ปี³¹⁰ ปูตินมองว่า วิธีที่ดีที่สุดคือต้องสร้างกลุ่มอุตสาหกรรมการเงินขนาดใหญ่ (financial – industrial groups) ที่จำเป็นต่อการลงทุนและยกระดับเงินทุนสำรองของรัสเซียในการ พัฒนาภาคส่วนนี้³¹¹ ในทางหนึ่งเขาต้องการจะบอกว่า “สร้างแรงดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติ ขณะเดียวกันรัฐยังเป็นผู้ควบคุมอยู่”³¹² ซึ่งในปี 2012 ได้เกิดโครงการกองทุนการลงทุนร่วมระหว่าง รัสเซีย – จีน (Russia-China Investment Fund) ในแง่หนึ่งจึงสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดของปูติน สามารถทำได้จริง³¹³ นอกจากนี้ในบทความยังระบุไว้ว่า “ไม่สนว่าใครจะเป็นเจ้าของหรือมีสิทธิ์ใด ๆ ในแหล่งทรัพยากรนั้น ๆ อย่างไรก็ตามรัฐย่อมมีสิทธิ์ในการใช้และพัฒนาแหล่งทรัพยากรเหล่านั้น”³¹⁴

ฮาร์ลีย์ บอลเซอร์ (Harley Balzer) แห่งมหาวิทยาลัยจอร์จทาวน์ (Associate Professor of Government and International Affairs, Georgetown University) ได้สรุปไว้ว่า ผู้นำรัสเซีย รวมถึงนักลงทุนต่างชาติอีกจำนวนมากมักจะมองว่า การที่รัฐเป็นผู้ควบคุมอุตสาหกรรมน้ำมันและ แก๊สธรรมชาตินั้นคือบรรทัดฐาน (norm) พวกเขามีแนวโน้มน้อยมากที่จะสนใจว่าบรรทัดฐานนั้นได้ สะท้อนถึงศักยภาพของรัฐในการผูกขาดภาคพลังงานหรือไม่ หรือสะท้อนว่าการที่รัฐได้เป็นผู้ควบคุม นั้นเป็นโอกาสที่ทำให้เกิดประชานิยมหรือปล้นสะดมกันแน่³¹⁵ บอลเซอร์ ตั้งข้อสังเกตว่า บทบาทของ ทรัพยากรที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของรัสเซียก็นำไปสู่คำถามเกี่ยวกับ “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน”

³⁰⁹ Balzer, 216 – 17.

³¹⁰ Ibid., 217.

³¹¹ Hobér, 426.

³¹² Balzer, 219.

³¹³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่บทที่ 2 และ RCIF, <http://www.rcif.com/>.

³¹⁴ Balzer, 218.

³¹⁵ Ibid., 221.

(petro state)³¹⁶ และคำสาปจากการมีทรัพยากร (resource curse) หรือไม่³¹⁷ อย่างไรก็ตาม งานวิชาการนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าการพิจารณาและการตัดสินใจนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจใหม่ในวาระที่ 2 ของปูติน ในปี 2004 เป็นต้นมา³¹⁸

ตลอดสมัยปูติน เขาแสดงออกอย่างชัดเจนว่าทรัพยากรพลังงานเป็นรากฐานในการฟื้นฟูบทบาทของรัสเซียในเวทีโลก ดังนั้นทรัพยากรเหล่านี้ควรอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ดังที่ครั้งหนึ่งในการประชุมวัลได (Valdai meeting)³¹⁹ แองเจลา สเตนต์ (Angela Stent) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง The limits of partnership : U.S.-Russian relations in the twenty-first century ได้ถามปูตินว่า “รัสเซียเป็นมหาอำนาจด้านพลังงานหรือไม่” ปูตินตอบว่า “ทุกวันนี้ทำไมเรายังถามถึงแต่แนวคิดเรื่องอำนาจ มหาอำนาจ ถ้าคุณสังเกต ผมไม่เคยบอกว่ารัสเซียเป็นมหาอำนาจด้านพลังงานเลย เพียงแต่มันมีความเป็นไปได้สำหรับเรามากกว่าประเทศอื่น ๆ ในโลก ซึ่งก็เป็นข้อเท็จจริงที่เห็นชัดอยู่แล้ว ทุกคนควรจะเข้าใจว่าชาติเป็นเจ้าของทรัพยากรและไม่ควรมองทรัพยากรเป็นของใคร”³²⁰

นอกจากนี้ ปีเตอร์ รุตแลนด์ (Peter Lutland) แห่งมหาวิทยาลัยเวสเลเยน (Government Department, Wesleyan University) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อการเติบโตของรัสเซียในฐานะมหาอำนาจทางพลังงานไว้อย่างน่าสนใจ โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น³²¹ กล่าวคือ

³¹⁶ Bruce Campbell, executive director of the Canadian Center for Policy Alternatives (CCPA) ให้คำจำกัดความของ “รัฐที่พึ่งพิงการส่งออกน้ำมัน” ไว้ว่า “รัฐที่ส่งออกน้ำมัน ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประเทศมากกว่าร้อยละ 50 ของรายได้ทั้งหมด คิดเป็น 25% หรือมากกว่า ของสัดส่วน GDP และเป็นแหล่งรายได้ของรัฐมากกว่า 25% ของแหล่งรายได้ทั้งหมด โปรดดู Mark Taliano, "The Perils of Petro-States: The Case of Alberta," 2014, Aljazeera, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/12/perils-petro-states-case-alberta-201312311065497186.html?xif=>. (Jul 26, 2017).

³¹⁷ คำสาปจากการมีทรัพยากร (resource curse) คือภาวะที่ประชาชนของประเทศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำมัน แก๊สธรรมชาติ หรือแร่ธาตุต่างๆ ต้องอยู่อย่างลำบากยิ่งกว่าประเทศที่ไม่ค่อยมีทรัพยากร โดยมักจะมีสาเหตุมาจากการคอร์รัปชันในภาคพลังงาน เพราะนักการเมืองจะเก็บเกี่ยวรายได้จากการขูดเจาะทรัพยากรไปแทบทั้งหมด จนไม่เพียงพอต่อการพัฒนาประเทศ และไม่พอกระจายรายได้ไปสู่ประชาชน โปรดดู "ปฏิรูปพลังงาน...รับหนักได้แฉ่," 2557, Thaipublica, <http://thaipublica.org/2014/03/extractive-industries-transparency-initiative/> (26 มิถุนายน 2560).

³¹⁸ Balzer, 222.

³¹⁹ การประชุมวัลได (Valdai meeting) จัดโดยสโมสรวัลไดเพื่อการอภิปรายถกเถียงเรื่องระหว่างประเทศ (Valdai International Discussion Club) ก่อตั้งขึ้นในปี 2004 มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอบทวิเคราะห์เกี่ยวกับประเทศรัสเซียและภูมิภาคปัญหาของชนชั้นนำ และเพื่อเสนอบทวิเคราะห์ทางวิชาการในประเด็นต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ และการพัฒนาสังคมของรัสเซียและของโลก โปรดดูเพิ่มเติม "Valdai Club Foundation," <http://valdaiclub.com/about/valdai/> (Jul 26, 2017).

³²⁰ Stent, 191.

³²¹ Rutland, 205 – 06.

1) แหล่งพลังงานใหม่ ๆ ที่เพิ่งถูกค้นพบมักอยู่ใต้ชั้นดินที่เป็นน้ำแข็งและอยู่ห่างไกลจากชายฝั่ง และอยู่ลึกลงไปมากกว่าที่เคยพบมา ตัวอย่างที่เด่นชัดคือแหล่งแก๊สธรรมชาติในเกาะชัคคาลิน และนอกชายฝั่งทะเลแบเร็นตส์ (Barents) อันแสดงให้เห็นว่ารัฐต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงในการขุดเจาะและก่อสร้างท่อขนส่งที่ยาวมากเช่นกัน

2) การซื้อกิจการภาคพลังงานของเอกชนมาเป็นของรัฐ (re - nationalization) ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2000 แสดงว่าการพัฒนาในอนาคตจะอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของรัฐ ซึ่งหน่วยการเมืองนี้อาจจะเน้นไปที่ประชานิยมและให้รางวัลแก่ผู้ที่จงรักภักดี ในทางหนึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพด้านการลงทุนที่ไม่มีเหตุผล ง่ายต่อการคอร์รัปชัน และการจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพ

3) ความเสี่ยงที่จะประสบกับคำสาปจากการมีทรัพยากร (resource curse) ซึ่งเคยเกิดขึ้นให้เห็นมาแล้วว่า ประเทศที่พึ่งพิงอยู่กับการส่งออกน้ำมันมักจะประสบกับเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มเติบโตช้า และมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนผ่านไปเป็นประชาธิปไตยได้ยาก แต่ก็มีคำอธิบายอีกส่วนมองว่ารัสเซียอาจจะไม่ถูกคำสาปนี้ เพราะรัสเซียยังมีเศรษฐกิจที่หลากหลายทั้งภาคอุตสาหกรรมการผลิต ภาคการศึกษา และภาควัฒนธรรมที่เข้มแข็ง นอกจากนี้ภายใต้การปกครองของปูติน รัสเซียสามารถจ่ายหนี้สาธารณะได้ภายในปี 2007 มีกองทุนที่มั่นคง และภาวะเงินเฟ้อลดลง เป็นต้น

4) ตรรกะการเป็น “มหาอำนาจทางพลังงาน” (energy superpower) หากจะมองว่าเป็นการรวมกันระหว่างมหาอำนาจของตลาดพลังงานกับทางการทหาร ก็ดูค่อนข้างจะขัดแย้งกัน อย่างเช่นประเทศซาอุดีอาระเบีย ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นประเทศมหาอำนาจ แต่กลับถูกมองว่าเป็นอาณานิคมเสียมากกว่า ซึ่งโดยทั่วไปแล้วประเทศที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มักจะไม่ใช้กำลังทหารเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจ ในทางกลับกันประเทศที่ขาดแคลนทรัพยากรจะใช้กำลังทหารในการแสวงหาทรัพยากร แต่สำหรับรัสเซียนั่นถือเป็นข้อยกเว้น เพราะโดยพื้นฐานแล้วรัสเซียต้องการปกป้องดินแดนของตนและคงไว้ซึ่งอำนาจอิทธิพลในตะวันออกกลาง รวมถึงอิทธิพลเหนือประเทศอดีตสหภาพโซเวียต โดยเฉพาะภัยคุกคามจากนโยบายการขยายสมาชิกมาทางตะวันออกของเนโทมีนัยยะต่อความมั่นคงของรัสเซีย เช่นมีประเด็นเกี่ยวกับระบบโครงสร้างพื้นฐานด้านการทหารในประเทศที่มีชายแดนติดกับรัสเซียและการซ้อมรบร่วมกับประเทศต่าง ๆ รัสเซียจึงป้องกันภัยคุกคามเหล่านั้นโดยการสร้างกองทัพและพยายามใช้การส่งออกพลังงานเป็นเครื่องมือทางการเมืองซึ่งใช้การได้จริง เห็นได้จากประเทศที่เกิดความขัดแย้งกับรัสเซียจะถูกตอบโต้โดยการหยุดส่งพลังงานอย่างเช่น กรณียูเครนในปี 2009 ในขณะที่ประเทศที่เป็นมิตรจะได้รับผลประโยชน์ต่างตอบแทน เช่นได้ถือหุ้นในการร่วมสำรวจและพัฒนาแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติของรัสเซีย และทำการซ้อมรบร่วมกันในบางกรณี

อาจกล่าวได้ว่ารัสเซียมีความสามารถในการรวมเอาความมั่งคั่งจากทรัพยากรพลังงานและศักยภาพทางการทหารมาทำให้แนวคิด “มหาอำนาจด้านพลังงาน” มีความเป็นไปได้³²²

ขณะที่การส่งออกน้ำมันนำมาซึ่งผลกำไรและสร้างความมั่งคั่งให้แก่รัสเซีย อีกทั้งยังทำให้รัสเซียสามารถปลดหนี้สาธารณะและอื่น ๆ ได้แล้ว แก๊สธรรมชาติและความสามารถในการควบคุมเส้นทางขนส่งแก๊สไปยังตะวันตกยังให้ผลในเชิงอำนาจทางพลังงานและการเมืองแก่รัสเซียมากยิ่งขึ้น³²³ แม้รัสเซียจะเป็นผู้ผลิตน้ำมันรายใหญ่อันดับสองของโลกรองจากซาอุดีอาระเบีย (ปี 2014 เป็นอันดับ 1) แต่รัสเซียคือผู้ผลิตและส่งออกแก๊สธรรมชาติรายใหญ่ที่สุด และครอบครองแหล่งแก๊สธรรมชาติสำรองประมาณร้อยละ 27 – 28 ของโลก³²⁴ นอกจากนี้จะมีแหล่งแก๊สธรรมชาติแล้ว รัสเซียยังเป็นเจ้าของท่อขนส่งแก๊สที่กระจายอยู่ทั่วประเทศอดีตสหภาพโซเวียตที่เป็นทางผ่านไปสู่ตลาดฝั่งตะวันตก ด้วยเหตุนี้เองทำให้รัสเซียมีอำนาจควบคุมการขนส่งพลังงานและมักใช้เป็นเครื่องมือสร้างอิทธิพลเหนือประเทศที่ต้องพึ่งพิงพลังงานจากรัสเซียเมื่อถึงคราวจำเป็น

บริษัทแก๊สธรรมชาติอันดับหนึ่งที่ควบคุมการผลิตและการส่งออกแก๊สธรรมชาติของรัสเซียคือ บริษัทก๊าซพรอม (Gazprom) โดยการควบคุมของรัฐ ในการกล่าวสุนทรพจน์แห่งชาติในปี 2006 บุตินมีทัศนคติต่อบริษัทนี้ว่า “การที่ ก๊าซพรอม เป็นบริษัทที่มีอิทธิพลระหว่างประเทศไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นผลมาจากการวางแผนอย่างละเอียดถี่ถ้วนของรัฐบาล”³²⁵ และเมดเวเดฟ อดีตประธานบริษัทก๊าซพรอมเคยกล่าวไว้ว่า “อะไรที่ดีต่อ ก๊าซพรอม ก็จะดีต่อโลก” ทั้งนี้ หลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย บริษัทก๊าซพรอมได้ควบคุมราคาแก๊สให้ต่ำกว่าราคาตลาดสำหรับขายภายในประเทศและขายให้แก่ประเทศอดีตสหภาพโซเวียต ขณะที่ตะวันตกขายให้ตามราคาตลาดหรืออาจสูงกว่านั้น เช่น ในปี 2005 ประเทศยูเครนซื้อแก๊สจากรัสเซียในราคา 50 ดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อ 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร ในขณะที่ราคาตามตลาดตะวันตกสูงถึง 150 ดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อ 1 พันล้านลูกบาศก์เมตร³²⁶ ซึ่งแสดงถึงอำนาจในการควบคุมและครอบครองตลาดแก๊สธรรมชาติให้เป็นที่ไปตามทิศทางที่รัสเซียต้องการ

ยิ่งไปกว่านั้นราคาแก๊สยังส่งผลต่ออำนาจการควบคุมท่อขนส่งพลังงานของรัสเซียอีกด้วย กล่าวคือ หลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ผู้ค้าที่เป็นประเทศอดีตสหภาพโซเวียตไม่สามารถชำระค่าแก๊สธรรมชาติที่นำเข้ามาแล้วได้ ดังนั้นบริษัทก๊าซพรอมจึงเสนอการยกเลิกหนี้สินหรือขายแก๊สในราคาที่ต่ำกว่าตลาดแลกกับการที่ประเทศนั้น ๆ ยอมให้บริษัทก๊าซพรอมถือหุ้น

³²² Rutland, 207.

³²³ Goldman, 136.

³²⁴ Ibid., 139.

³²⁵ Ibid., 142.

³²⁶ Ibid., 143 – 144.

ครั้งหนึ่งในกิจการท่อขนส่งพลังงานภายในประเทศ ดังเช่นที่เกิดกับ ยูเครน อาร์เมเนีย มอลโดวา และจอร์เจีย อันที่จริงแล้วเป้าหมายหลักของบริษัทก๊าซพรอมและรัสเซียก็คือต้องการมีอำนาจควบคุมท่อขนส่งที่เข้าถึงลูกค้าแก๊สธรรมชาติทุกรายนั่นเอง สำหรับประเทศในเอเชียกลางไม่มีทางเลือกการขนส่งแก๊สให้กับยุโรปโดยไม่ใช้ระบบท่อของบริษัทก๊าซพรอมได้เลย มีเพียงทางเลือกเดียวคือต้องหาลูกค้าจากเอเชียให้ได้ หรือไม่ก็ต้องยอมรับราคาที่บริษัทก๊าซพรอมเป็นผู้กำหนด³²⁷ ยกตัวอย่างเช่น พลังงานจากทะเลแคสเปียน³²⁸ (Caspian sea) ซึ่งเป็นที่ต้องการของยุโรป แม้ไม่ได้เป็นแหล่งพลังงานของรัสเซีย แต่รัสเซียกลับได้เป็นเจ้าของท่อขนส่งที่ตกทอดมาจากสหภาพโซเวียต จึงทำให้เติร์กเมนิสถาน และคาซัคสถานจำเป็นต้องใช้ท่อขนส่งพลังงานของรัสเซียส่งออกพลังงานให้แก่ยุโรป³²⁹

ขณะที่ยุโรปก็ไม่อาจปฏิเสธการพึ่งพิงแก๊สธรรมชาติจากรัสเซียได้ เพราะท่อขนส่งทางอื่น เช่นท่อที่เชื่อมต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออกมีจำนวนไม่มาก จึงทำให้น้ำมันและแก๊สธรรมชาติเกือบร้อยละ 80 ของยุโรป ที่นำเข้าจากรัสเซียต้องส่งผ่านทางท่อในยูเครน และอีกส่วนหนึ่งผ่านทางเบลารุสและตุรกี³³⁰ จึงไม่เป็นที่แปลกใจว่าเมื่อใดก็ตามที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับยูเครน หรือแม้แต่กับชาติตะวันตกตึงเครียด วิธีหนึ่งที่รัสเซียมักใช้ตอบโต้ คือ การหยุดส่งแก๊สธรรมชาติให้กับยูเครน และแม้ว่าจะมีการปฏิบัติเช่นนี้มาแล้วหลายครั้ง แต่ครั้งที่สร้างผลกระทบในวงกว้างคือในปี 2006³³¹ เมื่อรัสเซียลดปริมาณการส่งแก๊สไปยังยูเครน ทำให้ยุโรปได้รับผลกระทบตามไปด้วย ในทำนองเดียวกันกับสงครามแก๊ส (gas war) ในปี 2008/2009 ถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่ร้ายแรงที่สุดจนถึงปัจจุบันนี้ สาเหตุหลักเกิดจากความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างบริษัทก๊าซพรอมและบริษัทนาฟโตกาซ (Naftogaz) บริษัทพลังงานแห่งชาติของยูเครน³³²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

³²⁷ Ibid., 152.

³²⁸ ทะเลแคสเปียนเป็นทะเลปิดที่อยู่ระหว่างทวีปเอเชียกับทวีปยุโรป และเป็นพรมแดนระหว่างรัสเซีย อาเซอร์ไบจาน อิหร่าน เติร์กเมนิสถาน และคาซัคสถาน

³²⁹ Jeffrey Mankoff, *Eurasian Energy Security*, vol. 43, Council Special Report (United States of America: the Council on Foreign Relations, 2009), 22.

³³⁰ Mankoff, *Eurasian Energy Security*, 12.

³³¹ มีสาเหตุมาจากการการที่ประธานาธิบดีวิกเตอร์ ยูเซนโก ของยูเครนที่มีท่าทีนิยมตะวันตก วิธีหนึ่งที่ปูตินตอบโต้คือการขึ้นราคาแก๊สธรรมชาติที่ขายให้แก่ยูเครนให้เท่ากับราคาตลาดซึ่งมีราคาสูงกว่าปกติ ทำให้ยูเครนปฏิเสธราคานี้ ในที่สุดบริษัทก๊าซพรอมจึงลดปริมาณแก๊สที่ส่งไปยังยูเครน

³³² สงครามแก๊สที่มีมาจากความขัดแย้งที่ก่อตัวขึ้นในปี 2008 ในวันที่ 1 มกราคม 2009 รัสเซียจึงตัดการขนส่งแก๊สทันที วันที่ 6 มกราคม ส่งผลให้ปริมาณแก๊สที่ต้องส่งไปยังยุโรป 16 ประเทศลดลง และวันที่ 7 มกราคม การขนส่งถูกตัดขาดอย่างสมบูรณ์ เป็นเวลานานถึง 13 วัน จนกระทั่งวันที่ 20 มกราคม รัสเซียจึงเปิดการส่งแก๊สดังเดิม ใน Hobér, 442.

การที่รัสเซียตัดการขนส่งแก๊สธรรมชาติในปี 2009 มีเหตุผลเดียวกับปี 2006 แต่สิ่งที่เพิ่มเติมใหม่ คือ เพื่อแสดงออกอย่างเปิดเผยว่าบริษัทก๊าซพรอมต้องการควบคุมเครือข่ายท่อขนส่งพลังงานทั้งหมดในยูเครน และต้องการให้ยุโรปเห็นผลของการต่อต้านโครงการท่อขนส่งน้ำมันนอร์ดสตรีม (Nord Stream) และ เซาธ์สตรีม (South Stream) ของรัสเซีย ทั้งนี้ โครงการนอร์ดสตรีมเป็นการวางท่อขนส่งแก๊สความยาว 1,200 กิโลเมตร ไปทางฝั่งยุโรปเหนือจากชายฝั่งทะเลบอลติกของรัสเซียไปยังชายฝั่งทะเลบอลติกของเยอรมัน ซึ่งจะทำให้ไม่ต้องขนส่งผ่านรัฐบอลติก เบลารุส และโปแลนด์ และโครงการเซาธ์สตรีม (South Stream) เป็นการวางท่อขนส่งแก๊สผ่านใต้ทะเลดำ (Black Sea) ไปยังภาคพื้นดินในบัลแกเรียและส่งต่อไปยังอิตาลี³³³ สองโครงการนี้จะทำให้รัสเซียลดการขนส่งพลังงานผ่านประเทศตัวกลาง (transit country) อย่างเช่นยูเครนได้ ทว่าโครงการเหล่านี้กลับทำให้ยุโรปต้องพึ่งพิงพลังงานจากรัสเซียโดยตรงมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทะเลดำอีกด้วย³³⁴ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิดการต่อต้านจากประเทศผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

นโยบายพลังงานของรัสเซียด้านตะวันออกทางฝั่งเอเชีย นับเป็นตลาดที่สำคัญสำหรับพลังงานรัสเซียไม่แพ้กัน ด้านตะวันออกมีแก๊สซัคคาลินและแหล่งพลังงานโควิกตา (Kovykta) ในเขตไซบีเรียตะวันออก เป็นแหล่งพลังงานที่สามารถพัฒนาและใช้ประโยชน์ได้อีกมาก และสามารถส่งพลังงานให้แก่จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย และแม้กระทั่งสหรัฐอเมริกาได้³³⁵ ในอดีตการขนส่งพลังงานโดยเฉพาะน้ำมันและแก๊สมายังเอเชียต้องขนส่งทางเรือ และรัสเซียเริ่มส่งออกแก๊สธรรมชาติมายังเอเชียอย่างจริงจังประมาณปี 2009 แต่ก็ยังถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับตะวันตกและกลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียต ดังนั้น จากนโยบายมุ่งสู่ตะวันออก (povorot na vostok) จึงทำให้เกิดข้อตกลงด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนซึ่งกล่าวไปแล้วในบทที่ 3 อีกทั้งยุทธศาสตร์ใหม่ที่สำคัญของบริษัทก๊าซพรอมก็คือการขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติให้แก่จีน นอกจากนี้ตามนโยบายมุ่งสู่ตะวันออก บริษัทก๊าซพรอมยังเห็นว่าหากจีนปฏิเสธที่จะซื้อพลังงานในราคาที่รัสเซียกำหนดก็ยังมีญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ที่ต้องการอยู่³³⁶

อุตสาหกรรมพลังงานของรัสเซียมีแนวโน้มที่จะเติบโตอย่างไม่อาจหยุดยั้ง แต่ก็ต้องคำนึงถึงราคาน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในตลาดซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการกำหนดความมั่งคั่งและส่งผลกระทบต่อ การส่งออก สำหรับรัสเซียแล้ว น้ำมันให้ความมั่งคั่งด้านเงินตรา ในขณะที่แก๊สธรรมชาติ

³³³ Hobér, 429.

³³⁴ James Sherr, "Gas Power Politics," *The World Today* 68, no. 6 (2012): 20.

³³⁵ Goldman, 162.

³³⁶ Ibid., 163.

ให้พลังอำนาจทางการเมือง ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าปูดินต้องการใช้ความได้เปรียบในเรื่องพลังงานเป็นเครื่องมือทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจเพื่อให้รัสเซียมีบทบาทอำนาจในการเมืองโลก ตามที่ เมียร์ช ไฮเมอร์ อธิบายว่า สถานะเดิมของรัสเซียแต่ก่อนแทบไม่หลงเหลือในการเมืองโลกเพราะระบบระหว่างประเทศได้กระตุ้นให้รัฐแสวงหาโอกาสในการเพิ่มอำนาจ และฉวยโอกาสจากสถานการณ์หนึ่ง ๆ เมื่อเห็นว่าจะได้ประโยชน์ที่คุ้มค่า จากวิทยานิพนธ์และบทความทางวิชาการของปูดินก็ได้ให้คำตอบไว้อย่างชัดเจนแล้วเช่นกันว่า เหตุใดจึงต้องทำให้บริษัทน้ำมันและแก๊สของเอกชนมาเป็นของรัฐ และเหตุใดต้องการควบคุมท่อขนส่งพลังงานต่าง ๆ ผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัด คือ บริษัททรอสเนฟท์กลายมาเป็นบริษัทน้ำมันที่ใหญ่ที่สุด และบริษัทก๊าซพรอมก็เป็นบริษัทเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดในรัสเซีย ตลอดจนบริษัททรานสเนฟท์ที่เป็นผู้ควบคุมและดำเนินการเกี่ยวกับระบบท่อขนส่งพลังงานทั้งหมดของรัสเซียอีกด้วย ปัจจุบันสิ่งที่รัสเซียให้ความสำคัญเป็นพิเศษคือ โครงการใหญ่ 3 โครงการ ได้แก่ โครงการนอร์ดสตรีม โครงการเซิร์สตริม และท่อขนส่งไปยังจีน³³⁷ สำหรับท่อขนส่งไปจีนได้ลงรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 3 จากนี้ไปจะเป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับบทบาทและผลประโยชน์ต่าง ๆ รวมถึงความได้เปรียบเสียเปรียบที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน

4.2 รัสเซียในสายตาจีนและความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตร

“ทั้งสองฝ่ายต่างเชื่อว่าหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ระหว่างจีนและรัสเซียในเวลานี้กำลังอยู่ในจุดเริ่มใหม่... ความสำเร็จของโครงการท่อขนส่งคือเหตุการณ์สำคัญสำหรับความร่วมมือด้านพลังงานระหว่างจีนกับรัสเซีย”

หู จิ้นเทา, 2010³³⁸

ตั้งแต่ปี 1993 จีนได้กลายเป็นประเทศผู้นำเข้าน้ำมัน ซึ่งอุปสงค์ของประเทศก็สูงขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งในปี 2000 จีนกลายเป็นประเทศผู้นำเข้าน้ำมันอันดับที่ 8 ของโลก และกลายมาเป็นอันดับที่ 2 ตั้งแต่ปี 2009 รองจากสหรัฐอเมริกา³³⁹ ในส่วนของแก๊สธรรมชาติ นอกจากการนำเข้าแก๊สแอลเอ็นจีแล้ว จีนได้เริ่มนำเข้าแก๊สธรรมชาติโดยทางระบบท่อจากทางเมียนมาร์และ

³³⁷ Hobér, 443.

³³⁸ ประธานาธิบดี หู จิ้นเทา กล่าวกับประธานาธิบดีมิคมีตรี เมตเวเดฟ ในพิธีเปิดหน้าดิน (Groundbreaking Ceremony) โครงการก่อสร้างท่อขนส่งพลังงานเชื่อมระหว่างสองประเทศ ในวันที่ 27 กันยายน ปี 2010 โปรตดู Dmitry Dovlatov, "Slaking China's Huge Energy Thirst," 2010, RBTH, https://www.rbth.com/articles/2010/10/26/slaking_chinas_huge_energy_thirst05060.html (Jul 26 2017).

³³⁹ "20 years of global oil imports & exports," <http://www.gsmlondon.ac.uk/global-oil-map/>.

เอเชียกลางมาก่อนที่ข้อตกลงเรื่องแก๊สธรรมชาติระหว่างจีนกับรัสเซียในปี 2014 จะประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ แม้จะเกิดความล่าช้า แต่ข้อตกลงเรื่องแก๊สในปี 2014 ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในความสัมพันธ์ด้านพลังงานของทั้งสองประเทศอย่างเห็นได้ชัด และความตกลงในการสร้างท่อขนส่งพลังงานทั้งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติยังจะเป็นการรับประกันถึงความสัมพันธ์ในระยะยาวอย่างน้อยอีก 30 ปีต่อจากนี้ และยังครอบคลุมถึงความมั่นคงทางการขนส่งพลังงานร่วมด้วย

ไม่เพียงแต่รัสเซียที่ให้ความสำคัญต่อนโยบายมุ่งสู่ตะวันออก การที่จีนเริ่มนำเข้าแก๊สธรรมชาติจากรัสเซียตั้งแต่ปี 2009 รวมถึงการบรรลุข้อตกลงเรื่องแก๊สในปี 2014 และการเปิดใช้ท่อขนส่งอีเอสพีโอ ในปี 2011 ได้ตอบสนองต่อนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียเป็นอย่างมาก สำหรับจีนแล้วการนำเข้าพลังงานจากรัสเซียถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จีนมีเหตุผลสอดคล้องกับรัสเซีย กล่าวคือ จีนเองก็ตระหนักได้ว่าการพึ่งพิงการขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติทางทะเลที่มากขึ้นก็นำมาซึ่งความไม่มั่นคงเช่นกัน ดังนั้น การพยายามเพิ่มช่องทางการนำเข้าพลังงานทางภาคพื้นดินโดยระบบท่อจึงกลายมาเป็นความสำคัญอันดับต้น ๆ ของประเทศ เพื่อรับประกันความมั่นคงในอนาคต³⁴⁰ และยังหมายถึงการได้นำเข้าพลังงานจากหลากหลายแหล่งเพื่อที่จะไม่ต้องพึ่งพิงการนำเข้าพลังงานจากที่ใดที่หนึ่งมากเกินไป เพราะย่อมจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านพลังงานในระยะยาวเช่นเดียวกัน

ตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมาจีนได้ขยายการทำข้อตกลงเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำมันเป็นจำนวนมาก จีนเข้าถึงแหล่งน้ำมันในอิรัก เวเนซุเอลา เปรู รวมถึงมีความร่วมมือกับแคนาดา และสหรัฐอเมริกา ในปี 2010 กลุ่มประเทศตะวันออกกลาง (รวมถึงเวเนซุเอลา) เป็นผู้ผลิตน้ำมันร้อยละ 45.4 ของโลก ซึ่งในสัดส่วนนี้จีนนำเข้าถึงร้อยละ 50 และมีแนวโน้มสูงขึ้นถึงร้อยละ 80 โดยที่ในปี 2009 การนำเข้าน้ำมันของจีนกว่าร้อยละ 40 ของประเทศ มาจากทางทะเล³⁴¹ และยังไม่รวมถึงการนำเข้าแก๊สแอลเอ็นจีที่จีนเริ่มนำเข้าในปี 2006 ซึ่งมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นมากอีกด้วย จากการที่จีนนำเข้าน้ำมันและแก๊สธรรมชาติทางเรือแทบทั้งหมด ทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงของจีนต่างคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว³⁴² เพราะการขนส่งทางทะเลมีความผันผวนและมีความมั่นคงในระยะสั้นเมื่อเทียบกับการขนส่งโดยระบบท่อ และแม้ว่าการเดินเรือจะสามารถ

³⁴⁰ Paik, 5.

³⁴¹ Sergei Trough, "China's Changing Oil Strategy and Its Foreign Policy Implications," 1999, Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/chinas-changing-oil-strategy-and-its-foreign-policy-implications/> (Sep 18, 2017).

³⁴² Andrew S. Erickson and Gabriel B. Collins, "China's Oil Security Pipe Dream: The Reality, and Strategic Consequences, of Seaborne Imports," *Naval War College Review* 63, no. 2 (2010): 90.

หลบเลี่ยงหรือปรับเปลี่ยนเส้นทางได้ง่ายแต่ความเสี่ยงที่จะถูกคุกคามก็ยังคงมีอยู่³⁴³ ซึ่งในกรณีของจีน การนำเข้าพลังงานจากทางทะเลมีความเสี่ยงค่อนข้างมาก เพราะนอกจากจีนจะพัวพันอยู่กับประเด็นความขัดแย้งในทะเลจีนใต้แล้ว ช่องทางการเดินเรือจากภูมิภาคอื่น ๆ มายังจีนส่วนใหญ่ยังเป็นเขตอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา ไม่เว้นแม้แต่ช่องแคบฮอร์มุซ (Strait of Hormuz)³⁴⁴ ไปจนถึงช่องแคบมะละกา (Strait of Malacca)³⁴⁵ ที่ล้อมรอบไปด้วยพันธมิตรที่แนบชิดของสหรัฐฯ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และสิงคโปร์ ขณะที่การขนส่งทางท่อในภาคพื้นมีความน่าเชื่อถือในระยะยาวมากกว่า โดยมักจะผูกมัดอยู่กับข้อตกลงต่าง ๆ และยังรับประกันเส้นทางขนส่งที่มีความแน่นอนระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย ยิ่งไปกว่านั้นยังทำให้จีนสามารถหลบเลี่ยงความไม่มั่นคงทางทะเลที่จีนต้องเผชิญอยู่ไม่มากนักอีกด้วย เพราะแม้ว่าระบบท่อจะง่ายต่อการโจมตีและการก่อวินาศกรรม แต่ปัจจุบันด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยก็ทำให้การนำเข้าและซ่อมแซมเป็นไปได้รวดเร็วกว่าในอดีต³⁴⁶

ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงการนำเข้าน้ำมันจากภูมิภาคตะวันออกกลางที่มากเกินไปและเพื่อความมั่นคงทางการขนส่ง จีนจึงมีทางเลือกในการแก้ปัญหา 2 ทาง³⁴⁷ คือ นำเข้าน้ำมันและแก๊สธรรมชาติจากรัสเซียและประเทศในเอเชียกลาง³⁴⁸ ทั้งนี้ จีนมีการเจรจาซื้อขายพลังงานและมีความร่วมมือเกี่ยวกับการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านพลังงานกับรัสเซียก่อนประเทศในเอเชียกลาง แต่เกิดอุปสรรคเรื่องของราคาเป็นหลักที่ทำให้การเจรจาประสบความสำเร็จล่าช้า พร้อมกับปัญหาทางการเมืองและค่าใช้จ่ายที่สูงในการลงทุนในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย³⁴⁹ ขณะที่รัสเซียยังอยู่ในขั้นตอนการเจรจาเกี่ยวกับราคาแก๊สกับจีนอยู่นั้น จีนก็เข้าสู่เอเชียกลางเพื่อทำการก่อสร้างท่อน้ำมันและแก๊สธรรมชาติมาทางตะวันออกเข้าสู่จีนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว³⁵⁰

³⁴³ Erickson and Collins, "China's Oil Security Pipe Dream: The Reality, and Strategic Consequences, of Seaborne Imports," 92.

³⁴⁴ ช่องแคบฮอร์มุซ คือช่องทางสำคัญที่ผู้ผลิตน้ำมันในตะวันออกกลาง ใช้ส่งน้ำมันออกไปจำหน่ายยังประเทศต่าง ๆ และถือได้ว่าเป็นเหมือนกับแหล่งส่งออกพลังงานที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของโลก

³⁴⁵ เป็นช่องแคบระหว่างแหลมมลายูกับเกาะสุมาตรา อยู่บริเวณทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศไทย ตะวันตกและใต้ของมาเลเซีย ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือและเหนือของเกาะสุมาตรา และเลยไปถึงทางด้านใต้ของสิงคโปร์ ซึ่งประเทศเหล่านี้ต่างเป็นพันธมิตรที่แนบชิดกับสหรัฐอเมริกา

³⁴⁶ Erickson and Collins, 105.

³⁴⁷ ในความเป็นจริงแล้วจีนยังมีระบบท่อขนส่งจากประเทศเมียนมาที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและความมั่นคง แต่ในที่นี้ผู้วิจัยเห็นว่าบทบาทของโครงการระหว่างจีนกับรัสเซียและเอเชียกลางมีผลประโยชน์ที่กว้างกว่า และอธิบายได้ชัดเจนกว่า

³⁴⁸ Trough, "China's Changing Oil Strategy and its Foreign Policy Implications,"

<https://www.brookings.edu/articles/chinas-changing-oil-strategy-and-its-foreign-policy-implications/>.

³⁴⁹ โปรตดู บทที่ 3 เรื่อง ความสัมพันธ์ด้านพลังงาน: น้ำมันและแก๊สธรรมชาติ

³⁵⁰ "Slaking China's huge energy thirst,"

https://www.rbth.com/articles/2010/10/26/slaking_chinas_huge_energy_thirst05060.html.

จากความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 มีประเด็นเกี่ยวกับเอเชียกลางรวมอยู่ด้วยบางส่วน เพราะเอเชียกลางก็เป็นแหล่งพลังงานหนึ่งที่สำคัญในแผนยุทธศาสตร์ของจีนและยังเป็นทางเลือกที่มีผลกระทบต่อรัสเซียเป็นอย่างมาก จึงจะขอกกล่าวถึงเอเชียกลางพอสังเขปเพื่อนำมาประกอบการทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ความร่วมมือด้านพลังงานของรัสเซียและจีนดำเนินไปล่าช้า

ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างจีนกับเอเชียกลางพัฒนาขึ้นในช่วงปี 2000 ถึงต้นปี 2010 การก่อสร้างท่อขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเชื่อมระหว่างกันก็เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ สาเหตุหนึ่งมาจากการเจรจาระหว่างจีนกับรัสเซียที่ไม่มีความสำเร็จและไม่มีการลงมือปฏิบัติเสียที เอเชียกลางก็มีแหล่งพลังงานในทะเลแคสเปียนที่อุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองต่ออุปสงค์ของจีนได้มากพอสมควร ที่สำคัญ การเจรจากับเอเชียกลางมีความยืดหยุ่นและง่ายกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับรัสเซีย เพราะความต้องการของรัสเซียตั้งแต่แรกคือส่งออกพลังงานจากเขตไซบีเรียตะวันตก โดยเฉพาะแก๊สธรรมชาติ แต่เนื่องจากทรัพยากรในเขตตะวันตกลดลงจากในอดีต และผู้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ของจีนไม่ต้องการปล้นเอาพลังงานของประเทศตะวันตก ทั้ง ๆ ที่จีนก็สามารถเข้าถึงพลังงานในเขตไซบีเรียตะวันออกได้³⁵¹ เหตุนี้จึงทำให้เอเชียกลางมีความดึงดูดมากกว่า เป็นผลให้ท่อขนส่งน้ำมันระหว่างจีนและคาซัคสถานเกิดขึ้นด้วยเหตุผลทางความมั่นคงเพื่อหลีกเลี่ยงเขตการควบคุมของสหรัฐฯ และหลีกเลี่ยงการขนส่งทางเรือ³⁵² ทำให้น้ำมันจากคาซัคสถานหลั่งไหลไปสู่ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีน (เขตปกครองตนเองซินเจียง) ไม่เพียงแต่จีนจะได้ประโยชน์แล้ว ยังส่งผลให้คาซัคสถานได้ตลาดพลังงานใหม่ และเป็นการส่งออกน้ำมันที่เป็นอิสระจากรัสเซียอีกด้วย ในทางหนึ่งรัสเซียก็ได้รับผลพลอยได้ไปด้วย กล่าวคือ ได้เส้นทางขนส่งน้ำมันทางอ้อมเพิ่มขึ้นอีกสายจากแหล่งน้ำมันในเขตไซบีเรียตะวันตกไปยังจีนผ่านทางท่อขนส่งน้ำมันสายคาซัคสถาน (Atasu – Alashankou)³⁵³

ส่วนแก๊สธรรมชาติ จีนหันไปเจรจาทำข้อตกลงสร้างท่อขนส่งแก๊สจากเอเชียกลางกับเติร์กเมนิสถาน จนสามารถเริ่มก่อสร้างในปี 2007 และเปิดใช้ในปี 2009 นอกจากสาเหตุหลักเรื่องราคาที่ทำให้ความตกลงระหว่างรัสเซียกับจีนใช้เวลานานกว่าจะบรรลุผลแล้ว ยังมีสาเหตุจากแผนการสร้างท่อขนส่งจากอุซเบกิสถาน ทาจิกิสถาน และคาซัคสถาน ที่มีระยะทางทั้งสิ้น 1,833 กิโลเมตร เรียก รวมกันว่า Central Asia – China Gas Pipeline หรือ CACP³⁵⁴ ท่อขนส่งนี้จะเข้าสู่จีนที่เขตปกครองตนเองซินเจียงและเชื่อมต่อกับท่อภายในประเทศที่จะทำให้เกิดการเชื่อมต่อจากตะวันตกไป

³⁵¹ Paik, 29.

³⁵² Morena Skalamera, *The Sino-Russian Gas Partnership: Explaining the 2014 Breakthrough*, The Geopolitics of Energy Project (Cambridge, MA: Belfer Center for Science and International Affairs, Cambridge 2014), 4.

³⁵³ Erickson and Collins, 95.

³⁵⁴ โปรดดูต่อใน Paik, 42 - 44.

ยังตะวันออกของจีน เรียกว่า west – east pipeline (WEP)³⁵⁵ โครงการนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้รัสเซียสนับสนุนโครงการอัลไต เพราะจะเชื่อมโยงเส้นทางพลังงานของเขตไซบีเรียตะวันตกของรัสเซียเข้ากับจีนและยังรวมถึงท่อขนส่งดั้งเดิมในเอเชียกลางได้อีกด้วย

อย่างไรก็ดี จีนก็ได้แสดงเจตนาชัดเจนว่าต้องการพลังงานจากเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซียมากกว่า ทว่าโครงการอัลไต ก็ยังคงมีความเป็นไปได้อยู่ตามที่ศาสตราจารย์ Xia Yishan แห่งสถาบันวิจัยของจีนด้านระหว่างประเทศ (China Institute of International Studies: CIIS) ให้เหตุผลไว้ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง เติร์กเมนิสถานยังไม่มีศักยภาพพอที่จะเป็นผู้ป้อนพลังงานให้แก่จีนได้เหมือนรัสเซีย และประการที่สอง อุปสงค์ด้านพลังงานของจีนในอนาคตยังมีพื้นที่เพียงพอให้แก่รัสเซียอีกมาก รัสเซียกำลังจะเริ่มส่งแก๊สให้แก่จีนในปริมาณ 5 พันล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี ในปี 2018 ซึ่งตามสัญญาคือ 3 หมื่น 8 พันล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี ยังไม่มีแนวโน้มว่าจะทำได้จนกว่าจะถึงปี 2035 โดยบริษัทก๊าซพรอม ได้บอกกับสื่อว่า กำลังรอเจรจาเกี่ยวกับการดำเนินการของสายตะวันตกกับจีนอีกครั้งซึ่งมีแนวโน้มสูงว่าจีนจะลงนามในข้อตกลงภายในหนึ่งหรือสองปี³⁵⁶

สำหรับปัจจัยทางฝั่งจีนที่ทำให้เกิดความล่าช้าในช่วงปี 2015 เจมส์ เฮนเดอร์สัน (James Henderson) และ ทาเทียน่า มิโตรวา (Tatiana Mitrova) สรุปลสาเหตุที่ทำให้เกิดความล่าช้าไว้ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก จีนมองว่ารัสเซียอยู่ในช่วงสถานะที่อ่อนแอในการเจรจาทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ส่งผลให้บริษัทของจีนทำการต่อรองเรื่องราคาได้ยากโดยเฉพาะในภาวะที่ราคาน้ำมันดิ่งลง ประการที่สอง เกิดประเด็นปัญหาการคอร์รัปชันภายในบริษัทของจีนโดยเฉพาะภายใน ซีเอ็นพีซี ถึงขั้นต้องทำการสอบสวน ส่งผลให้การดำเนินงานต้องสะดุด และประการที่สาม ตั้งแต่ปี 2014 จากการที่สหรัฐฯ และสหภาพยุโรปลงโทษทางเศรษฐกิจต่อรัสเซียกลายเป็นเหตุผลที่จุดรั้งให้การดำเนินการของจีนหยุดชะงักเพื่อพิจารณาเรื่องการถ่วงดุลในความสัมพันธ์กับตะวันตกประกอบด้วย โดยทั้งหมดนี้ส่งผลให้การให้เงินกู้ในการก่อสร้างแก๊สรัสเซียมีความล่าช้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคแก๊สธรรมชาติ³⁵⁷

ถึงแม้เอเชียกลางจะดึงดูดจีนให้เข้าไปลงทุน ประกอบกับมีเงื่อนไขที่ทำให้โครงการบางโครงการเกิดความล่าช้า กระนั้นรัสเซียก็ยังเป็นตัวเลือกที่จำเป็นและละทิ้งไม่ได้สำหรับจีน จากความร่วมมือด้านพลังงานระหว่างจีนกับรัสเซียที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่จีนกำลังดำเนินยุทธศาสตร์ก้าวออกไป (Going Out Strategy) ทำให้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานของทั้งสองประเทศจัดว่าอยู่ในผลประโยชน์ด้านความมั่นคงของจีนเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งความสำเร็จในข้อตกลงด้านพลังงาน

³⁵⁵ โปรดดูต่อใน Paik, 24 - 27.

³⁵⁶ Interfax, Russia & CIS Oil and Gas Weekly, 11–18 June 2014, 44–5 in Paik, 29.

³⁵⁷ Henderson and Mitrova, 42.

ต่าง ๆ อย่างน้อยก็ได้สร้างความมั่นใจให้แก่จีนว่าตลาดน้ำมันโลกของประเทศจะคงอยู่ในความมั่นคงระยะยาว³⁵⁸ นอกจากนี้ แม้ว่าผลของมาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจของตะวันตกต่อรัสเซียจากวิกฤตยูเครนจะส่งผลให้การลงทุนของจีนในรัสเซียลดลงในปี 2014 และ 2015 จากที่เคยเพิ่มขึ้นช่วงปี 2009 - 2013³⁵⁹ ได้ผลักดันให้ตะวันตกถอนธุรกิจและทุนออกจากรัสเซีย ในทางกลับกันก็เป็นโอกาสให้จีนได้ขยายบทบาทในภาคอุตสาหกรรมน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในรัสเซียเพิ่มขึ้น เช่น การส่งออกเครื่องมือ เครื่องจักร หรือเทคโนโลยีจากทางฝั่งจีนแทนที่ตะวันตก หรือด้านการบริการ เช่น จีนขยายธุรกิจด้านการขนส่งโดยเฉพาะแก๊สแอลเอ็นจีบริเวณท่าเรือคอซมิโน และทะเลอาร์กติก เป็นต้น³⁶⁰

ปัจจุบันทั้งสองประเทศมีความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ หมายถึง เป็นความสัมพันธ์ที่แปรเปลี่ยนจากการเป็นภัยคุกคามต่อกันมาสู่การสร้างความร่วมมือเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน หากในด้านพลังงานนับว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตรกัน กล่าวคือ ส่วนของจีนไม่ได้สนใจที่จะสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบพันธมิตรหรือเพื่อต่อต้านสหรัฐอเมริกาหรือตะวันตกแต่อย่างใด แต่ต้องการคงความสัมพันธ์กับรัสเซียให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยโดยที่เพื่อนบ้านขนาดใหญ่ทั้งสองจะได้สนับสนุนและบรรลุเป้าหมายร่วมกัน³⁶¹ ความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์นั้น มักถูกกระตุ้นด้วยข้อตกลงระหว่างประเทศในแบบกว้าง ๆ และรัฐที่มีความสัมพันธ์ในแบบนี้อาจยังมีความกังวลเกี่ยวกับอำนาจโดยเปรียบเทียบ (relative power) ทว่าความกังวลนี้จะถูกบดบังโดยความร่วมมือทางการเมืองและเศรษฐกิจที่รอบด้าน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ยอมให้เกิดอำนาจที่ไม่สมมาตร (power asymmetry) โดยในสภาพแวดล้อมของความร่วมมือแบบนี้ รัฐหนึ่งอาจจะยอมให้เกิดการเสียเปรียบขึ้นเพื่อที่ว่าอีกรัฐหนึ่งจะได้ไม่เอาเปรียบเกินกว่าเหตุ หรือการยอมเสียเปรียบนั้น ๆ แลกกับไม่ให้เกิดความเสียหายที่มากกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งความไม่สมมาตรในความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนคือ รัสเซียต้องพึ่งพิงเงินมากกว่า หากความท้าทายนี้สามารถรับมือได้ด้วยการสร้างความความมั่นคงและความร่วมมือทางเศรษฐกิจในระยะยาว³⁶² จากความสัมพันธ์ด้านพลังงานจึงเป็นผลลัพธ์หนึ่งที่ทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจระหว่างกันนี้

³⁵⁸ Erickson and Collins, 107.

³⁵⁹ Røseth, "Russia's energy relations with China: passing the strategic threshold?," 25.

³⁶⁰ James Henderson & Tatiana Mitrova, 43.

³⁶¹ Fu Ying, "How China Sees Russia Beijing and Moscow Are Close, but Not Allies," 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-12-14/how-china-sees-russia> (Sep 11, 2017).

³⁶² Røseth, 31.

ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนในฐานะหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ถูกมองว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตรมาช้านาน จีนเองก็เห็นว่าเป็นเช่นนั้น ดังที่ปรากฏในภาคพลังงานว่า รัสเซียกลับกลายเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพิงเงินมากกว่า กล่าวคือ จากยุทธศาสตร์พลังงานของรัสเซีย ตั้งแต่ปี 2003 ถึงปี 2010 ที่มุ่งเน้นการส่งออกไปยังเอเชีย แม้รัสเซียตั้งใจที่จะส่งออกให้หลากหลายในเอเชีย แต่ในทางพฤตินัยได้แสดงภาพรัสเซียเป็นฝ่ายพึ่งพิงเงินโดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมปลายน้ำ (downstream) ในที่นี้คือการก่อสร้างท่อขนส่ง โรงงานแปรรูปแก๊ส และโรงกลั่นน้ำมัน เป็นต้น และรัสเซียยังมองข้ามการขาดความต่อเนื่องและความอ่อนแอที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์กับจีนไป³⁶³ ทั้งนี้ สัดส่วนการนำเข้าน้ำมันทั้งหมดของจีนมาจากรัสเซียเพียงร้อยละ 15 ของการนำเข้าทั้งหมดของจีน และอุปสงค์ของจีนยังคงเพิ่มขึ้น เป็นเพราะพยายามลดการนำเข้าน้ำมันจากตะวันออกกลางและลดปริมาณมลพิษที่เกิดจากการใช้ถ่านหิน รัสเซียจึงยังต้องเพิ่มปริมาณการส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติตามข้อตกลงเพื่อที่ว่าจะสามารถรับประกันความมั่นคงด้านพลังงานให้แก่จีนได้ ข้อตกลงด้านพลังงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นพื้นฐานในการพึ่งพาอาศัยกัน อย่างไรก็ตาม จีนสามารถที่จะปรับเปลี่ยนนโยบายการนำเข้าพลังงานจากรัสเซียได้ซึ่งในทางความสัมพันธ์ด้านพลังงานถือว่าเป็นเรื่องที่อ่อนไหวมากกว่าให้ประโยชน์³⁶⁴ ถึงแม้รัสเซียได้วางแนวทางในการเป็นผู้ส่งออกพลังงานหลักให้แก่จีน แต่จีนก็ยังพยายามหลีกเลี่ยงที่จะไม่พึ่งพิงรัสเซียมากเกินไปเช่นกัน จีนยังมีทางเลือกในการเพิ่มการนำเข้าแก๊สธรรมชาติจากทั้งเอเชียกลาง เมียนมาร์ และแก๊สแอลเอ็นจีที่มีอยู่อย่างกว้างขวางจากออสเตรเลีย หรือแม้กระทั่งสหรัฐอเมริกากับแคนาดา ยิ่งไปกว่านั้นจีนยังเริ่มทำการสำรวจแหล่งน้ำมันและแก๊สชั้นหินดินดาน (Shale oil และ Shale gas)³⁶⁵ ภายในประเทศของตนอีกด้วย³⁶⁶

ส่วนการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ในที่นี้คือท่อขนส่งพลังงาน มองได้ว่ารัสเซียก็ต้องพึ่งพาจีนอีกเช่นเดียวกัน เนื่องจากโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานของจีนเป็นความสำคัญแห่งศตวรรษที่ 21 การให้เงินกู้ในการก่อสร้างเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีน เช่นเดียวกับที่รัสเซียที่ใช้พลังงานเป็นเครื่องมือ จีนมักจะให้เงินกู้สำหรับการสร้างโครงสร้างพื้นฐานใน

³⁶³ Ibid., 46.

³⁶⁴ Ibid., 29 - 30.

³⁶⁵ Shale oil และ Shale gas คือ คือน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่ถูกกักอยู่ในชั้นหินดินดานลึกลงไปใต้เปลือกโลกที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีการขุดเจาะที่ซับซ้อนกว่าน้ำมันและแก๊สธรรมชาติแบบดั้งเดิม โดยวิธีการขุดเจาะประเภทนี้ใช้เทคโนโลยีที่เรียกว่า hydraulic fracturing หรือ fracking คือการใช้แรงดันน้ำขนาดสูงผสมสารเคมีและทรายเพื่อทำให้หินร้าว ควบคู่กับ horizontal drilling หรือ การเจาะแนวราบเพื่อช่วยเพิ่มผิวสัมผัสของหลุมเจาะกับชั้นหิน Shale ปัจจุบันรัสเซียมีแหล่งหิน Shale มากที่สุดรองลงมาคือ สหรัฐอเมริกา จีน อาเจนตินา และลิเบีย อย่างไรก็ตามมีเพียงสหรัฐฯและแคนาดาที่สามารถผลิตได้ในเชิงพาณิชย์ เนื่องจากเทคโนโลยีดังกล่าวมีต้นทุนสูงและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โปรตุเกส อิตาลี ชินธิชานะ, "Shale Oil & Gas คลื่นลูกใหม่แห่งพลังงาน จะรุ่งจริงหรือ?" 2558, <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/634084> (30 ตุลาคม 2560).

³⁶⁶ Skalamera, "The Sino-Russian Gas Partnership: Explaining the 2014 Breakthrough," 5.

ตลาดที่จีนสามารถเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบหรือสามารถส่งออกสินค้าไปยังตลาดนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เห็นได้จากการที่จีนเพิ่มการลงทุนในต่างประเทศ (FDI) การให้เงินกู้แก่ต่างประเทศ และการจัดตั้งการร่วมทุน (joint venture) กับประเทศในเอเชียและอื่น ๆ จีนมีสถาบันการเงินที่ให้เงินกู้หลายแห่ง เช่น ธนาคาร BRICS (BRICS Bank) ธนาคารเพื่อการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank: AIIB) และกองทุนเส้นทางสายไหม (Silk Road Fund) เป็นต้น³⁶⁷ ในกรณีของรัสเซีย ธนาคารเหล่านี้คือแหล่งเงินทุนในการก่อสร้างท่อขนส่งพลังงานของรัสเซีย ทั้งยังมีบริษัทร่วมทุนระหว่างจีนกับรัสเซียอีกจำนวนมากมาตั้งแต่อดีต แม้ว่ารัสเซียจะจ่ายเงินโดยการส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติให้แก่จีน แต่ในความเป็นจริงรัสเซียก็ยังไม่สามารถเพิ่มปริมาณน้ำมันได้ตามที่ระบุไว้ในข้อตกลงได้ในเร็ว ๆ นี้ ซึ่งทำให้รัสเซียกลายเป็นลูกหนี้จีนไปแล้วอย่างน้อยก็ในช่วงที่การก่อสร้างยังไม่เสร็จสมบูรณ์

ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน ณ ช่วงเวลานี้ จะปรากฏความไม่สมมาตร แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าผลลัพธ์จะปรากฏเป็นเกมศูนย์ (zero sum game) เพราะการลงทุนในข้อตกลงต่าง ๆ ล้วนมีนัยสำคัญต่อทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งจัดว่าเป็นการเจรจาที่ทุกฝ่ายประสบความสำเร็จและได้ผลประโยชน์ไม่มากนัก้อยร่วมกันอยู่ (win – win situation)³⁶⁸ อย่างน้อยจีนก็มีความมั่นใจเกี่ยวกับความมั่นคงด้านพลังงานไม่น้อยกว่า 20 ปีนับจากนี้ ขณะเดียวกันสำหรับรัสเซีย ตั้งแต่ที่ท่อน้ำมันอีเอสพีโอ เปิดใช้ในปี 2011 อย่างน้อยก็ทำให้รัสเซียกลายเป็นผู้ส่งออกน้ำมันอันดับที่ 3 ของจีน แทนที่อิหร่าน และได้สร้างทางเลือกด้านการตลาดในการส่งออกพลังงาน นอกเหนือจากตลาดหลักกับยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังวิกฤตเศรษฐกิจ สงครามจอร์เจีย และวิกฤตยูเครน และเพื่อที่จะลดภาระแรงกดดันจากตะวันตกในสถานการณ์นี้ รัสเซียก็ยอมรับความเป็นผู้นำของจีนด้วยเช่นกัน³⁶⁹

ในที่สุดแล้วหากการใกล้ชิดจีนจะทำให้รัสเซียต้องเป็นฝ่ายพึ่งพิงมากกว่า หรือจีนได้เปรียบในทางใดทางหนึ่งมากกว่า หรือในอนาคตจีนอาจใช้อิทธิพลด้านพลังงานต่อรองกับรัสเซียมากขึ้น แต่ระบบท่อขนส่งที่เกิดขึ้นก็เป็นสิ่งถาวรและให้ผลในระยะยาว ทำให้รัสเซียมีความมั่นคงด้านอุปสงค์ (security of demand) และทำให้จีนมีบทบาทที่สำคัญในการเป็นทั้งลูกค้า เป็นธนาคาร และเป็น

³⁶⁷ Parag Khanna, "Challenge Six: China's Infrastructure – Driven Alliances," in *Geo-Economics Seven Challenges to Globalization*, Global Agenda Councils (Geneva, Switzerland: World Economic Forum 2015), 10.

³⁶⁸ จอมใจ กุลธานี, การกลับสู่ความเป็นมหาอำนาจของรัสเซีย: ศึกษากรณีวิกฤตการณ์ไครเมีย, vol. 185 - 186, จุลสารความมั่นคงศึกษา (กรูวเทพา: บริษัท สแควร์ ปริ้นซ์ 93, 2560), 14.

³⁶⁹ Rakesh Krishnan Simha, "Aleppo Fallout: Why Russia's China Connection Comes with a Sting," 2016, RBTH, https://www.rbth.com/blogs/continental_drift/2016/12/08/aleppo-fallout-why-russias-china-connection-comes-with-a-sting_654573 (Oct 29, 2017).

หุ้นส่วนด้านนวัตกรรม³⁷⁰ รัสเซียเองก็ไม่ได้ลดความพยายามในการถ่วงดุลอิทธิพลของจีนในเวลาเดียวกันไปด้วย เพราะนโยบายมุ่งสู่เอเชียไม่ได้ตั้งใจมุ่งไปสู่จีนเพียงประเทศเดียว เพียงแต่ต้องมุ่งไปหาจีนเป็นหลัก

4.3 ความสัมพันธ์ด้านพลังงาน: เส้นทางสู่เอเชียแปซิฟิก

สำหรับรัสเซีย “น้ำมันให้ความมั่งคั่งด้านเงินตรา ในขณะที่แก๊สธรรมชาติให้พลังอำนาจทางการเมือง” คำกล่าวนี้อาจจะใช้อธิบายได้ดีกับตะวันตก แต่สำหรับเอเชีย น้ำมันและแก๊สธรรมชาติ โดยเฉพาะแอลเอ็นจีมีแนวโน้มให้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากกว่า ส่วนอำนาจทางการเมืองจำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกับเงินจึงจะบังเกิดผล

ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่การมุ่งสู่ตะวันออก (turn to the east) ของรัสเซีย คือการมุ่งไปยังส่วนที่อยู่ด้านตะวันออกของกรุงมอสโก ดังนั้น ตัวแสดงที่ใช้ในการอธิบายนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกส่วนใหญ่จึงเน้นไปที่ จีน ญี่ปุ่น คาบสมุทรเกาหลี อินเดีย และรวมถึงกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีเขตไซบีเรียตะวันออกกับตะวันออกไกลรัสเซีย (East Siberia and Far East: ESFE) เป็นเขตเศรษฐกิจของเอเชียแปซิฟิก (Asia – Pacific Region) และเป็นประตูให้รัสเซียไปสู่ตะวันออก³⁷¹ จากบริบทนี้การพัฒนาเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลจึงมีความสำคัญยิ่งต่อทั้งรัสเซียและจีน และจีนคือผู้ที่มีศักยภาพในการลงทุน และด้วยปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ก็ผลักดันให้จีนต้องการลงทุนโดยตรง ประกอบกับหลังวิกฤตยูเครนได้ผลักดันให้รัสเซียเปิดรับการลงทุนโดยตรง (FDI) จากต่างชาติมากยิ่งขึ้น

เขตไซบีเรียตะวันออกกับตะวันออกไกลรัสเซียเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ทางตะวันออกของรัสเซีย มีพรมแดนติดกับจีนและมีทางออกสู่มหาสมุทรแปซิฟิก นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งทรัพยากรพลังงานทุกชนิด โดยเฉพาะเป็นแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติสำรองร้อยละ 13 และร้อยละ 16.2 ของประเทศตามลำดับ³⁷² ทำให้เขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลถูกมองว่าเป็นแนวหน้าในการปฏิสัมพันธ์กับเอเชียมาโดยตลอด กล่าวคือ เขตตะวันออกไกลรัสเซียในอดีตเคยถูกมองว่าเป็นเกาะกำบังต่อต้านเอเชียมาก่อน ขณะที่ประเทศในเอเชียต่าง ๆ ก็มองข้ามภูมิภาคนี้เช่นกัน ในสมัยของเฮลต์ซึนสเลย์พื้นที่นี้อย่างชัดเจน ทำให้ตามแนวชายแดนของตะวันออกไกลรัสเซียเป็นถิ่นของผู้มีอิทธิพล การค้า ผิดกฎหมาย และกิจกรรมผิดกฎหมายต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นเขตด้อยพัฒนาและอยู่ชายขอบทางด้านทิศตะวันออกของรัสเซีย ทว่าเมื่อเขตตะวันออกไกลถูกมองเปลี่ยนไปเป็นประตูสู่เอเชีย ทำให้ในปี

³⁷⁰ Shadrina, “Russia’s Dilemmas about China’s gas market,” 69.

³⁷¹ Rangsimaporn, “Interpretations of Eurasianism: Justifying Russia’s Role in East Asia,” 384.

³⁷² Shadrina, “Can Russia Succeed in Energy Pivoting To Asia?,” 16.

2012 ปูตินได้ตั้งกระทรวงการพัฒนาตะวันออกไกลขึ้น (A special Ministry of Development of the Far East : MDFE) ซึ่งมาพร้อมกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะยาว ที่นำมาสู่การผลักดันตัวเองในการเป็นมหาอำนาจระดับโลกจากแอดแลนติกสู่แปซิฟิก และที่เป็นรูปธรรมครั้งแรกคือการจัดประชุมเอเปค ในปี 2012 ที่เมืองวลาดีวอสต็อกในตะวันออกไกลรัสเซีย³⁷³

ผลจากการที่รัฐบาลละทิ้งเขตตะวันออกไกลรัสเซียมานาน เขตนี้จึงไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้มีจำนวนประชากรน้อย พื้นที่นี้เสี่ยงต่อการขยายอิทธิพลจากภายนอก และการแบ่งแยกดินแดนภายในพื้นที่เอง กระทั่งเมื่อรัสเซียกับจีนดำเนินความสัมพันธ์หุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ โดยใช้เขตตะวันออกไกลรัสเซียเป็นพื้นที่ขับเคลื่อนความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้น เขตตะวันออกไกลรัสเซียกลับกลายเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ทั้งความมั่นคงและเศรษฐกิจสำหรับทั้งสองประเทศ ในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ จีนต้องการพื้นที่นี้ในการต่อต้านอิทธิพลของสหรัฐฯในเอเชียแปซิฟิก เนื่องจากจีนกังวลว่าหากเกิดปัญหาระหว่างกัน สหรัฐฯอาจใช้อิทธิพลปิดล้อมเส้นทางขนส่งทางทะเลซึ่งเป็นช่องทางนำเข้าสินค้าส่วนใหญ่ของจีน³⁷⁴ และที่สำคัญจีนต้องการทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะน้ำมันและแก๊สธรรมชาติซึ่งจะให้ความมั่นคงด้านพลังงานแก่จีนในระยะยาว สำหรับรัสเซียการพัฒนาเขตนี้ให้เจริญจะช่วยจัดอิทธิพลและลดปัญหาการรุกรานจากภายนอก หรือในที่นี้คือถ่วงดุลการพึ่งพาเงินและการถูกล้างพื้นที่ของชาวจีน ยิ่งไปกว่านั้นจะทำให้ปฏิสัมพันธ์กับเอเชียแปซิฟิกเป็นไปโดยง่าย

ความร่วมมือเกี่ยวกับการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้ผลประโยชน์ต่อทั้งสองประเทศอย่างได้ผลที่สุด กล่าวคือ การจะนำความเจริญมาสู่เขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลคือต้องริเริ่มโครงการขนาดใหญ่ เพราะทุกโครงการต้องการโครงสร้างพื้นฐานอย่างเลี่ยงไม่ได้ อันที่จริงแล้วสำหรับจีน ไม่ได้มีเจตนาในการครอบครองหุ้นของบริษัทรัสเซียหรือก้าวเข้าแหล่งทรัพยากรเพียงแต่ต้องการความมั่นคงในการนำเข้า จึงต้องลงทุนสร้างโครงสร้างพื้นฐานในการขนส่งสินค้าไปยังประเทศ³⁷⁵ สอดคล้องกับการที่ผู้เชี่ยวชาญในรัสเซียส่วนใหญ่มองว่า ความร่วมมือด้านพลังงานระยะยาวและการดึงดูดโครงการก่อสร้างต่าง ๆ เป็นหนทางที่จะทำให้เศรษฐกิจในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลเติบโต³⁷⁶ อีกทั้งการก่อสร้างเหล่านี้ยังส่งผลให้เกิดการจ้างงานและ

³⁷³ Dave, 3 - 5.

³⁷⁴ Artyom Lukin, "Why the Russian Far East Is So Important to China," 2015, Huffingtonpost, https://www.huffingtonpost.com/artiom-lukin/russian-far-east-china_b_6452618.html (Nov 30, 2017).

³⁷⁵ Rachel Morarjee, "China Drives Development of Russia's Far East," 2011, RBTH, https://www.rbth.com/articles/2011/03/29/chinese_funds_key_to_unlocking_riches_of_far_east_12642.html (Nov 30, 2017).

³⁷⁶ Korolev, "Russia's Reorientation to Asia: Causes and Strategic Implications," 7.

อาชีพใหม่ ๆ อย่างเช่นเจ้าหน้าที่จากบริษัททรานสเนฟท์ อ้างว่าโครงการอีเอสพีโอช่วยสร้างอาชีพใหม่ถึง 8,000 อัตรา ในภาคตะวันออกของรัสเซีย³⁷⁷ ดังนั้น การลงทุนจากต่างชาติตั้งแต่อุตสาหกรรมต้นน้ำและอุตสาหกรรมปลายน้ำไปจนถึงการก่อสร้างท่อขนส่งอีเอสพีโอในเขตไซบีเรีย ตะวันออกและตะวันออกไกล และการจัดตั้งโครงการแก๊สภาคตะวันออก (The Eastern Gas Program) ของบริษัทก๊าซพรอมทำให้เกิดโครงการแอลเอ็นจีต่าง ๆ ตลอดจนโครงการพีโอเอสได้แสดงถึงความก้าวหน้าในการพัฒนาเขตนี้ และส่งผลให้ในปี 2014 ท่าเรือคอซมิโนทางฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกรองรับน้ำมันดิบมากกว่าท่าเรือฝั่งทะเลดำเป็นครั้งแรก³⁷⁸

นอกจากนี้ จากการประชุมเศรษฐกิจนานาชาติเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก (St. Petersburg International Economic Forum: SPIEF) ในปี 2014 จีนยังต้องการเชื่อมโยงเขตตะวันออกไกล รัสเซียกับตะวันออกเฉียงเหนือของจีน โดยเรียกว่า “การเปลี่ยนสองพื้นที่ให้เป็นหนึ่งตลาดใหญ่” (turn the two into a big market) เพื่อให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ของเอเชีย (a new economic bloc in Asia) ซึ่งจะทำให้จีนสามารถลงทุนในพื้นที่นี้ได้ดียิ่งขึ้น หนึ่งในสิ่งที่ยังรวมแสดงผลคือ ในปีเดียวกันรัสเซียกับจีนตกลงที่จะร่วมกันพัฒนา ท่าเรือซารูบิโน (Zarubino port) ซึ่งอยู่ทางใต้ของตะวันออกไกลรัสเซียบริเวณจุดเชื่อมต่อรัสเซีย เกาหลีเหนือ และจีน (ภาพที่ 4.1) ที่ซึ่งจีนสามารถลงทุนโดยตรงบริเวณทะเลญี่ปุ่นในด้านการขนส่งสินค้า ยิ่งไปกว่านั้นยังมีบริษัทเอกชนของจีนเป็นผู้นำในการลงทุนกิจการคาสโนริสอร์ทใกล้กับเมืองวลาดิวอสตอคเพื่อรองรับผู้มาเยือนชาวจีนอีกด้วย³⁷⁹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

³⁷⁷ Adnan Vatansever, "Is Russia Building Too Many Pipelines? Explaining Russia's Oil and Gas Export Strategy," *Energy Policy* 108 (2017): 6.

³⁷⁸ Vatansever, "Is Russia building too many pipelines? Explaining Russia's oil and gas export strategy," 7.

³⁷⁹ Lukin, "Why the Russian Far East Is So Important to China," https://www.huffingtonpost.com/artiom-lukin/russian-far-east-china_b_6452618.html.

ภาพที่ 4.1 แสดงที่ตั้งของท่าเรือซารูบิโน (Zarubino port)



ที่มา: “Russia port has big regional goals, especially for Northeast China,”

<http://www.globaltimes.cn/content/882007.shtml> (accessed Dec 5, 2017)

การที่เขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลได้รับการพัฒนาและจำเป็นต้องพัฒนาไปอีกทำให้เกิดโครงการพลังงานขนาดใหญ่และการร่วมทุนกับต่างชาติ โครงการอีเอสพีโอถือว่าเป็นโครงการใหม่ของยุคแห่งการก่อสร้างท่อน้ำมันใหม่ ๆ ของรัสเซีย แต่หลังจากโครงการนี้ประสบความสำเร็จ ยุคแห่งการก่อสร้างท่อน้ำมันเช่นนี้ได้ผ่านพ้นไปด้วย บริษัททรานสเนฟท์จะยังไม่ลงทุนโครงการเกี่ยวกับน้ำมันใหม่ ๆ ภายในปี 2020 จากรายงานสรุปภาคน้ำมันประจำปี 2014 โดยรัฐมนตรีพลังงานของรัสเซียระบุว่า ในบรรดาท่อน้ำมันของรัสเซียทั้งหมด 5 สาย ที่ส่งออกไปยังประเทศที่ไม่ใช่กลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียต (non – FSU)³⁸⁰ การส่งน้ำมันทางท่ออีเอสพีโอมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและกำลังใกล้ถึงขีดความสามารถเต็มที่ ในขณะที่ท่อสายอื่น ๆ กลับลดลงหรือน้อยกว่าที่เคยทำได้ แม้บริษัททรานสเนฟท์จะยังไม่มีโครงการก่อสร้างอะไรใหม่ ๆ แต่ยังคงดำเนินการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับท่ออีเอสพีโออย่างไม่ลดละ เพื่อจะสามารถขนส่งน้ำมันเพิ่มขึ้นตาม

³⁸⁰ ท่อน้ำมันของรัสเซียที่ส่งออกไปยังประเทศที่ไม่ใช่กลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียต (non – FSU) มีด้วยกันทั้งหมด 5 สาย ได้แก่ ทอดรุจบา (Druzhba pipeline) ซึ่งส่งน้ำมันไปยังโรงกลั่นในยุโรป ระบบท่อสายบอลติก 1 และ 2 (Baltic Pipeline System: BPS 1,2) สำหรับขนส่งน้ำมันไปต่อยังฝั่งทะเลบอลติก ท่อโนวโรสซีสค์ (Novorossiysk pipeline) ซึ่งส่งน้ำมันผ่านท่าเรือทะเลดำของเมืองโนวโรสซีสค์ และท่อน้ำมัน ESPO ที่ส่งน้ำมันไปยังตลาดเอเชีย โปรดดูต่อ Adnan Vatansever, "Is Russia Building Too Many Pipelines? Explaining Russia's Oil and Gas Export Strategy," *Energy Policy* 108 (2017): 2.

ข้อตกลงกับจีนในปี 2013 ได้อย่างต่อเนื่อง³⁸¹ ส่วนแก๊สธรรมชาติ รัสเซียมีท่อส่งแก๊สไปยังประเทศที่ไม่ใช่กลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียต 5 สายเช่นกัน ซึ่งทั้งหมดนั้นส่งไปยังยุโรปทั้งสิ้น³⁸² และบริษัทก๊าซพรอมยังคงมีแผนที่จะสร้างท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติอีกหลายโครงการ อย่างน้อยก็มีโครงการพีโอเอส-1 ที่กำลังก่อสร้างอยู่ โครงการพีโอเอส-2 ก็ยังอยู่ในแผน และไม่เว้นแม้กระทั่งโครงการท่อขนส่งไปเกาหลีใต้และญี่ปุ่นอีกด้วย ทำให้เขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลยังคงอยู่ในความสนใจของรัสเซียและจีนอีกในระยะยาว และด้วยเขตตะวันออกไกลรัสเซียเป็นประตูไปสู่เอเชีย รัสเซียจึงต้องการขายแก๊สให้มากขึ้นในตลาดเอเชียเพื่อลดการพึ่งพิงตลาดยุโรป โดยขายให้จีนและประเทศอื่น ๆ

แต่เดิมและในปัจจุบันเนื่องจากท่อขนส่งพีโอเอส ยังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง การนำเข้าแก๊สธรรมชาติจากรัสเซียมายังประเทศต่าง ๆ ในเอเชียแปซิฟิก จึงยังอยู่ในรูปแก๊สแอลเอ็นจี ซึ่งนำเข้าจากแหล่งแก๊สธรรมชาติบนเกาะชัคคาลินมาทางท่อเอสเควี ทำให้รัสเซียต้องการที่จะเพิ่มช่องทางขนส่งแก๊สทางระบบท่อไปยังจีน (โครงการพีโอเอส) เกาหลีเหนือ และเกาหลีใต้ ทั้งทางใต้ทะเลและภาคพื้น ซึ่งหนึ่งในท่อที่ไปถึงเกาหลีใต้จะต้องผ่านเกาหลีเหนือ³⁸³ จากความสำเร็จของโครงการพีโอเอส รวมถึงข้อตกลงซื้อขายแก๊สกับจีน ได้ส่งผลให้ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้สนใจที่จะสร้างท่อแก๊สจากรัสเซียเข้าสู่ประเทศของตน ซึ่งก็สอดคล้องกับที่รัสเซียต้องการอยู่แล้ว

ญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้นำเข้าแก๊สแอลเอ็นจีมากที่สุดในโลกเนื่องจากไม่มีทรัพยากรในการผลิตเอง แต่นำเข้าจากรัสเซียเพียงร้อยละ 9.8 ของการนำเข้าทั้งหมด การสร้างท่อขนส่งจากรัสเซียไปญี่ปุ่นจะสามารถช่วยเพิ่มปริมาณการนำเข้าของญี่ปุ่นได้เป็นอย่างมากและทำให้ราคาถูกกว่าการนำเข้าแก๊สแอลเอ็นจี จากข้อตกลงเรื่องแก๊สธรรมชาติกับจีนในปี 2014 ส่งผลให้ฝ่ายนิติบัญญัติของญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งผลักดันการสร้างท่อแก๊สธรรมชาติระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียในทางเดียวกันกับจีน ซึ่งท่อนี้จะมีระยะทาง 1,350 กิโลเมตร จากเกาะชัคคาลินไปยังเกาะฮอกไกโด (Hokkaido Island) ทางเหนือของญี่ปุ่นและเข้าสู่ตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงโตเกียว (ภาพที่ 4.2) คิดเป็นมูลค่าประมาณ 6 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และสามารถลำเลียงแก๊สธรรมชาติ 2 หมื่นล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี ซึ่งจะ

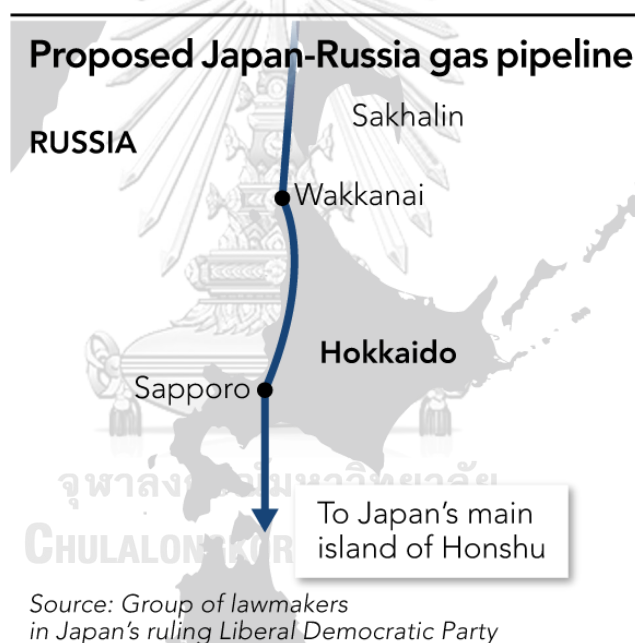
³⁸¹ Vatansever, 4

³⁸² ท่อขนส่งส่งแก๊สจากรัสเซียไปยังประเทศที่ไม่ใช่กลุ่มประเทศอดีตสหภาพโซเวียต ประกอบด้วย ท่อที่ผ่านยูเครน (Ukraine transit route) โครงการ Nord Stream ซึ่งส่งแก๊สธรรมชาติไปยังเยอรมนี โครงการ Blue Stream ซึ่งส่งแก๊สธรรมชาติไปยังตุรกี ท่อขนส่งไปฟินแลนด์ (Pipeline to Finland) และท่อขนส่งยามาล์ - ยุโรป (Yamal - Europe pipeline) โปรดดู Adnan Vatansever, "Is Russia Building Too Many Pipelines? Explaining Russia's Oil and Gas Export Strategy," 5.

³⁸³ Ankit Panda, "Is a Russia-Japan Natural Gas Pipeline Next?," 2014, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2014/05/is-a-russia-japan-natural-gas-pipeline-next/> (Nov 30 2017).

ทำให้ญี่ปุ่นนำเข้าแก๊สธรรมชาติจากรัสเซียเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 17 ของการนำเข้าทั้งหมด³⁸⁴ นอกจากนี้การผลักดันให้เกิดระบบท่อเป็นผลมาจากการรั่วไหลของสารกัมมันตภาพรังสีที่เป็นผลมาจากการระเบิดขึ้นอย่างรุนแรงของเตาปฏิกรณ์ปรมาณูโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ฟูกูชิมะ (Fukushima Daiichi nuclear power plant) จากเหตุแผ่นดินไหวในปี 2011 ส่งผลให้ญี่ปุ่นปรับแก้นโยบายพลังงานโดยต้องการลดการพึ่งพาพลังงานนิวเคลียร์และเพิ่มการนำเข้าน้ำมันและแก๊สแอลเอ็นจี³⁸⁵ อย่างไรก็ตามประเด็นท่อแก๊สระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียยังคงต้องคำนึงถึงอิทธิพลของตะวันตกเป็นหลัก โดยเฉพาะหลังวิกฤตยูเครน แม้ญี่ปุ่นจะเข้าร่วมมาตรการลงโทษรัสเซียแต่ก็ไม่ถึงกับงดการนำเข้าสินค้าเหมือนยุโรป ทำให้โครงการท่อส่งแก๊สยังถูกพิจารณาต่อไปแม้ยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในเวลาอันใกล้

ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงเส้นทางท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติจากเกาะซัคคาลินไปยังญี่ปุ่น



ที่มา: “Japan-Russia gas pipeline mostly a pipe dream,”

<https://asia.nikkei.com/Politics-Economy/International-Relations/Japan-Russia-gas-pipeline-mostly-a-pipe-dream> (accessed Dec 5, 2017)

³⁸⁴ "Rpt-Huge Russia-China Gas Deal Still Leaves Door Open to Japan," 2014, Reuters, <https://www.reuters.com/article/russia-japan-gas/rpt-huge-russia-china-gas-deal-still-leaves-door-open-to-japan-idUSL3N0ON13L20140608> (Dec 5, 2017).

³⁸⁵ Paik, 37.

เกาหลีใต้เป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีศักยภาพในการซื้อและเป็นประเทศนำเข้าแก๊สแอลเอ็นจีมากที่สุดรองจากญี่ปุ่น การมีท่อขนส่งจากรัสเซียจะทำให้ราคาการขนส่งถูกลงจากการขนส่งแก๊สแอลเอ็นจีทางเรือถึงร้อยละ 30 แต่อุปสรรคที่สำคัญคือ ในช่วงเวลาที่มีการพูดคุยประเด็นนี้ เป็นช่วงปี 2013 ก่อนที่ข้อตกลงเรื่องแก๊สระหว่างรัสเซียกับจีนจะประสบความสำเร็จในปี 2014 มีส่วนให้จีนเชื่อว่าเกาหลีใต้หรือเกี่ยวกับการสร้างท่อส่งแก๊สกับเกาหลีใต้ก็เพื่อจะกดดันให้จีนยอมตกลงเรื่องราคาแก๊สกับรัสเซีย ส่งผลให้จีนไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้³⁸⁶ อีกทั้งท่อแก๊สธรรมชาติไปสู่เกาหลีใต้จำเป็นต้องผ่านเกาหลีเหนือ (ภาพที่ 4.3) จึงเป็นประเด็นสำคัญที่เกาหลีใต้เกรงว่าจะเสี่ยงต่อการที่เกาหลีเหนืออาจใช้วิธีตัดการขนส่งแก๊สเป็นเครื่องมือทางการเมืองได้ ในขณะที่ทางรัสเซียสนับสนุนอย่างเต็มที่ เพราะมีความต้องการการถ่วงดุลการพึ่งพิงเงินของเกาหลีเหนือแฝงอยู่ และที่ชัดเจนคือเกาหลีใต้มีศักยภาพทั้งเงินทุนและเทคโนโลยีในการร่วมพัฒนาเขตตะวันออกไกลรัสเซีย และหากประสบความสำเร็จ รัสเซียจะสามารถเพิ่มปริมาณส่งออกแก๊สเข้าสู่เอเชียได้อีกทาง³⁸⁷

จากข้อตกลงเรื่องแก๊สธรรมชาติกับจีนในปี 2014 ได้เปิดทางให้เกิดโครงการร่วมมือพหุภาคีในภูมิภาคที่มีความเป็นไปได้มากกว่า กล่าวคือ การสร้างท่อขนส่งระยะสั้นใต้ทะเลเหลือง (Yellow Sea) จากเมืองเวইไห่ (Weihai) ในมณฑลซานตง (Shandong) ของจีน ไปยังเมืองอินซอน (Inchon) ในจังหวัดคย็องกี (Gyeonggi) ของเกาหลีใต้ อันเป็นอีกทางเลือกภายใต้โครงการที่รัสเซียริเริ่มไว้โดยไม่ต้องผ่านเกาหลีเหนือ และยังจะทำให้จีนและเกาหลีใต้มีอำนาจต่อรองเรื่องราคากับรัสเซียได้มากกว่า³⁸⁸ ยิ่งไปกว่านั้นจะเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดการพัฒนาระบบท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติไตรภาคีระหว่างรัสเซีย จีน และเกาหลีใต้ได้ (ภาพที่ 4.3) ซึ่งถ้าหากท่อแก๊สระหว่างรัสเซีย จีน และเกาหลีใต้สามารถเกิดขึ้นจริง จะนำทางไปสู่ความร่วมมือด้านแก๊สแอลเอ็นจีระหว่างเกาหลีใต้กับจีนได้ และท้ายที่สุดอาจขยายไปสู่ความร่วมมือไตรภาคีระหว่างจีน เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น จะครอบคลุมไปถึงการนำเข้าแก๊สแอลเอ็นจีจากรัสเซียเพิ่มขึ้นอีกได้ ดังนั้น โครงการท่อแก๊สระหว่างรัสเซีย จีน และเกาหลีใต้ก็จะเป็นไปได้สูง³⁸⁹

³⁸⁶ Lucy Williamson, "Could Russia Pipe Gas to Seoul Via North Korea?," 2011, BBC, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-15018268> (Dec 4, 2017).

³⁸⁷ Alex Calvo, "Russia and South Korea: The Economic and Geopolitical Rationale for a Natural Gas Pipeline," 2014, China Policy Institute, <https://cpianalysis.org/2014/11/04/russia-and-south-korea-the-economic-and-geopolitical-rationale-for-a-natural-gas-pipeline/> (Dec 5, 2017).

³⁸⁸ Cheong Yong-whan, "Korea Considers Undersea Gas Pipeline Via China," 2012, Korea Joongang Daily, <http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/article.aspx?aid=2950386> (Dec 5, 2017).

³⁸⁹ Paik, 36.

ภาพที่ 4.3 ภาพแสดงแผนการสร้างระบบท่อ รัสเซีย – จีน – เกาหลีใต้



ที่มา: "Korea Considers Undersea Gas Pipeline Via China,"

<http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/article.aspx?aid=2950386> (accessed Dec 5, 2017)

ขณะที่ข้อเสนอในการสร้างท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติท่ามกลางรัสเซีย จีน เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น ยังต้องเผชิญกับความซับซ้อนด้วยปัจจัยที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศไม่มากนักน้อยและจะยังไม่เกิดขึ้นในเร็ว ๆ นี้ แต่จะเห็นชัดว่า การที่รัสเซียพยายามเปลี่ยนการส่งออกแก๊สจากแก๊สแอลเอ็นจีไปเป็นระบบท่อก็เพื่อเป้าหมายระยะยาวเหมือนที่เกิดกับจีน ถ้าหากสามารถผลักดันโครงการท่อขนส่งดังเช่นท่อพีโอเอสไปยังญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ให้ประสบความสำเร็จได้ จะทำให้รัสเซียไม่ต้องพึ่งเพียงตลาดจีนมากเกินไป ยิ่งไปกว่านั้นรัสเซียจะกลายเป็นผู้ส่งออกที่ยืดหยุ่นต่อราคาได้ค่อนข้างสมบูรณ์และปลอดภัยจากการลงโทษทางเศรษฐกิจของตะวันตก รวมถึงเพิ่มอำนาจต่อรองด้านพลังงานในตลาดยุโรป และญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้จะสามารถซื้อแก๊สธรรมชาติในราคาที่ถูกลงจากแก๊สแอลเอ็นจีถึง 2 เท่า เพราะต้นทุนในการขนส่งแก๊สแอลเอ็นจีทั้งทางเรือและระบบวางสูงกว่าทางท่อ ประกอบกับจากวิกฤตยูเครนยิ่งทำให้รัสเซียผลักดันระบบท่อขนส่งในเอเชียเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม เหตุที่กล่าวถึงเพียง 2 ประเทศนี้เนื่องจากว่าด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถเชื่อมต่อท่อกับเมียนมาร์ได้สะดวกกว่าและลงทุนน้อยกว่า

แม้ท่อแก๊สไปจีนจะทำให้การส่งออกเอเชียเติบโตในอนาคต แต่การขายแก๊สแอลเอ็นจีในตลาดเอเชียก็ยังถือว่าประสบความสำเร็จมากกว่า³⁹⁰ เพราะให้ผลในเชิงของขั้นตอนการดำเนินการง่ายกว่าระบบท่อที่ต้องเผชิญกับขั้นตอนการเจรจาและอุปสรรคอันหลากหลายโดยเฉพาะเรื่องราคาและการขนส่งยังไม่ต้องผ่านประเทศตัวกลาง ดังเช่นกรณีเกาหลีใต้ที่อาจจะต้องผ่านเกาหลีเหนือรวมถึงสามารถปรับเปลี่ยนทิศทางเข้าถึงได้ทั่วทั้งเอเชีย ประกอบกับในเอเชียมีสถานีนำเข้าและเก็บสำรองแก๊สแอลเอ็นจี (LNG Receiving Terminal) กระจายอยู่หลายแห่งโดยเฉพาะในญี่ปุ่นและคาบสมุทรเกาหลีอยู่แล้ว³⁹¹ จึงไม่ปัญหาในการรองรับแก๊สแอลเอ็นจีจากรัสเซียที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต (ตารางที่ 4.1) ในกรณีที่มีท่อแก๊สไปจีน ยังจะสามารถนำแก๊สจากการขนส่งทางนี้ไปแปรสภาพเป็นแก๊สแอลเอ็นจีที่จะส่งต่อไปยังเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และประเทศอื่น ๆ เพิ่มขึ้นได้เช่นกัน ในส่วนโครงการแก๊สภาคตะวันออก (Eastern Gas Program: EGP) ก็แสดงถึงเป้าหมายแนวโน้มที่จะพัฒนาเพื่อการส่งออกแก๊สไปสู่อเอเชีย เป็นผลให้เกิดโครงการสร้างโรงงานแปรสภาพแก๊สแอลเอ็นจีหรือ LNG Plant เพิ่มขึ้นอีกหลายจุดในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกล และส่งเสริมให้เมืองวลาดีวอสตอคเป็นศูนย์กลางการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่งควบคู่กับเกาะชัคคาลิน

**ตารางที่ 4.1 ปริมาณการส่งออกแก๊สธรรมชาติโดยระบบท่อและแก๊สแอลเอ็นจีของรัสเซีย
ภายในปี 2035 (พันล้านลูกบาศก์เมตร ต่อปี)**

โครงการ	ปี				
	2015	2020	2025	2030	2035
Pipeline gas to EU, Turkey, and the CIS	200	189	160	155	145
Pipeline gas to China	8	68	68	68	68
LNG export to EU	3	7	7	7	7
LNG export to Asia – Pacific	12	12	20	35	50
รวม	121	212	255	265	270

ที่มา: รวบรวมโดย Keun-Wook Paik จาก FSU Energy, 26 February 2015, p. 4.

³⁹⁰ Vatansever, 6.

³⁹¹ Anna Kuchma, "Will Japan Receive Russian Pipeline Gas?," 2015, RBTH, https://www.rbth.com/business/2015/05/26/will_japan_receive_russian_pipeline_gas_46345.html (Dec 5 2017).

เมืองวลาดิวอสต็อก เป็นเมืองหลักในภาคตะวันออกของรัสเซียที่อยู่ใกล้กับพรมแดนจีนและเกาหลีเหนือ เป็นเมืองท่าที่ใหญ่ที่สุดของรัสเซียในเอเชียแปซิฟิก และยังเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้เศรษฐกิจรัสเซียใกล้ชิดกับเอเชียแปซิฟิก โครงการวลาดิวอสต็อก แอลเอ็นจี หรือ วิแอลเอ็นจี จะเป็นโครงการที่ทำให้รัสเซียเป็นศูนย์กลางการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีแห่งเอเชียแปซิฟิก เพราะโครงการนี้จะทำให้การส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีเป็นไปอย่างสะดวกและง่ายยิ่งขึ้น และยังสามารถรองรับกระแสธรรมชาติจากท่อขนส่งเงินเพื่อแปลงเป็นแก๊สแอลเอ็นจีได้อีกทางหนึ่งด้วย

แรกเริ่มญี่ปุ่นสนับสนุนโครงการวิแอลเอ็นจี เป็นอย่างมาก ส่งผลให้เกิดการสำรวจและศึกษาโครงการแอลเอ็นจีใกล้กับเมืองวลาดิวอสต็อก เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการเพิ่มการนำเข้าแก๊สแอลเอ็นจีของญี่ปุ่นในอนาคต ในปี 2012 ญี่ปุ่นได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจในการนำเข้าแก๊สแอลเอ็นจีจากเมืองวลาดิวอสต็อก โดยจะเริ่มในปี 2018 จึงเป็นที่มาที่ทำให้โครงการแก๊สภาคตะวันออก ริเริ่มโครงการวิแอลเอ็นจี ในปี 2013 แต่แล้ววิกฤตยูเครนในปี 2014 ก็ได้ส่งผลให้การพัฒนาโครงการวิแอลเอ็นจีต้องล่าช้าไป³⁹² นอกจากนี้ อเล็กเซย์ มิลเลอร์ (Aleksey Miller) ซีอีโอของบริษัทก๊าซพรอมได้กล่าวว่า “ท่อแก๊สที่ไปจีนจะเป็นทางเลือกที่ทำให้ต้องสร้างโรงงานแปรสภาพแก๊ส (LNG plant) ที่เมืองวลาดิวอสต็อก ดังนั้นจึงมองได้ว่า ถ้าท่อแก๊สยังไม่เสร็จสมบูรณ์ โครงการวลาดิวอสต็อก แอลเอ็นจี ก็ต้องรอไปก่อน”³⁹³

อย่างไรก็ดี ความล่าช้าของโครงการวิแอลเอ็นจีก็ยังไม่ใช่อุปสรรคที่ต้องรีบแก้ไข เพราะรัสเซียยังมีโครงการยามัล แอลเอ็นจี (Yamal LNG) ในเขตไซบีเรียตะวันตกที่เป็นอีกจุดยุทธศาสตร์หนึ่งในการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจี และยังไม่ได้รับผลกระทบจากมาตรการลงโทษของตะวันตกมากนัก³⁹⁴ จากภาพที่ 4.4 จะเห็นได้ว่าจะสามารถส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีไปได้ทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออกซึ่งจะทำให้รัสเซียอยู่ในตลาดแก๊สแอลเอ็นจีของโลกได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้ยังเป็นอีกช่องทางที่เพิ่มปริมาณการส่งแก๊สแอลเอ็นจีไปยังเอเชียแปซิฟิกได้ อันที่จริงแล้วในการส่งออกด้านตะวันออก โครงการนี้เน้นการส่งออกไปยังจีนมากกว่า เพราะเป็นผู้ร่วมลงทุนหลักและยังมีสัญญาซื้อขายระยะ 20 ปีระหว่างกัน

³⁹² "Vladivostok Lng Project – a Focus of Discussions During Visit to Japan," 2013, Gazprom, <http://www.gazprom.com/press/news/2013/april/article160730/> (Dec 6, 2017).

³⁹³ Interfax, Russia & CIS Oil and Gas Weekly, 6–12 November 2014 in Paik, 37.

³⁹⁴ Elena Mazneva, "From Russia with Love: A Super-Chilled Prize for China " 2017, Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-26/china-to-get-first-yamal-lng-cargo-as-russia-says-thank-you> (Dec 6, 2017).

ภาพที่ 4.4 แสดงเส้นทางขนส่งแก๊สแอลเอ็นจีของโครงการยามัล แอลเอ็นจี (Yamal LNG)



ที่มา: Total, <http://www.total.com/en/energy-expertise/projects/oil-gas/lng/yamal-lng-cold-environment-gas>

การแสวงหาช่องทางเพิ่มการส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในเอเชียตะวันออกและโครงการแอลเอ็นจีในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย รวมถึงการทำสัญญาซื้อขายที่มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 20 ปี ในอนาคตย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจประเทศให้เติบโตขึ้น แต่ยังไม่ได้หมายความว่ารัสเซียจะหันออกจากตะวันตก รัสเซียเพียงต้องการเพิ่มการถ่วงดุลการส่งออกพลังงานพอ ๆ กับที่ต้องการต่อต้านอิทธิพลของตะวันตกในระบบระหว่างประเทศ ซึ่งจำเป็นต้องมีเงินที่เป็นทั้งตลาดขนาดใหญ่และหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน³⁹⁵ สำหรับในเอเชียแปซิฟิก ความใกล้ชิดของทั้งสองประเทศมีแนวโน้มที่จะท้าทายอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา ประกอบกับการดำเนินนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย รัสเซียจึงมีจุดยืนที่ชัดเจนในการพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมกับเอเชียแปซิฟิกโดยนำประเด็นเรื่องพลังงานโดยเฉพาะแก๊สธรรมชาติเข้าไปด้วย ซึ่งความต้องการแก๊สแอลเอ็นจีของประเทศที่ผลิตเองไม่ได้ อย่างเช่น ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ต่างก็ตอบรับข้อเสนอต่าง ๆ ของรัสเซียอย่างได้ผล นอกจากนี้ชาติเอเชียต่างก็ไม่ปฏิเสธการเข้ามาของรัสเซีย เพราะ

³⁹⁵ Shadrina, "Can Russia Succeed in Energy Pivoting To Asia?," 36.

ในทางหนึ่งก็ช่วยถ่วงดุลอำนาจของจีนในภูมิภาค โดยเฉพาะประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในประเด็นความขัดแย้งทะเลจีนใต้ และทั้งสองมหาอำนาจก็สามารถถ่วงดุลอิทธิพลของสหรัฐ ฯ ในภูมิภาคได้อีกเช่นกัน ขณะที่รัสเซียและจีนก็ถ่วงดุลกันเองอีกด้วย อย่างน้อยการมีปฏิสัมพันธ์กับประเทศในเอเชียหลาย ๆ ประเทศก็ช่วยทำให้รัสเซียไม่พึ่งพิงจีนมากเกินไป และยังคงตอบสนองต่อเส้นทางระเบียบโลกหลายขั้วอำนาจอำนาจร่วมกับจีนในภาวะที่จีนผงาดขึ้นมา (rise of china)

4.4 ความสัมพันธ์ด้านพลังงาน: ผลกระทบต่อขั้วอำนาจในเอเชียและระบบระหว่างประเทศ

“การมุ่งสู่เอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งไปสู่จีน ถูกกล่าวถึงมากยิ่งขึ้นแม้ในยามที่ตะวันตกใช้มาตรการลงโทษรัสเซีย ทำให้การเป็นหุ้นส่วนระหว่างรัสเซียกับจีนที่ปฏิบัติมานานกำลังเป็นกลยุทธ์ที่ลึกซึ้งอย่างแท้จริง”

ดมิตรี เทรนิน, 2014³⁹⁶

ปัจจุบันระบบระหว่างประเทศไม่ได้มีแต่ตะวันตกครองอิทธิพลเหมือนเช่นศตวรรษที่ 19 หรือเหมือนกับหลังยุคสงครามเย็นที่จบลงพร้อมการเปลี่ยนแปลงระบบขั้วอำนาจ จากโลกที่มี 2 มหาอำนาจกลายเป็นเพียงสหรัฐอเมริกา ที่มีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุดในเวลานั้นและอยู่ในสถานะนั้นช่วงขณะหนึ่ง ส่วนสหภาพโซเวียตล่มสลายเหลือเพียงประเทศรัสเซียที่รักษาอำนาจเดิมของโซเวียตไว้ได้ส่วนหนึ่ง แต่ก็ต้องเผชิญกับความตกต่ำทางเศรษฐกิจและต้องฟื้นฟูประเทศเป็นอย่างมาก เพราะในศตวรรษที่ 21 จีนผงาดขึ้นมาจนมีบทบาทที่สามารถท้าทายอำนาจของสหรัฐฯ ได้ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันรัสเซียยังมีความทะเยอทะยานในการเป็นมหาอำนาจหนึ่งของโลกอย่างไม่เสื่อมคลาย ความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์กับจีนที่ริเริ่มมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 นำมาสู่การมีแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการเมืองโลกหลายขั้วและระเบียบโลกใหม่ (Joint Russian-Chinese Declaration about a Multipolar World and Formation of a New World Order) ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดของฟริมาคอฟ และเป็นแถลงการณ์แรกๆ ที่เน้นประณามการพยายามครองความเป็นเจ้าของสหรัฐฯ ในระบบระหว่างประเทศ³⁹⁷ จากนั้นมาแถลงการณ์นี้จึงเป็นพื้นฐานให้รัสเซียกับจีนดำเนินนโยบายที่ถ่วงดุลอำนาจกับสหรัฐอเมริกา

³⁹⁶ Trenin, “Gas Deal Entails China–Russia Strategic Depth,” <http://www.carnegie.ru/2014/05/25/gas-deal-entails-china-russia-strategic-depth/hbrh>.

³⁹⁷ Susan Turner, “Russia, China and a Multipolar World Order: The danger in the undefined”, *ASIAN PERSPECTIVE* 33, No. 1 (2009): 163.

อย่างไรก็ตาม แนวทางของแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการเมืองโลกหลายขั้วและระเบียบโลกใหม่ต้องหยุดชะงักไปช่วงหนึ่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ผู้ก่อการร้ายโจมตีสหรัฐอเมริกา ในเดือนกันยายน ปี 2001 ทำให้ประเด็นการก่อการร้ายเป็นภัยคุกคามระดับนานาชาติ พร้อมด้วยหลาย ๆ ประเทศต่างสนับสนุนสหรัฐฯ ในการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้ายในอัฟกานิสถาน จนกระทั่งปี 2003 เมื่อสหรัฐฯบุกอิรักโดยไม่ผ่านมติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ สงครามอิรักจึงแสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจของมหาอำนาจที่ไม่สามารถถ่วงดุลได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่รัสเซียกับจีนพยายามยกมาใช้ประกอบการสนับสนุนระบบหลายขั้วอำนาจอย่างต่อเนื่อง³⁹⁸ สำหรับจีนยังคงมีจุดยืนในแนวคิดหลายขั้วอำนาจในการต่อต้านการก่อการร้าย และรัสเซียได้กลับเข้าร่วมแนวทางเดียวกับจีนเมื่อเข้าใจถึงการบุกอิรักของสหรัฐฯ ซึ่งบูตินกล่าวว่า “รัสเซียกับจีนยึดมั่นอยู่ในการสถาปนาโลกหลายขั้วอำนาจและสนับสนุนบทบาทของสหประชาชาติไม่เสื่อมคลาย”³⁹⁹ แนวคิดนี้ถูกเน้นบ่อยครั้งในกรอบนโยบายต่างประเทศรัสเซีย ปี 2008 เพื่อสื่อถึงการคงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคง และปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติของรัสเซีย⁴⁰⁰ และเป็นคำยอดินิยมที่สองประเทศมักใช้สำหรับการแก้ปัญหา ระหว่างประเทศผ่านทางเวทีสหประชาชาติ

การสนับสนุนโลกหลายขั้วอำนาจของทั้งสองประเทศสอดคล้องกันเพื่อต้องการถ่วงดุลอิทธิพลของสหรัฐฯ และสำหรับจีนยังต้องการให้แน่ใจว่าโลกจะเกิดสันติภาพ ความมั่นคง และการพัฒนา ซึ่งกลายเป็นประเด็นที่ขาดไม่ได้ในความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ที่จีนใช้สำหรับทำข้อตกลงต่าง ๆ ร่วมกันกับรัสเซีย⁴⁰¹ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียอาจมองได้ว่าเป็นการเกี่ยวพันกันด้วยเกมส์แบบดั้งเดิมที่เรียกว่า “ถ้าคุณช่วยฉัน ฉันก็จะช่วยคุณ” (I scratch your back, you scratch mine)⁴⁰² หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “ผลประโยชน์ต่างตอบแทน” (reciprocity) ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องภายหลังสงครามจอร์เจีย ในทางหนึ่งก็เป็นสิ่งที่ โบโบ โล เรียกว่า แกนแห่งความเหมาะสม (Axis of Convenience) หรือการสานสัมพันธ์กันตามแต่โอกาสจะเอื้ออำนวยโดยมีประเด็นการครอบงำระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกาเป็นปัจจัยนำ⁴⁰³ เช่น จีนไม่เข้าร่วมประณาม

³⁹⁸ Turner, “Russia, China and a Multipolar World Order: The danger in the undefined,” 164.

³⁹⁹ “President Jiang Zemin Held Talks with Russian President Vladimire Putin”, 2002, Xinhua, <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cese/eng/xwtd/t101551.htm> in Turner, “Russia, China and a Multipolar World Order: The danger in the undefined,” 166.

⁴⁰⁰ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, Approved 12 July 2008, <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml> in Jakobson et al, “China’s energy and security relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties,” 5.

⁴⁰¹ Turner, 168.

⁴⁰² Simha, “Aleppo fallout: Why Russia’s China connection comes with a sting.”

⁴⁰³ Kaczmarek, *Russia-China relations in the post-crisis international order*, 25.

รัสเซียจากเหตุสงครามจอร์เจียและวิกฤตยูเครนเพื่อที่ว่ารัสเซียจะสนับสนุนในปัญหาข้อพิพาททะเลจีนใต้ หรืออย่างน้อยก็คาดหวังว่ารัสเซียจะวางตัวเป็นกลางในข้อพิพาทนี้

ในเชิงของพลังงาน เนื่องจากพลังงานถือว่าเป็นจุดแข็งที่รัสเซียสามารถใช้เป็นอำนาจต่อรอง ได้ผลมากที่สุด รัสเซียจึงใช้ทรัพยากรน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเป็นหนทางในการแสวงหาความมั่นคง และความอยู่รอดซึ่งอธิบายได้ตามแนวคิดสังคมนิยมเชิงรุกที่มองว่าระบบระหว่างประเทศผลักดันให้มหาอำนาจต้องเพิ่มอำนาจของตนขึ้นเรื่อย ๆ เพราะเป็นหนทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างความมั่นคงเพื่อความอยู่รอดและจะขยายอำนาจก็ต่อเมื่อมีโอกาส ในที่นี้ จีนคือโอกาสของรัสเซียในการแสวงหาอำนาจเพื่อสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศ โดยผ่านความสัมพันธ์ด้านพลังงาน เห็นได้อย่างชัดเจนจากข้อตกลงเรื่องน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่ประสบความสำเร็จหลาย ๆ โครงการในช่วงปี 2009 - 2015 กับจีน รวมถึงการหารือโครงการใหม่ ๆ กับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงอื่น ๆ รัสเซียเห็นว่าจีนคือหุ้นส่วนที่แข็งแกร่งที่สุดในเอเชีย เพื่อผลประโยชน์ต่างตอบแทนที่คุ้มค่าต่อไปในอนาคต รัสเซียยินยอมให้จีนถือหุ้นในโครงการพลังงานหลายโครงการ พร้อมยืนยันว่าความร่วมมือด้านพลังงานกับจีนจะไม่มีเงื่อนไขมาเป็นอุปสรรค เพราะความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างกันนี้คำนึงถึงความมั่นคงมากกว่าการถูกรอบงำด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ⁴⁰⁴ ในทำนองเดียวกัน ในปี 2006 เหวิน เจียเป่า (Wen Jiabao) กล่าวไว้ว่า “พลังงานเป็นประเด็นที่ไม่ควรทำให้เป็นการเมือง” ทั้งนี้ความตกลงเรื่องพลังงานสำหรับจีนในปัจจุบันนี้ได้ถูกบูรณาการเข้ากับนโยบายต่างประเทศ และจีนมีแนวโน้มที่จะมองความตกลงเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามสร้างความมั่นคงร่วมกับรัสเซีย ในขณะเดียวกันก็เพื่อด้านอำนาจและอิทธิพลของสหรัฐฯ ในเอเชียกลางและเอเชียตะวันออกเฉียง⁴⁰⁵

แม้ภายใต้ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนจะไม่เอาประเด็นการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่สำหรับสังคมระหว่างประเทศ ทรัพยากรพลังงานโดยเฉพาะน้ำมันและแก๊สธรรมชาติของรัสเซียคือเครื่องมือที่ใช้ในการแสวงหาความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศ ตามหลักของแนวคิดสังคมนิยมเชิงรุก รัสเซียใช้พลังงานเป็นอำนาจสร้างความมั่นคง วิธีหนึ่งคือพยายามสถาปนาสถานะว่าเป็นมหาอำนาจด้านพลังงานต่อสังคมระหว่างประเทศเพื่อแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ในแบบของรัสเซียจากการที่สถานะเดิมแต่ก่อนในสมัยเป็นสหภาพโซเวียตแทบไม่หลงเหลือแล้วในปัจจุบัน รัสเซียจึงใช้ความได้เปรียบที่ครอบครองแหล่งทรัพยากรน้ำมันและแก๊สธรรมชาติมากมายเป็นเครื่องมือในการรื้อฟื้นอำนาจและสร้างมั่นคงให้แก่ประเทศ แนวคิดสังคมนิยมเชิงรุกยังมองว่า

⁴⁰⁴ Røseth, “Russia’s energy relations with China: passing the strategic threshold?,” 37.

⁴⁰⁵ Koch-Wester and Murray, The China - Russia Gas Deal: Background and Implications for the Broader Relationship, 13.

มหาอำนาจจะขยายอำนาจก็ต่อเมื่อมีโอกาส แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมระหว่างปี 2009 -2015 ซึ่งเป็นช่วงที่รัสเซียขัดแย้งกับตะวันตกครั้งใหญ่หลังยุคสงครามเย็น กลายเป็นโอกาสที่กระตุ้นให้รัสเซียขยายบทบาทและอำนาจไปยังฝั่งตะวันออก หรือจะกล่าวให้ชัดเจนว่าเป็นโอกาสที่ดีที่สุดสำหรับการดำเนินนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย โดยเฉพาะเพิ่มการมีปฏิสัมพันธ์กับจีนได้อย่างเปิดเผย พร้อมใช้เป็นโอกาสให้รัสเซียได้เข้าสู่ตลาดพลังงานฝั่งเอเชียเพื่อถ่วงดุลการส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติกับตลาดฝั่งตะวันตก

สำหรับอำนาจที่มหาอำนาจต่างแสวงหานั้น มีด้วยกัน 2 แบบ คือ อำนาจที่ซ่อนเร้น และอำนาจทางการทหาร สำหรับรัสเซียแล้ว อำนาจที่รัสเซียแสวงหาคืออำนาจซ่อนเร้นซึ่งในที่นี้คืออำนาจเกี่ยวกับการควบคุมพลังงานโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมเส้นทางการขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติทางระบบท่อ และกำหนดปริมาณการไหลเวียนน้ำมันและแก๊สธรรมชาติในฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของโลก โดยใช้ประโยชน์จากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ทั้งนี้ในระบบพลังงานโลก เส้นทางการขนส่งและระบบท่อขนส่งเป็นเสาหลักที่สำคัญของระบบ โดยเฉพาะท่อขนถือเป็นวัตถุทางภูมิรัฐศาสตร์ที่บ่อยครั้งถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงทางพลังงาน เพราะเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีความสลับซับซ้อน ต้องเกี่ยวข้องกับที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ด้านพลังงาน เช่น สถานีสูบน้ำมัน โรงกลั่นน้ำมัน และสถานีปลายทาง⁴⁰⁶ และเพราะเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีตำแหน่งแน่ชัด จึงสามารถตอบรับต่อการจัดการและควบคุมในทางภูมิรัฐศาสตร์ได้มากกว่าการขนส่งที่มีความยืดหยุ่นอย่างเช่นการขนส่งทางเรือ⁴⁰⁷ ทำให้โครงการท่อขนส่งพลังงานทั้งน้ำมันและแก๊สจากรัสเซียไปจีนถูกมองว่าเกิดขึ้นด้วยปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการอีเอสพีโอ ซึ่งปูตินได้กล่าวไว้ว่า “มันไม่ใช่แค่ท่อ้ำมันแต่มันคือโครงการของภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitical project)”⁴⁰⁸ ที่จะทำให้อาณาจักรรัสเซียสามารถควบคุมน้ำมันในตลาดพลังงานได้ทั้งสองฝั่งของโลก เพิ่มความมั่นคงทางพลังงานของประเทศ และเข้าใกล้การเป็นมหาอำนาจด้านพลังงาน

อำนาจที่รัสเซียต้องการมีความเกี่ยวพันกับแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์จึงทำให้ท่อขนส่งน้ำมันอีเอสพีโอที่เกิดขึ้นเป็นระบบท่อแห่งแรกจากรัสเซียไปยังฝั่งเอเชียแปซิฟิก โครงการนี้ได้ส่งผลอย่างยิ่งต่อรัสเซียในการเปลี่ยนทิศทางการขนส่งน้ำมันในเขตไซบีเรียตะวันตกที่มีไว้สำหรับยุโรปไปสู่แหล่งน้ำมันในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซียที่สามารถส่งออกพลังงานไปในตลาดเอเชียได้อีกมากในอนาคต ยิ่งไปกว่านั้น การส่งออกน้ำมันจากเขตไซบีเรียตะวันออกทางท่ออีเอสพีโอเป็นการส่งน้ำมันไปจีนโดยตรงที่ไม่ต้องผ่านประเทศตัวกลาง (transit countries) เหมือนอย่างทางยุโรปต้อง

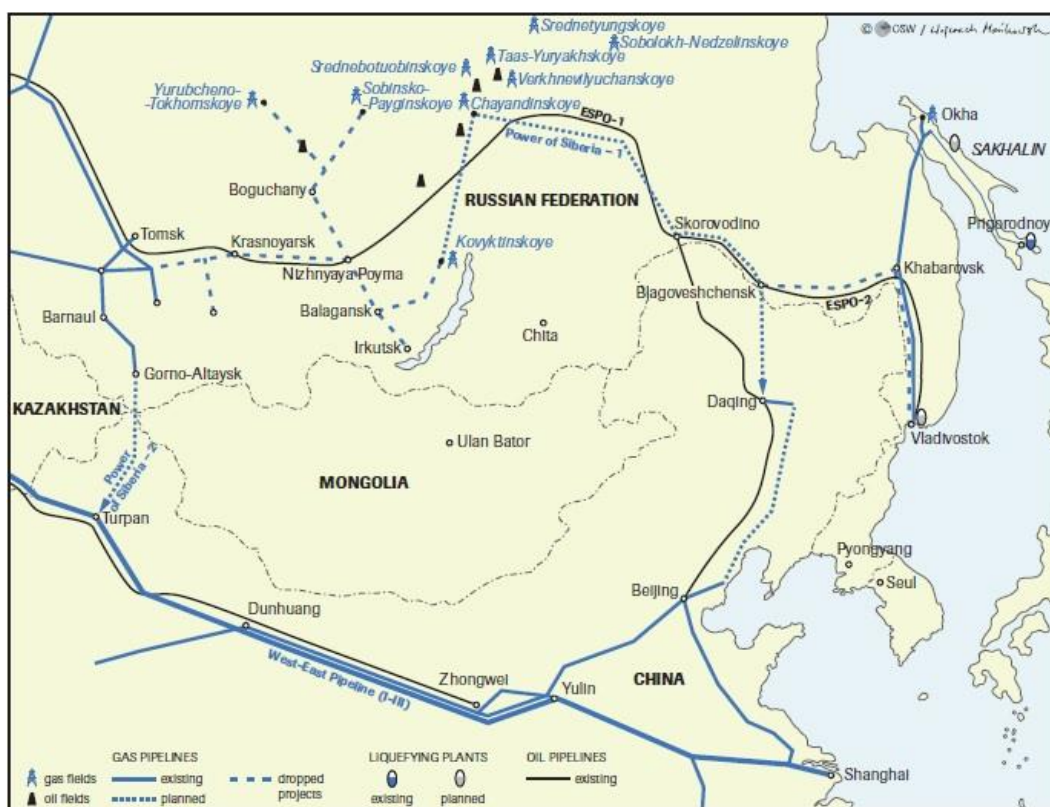
⁴⁰⁶ เคลาส์ ดอดส์, *ภูมิรัฐศาสตร์: ความรู้ฉบับพกพา*, 191.

⁴⁰⁷ Røseth, 28.

⁴⁰⁸ Dovlatov, “Slaking China’s huge energy thirst.”

ผ่านยูเครนและเบลารุส ซึ่งจะเป็นการเข้าสู่ตลาดจีนโดยตรง และไม่มีประเทศอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง นอกเสียจากว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างทั้งสองประเทศเอง นอกจากนี้ยังนำไปสู่การเชื่อมต่อเข้ากับท่อน้ำมันสายตะวันตก (ภาพที่ 4.5) จึงทำให้รัสเซียกลายเป็น “ผู้ผลิตน้ำมันที่ยืดหยุ่นต่อราคา” (swing oil producer) ระหว่างตะวันตกกับตะวันออกได้อีกด้วย⁴⁰⁹

ภาพที่ 4.5 ภาพแสดงโครงการท่อขนส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติระหว่างรัสเซีย - จีน



ที่มา: OSW Commentary, Centre for Eastern Studies

โครงการอีเอสพีโอเอ็ยงมีผลต่อการเพิ่มขึ้นของปริมาณน้ำมันจากรัสเซียที่ส่งไปจีน จากเดิมต้องขนส่งทางเรือเข้าสู่แผ่นดินใหญ่จากแหล่งพลังงานบนเกาะซัคคาลินเป็นหลัก และส่วนหนึ่งมาจากท่อสายคาซัคสถานจากเอเชียกลาง อีกทั้งแหล่งน้ำมันของรัสเซียในเขตไซบีเรียตะวันออกก็ได้กลายเป็นแหล่งน้ำมันที่สำคัญของจีนอีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้กับแหล่งอุตสาหกรรมของจีน จะทำให้จีนสามารถลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งต่อมายังแหล่งบริโภคที่ส่วนใหญ่คือฝั่งตะวันออกของประเทศเมื่อเทียบกับการนำเข้าจากท่อสายคาซัคสถาน และโครงการอีเอสพีโอเอ็ยงผลักดันให้รัสเซียต้องเพิ่มการผลิตและการส่งออกในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซียอีกด้วย รวมถึงการพัฒนาประสิทธิภาพ

⁴⁰⁹ Paik, 38.

ของโครงสร้างพื้นฐานด้านพลังงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้น้ำมันเพิ่มขึ้นและจำเป็นต้องพึ่งการลงทุนจากจีนให้มากยิ่งขึ้นไปด้วย⁴¹⁰ ในส่วนของจีน การที่จีนมีท่อน้ำมันแยกออกไปจากท่ออีเอสพีโอเข้าสู่ประเทศโดยตรง เส้นทางขนส่งนี้จึงปลอดภัยจากเขตอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา เพราะเป็นเส้นทางบนภาคพื้นทวีปที่ห่างไกลจากทะเล ทั้งยังถือได้ว่าเป็นเส้นทางที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการนำเข้าพลังงานของจีนควบคู่ไปกับความต้องการของจีนที่จะลดการพึ่งพาน้ำมันจากตะวันออกกลาง⁴¹¹ (ภาพที่ 4.5) ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพจากการใช้ความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ในการได้ผลประโยชน์ร่วมกัน

ส่วนแก๊สธรรมชาติมีโครงการพีโอเอสเป็นสิ่งยืนยันถึงความสำเร็จที่สุดในภาคพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน โครงการนี้ทำให้เกิดระบบท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติแห่งแรกที่มีเป้าหมายมุ่งสู่จีนโดยตรง ซึ่งทำให้จีนเข้าใกล้สถานะผู้ผูกขาดการซื้อพลังงานจากรัสเซียมากที่สุดในเอเชีย (ไม่นับรวมแอลเอ็นจี) ด้วยเหตุผลทางภูมิรัฐศาสตร์เช่นเดียวกับระบบท่ออีเอสพีโอ ทำให้การขนส่งแก๊สไปจีนมีความปลอดภัยและมีแหล่งแก๊สธรรมชาติที่มั่นคงในระยะยาว ยิ่งไปกว่านั้นโครงการพีโอเอสให้ผลลัพธ์เป็นไปตามยุทธศาสตร์พลังงานในการเพิ่มการส่งออกที่หลากหลายโดยเฉพาะในเอเชีย รวมถึงการพัฒนาในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซีย

อย่างไรก็ตาม การที่รัสเซียตอบสนองต่ออุปสงค์ในบริบทของความสัมพันธ์ด้านพลังงานกับจีนไม่ได้หมายความว่ารัสเซียจะตีตัวออกห่างจากยุโรป แต่เป็นการเพิ่มส่วนแบ่งตลาดเพื่อลดการพึ่งพาดอลลาร์ยุโรป⁴¹² ปูตินได้วางเดิมพันกับด้านตะวันออกไว้ที่จีนเป็นอย่างมาก มากเสียจนรัสเซียกลายเป็นฝ่ายต้องพึ่งจีนมากกว่า ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ดูเหมือนจะเป็นปัญหารอง เนื่องจากปูตินกลับเล็งเห็นโอกาสจากการพัฒนาท่อขนส่งไปสู่จีนเป็นโอกาสครั้งใหญ่ โดยอธิบายว่า ได้ทำให้อียิปต์สามารถเชื่อมโยงระบบท่อแก๊สจากตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกันและปรับเปลี่ยนทิศทางการไหลเวียนแก๊สตามตลาดโลกได้ ดังนั้นโครงการพีโอเอส ได้เพิ่มศักยภาพทางความมั่นคงด้านพลังงานที่ส่งเสริมสถานะของบริษัทก๊าซพรอมให้มีอำนาจต่อรองกับยุโรป ในภาพรวมสำหรับรัสเซียแล้ว สิ่งเหล่านี้ได้สร้างความยืดหยุ่น (flexibility) ไม่ใช่สร้างการพึ่งพิง (dependency) ให้แก่ประเทศ⁴¹³

สำหรับประเทศผู้ส่งออกพลังงานอย่างรัสเซีย มักจะคำนึงถึงความมั่นคงของปริมาณการส่งออกในราคาที่สูงและแสวงหาอุปสงค์ที่มีความหลากหลายเป็นหลัก⁴¹⁴ ดังนั้นความหมายโดยนัยในทางภูมิรัฐศาสตร์จึงเห็นว่า หากสามารถเชื่อมต่อบริเวณท่อแก๊สได้จะช่วยปกป้องรัสเซียจากความ

⁴¹⁰ Gusev and Westphal, *Russian Energy Policies Revisited*, 39.

⁴¹¹ Erickson and Collins, 107.

⁴¹² Røseth, 45 - 46.

⁴¹³ Ibid., 47.

⁴¹⁴ Vatansver, 8.

ผวนผันของตลาดตะวันตก และยังทำให้รัสเซียสามารถเป็น “ผู้ผลิตแก๊สที่ยืดหยุ่นต่อราคา” (swing gas producer) เช่นเดียวกับน้ำมัน โดยหนทางที่สามารถทำให้รัสเซียมีสถานะนั้นจริง ๆ ได้คือ โครงการอัลไต หรือ พีโอเอส-2 ซึ่งเป็นเส้นทางสายตะวันตกจากเมืองไทเซตในจังหวัดอัลไตของรัสเซีย แล้วไปเชื่อมกับท่อจากตะวันออกกลางของจีนที่เขตปกครองตนเองซินเจียงโดยใช้แหล่งแก๊สธรรมชาติจากเขตไซบีเรียตะวันตก เป็นโครงการที่ปูตินเห็นชอบมากกว่าโครงการพีโอเอส-1 เพราะลงทุนน้อยกว่าเขตไซบีเรียตะวันออก และทำให้บริษัทก๊าซพรมสามารถส่งแก๊สไปยังยุโรปและเอเชียจากแหล่งแก๊สธรรมชาติเดียวกันได้ จากนั้นจำเป็นต้องเชื่อมต่อกับเขตไซบีเรียตะวันออกอย่างเลี่ยงไม่ได้⁴¹⁵ แต่จีนก็เลือกเส้นทางพีโอเอส-1 เพราะการนำเข้าแก๊สจากเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลรัสเซียใกล้กว่าจึงใช้ค่าใช้จ่ายน้อยกว่า สามารถเจรจาได้ราคาแก๊สที่น้อยกว่าที่รัสเซียขายให้แก่ยุโรป ในขณะที่ท่อสายอัลไตจะเข้าจะสู่จีนในบริเวณที่ไกลจากแหล่งประชากรซึ่งต้องเพิ่มราคาการขนส่งไปด้วย และทางฝั่งตะวันตกของจีนก็มีแหล่งแก๊สจากเอเชียกลางและส่วนหนึ่งจากเมียนมาร์อยู่ก่อนแล้ว อย่างไรก็ตามจีนมีแผนที่จะเชื่อมโครงการพีโอเอสกับโครงการท่อแก๊สตะวันตก – ตะวันออก (West – East Pipeline: WEP) ของจีนอยู่แล้วแม้จะไม่มีโครงการอัลไตก็ตาม⁴¹⁶ (ภาพที่ 4.5) แต่ถึงกระนั้นโครงการอัลไตก็ยังอยู่ในขั้นพิจารณาต่อไป และนอกเหนือจากประเด็นที่ว่าท่อสายนี้จะเกิดขึ้นหรือไม่ ผลกระทบที่เกิดโดยรวมคือ ได้ทำให้รัสเซียถือไพ่ค่อนข้างเหนือกว่ายุโรปในประเด็นเรื่องการเมืองท่อขนส่ง (pipeline politics) โดยสามารถอ้างความร่วมมือกับประเทศทางเลือกอื่น ๆ ในการสร้างท่อขนส่งในเส้นทางใหม่ ๆ⁴¹⁷

ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ วิกฤตการเมือง และการใช้มาตรการลงโทษทางการเมืองและเศรษฐกิจของตะวันตก รัสเซียต้องเผชิญกับความท้าทายและการแข่งขันที่สูงขึ้น การเลือกเส้นทางที่ดีที่สุดในการขนส่งและเพิ่มการขายพลังงานได้มากขึ้นย่อมส่งผลต่อเศรษฐกิจให้เติบโตขึ้น ซึ่งนั่นก็มาจากการที่รัสเซียโยกย้ายภูมิรัฐศาสตร์มายังเอเชียเพื่อตอบโต้กับตะวันตก⁴¹⁸ อันเป็นวิธีการทางภูมิรัฐศาสตร์ที่เติบโตขึ้นในยุคที่เศรษฐกิจได้รับความนิยมนกว่าการใช้กำลังทางทหาร ยุทธศาสตร์การแข่งขันเปลี่ยนจากการแข่งขันแสวงหาแหล่งทรัพยากรเป็นการแข่งขันแสวงหาตลาดแทน⁴¹⁹ และใช้เศรษฐกิจในการต่อสู้กัน จีนเป็นประเทศที่ใช้วิธีการนี้มายาวนาน สำหรับรัสเซียเห็นได้ว่าพลังงาน

⁴¹⁵ Skalamera, 9.

⁴¹⁶ Paik, 13.

⁴¹⁷ Skalamera, 10.

⁴¹⁸ Gusev and Westphal, 38.

⁴¹⁹ Sergei Guriev and Hina Rabbani Khar, "Challenge Four: Competition for Gated Markets, Not Natural Resources," in *Geo-Economics Seven Challenges to Globalization*, Global Agenda Council (Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2015), 8.

เป็นเครื่องมือและอาวุธในการจัดการความขัดแย้ง แม้บางช่วงเวลารัสเซียยังใช้วิธีทางทหารเข้าตัดสินปัญหาเช่นกรณีที่เกิดในจอร์เจียและยูเครน แต่ตะวันตกตอบโต้โดยการใช้มาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจ (sanctions) ซึ่งสามารถอธิบายได้จากสิ่งที่ ลูตต์วาก เรียกว่า “ตรรกะของสงครามในไวยากรณ์ของการค้า” (the logic of war in the grammar of commerce)⁴²⁰ รัสเซียจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการตอบโต้กลับด้วยวิธีการการค้าแทนวิธีการทหารเพื่อให้เป็นไปตามค่านิยมของกระแสโลกด้วย และไม่ขัดแย้งกับแนวทางของจีนที่ไม่ต้องการใช้กำลังความรุนแรง (hard power)

ทั้งนี้ คำอธิบายดังกล่าวสามารถมองเห็นได้จากการตัดการส่งแก๊สธรรมชาติไปยูเครนในปี 2006 และปี 2009 เนื่องด้วยความสามารถในการผลิตแก๊สธรรมชาติและเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ รัสเซียจึงสามารถกำหนดการเปลี่ยนแปลงปริมาณหรือแม้กระทั่งหยุดการไหลเวียนแก๊สธรรมชาติได้ ทำให้ถูกเรียกว่าเป็นสงครามแก๊ส ซึ่งนักวิจารณ์บางส่วนเห็นว่า “สงครามแก๊ส” แสดงถึงการฟื้นคืนอำนาจของรัสเซียที่มุ่งย้าเตือนให้โลกเห็นว่ารัสเซียเป็นมหาอำนาจด้านพลังงาน (energy superpower) โดยมีท่อแก๊สเป็นสิ่งยืนยันสถานะดังกล่าว และการที่บริษัทก๊าซพรอมมีแผนที่ระบบท่อส่งแก๊สทั่วยุโรปก็ได้ช่วยส่งเสริมอำนาจทางภูมิศาสตร์ของท่อขนส่งให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้นอีก รวมไปถึงการใช้ระบบท่อขนส่งมาเป็นอำนาจต่อรองด้านทานอภิทธิพลของตะวันตกในกรณีโครงการอัลไต กล่าวคือ ในปี 2006 ปูติน และ หู ได้ลงนามในความตกลงสร้างท่อขนส่งแก๊สซึ่งมีโครงการอัลไต รวมอยู่ด้วย เพื่อส่งสัญญาณต่อความมั่นคงด้านพลังงานในยุโรป และแสดงให้เห็นความใกล้ชิดกับจีนที่สามารถท้าทายอภิทธิพลตะวันตกได้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บริษัทก๊าซพรอมสามารถเจรจายุติสงครามกับยูเครนและตะวันตกได้⁴²¹ รวมไปถึงแผนยุทธศาสตร์พลังงานรัสเซียที่ต้องการส่งออกพลังงานไปสู่ตลาดที่หลากหลาย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงการส่งออกในรูปแบบแก๊สแอลเอ็นจีมาสู่ระบบท่อแก๊สที่มีเป้าหมายเพื่อหลีกเลี่ยงมาตรการลงโทษที่เกิดขึ้นจากวิกฤตยูเครนและกรณีอื่น ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต⁴²² และเป็นการเปิดโอกาสให้รัสเซียได้ใช้ข้อตกลงซื้อขายพลังงานเป็นเครื่องมือต่อรองและตอบโต้มาตรการลงโทษกลับ ที่เห็นผลทางหนึ่งคือทำให้เกิดโครงการน้ำมันและแก๊สธรรมชาติใหม่ ๆ ในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลโดยมีจีนเป็นหุ้นส่วนหลัก

การเติบโตทางเศรษฐกิจของรัสเซียช่วงปี 2000 - 2007 ได้สร้างความมั่นใจในศักยภาพของประเทศ ส่งผลให้การดำเนินนโยบายบ่อยครั้งสวนทางกับตะวันตก ประกอบกับภาวะการผงาด

⁴²⁰ Edward N. Luttwak, "From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce," *The National Interest*, no. 20 (1990): 126.

⁴²¹ Gabuev, A 'Soft Alliance'? *Russia – China Relations after the Ukraine Crisis*, 3.

⁴²² Paik, 37.

ขึ้นมาของจีนได้ทำให้การมองโลกของรัสเซียเปลี่ยนไปในแบบที่ตะวันตกไม่ใช่ศูนย์กลาง (western – centric) อีกต่อไป โดยเฉพาะวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2008 กระตุ้นให้รัสเซียหันไปสนใจโครงการท่อขนส่งน้ำมันไปยังจีน เพราะเห็นว่าวิกฤตเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อจีนน้อยกว่าตะวันตก และจีนสามารถยืนหยัดในสถานะที่ถ่วงดุลกับตะวันตกได้ ในยามวิกฤตยูเครน ความสัมพันธ์ของรัสเซียกับจีนค่อนข้างจะดำเนินไปในเชิงบวก อธิบายได้จากจุดยืนของจีนที่แม้ไม่ได้สนับสนุนกรณีผนวกคาบสมุทรไครเมียเข้ากับรัสเซียแต่ก็ไม่ได้วิจารณ์อย่างเปิดเผย แม้รัสเซียจะมองว่าตะวันตกไม่ใช่ศูนย์กลางอีกต่อไปแต่ยังคงต้องไม่ลืมว่าในด้านตะวันออกที่รัสเซียมุ่งไปยังมีตัวแสดงเจ้าถิ่นอีกจำนวนหนึ่งที่รัสเซียต้องคำนึงถึง ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย และแม้กระทั่งอาเซียน ตัวแสดงเหล่านี้มีบทบาทและอิทธิพลอยู่ไม่น้อยและยังถ่วงดุลซึ่งกันและกันอีกด้วย ซึ่งจะทำให้รัสเซียกับจีนต้องเล่นเกมที่ซับซ้อนในด้านตะวันออกร่วมกับตัวแสดงเหล่านี้

ญี่ปุ่นถือได้ว่าเป็นประเทศมหาอำนาจหนึ่งในเอเชียและยังถือว่าเป็นหนึ่งในโลก เป็นพันธมิตรที่แนบชิดอเมริกา ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองญี่ปุ่นจึงครองอิทธิพลในเอเชียเป็นอันดับสองรองจากสหรัฐอเมริกาจนกระทั่งการผงาดขึ้นมาของจีนที่เข้ามาสร้างอิทธิพลร่วมด้วย และแข่งขันอิทธิพลกับจีนในเอเชียตั้งแต่นั้นมา ญี่ปุ่นมีทั้งเงินทุน เทคโนโลยี และศักยภาพอันเป็นที่ต้องการของประเทศในเอเชียไม่แพ้จีน โดยเฉพาะการค้าและการลงทุนเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เวียดนาม อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ซึ่งมีมากกว่าจีน นอกจากนี้ยังมีการสร้างฐานทัพและการซ้อมรบร่วม รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการลงทุนเกี่ยวกับพลังงานและริเริ่มโครงการใหม่ ๆ ที่ทำให้ต้องอยู่ในความสนใจของทั้งจีนและรัสเซีย ตลอดจนประเทศในเอเชียแปซิฟิกต่างก็ยอมรับในบทบาทของญี่ปุ่นในการถ่วงดุลอิทธิพลกับจีนและสหรัฐอเมริกาด้วยเช่นกัน⁴²³

ส่วนเกาหลีใต้นับเป็นพันธมิตรของสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่สหรัฐอเมริกาดำเนินนโยบายมุ่งสู่เอเชียในปี 2011 ส่งผลให้การพัฒนาประเทศดำเนินไปจนเศรษฐกิจขยายตัวและกลายเป็นประเทศหนึ่งที่มีบทบาทสูงในเอเชีย มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีศักยภาพในการลงทุนสูงโดยเฉพาะการลงทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น โครงสร้างพื้นฐานและโครงการเกี่ยวกับพลังงานในเมียนมาร์ และยังมีความร่วมมือด้านความมั่นคงร่วมกับประเทศในเอเชียแปซิฟิกอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้ยังเป็นประเทศชั้นนำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความร่วมมือกับญี่ปุ่นและจีนซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างอำนาจต่อรองและก่อให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจจากภายนอกภูมิภาคที่รัสเซียต้องพิจารณา และยังมีผลต่อการต่อรองในการซื้อขายพลังงานของรัสเซียทางตะวันออกต่อไปในอนาคตอีกด้วย

⁴²³ Michael Mazza, "China and Japan's Battle for Influence in Southeast Asia," 2015, The National Interest, <http://nationalinterest.org/feature/china-japans-battle-influence-southeast-asia-14006> (2 Jul, 2018).

อินเดียเป็นอีกประเทศที่มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในระดับโลก แม้ความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับรัสเซียจะไม่ได้มีปัญหาระหว่างกัน แต่ระหว่างอินเดียกับจีนยังคงมีพื้นฐานความขัดแย้งจากเรื่องเขตแดนมาก่อน จึงอาจเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้การดำเนินนโยบายของรัสเซียกับจีนในเอเชียไม่่ง่ายนัก ในเวลานี้อินเดียกำลังดำเนินนโยบายมองตะวันออก (Look East Policy) ครั้งใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจและความมั่นคงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้บทบาทและอิทธิพลของอินเดียกำลังเพิ่มขึ้นซึ่งย่อมมาพร้อมกับการแข่งขันกับจีนในภูมิภาคนี้อย่างเลี่ยงไม่ได้ สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นได้ว่าพอใจอินเดียมากกว่าจีน เพราะจีนเองยังมีประเด็นความขัดแย้งกับประเทศส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะจากปัญหาทะเลจีนใต้⁴²⁴ และก็ต้องการความร่วมมือกับอินเดียทั้งทางการทหารและเศรษฐกิจเพื่อคานอำนาจกับจีน นอกจากนี้ มั่นมอหัน สิงห์ ยังได้กล่าวไว้ว่า "นโยบายมองตะวันออกนี้ไม่ได้เป็นเพียงนโยบายด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศเท่านั้น แต่มันเป็นกลยุทธ์การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ของอินเดียต่อโลก และอินเดียภายใต้วิวัฒนาการของเศรษฐกิจโลก"⁴²⁵ ดังนั้นในช่วงเวลานี้ที่คาบเกี่ยวกับสถานะอำนาจของสหรัฐอเมริกาที่กำลังลดลง บทบาทของอินเดียย่อมเป็นความท้าทายต่ออิทธิพลของจีนทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกในอนาคต รวมไปถึงรัสเซียที่ต้องการขยายบทบาทของตนในด้านตะวันออกอีกด้วย

ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือนิยมมองไปในเชิงของความเป็นประชาคมอาเซียน โดยสำหรับรัสเซียแล้วยังถือว่ามียุทธภพน้อยมากในภูมิภาคนี้ แต่สำหรับจีนคือคู่ค้าอันดับหนึ่งของอาเซียน และยังเป็นผู้ลงทุนในโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก เช่นที่ลาว กัมพูชา และเมียนมาร์ ซึ่งในทางหนึ่งอาเซียนเองก็รับรู้ถึงอิทธิพลของจีนที่มีอยู่มาก ในขณะนี้อำนาจเก่าของสหรัฐอเมริกาก็กลับมีข้อจำกัดมากขึ้น⁴²⁶ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าจีนเป็นผู้นำความเจริญมาสู่ภูมิภาคแต่ก็ต้องแลกด้วยการพึ่งพิงจีนในทางใดทางหนึ่งซึ่งทำให้อาเซียนต่างต้อนรับผู้เล่นใหม่ที่เข้ามาในภูมิภาคเพื่อมาถ่วงดุลกับอิทธิพลของจีนและอำนาจเก่าอย่างอเมริกา การที่รัสเซียมุ่งสู่ตะวันออกโดยเข้าทางจีนย่อมส่งผลต่อภาพลักษณ์ที่เป็นพวกเดียวกับจีนไม่มากนักน้อย และการเข้ามาของรัสเซียก็สามารถช่วยถ่วงดุลอำนาจต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เช่นกันโดยเฉพาะในดานการค้า

⁴²⁴ Daniel Wagner, "India's Political Influence in Asia," Huffpost, https://www.huffingtonpost.com/daniel-wagner/indias-political-influenc_b_6884358.html (2 Jul, 2018).

⁴²⁵ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, "เมื่ออินเดียสบตาอาเซียน": นโยบายมองตะวันออกครั้งใหม่ของอินเดีย," 2555, Thai World, http://www.thaiworld.org/th/thailand_monitor/answer.php?question_id=1170 (2 กรกฎาคม, 2561).

⁴²⁶ James Guild, "How the Us Is Losing to China in Southeast Asia," 2017, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2017/10/how-the-us-is-losing-to-china-in-southeast-asia/> (2 Jul, 2018).

พลังงานที่รัสเซียถือว่าได้เปรียบกว่าประเทศอื่น ๆ ในที่สุดแล้วอาเซียนถือว่าเป็นศูนย์กลางของการแข่งขันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถเปิดทางสู่ผลประโยชน์และส่งผลกระทบต่ออำนาจในระดับโลก แม้จะมีตัวแสดงอื่น ๆ ที่ต้องคำนึงถึง หากความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียก็ต้องดำเนินต่อไป เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ในทางหนึ่ง อเล็กซานเดอร์ กาบูเอฟ (Alexander Gabuev) ประธานโครงการ รัสเซีย – เอเชียแปซิฟิก แห่งสถาบันคาร์เนกีมอสโก (the Carnegie Moscow Center's 'Russia in the Asia-Pacific Region' program) ให้ความเห็นว่า ทั้งสองประเทศอาจสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “พันธมิตรแบบอ่อน” (soft alliance) ซึ่งเป็นความร่วมมือที่ขยายไปสู่ 3 สาขา ได้แก่ ความร่วมมือในเอเชียกลาง สร้างทางเลือกทางสถาบันการเงิน และเพิ่มความร่วมมือเกี่ยวกับการเมืองภายใน⁴²⁷

ภูมิภาคเอเชียกลางถือว่าเป็นอีกหนึ่งความท้าทายของความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนที่ต้องกล่าวถึง เพราะเอเชียกลางเป็นตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของรัสเซียที่ลดลงและอิทธิพลของจีนที่เพิ่มขึ้น สาเหตุหลักมาจากความต้องการพลังงานของจีนที่ส่งผลให้จีนให้ความสำคัญกับเอเชียกลางไม่แพ้กัน⁴²⁸ ท่ามกลางความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซีย จีน และเอเชียกลาง แม้แต่ผลประโยชน์ที่แตกต่างกันเพียงเล็กน้อยก็อาจนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายหนึ่งต่ออีกสองฝ่ายได้ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนจึงไม่ได้ดำเนินไปด้วยความร่วมมือทั้งหมดแต่ยังแฝงไปด้วยการแข่งขันระหว่างกัน สำหรับเอเชียกลางเองก็พยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบหลากหลายทิศทางและหลีกเลี่ยงอิทธิพลของรัสเซียด้วยเช่นกัน⁴²⁹ เอเชียกลางจึงเป็นบททดสอบสำหรับการจัดการเป้าหมายที่แตกต่างและผลประโยชน์ระหว่างรัสเซียกับจีนให้เกิดความพึงพอใจต่อทั้งสองฝ่ายให้มากที่สุด

สำหรับรัสเซีย เอเชียกลางคือเขตอิทธิพลมาตั้งแต่สมัยสหภาพโซเวียต สิ่งที่รัสเซียสนใจในภูมิภาคนี้โดยหลักแล้วคืออำนาจทางการทหาร (hard power) เช่น การสร้างฐานทัพ การซื้ออาวุธ และการต่อต้านการก่อการร้ายนิยมความรุนแรงในกรอบองค์กรสนธิสัญญาความมั่นคงร่วม

⁴²⁷ Gabuev, 7.

⁴²⁸ Paul Stronski and Nicolet Ng, "Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic," 2018, Carnegie Endowment for International Peace, <http://carnegieendowment.org/2018/02/28/cooperation-and-competition-russia-and-china-in-central-asia-russian-far-east-and-arctic-pub-75673> (2 Jul, 2018).

⁴²⁹ Gregory Gleason, "China, Russia, and Central Asia: Triangular Energy Politics," in *China's Energy Relations with the Developing World*, ed. Carrie Liu Currier and Manochehr Dorraj (New York Continuum, 2011), 83 - 84.

(Collective Security Treaty Organization: CSTO)⁴³⁰ ในขณะที่จีนสนใจเอเชียกลางในเชิงเศรษฐกิจมากกว่า เห็นได้จากความร่วมมือภายใต้โครงการความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ ที่ก่อตั้งขึ้นในปี 2001 เพื่อพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจและความมั่นคงในเอเชียกลางและต่อต้านการขยายอิทธิพลของเนโด้ ในทางหนึ่งก็เพื่อสื่อถึงการทำงานร่วมกันเพื่อขยายบทบาทอำนาจด้านสถาบันระหว่างประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตก นอกจากนี้ยังประกาศให้ความร่วมมือด้านพลังงานเป็นหนึ่งในความร่วมมือที่สำคัญอีกด้วย⁴³¹ หากในความเป็นจริง จีนได้ให้ความสำคัญกับองค์กรความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ในด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ขณะที่รัสเซียมีเป้าหมายในด้านการทหารและความมั่นคงเพื่อต้องการสร้างองค์กรที่สามารถแข่งขันอิทธิพลของเนโด้จากฝั่งตะวันตก ตัวอย่างที่พอจะเห็นเป็นรูปธรรมก็คือ หลังจากเกิดกระแสสงครามอัฟกานิสถาน รัสเซียกับจีนได้สร้างกองกำลังร่วมในเอเชียกลางที่มีส่วนขับไล่สหรัฐอเมริกาให้ถอนฐานทัพออกจากอุซเบกิสถานและคีร์กีสถาน⁴³²

ในบรรดาความร่วมมือทั้งหมด ความร่วมมือด้านเศรษฐกิจให้ผลลัพธ์ที่น่าพอใจและชัดเจนมากที่สุด และครอบคลุมไปสู่การซื้อขายพลังงานระหว่างจีนกับเอเชียกลางที่กว้างขวางขึ้นอีกด้วย ก่อนเกิดวิกฤตยูเครน ความร่วมมือด้านพลังงานในบริบทขององค์กรความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ทำให้รัสเซียค่อนข้างพอใจกับการที่จีนมีแหล่งแก๊สธรรมชาติในราคาถูกลงกว่าเดิมที่ยังไม่ส่งผลให้บริษัทก๊าซพรอมเสียประโยชน์ในตลาดยุโรป แต่รัสเซียก็ยังมองว่าองค์กรนี้เอื้ออำนวยให้จีนสามารถทำข้อตกลงด้านพลังงานต่าง ๆ กับเอเชียกลางได้ง่าย และรัสเซียกังวลว่าอาจทำให้ประเทศอดีตสหภาพโซเวียตเกิดการพึ่งพาเงินมากกว่ารัสเซีย⁴³³ ซึ่งก็เหมือนจะกลายเป็นเช่นนั้น ในเวลานี้ประเทศในเอเชียกลาง คือ คาซัคสถานเป็นผู้ผลิตและส่งออกน้ำมันและถ่านหินรายใหญ่ เดิร์กเมนีสถานเป็นผู้ส่งออกแก๊สธรรมชาติ อุซเบกิสถานเป็นผู้ส่งออกทั้งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ และอาเซอร์ไบจานเป็นผู้ส่งออกน้ำมัน โดยเฉพาะเดิร์กเมนีสถานที่พึ่งพิงการขายแก๊สธรรมชาติให้จีนอย่างชัดเจน⁴³⁴ ในปี 2013 ภายใต้โครงการ Belt and Road Initiatives หรือ บีอาร์ไอ (BRI) ทำให้จีนเข้าไปลงทุนเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะการก่อสร้างระบบการขนส่งอย่างชัดเจน เพื่อให้ง่ายต่อการส่งออกและนำเข้าสินค้า และที่สำคัญจากความต้องการพลังงานในเอเชียกลาง ทำให้บริษัทจีนเข้าไปลงทุนใน

⁴³⁰ องค์กรสนธิสัญญาความมั่นคงร่วม (Collective Security Treaty Organization หรือ CSTO) เป็นความร่วมมือด้านการทหารที่มีรัสเซียเป็นแกนนำ (ต่างจากองค์กรความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ SCO ที่มีจีนร่วมด้วย) ปัจจุบันสมาชิกทั้งหมดล้วนมาจากอดีตสหภาพโซเวียต เช่น รัสเซีย อาร์เมเนีย เบลารุส คาซัคสถาน คีร์กีสถาน และทาจิกิสถาน

⁴³¹ Shadrina, "Can Russia Succeed in Energy Pivoting To Asia?," 28.

⁴³² Koch-Wester and Murray, 15.

⁴³³ Ibid.

⁴³⁴ Gleason, "China, Russia, and Central Asia: Triangular Energy Politics," in *China's Energy Relations with the Developing World*, ed. Carrie Liu Currier and Manojchhr Dorraj, 90.

การสำรวจและขุดเจาะพลังงานในเอเชียกลางมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เอเชียกลางสามารถลดการพึ่งพิงรัสเซียและมีเส้นทางส่งออกสินค้าที่ไม่ต้องผ่านแต่เพียงรัสเซียซึ่งแต่เดิมภูมิภาคนี้ไม่มีทางออกสู่ทะเล การส่งออกสินค้าไปยังตลาดต่างประเทศส่วนใหญ่จำเป็นต้องผ่านรัสเซีย โดยเฉพาะน้ำมันและแก๊สธรรมชาติที่ต้องใช้ระบบท่อของรัสเซีย ท่อขนส่งพลังงานจากเอเชียกลางไปยังจีนจึงถือเป็นความสำเร็จภายใต้โครงการบิอาร์โอที่สามารถทำลายการผูกขาดระบบท่อขนส่งของบริษัทก๊าซพรอมจากแหล่งแก๊สธรรมชาติของอดีตสหภาพโซเวียตได้⁴³⁵

แม้การที่จีนเข้าไปยังเอเชียกลางจะส่งผลกระทบต่ออิทธิพลของรัสเซีย แต่ก็เป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจมากกว่า รัสเซียรู้ตัวว่าไม่สามารถลงทุนในเอเชียกลางได้เหมือนจีน และรัสเซียก็ไม่ได้ต้องการทรัพยากรของเอเชียกลางเหมือนกับจีน จึงยอมรับบทบาทของจีนในด้านนี้เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง และเน้นความสนใจไปด้านความมั่นคงทางการทหารแทน เพราะเป้าหมายตั้งแต่แรก of รัสเซียคือต่อต้านการขยายอิทธิพลของตะวันตก⁴³⁶ ในที่สุดแล้วรัสเซียกับจีนจึงพยายามสร้างความร่วมมือมากกว่าการแข่งขันตรงใดที่ทั้งสองยังต้องการให้เกิดความมั่นคงในเอเชียกลาง⁴³⁷ ภายหลังวิกฤตยูเครน รัสเซียดูเหมือนจะยอมรับบทบาทของจีนในฐานะผู้ขับเคลื่อนพลังทางเศรษฐกิจในเอเชียกลางมากขึ้น ส่วนรัสเซียปรับเปลี่ยนแนวทางใหม่ โดยไม่ต้องการมีบทบาทในฐานะพลังทางเศรษฐกิจจากภายนอกที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียกลาง แต่ต้องการเป็นผู้รักษาความมั่นคงตามสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมผ่านสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย (Eurasia Economic Union: EEU) ในเอเชียกลางแทน⁴³⁸

สหภาพเศรษฐกิจยูเรเชียเป็นอีกหนึ่งความร่วมมือที่เกี่ยวข้องกับองค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ โดยรัสเซียเน้นไปทางเศรษฐกิจมากกว่าความมั่นคง ดังที่ปูตินมีความตั้งใจที่จะใช้สหภาพเศรษฐกิจยูเรเชียเป็นสื่อกลางในการทำสัญญาแบบพหุภาคีต่าง ๆ เนื่องจากว่าสมาชิกของสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชียส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกในองค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ และรวมกับประเทศเอเชียแปซิฟิกอีกส่วนหนึ่ง โดยในปี 2015 อินเดียและปากีสถานได้เข้าเป็นสมาชิกซึ่งเท่ากับว่าทำให้องค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้ ประกอบไปด้วยประเทศชั้นนำของเอเชีย⁴³⁹ นอกจากนี้ ยังเกี่ยวข้องไปสู่การสร้างสถาบันการเงิน

⁴³⁵ Stronski and Ng, "Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic."

⁴³⁶ "For Russia and China, Cooperation Is the Name of the Game in Central Asia," 2018, Stratfor, <https://worldview.stratfor.com/article/russia-china-central-asia-security> (2 Jul, 2018).

⁴³⁷ "Central Asia's Economic Evolution from Russia to China," 2018, Stratfor, <https://worldview.stratfor.com/article/central-asia-china-russia-trade-kyrgyzstan-kazakhstan-turkmenistan-tajikistan-uzbekistan> (2 July, 2018).

⁴³⁸ Gabuev, 7.

⁴³⁹ Sussex, 11.

เพื่อให้ยูเรเชียเชื่อมต่อกันในทางเศรษฐกิจ ในกรอบของกลุ่มเศรษฐกิจบริคส์ (BRICS) ซึ่งคาดหวังจะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางการเงินโลก โดยแสวงหาความร่วมมือกับมหาอำนาจที่ไม่ใช่ตะวันตกอื่น ๆ ในปี 2014 สมาชิกกลุ่มเศรษฐกิจบริคส์นำโดยจีน ได้จัดตั้งธนาคารเพื่อการพัฒนาใหม่ (New Development Bank) เพื่อต้องการลดบทบาทเงินดอลลาร์ในการค้าโลก และในปี 2015 รัสเซียได้เข้าร่วมเป็นผู้ก่อตั้งธนาคารเพื่อการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank: AIIB) โดยถือหุ้นใหญ่อันดับสามรองจากจีนและอินเดีย⁴⁴⁰

รัสเซียกับจีนมักแสดงการต่อต้านตะวันตกผ่านทางองค์การความร่วมมือระดับสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหประชาชาติถือเป็นเวทีหลักในการที่ทั้งสองประเทศใช้แสดงความเห็นหรือมีเจตนาที่ไม่เห็นด้วยกับตะวันตกในการทำตัวเป็นศูนย์กลางในการครองอิทธิพลต่อการกำหนดระเบียบโลก และสื่อถึงโลกที่ควรเป็นระบบหลายขั้วอำนาจ (แม้ว่าจะเป็นระบบหลายขั้วอำนาจที่ไม่สมดุล) การสนับสนุนซึ่งกันและกันต่อจากนี้อาจจะกลายเป็นการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ มากกว่าจะเดินตามหรือต่อต้านตะวันตก โดยจีนกับรัสเซียจะพยายามสร้างทางเลือกเพื่อท้าทายระบบที่ตะวันตกสร้างเอาไว้⁴⁴¹ การเน้นไปที่ระดับภูมิภาคยิ่งเพิ่มแนวโน้มขั้วแรงระเบียบโลกแบบหลายขั้วอำนาจ ซึ่งการรวมตัวของทั้งสองประเทศเป็นตัวอย่างที่ดีของการเป็นอำนาจใหม่ที่ท้าทายการนำของตะวันตกผ่านการพัฒนาเขตเศรษฐกิจใหม่ทั้งเขตไซบีเรียบนตะวันออกและตะวันออกไกล⁴⁴² หรือเอเชียกลางที่อยู่ท่ามกลางการบูรณาการทางเศรษฐกิจของรัสเซียและจีนในการต่อต้านอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา เช่น โครงการปีอาร์ไอ และสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย⁴⁴³

ส่วนขององค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้และสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย แม้จะมีที่มาจากเอเชียกลางแต่ก็ขยายครอบคลุมไปสู่ทั้งเอเชีย กล่าวคือ จากที่รัสเซียเคยต้องการเข้าร่วมสหภาพยุโรปเพื่อที่จะทำให้เกิด Greater Europe จาก Lisbon สู่วลาดิวอสตอก ถูกแทนที่ด้วย Greater Asia จาก Shanghai สู่อัสเตอรเบิร์ก ในความพยายามผลักดันบทบาทสหภาพเศรษฐกิจยูเรเชีย ทั้งนี้ องค์การความร่วมมือเซี่ยงไฮ้จะสามารถช่วย Greater Asia ได้โดยเป็นที่ปรึกษาและการประสานงานเชิงนโยบาย เข้าร่วมการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นแหล่งเงินทุน และร่วมมือด้านความมั่นคง⁴⁴⁴ อีกทั้ง องค์การความร่วมมืออื่น ๆ ที่อย่างน้อยถ้ามีรัสเซียกับจีนเป็นผู้ร่วมก่อตั้งแล้ว เป้าหมายหนึ่งในนั้นก็คือ

⁴⁴⁰ Korolev, 4.

⁴⁴¹ Trenin, "From Greater Europe to Greater Asia?: The Sino-Russian Entente."

⁴⁴² Takashi Mitachi, "Challenge Two: The Geopoliticization of Trade Talks," in *Geo-Economics Seven Challenges to Globalization*, Global Agenda Council (Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2015), 6.

⁴⁴³ Stronski and Ng, "Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic,"

⁴⁴⁴ Trenin, "From Greater Europe to Greater Asia?: The Sino-Russian Entente."

การต่อต้านและพยายามถ่วงดุลอิทธิพลกับตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา เช่น กลุ่มเศรษฐกิจ บริคส์ (BRICS) และองค์การความร่วมมืออิสลาม (OIC) เป็นต้น ในระยะยาวบทบาทนำของรัสเซีย กับจีนจะดำเนินไปภายใต้บริบทของยูเรเชียเป็นหลักเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเงิน และเศรษฐกิจระดับโลกโดยที่ต้องเข้าร่วมกับมหาอำนาจที่ไม่ใช่ตะวันตกเพื่อให้เกิดสิ่งเหล่านั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียนอกจากจะถูกมองว่าเป็น “พันธมิตรแบบอ่อน” แล้ว ยังมีบางกลุ่มมองความใกล้ชิดระหว่างรัสเซียกับจีนว่าเป็น “กึ่งพันธมิตร” (semi - alliance) ความแตกต่างระหว่าง “พันธมิตรแบบอ่อน” กับ “กึ่งพันธมิตร” คือ การให้น้ำหนักไปทางความร่วมมือทางการทหาร ส่วนใหญ่ทางการทหารของจีนมักอ้างความสัมพันธ์นี้เมื่อทั้งสองประเทศทำการซ้อมรบร่วมกัน โดยเฉพาะการซ้อมรบทางทะเลในทะเลจีนใต้ ซึ่งเป็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างบางประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสหรัฐอเมริกากับจีน ทำให้การใช้คำว่า “กึ่งพันธมิตร” ก็เพื่อกำหนดทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนที่ควรจะเป็น และแสดงให้เห็นว่านโยบายมุ่งสู่เอเชียของสหรัฐที่ต่อต้านการขยายอิทธิพลทางทหารของจีนในภูมิภาคนี้ต้องประสบกับกำแพงเงินกับรัสเซีย (the Great Wall of China and Russia)⁴⁴⁵ อย่างไรก็ตาม ทุกความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นก็มียุทธศาสตร์มาจากความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ ซึ่งก็มีความเป็นไปได้ที่จะปูทางไปสู่การจัดตั้ง “ระบบพันธมิตร” (Alliance System) ที่เป็นทางการ แน่แน่นอนว่าหากความเป็นพันธมิตรเกิดขึ้นจริงย่อมส่งผลกระทบต่อบทบาทและสถานะของสหรัฐอเมริกาทั้งในเอเชีย ตลอดจนระบบการเมืองโลกอย่างเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งในเวลานี้ผู้วิจัยเห็นว่าได้แต่ส่งผลกระทบแต่ยังไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือ

การลงนามในข้อตกลงเรื่องพลังงานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องแก๊สธรรมชาติในปี 2014 มีนัยสำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างเลี่ยงไม่ได้ ในมุมมองของรัสเซีย จีนยังไม่สามารถมาแทนที่ตะวันตกในฐานะตลาด แหล่งเงินทุน และแหล่งเทคโนโลยีได้อย่างเต็มตัว แต่ความร่วมมือที่เกิดขึ้นสามารถช่วยลดความเสียหายที่เกิดจากมาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเศรษฐกิจของรัสเซียอาจจะยังชบเขายอยู่และจีนสามารถช่วยเติมเต็มระดับความมั่งคั่งที่ทำให้ระบอบบูตินดำรงอยู่ได้⁴⁴⁶ ความตกลงเรื่องพลังงานที่ประสบความสำเร็จบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีน และสะท้อนถึงความสามารถในการจัดการความขัดแย้งและสร้างโอกาสร่วมกันได้เป็นอย่างดี ยิ่งในเชิงพลังงานแล้ว เจ็อนไขทางภูมิรัฐศาสตร์ตามที่กล่าวไปแล้ว การส่งออกน้ำมันนำมาซึ่งผลกำไรและสร้างความมั่งคั่ง แก๊สธรรมชาติและความสามารถในการควบคุมเส้นทางขนส่งแก๊สให้ผลในเชิงอำนาจทางพลังงานและการเมืองมากยิ่งขึ้นกว่า หากมองในภาพรวมอาจ

⁴⁴⁵ Simha, “Aleppo fallout: Why Russia’s China connection comes with a sting.”

⁴⁴⁶ Gabuev, 8.

ไม่ใช่เพียงรัสเซียที่ได้ประโยชน์ แต่จีนก็ได้ประโยชน์ร่วมไปด้วยและดูเหมือนจะเหนือกว่าด้วยซ้ำ หากมองเป็นคู่แล้ว ความสัมพันธ์ของทั้งสองเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญต่อตะวันตกที่สามารถถ่วงดุลและจำกัดภาวะผู้นำของสหรัฐอเมริกาในระดับโลกเพื่อทำให้เกิดระเบียบระหว่างประเทศแบบหลายขั้วอำนาจแทนที่ระเบียบโลกหลังสงครามเย็นที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นศูนย์กลาง⁴⁴⁷

ทั้งหมดที่กล่าวมาสรุปได้ว่า จากความได้เปรียบที่มีแหล่งทรัพยากรจำนวนมากมายมหาศาสตร์เซียเรียนรู้ที่จะใช้น้ำมันและแก๊สธรรมชาติเป็นเครื่องมือทางการเมืองและเศรษฐกิจในการแสวงหาอำนาจ ความมั่งคั่ง และความมั่นคง ตลอดจนการถ่วงดุลอำนาจ เพื่อให้ประเทศอยู่รอดในสภาพแวดล้อมที่ไม่สู้ดีกับตะวันตกโดยดำเนินไปควบคู่กับนโยบายการมุ่งสู่ตะวันออกซึ่งชัดเจนไปที่จีนเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องไปกับแนวคิดสังคมนิยมเชิงรุก การมุ่งไปสู่จีนได้แสดงให้เห็นว่า รัสเซียเพียงลำพังยังไม่สามารถส่งสัญญาณได้อย่างเต็มที่ การเข้าหามหาอำนาจอย่างจีนจึงได้ช่วยส่งเสริมสร้างสถานะความเป็นมหาอำนาจของรัสเซียให้แข็งแกร่งขึ้น แม้รัสเซียอาจดูเป็นผู้พึ่งพาเงินมากกว่าก็ตาม แต่อย่างน้อย ณ เวลานี้ก็เป็นความสัมพันธ์ที่ได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁴⁴⁷ Lo, “Russia’s Eastern Direction – Distinguishing the Real from the Virtual,” 10.

บทที่ 5

บทสรุป

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย โดยใช้ความสัมพันธ์ทางด้านพลังงานระหว่างรัสเซียและจีนเป็นกรณีศึกษาหลักเพื่อเป็นทางไปสู่จุดหมายอื่น ๆ ในด้านตะวันออกของรัสเซีย ในสถานะที่ความสัมพันธ์ตั้งเครียดกับตะวันตกตั้งแต่สงครามจอร์เจียในปี 2008 ดังนั้น จึงเน้นศึกษา ระหว่างปี 2009 – 2015 ทั้งนี้ก่อนที่รัสเซียจะกลับมาให้ความสำคัญกับจีนดังปัจจุบันนี้ ในอดีต ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศต้องเผชิญทั้งความเป็นมิตร เป็นศัตรู และการเป็นมิตรในปัจจุบันก็มีเป้าหมายที่แตกต่างไปจากในอดีตอีกเช่นกัน หลังยุคสงครามเย็นเป็นต้นมา รัสเซียพยายามที่จะดำเนินนโยบายต่างประเทศตามแนวทางของตะวันตกเพื่อฟื้นฟูประเทศหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายที่มาพร้อมกับการพังพินาศของเศรษฐกิจ แต่ในที่สุดก็พบว่าไม่ประสบความสำเร็จตามที่หวัง รัสเซียจึงหันมาดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระตามแนวทางของตนเสียมากกว่า ในบางครั้งก็สวนทางกับตะวันตก ยิ่งเมื่อรัสเซียสามารถฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศจากการส่งออกพลังงานในยามที่ราคาน้ำมันในตลาดโลกสูงในสมัยแรกของบูตินได้แล้วนั้น ในสมัยที่สอง บูตินจึงมีความมั่นใจในการรื้อฟื้นความเป็นมหาอำนาจที่สืบทอดมาตั้งแต่สหภาพโซเวียตต่อประชาคมโลก เห็นได้จากการบุกจอร์เจียในปี 2008 และวิกฤตยูเครนในปี 2014 โดยไม่สนใจเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากตะวันตกและประเทศพันธมิตร ตลอดจนการหยุดส่งแก๊สไปยูเครนในปี 2009 ที่ส่งผลให้ยุโรปขาดแคลนแก๊สธรรมชาติในช่วงฤดูหนาว ในขณะที่การผงาดขึ้นมาของจีนทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองเติบโตจนส่งผลกระทบต่ออิทธิพลของตะวันตกและความพยายามเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวของสหรัฐอเมริกา

ความร่วมมือระหว่างรัสเซียกับจีนในช่วงปี 2009 – 2015 ในทางหนึ่งได้ส่งผลต่อดุลอำนาจของโลกและก่อให้เกิดเป็นอำนาจใหม่ที่ไม่ใช่ตะวันตกเป็นศูนย์กลางตามแนวทางระบบหลายขั้วอำนาจ โดยที่ความสัมพันธ์นี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสนธิสัญญาเพื่อนบ้านที่ดี และผู้นำทั้งสองฝ่ายได้ตกลงให้มีการพัฒนาความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนทางด้านยุทธศาสตร์ (strategic partnership) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานเป็นภัยคุกคามต่อกัน มาเป็นการสร้างความร่วมมือเพื่อเป้าหมายร่วมกัน หรือที่ โบบ โล เรียกว่า แกนแห่งความเหมาะสม (Axis of Convenience) ทั้งนี้ จากกรอบเวลาที่ใช้ศึกษาผู้วิจัยพบว่า ภาคพลังงาน โดยเฉพาะน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ เป็นส่วนที่ขับเคลื่อนให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศก้าวหน้า จึงได้นำเอาแนวคิดสังคมนิยมเชิงรุกมาเป็นกรอบการศึกษาในการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียจากความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีน ประกอบกับแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ ภูมิเศรษฐศาสตร์ ตลอดจนขั้วอำนาจในระบบระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวในแนวคิดสังคมนิยมใหม่ที่สามารถช่วยขยายการอธิบายการรุกของรัสเซีย รวมถึงจีน ใน

การตอบคำถามที่ว่า ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซีย - จีนที่ควบคู่ไปกับนโยบายมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียส่งผลต่อรัสเซียอย่างไร

จากการศึกษาพบว่า แรงผลักดันระลอกแรกที่ทำให้รัสเซียมุ่งสู่ตะวันออกอย่างชัดเจนคือ สงครามจอร์เจีย และยังเป็นจุดเปลี่ยนในนโยบายต่างประเทศของรัสเซีย 2 ประการ คือ ประการแรก การฟื้นคืนของสหพันธรัฐรัสเซียที่จะไม่ใช่ประเทศล้มละลายและอ่อนแออีกต่อไป โดยใช้ความสามารถและภาพลักษณ์ทางการทหารจูงใจรัฐอื่น และฝ่าฝืนคำวิจารณ์จากนานาประเทศ และอีกประการหนึ่ง คือ การมุ่งหน้าเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจในระเบียบโลกที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้จัดการอยู่ จุดเปลี่ยนประการแรกส่งผลให้รัสเซียถูกตะวันตกใช้มาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งผลักดันให้รัสเซียเข้าหาจีน ซึ่งประการหลังนี้เองรัสเซียเพียงลำพังไม่สามารถทำให้บังเกิดผลได้ การร่วมมือกับจีนจึงจะทำให้เกิดประสิทธิผลมากกว่า

ถึงแม้การมุ่งสู่ตะวันออกในความเป็นจริงแล้วคือการมุ่งไปยังส่วนที่ไม่ใช่ตะวันตกที่อยู่ทางตะวันออกของกรุงมอสโก หรืออีกนัยหนึ่งคือ การหันออกจากตะวันตก อย่างน้อยที่สุดคือหันออกจากสิ่งที่โลกมองว่าตะวันตกเป็นศูนย์กลาง (Western - centric) เมื่อเป็นเช่นนั้น ตัวแสดงของนโยบายนี้ต้องรวมถึง ญี่ปุ่น เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ และประเทศอื่น ๆ ในเอเชียแปซิฟิก แต่เนื่องด้วยเงื่อนไขของแต่ละประเทศที่แตกต่างกัน จีนจึงเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จที่สุดในขั้นแรกของการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย โดยใช้เขตตะวันออกไกลรัสเซียเป็นประตูไปสู่ตะวันออก ยิ่งไปกว่านั้นเขตไซบีเรียและตะวันออกไกลรัสเซีย (ESFE) ยังเป็นแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติขนาดใหญ่ ทำให้ความร่วมมือด้านพลังงานได้รับความนิยมมากกว่าด้านการทหารที่เป็นยุทธศาสตร์หลักของการมุ่งสู่ตะวันออกเช่นกัน การมุ่งไปสู่จีนในทางหนึ่งจึงคือการส่งออกพลังงานไปสู่จีน ดังนั้น การมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมที่สุดแล้ว มองได้ว่าเป็นการมุ่งสู่จีนได้ชัดเจน

ทั้งนี้ วิทยานิพนธ์นี้ได้เน้นหยิบยกประเด็นน้ำมันและแก๊สธรรมชาติซึ่งรัสเซียใช้เป็นเครื่องมือดำเนินนโยบายต่างประเทศและเป็นตัวกระชับความสัมพันธ์กับจีนอย่างได้ผลมาศึกษาพบว่า แผนยุทธศาสตร์พลังงานปี 2020 ของรัสเซีย (ประกาศใช้ในปี 2003) ต้องการส่งออกพลังงานไปยังตลาดที่หลากหลาย ซึ่งเอเชียเป็นจุดมุ่งหมายหลักในการส่งออกน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ แผนยุทธศาสตร์ในปีต่อ ๆ มา มีแผนเพิ่มการส่งออกมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ท่อขนส่งน้ำมันสายไซบีเรียตะวันออก (East Siberia - Pacific Ocean pipeline: ESPO) ระยะ 1 เปิดใช้อย่างเป็นทางการในปี 2009 และระยะที่ 2 เสร็จสมบูรณ์ในปี 2012 ได้เพิ่มช่องทางการส่งออกน้ำมันไปยังเอเชียแปซิฟิก นอกเหนือจากเกาะซาคาลิน ทำให้ปริมาณการส่งออกเพิ่มขึ้นตอบสนองต่อแผนยุทธศาสตร์พลังงานรัสเซีย ส่วนท่อที่แยกไปจีนโดยตรงเปิดใช้ในปี 2011 ได้ทำให้รัสเซียกลายเป็นผู้ส่งออกน้ำมันอันดับที่ 3 ของจีน อย่างไรก็ตาม จีนยังต้องการน้ำมันอีกมาก มากกว่าความสามารถในการผลิตและ

ประสิทธิภาพที่ท่ออีเอสพีโอในเวลานี้จะรับไหว จีนจึงให้เงินทุนให้รัสเซียเพิ่มศักยภาพของท่อน้ำมัน และเพิ่มกำลังการผลิตให้ตอบสนองต่ออุปสงค์ของจีน ท่อน้ำมันที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับสัญญาซื้อขายน้ำมัน นั้นหมายความว่าทั้งจีนและรัสเซียต้องพึ่งพากันไปอีกระยะยาว ในส่วนของสัญญาซื้อขายน้ำมันจากโครงการอีเอสพีโอ มีระยะเวลา 20 ปี นอกจากนี้ ความร่วมมือกับจีนได้ขยายไปสู่อุตสาหกรรมต้นน้ำ (สำรวจ ขุดเจาะ และผลิต) และอุตสาหกรรมปลายน้ำ (โรงกลั่นและการขนส่ง) โดยเฉพาะตั้งแต่วิกฤตเศรษฐกิจในปี 2008 /2009 ได้ช่วยเร่งความร่วมมือจนถึงจุดสูงสุดในปี 2013 กล่าวคือ มีการร่วมทุนสำรวจแหล่งน้ำมันทั้งในเขตไซบีเรียตะวันตกและตะวันออก และตะวันออกไกล เพื่อโครงการอีเอสพีโอในอนาคต อีกทั้งยังมีการร่วมทุนเกี่ยวกับโรงกลั่นน้ำมันในจีนสำหรับกลั่นน้ำมันจากท่ออีเอสพีโอเพื่ออุตสาหกรรมอื่น ๆ ต่อไป

ส่วนแก๊สธรรมชาติพบว่า อัตราการส่งออกของรัสเซียไปจีนถือว่าน้อยกว่าน้ำมันมาก แต่เดิมจีนใช้ถ่านหินในภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก เมื่อจีนหันมาให้ความสำคัญกับพลังงานสะอาด แก๊สธรรมชาติจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ดีที่สุด ส่งผลให้อุปสงค์ของจีนเติบโตและเริ่มแสวงหาแหล่งแก๊สธรรมชาติเพื่อความมั่นคงในด้านพลังงานในระยะยาว ทั้งนี้ การนำเข้าแก๊สจากรัสเซียมายังเอเชียมีเพียงวิธีเดียวคือในรูปของเหลว หรือ แก๊สแอลเอ็นจี ซึ่งรัสเซียเริ่มส่งไปยังเอเชียตะวันออกครั้งแรกในปี 2006 โดยมีญี่ปุ่นและเกาหลีใต้เป็นลูกค้าหลัก สำหรับจีนเริ่มนำเข้าจากรัสเซียในปี 2009 ภายใต้โครงการซัคคาลิน แอลเอ็นจี (Sakhalin LNG) จากแผนยุทธศาสตร์พลังงานรัสเซียปี 2020 ทำให้เกิดโครงการแก๊สภาคตะวันออก (Eastern Gas Program) เพื่อการสำรวจและพัฒนาแหล่งแก๊สธรรมชาติในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลโดยเฉพาะ และมีเป้าหมายเพื่อการส่งออกมายังเอเชียทั้งหมด ภายใต้โครงการแก๊สภาคตะวันออกภายในปี 2030 มีโครงการที่เกี่ยวข้องกับจีนที่สำคัญจำนวน 7 โครงการ ทั้งในส่วนของความร่วมมือต้นสายและการส่งออกมายังจีน ในปลายปี 2013 รัสเซียให้ความสำคัญกับการส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีพร้อมกับเปิดเสรีให้บริษัทอื่น ๆ ร่วมหุ้นกับบริษัทก๊าซพรอม ทำให้บริษัทโนวาเทกสามารถร่วมหุ้นกับ ซีเอ็นพีซี และกองทุนอื่น ๆ ของจีนในโครงการยามัล แอลเอ็นจี (Yamal LNG) ได้ และในปี 2014 รัสเซียกลับมาให้ความสำคัญเกี่ยวกับการสร้างท่อขนส่งแก๊สไปยังตะวันออกอย่างจริงจังอีกครั้ง

ในภาคน้ำมัน ท่อน้ำมันอีเอสพีโอ เป็นความสำเร็จของรัสเซียและจีนที่ให้ผลในด้านเศรษฐกิจมากกว่าด้านการเมือง สำหรับภาคแก๊ส โครงการพีโอเอส (Power of Siberia) และข้อตกลงเรื่องแก๊สกับจีน ในปี 2014 เป็นความสำเร็จที่แสดงถึงความก้าวหน้าในความสัมพันธ์ด้านพลังงานและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เห็นได้ชัด อีกทั้งยังเป็นความสำเร็จที่ให้ผลทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง และเป็นผลจากแรงผลักดันต่อจากสงครามจอร์เจียของการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียจากวิกฤตยูเครน กล่าวคือ โครงการพีโอเอสเป็นความร่วมมือระหว่างรัสเซียกับจีนในการสร้างท่อขนส่งแก๊สจากเขตไซบีเรียตะวันออก พาดผ่านตะวันออกไกลรัสเซียเข้าไปสู่จีน ในเส้นทางนี้เรียกว่าพีโอ

เอส-1 ใช้เวลาในการเจรจายาวนาน โดยอุปสรรคที่สำคัญคือเรื่องราคา เริ่มก่อสร้างได้ในปี 2013 และสัญญาซื้อขายแก๊สของโครงการนี้บรรลุผลในปี 2014 ในอนาคตเมื่อท่อแก๊สระหว่างจีนกับรัสเซียเสร็จสมบูรณ์ จะทำให้ปริมาณการส่งออกแก๊สไปจีนเพิ่มขึ้นอีกมาก และมากกว่าปริมาณแก๊สแอลเอ็นจี อย่างไรก็ตามในช่วงระหว่างการก่อสร้างท่อแก๊ส การส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีในตลาดเอเชียประสบความสำเร็จอย่างโดดเด่นโดยเฉพาะญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้เมื่อเทียบกับการส่งออกไปจีนที่ยังมีปริมาณน้อยอยู่

ท่อแก๊สพีโอเอส-1 เป็นโอกาสทางเศรษฐกิจระหว่างรัสเซียกับจีนในอนาคต แต่อีกเส้นทางหนึ่งทางฝั่งตะวันตกคือ ท่อส่งแก๊สพีโอเอส-2 หรือมีที่มาจากโครงการอัลไต มักถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองมากกว่าแม้จะไม่มีควมคืบหน้าไปมากกว่าบันทึกความเข้าใจ เนื่องจากเส้นทางพีโอเอส-2 จะเป็นการวางท่อจากแหล่งแก๊สธรรมชาติในเขตไซบีเรียตะวันตกเข้าสู่จีน ในทางภูมิรัฐศาสตร์แล้วจะทำให้รัสเซียกลายเป็นผู้ส่งออกแก๊สที่ยืดหยุ่นต่อราคาที่สามารถเพิ่มลดปริมาณแก๊สหรือต่อรองเรื่องราคาได้ทั้งสองฝั่งโลกได้ เริ่มในปี 2006 เมื่อรัสเซียตัดการส่งแก๊สไปยังยูเครน ไม่ว่าจะจากสาเหตุใด ๆ ก็ตาม อย่างน้อยได้ทำให้ตะวันตกตระหนักถึงการพึ่งพิงแก๊สธรรมชาติจากรัสเซียที่มากเกินไป จนรัสเซียสามารถใช้วิธีการนี้เป็นเครื่องมือตอบโต้ทางการเมืองได้ ในปีนั้น บุติณ และ หู ได้ลงนามความตกลงในการสร้างท่อแก๊สทั้ง 2 สายที่กล่าวไปแล้ว จนสามารถกดดันให้รัสเซียเจรจากับยุโรปได้ ซึ่งก็ทำให้ข้อตกลงเรื่องแก๊สระหว่างรัสเซียกับจีนหยุดชะงักไปด้วย เป็นเหตุให้จีนหันไปเจรจากับเอเชียกลางระหว่างที่การเจรจากับจีนไม่มีความก้าวหน้า

สงครามแก๊สในปี 2009 ก็เช่นกัน แม้รัสเซียจะเป็นฝ่ายตัดการขนส่งแก๊ส แต่ในเวลาเดียวกันรัสเซียก็ได้ตระหนักถึงอุปสงค์ที่ไม่แน่นอนในตลาดยุโรปอยู่ไม่น้อยพร้อมกับปริมาณน้ำมันและแก๊สในเขตไซบีเรียตะวันตกที่ลดลงตามกาลเวลา ยิ่งไปกว่านั้นสงครามจอร์เจียและวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงเวลาเดียวกัน (2008/2009) ส่งผลให้อุปสงค์ในตลาดยุโรปลดลง อย่างไรก็ตามทั้งรัสเซียและยุโรปก็ไม่สามารถตัดขาดจากกันได้ ที่สามารถทำได้คือพยายามลดการพึ่งพาและหาทางถ่วงดุลระหว่างกันให้ได้มากที่สุด ดังนั้นจึงเป็นแรงผลักดันให้รัสเซียเข้าหาตลาดเอเชียโดยเฉพาะจีนตามแนวทางมุ่งสู่ตะวันออก หลังวิกฤตยูเครนต่อเนื่องมา ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับตะวันตกยิ่งยากจะผลานได้ พร้อมขับแรงให้รัสเซียมุ่งสู่จีน ผลเด่นชัดของความสำเร็จอันเป็นที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดคือ การบรรลุข้อตกลงเรื่องแก๊สธรรมชาติในวันที่ 1 พฤษภาคม ปี 2014 ภายใต้ระยะเวลา 30 ปี และโครงการยามัล แอลเอ็นจี ที่จะเริ่มส่งแก๊สแอลเอ็นจีมาจีนในปี 2017

แม้ความร่วมมือเกี่ยวกับแก๊สเป็นข้อผูกพันที่จะปรากฏผลต่อไปในอนาคต แต่ภาคน้ำมันปรากฏผลมาระยะหนึ่งแล้ว ตั้งแต่โครงการอีเอสพีโอเริ่มดำเนินการ นอกจากจะส่งผลต่อการส่งออกที่เพิ่มขึ้นในตลาดเอเชียโดยเฉพาะจีนแล้ว ยังก่อให้เกิดการลงทุนและการพัฒนาในเขตตะวันออกไกลรัสเซียร่วมด้วย เนื่องจากเป็นดินแดนขนาดใหญ่ที่มีพรมแดนติดกับจีน เขตตะวันออกไกลรัสเซียจึง

เป็นประตูสู่เอเชียของรัสเซีย และเป็นจุดยุทธศาสตร์ภาคพื้นทวีปทั้งทางทหารและในการขนส่งสินค้าของจีน จีนเป็นหนึ่งในผู้ลงทุนรายใหญ่ในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานและธุรกิจอื่น ๆ ในเขตนี้ จีนต้องพึ่งพิงกับการขนส่งสินค้าทางเรือเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะน้ำมันและแก๊สที่นำเข้ามาจากตะวันออกกลาง จำเป็นต้องอาศัยเส้นทางเดินเรือที่ผ่านประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นพันธมิตรที่แนบชิดกับสหรัฐฯ และพัวพันกับประเด็นข้อพิพาททะเลจีนใต้ ในทางหนึ่งการขนส่งทางทะเลจึงต้องผ่านเขตอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา ดังนั้น การสร้างท่อขนส่งเข้าสู่จีนจากเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกล ในทางภูมิรัฐศาสตร์จึงปลอดภัยและรับประกันความมั่นคงในระยะยาวมากกว่า ประกอบกับการที่รัสเซียเผชิญกับมาตรการลงโทษจากตะวันตก รัสเซียจึงจำเป็นต้องอาศัยการลงทุนและการผงาดของจีนในศตวรรษที่ 21 เพื่อความอยู่รอดและไม่โดดเดี่ยวในสังคมระหว่างประเทศ

ด้วยเหตุที่ทั้งสองประเทศมีความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์เป็นทุนเดิมและมีแนวทางการดำเนินนโยบายที่ต่อต้านการครอบความเป็นเจ้าหนึ่งเดียวของสหรัฐฯ จึงสามารถสานต่อความสัมพันธ์ได้ค่อนข้างง่าย อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่ารัสเซียเป็นฝ่ายพึ่งพิงเงินมากกว่าในความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตรกัน เพราะการก่อสร้างต่าง ๆ มาจากเงินทุนของจีนเป็นส่วนใหญ่ และจีนยังมีตัวเลือกในการลงทุนและนำเข้าพลังงานจากภูมิภาคอื่น ๆ อีกหลายแห่งโดยเฉพาะเอเชียกลาง แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่ใช่อุปสรรคใหญ่ที่รัสเซียกังวล เพราะรัสเซียมองข้ามไปที่โอกาสจากความสัมพันธ์มากกว่า ความท้าทายนี้ยังสามารถรับมือได้ด้วยการสร้างความมั่นคงร่วมกันในระยะยาวซึ่งในที่นี้อาจหมายถึงท่อส่งพลังงานและสัญญาซื้อขายระยะยาวระหว่างกัน ยิ่งไปกว่านั้นจากความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ มีเป้าหมายให้ความสัมพันธ์อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยเพื่อทั้งสองจะได้สนับสนุนและบรรลุเป้าหมายร่วมกัน จึงนับว่าแม้จะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สมมาตรแต่อย่างน้อยก็ให้ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

อนึ่ง ความร่วมมือของทั้งสองฝ่ายก็ยังมีอาจมองข้ามการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน กล่าวคือเป้าหมายของการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซียคือออกห่างจากศูนย์กลางที่เป็นตะวันตกเพื่อแสวงหาผลประโยชน์และถ่วงดุลอำนาจในด้านตะวันออก ซึ่งไม่ได้หมายความว่าต้องเป็นจีนแต่ยังรวมถึงอีกหลาย ๆ ประเทศทางด้านเอเชียแปซิฟิก เพียงแต่ความร่วมมือกับจีนประสบความสำเร็จมากที่สุด และสามารถนำพารัสเซียให้สามารถมีส่วนร่วมในเอเชียตะวันออกได้ แม้ความร่วมมือด้านพลังงานกับจีนจะก้าวหน้า ในขณะที่เดียวกันรัสเซียก็ไม่ลดละที่จะปฏิสัมพันธ์กับชาติเอเชียอื่น ๆ ซึ่งก็นำมาสู่การเสนอทางเลือกในการสร้างท่อส่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติเส้นทางอื่น ๆ นอกเหนือจากจีน ทั้งนี้ญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ก็เป็นประเทศที่อยู่ในการมุ่งสู่ตะวันออกของรัสเซีย แต่ด้วยความที่ประเทศทั้งสองเป็นพันธมิตรที่แนบชิดกับอเมริกาจึงทำให้การเจรจาต่าง ๆ ในบางครั้งต้องเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของตะวันตก ในด้านพลังงานนี้ รัสเซียก็มีโครงการวางท่อแก๊สไปยังญี่ปุ่นเช่นกันและได้รับการสนับสนุน

เป็นอย่างยิ่งจากคณะผู้บัญญัติกฎหมายของญี่ปุ่น เหตุผลหนึ่งเพราะญี่ปุ่นต้องการลดการใช้พลังงาน นิวเคลียร์และต้องการให้มีระบบท่อเหมือนกับจีน ซึ่งจะช่วยให้ปริมาณการนำเข้าแก๊สธรรมชาติอีกมาก แต่วิกฤตยูเครนก็ทำให้โครงการนี้เงียบไปเพราะญี่ปุ่นเข้าร่วมกับตะวันตกในการลงโทษทางเศรษฐกิจและการเมืองต่อรัสเซีย สำหรับคาบสมุทรเกาหลี รัสเซียมีแผนที่จะวางท่อเข้าสู่เกาหลีใต้ ทว่าจำเป็นต้องผ่านเกาหลีเหนือ ซึ่งเป็นเหตุผลให้เกาหลีใต้ไม่เห็นชอบกับเส้นทางนี้ อย่างไรก็ตาม จากความตกลงเรื่องแก๊สกับจีนในปี 2014 ได้เปิดทางให้เกาหลีใต้กับรัสเซียพิจารณาเส้นทางใหม่นั้นคือการวางท่อระยะสั้นผ่านใต้ทะเลเหลืองจากจีนไปยังเกาหลีใต้ซึ่งไม่ต้องผ่านเกาหลีเหนือ และจะกลายเป็นความร่วมมือไตรภาคีระหว่างรัสเซีย จีน และเกาหลีใต้ เช่นเดียวกับญี่ปุ่น แผนโครงการเหล่านี้ยังต้องเผชิญกับปัจจัยจากตะวันตกที่จะทำให้โครงการต่าง ๆ ยังไม่เกิดขึ้นในเวลาอันใกล้นี้ การส่งออกแก๊สแอลเอ็นจีจึงเป็นหนทางที่ดีที่สุดในช่วงเวลานี้

ความพยายามสร้างท่อพลังงานจากรัสเซียไปยังประเทศด้านตะวันออกดูเหมือนว่าจะจะเป็นสัญลักษณ์ทางวัตถุที่บ่งบอกถึงการมุ่งสู่ตะวันออกในแบบของรัสเซีย หรือเรียกว่าเป็นวัตถุในภูมิรัฐศาสตร์ที่ย้ำเตือนถึงความมั่นคงในระยะยาว ในช่วงเวลานี้ยังแสดงให้เห็นถึงการหลีกเลี่ยงมาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจของตะวันตก พร้อมกับส่งเสริมการพยายามถ่วงดุลอำนาจกับตะวันตก ในที่นี้คือ การมีเส้นทางเข้าสู่ตลาดเอเชียได้ หรืออย่างน้อยตอนนี้มีตลาดจีนรองรับโดยตรง ก็ทำให้รัสเซียสามารถถ่วงดุลการส่งออกพลังงานได้ทั้งสองฝั่งโลก หนึ่งหนึ่งคือเป็นการเพิ่มส่วนแบ่งตลาดเพื่อลดการพึ่งพาดตลาดยุโรป หรือมองว่าเข้าใกล้ความเป็นผู้ผลิตพลังงานที่ยืดหยุ่นต่อราคา (swing producer) ไม่ต่างกันมากกับความพยายามถ่วงดุลอิทธิพลของตะวันตก โดยที่รัสเซียใช้สิ่งที่มีซึ่งก็คือทรัพยากรพลังงานป็นเครื่องมือหนึ่ง แต่ความสามารถที่จะถ่วงดุลหรือต่อต้านอำนาจตะวันตกอย่างได้ผลจริง ๆ นั้นต้องทำควบคู่ไปกับจีน สำหรับในเอเชียตะวันออกยังคงมีพื้นที่ให้รัสเซียเข้าไปมีบทบาท แต่รัสเซียก็ยังคงคำนึงถึงตัวแสดงอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ที่มีบทบาทและอิทธิพลอยู่ไม่น้อย ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย และแม้แต่อาเซียน ในเบื้องต้นประเทศในเอเชียตะวันออกรวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างก็มองว่ารัสเซียสามารถถ่วงดุลอิทธิพลกับจีนไปด้วย และทั้งสองประเทศก็ยังเป็นอำนาจใหม่ที่ส่งผลต่ออิทธิพลเดิมของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคนี้อีกด้วยเช่นกัน

จากการขับเคลื่อนความสัมพันธ์ที่ก้าวหน้าด้วยความสัมพันธ์ด้านพลังงาน องค์กรความร่วมมือระดับภูมิภาคเป็นสิ่งที่แสดงถึงการทำให้โลกเป็นระบบหลายขั้วอำนาจและถูกยกระดับควบคู่ไปกับการมุ่งสู่ตะวันออก ในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีน มีองค์กรความร่วมมือเชิงไฮ (SCO) เป็นที่โดดเด่น รวมไปถึงสถาบันทางการเงินภายใต้ความร่วมมือของกลุ่มประเทศเศรษฐกิจบริคส์ (BRICS) ที่เรียกว่า ธนาคารเพื่อการพัฒนาใหม่ และธนาคารเพื่อการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานเอเชียของจีน ที่ต้องการลดอิทธิพลของเงินดอลลาร์ในระดับโลก อีกทั้งเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงไปสู่สภาพเศรษฐกิจยูเรเชียอีกด้วย นอกจากนี้ในเวทีระดับโลกอย่างสหประชาชาติ รัสเซียกับจีนมักจะ

สนับสนุนซึ่งกันและกันในทิศทางที่สวนทางกับตะวันตก และไม่เห็นด้วยกับการใช้อำนาจครอบงำที่มากเกินไปของสหรัฐอเมริกา

ท้ายที่สุด วิทยานิพนธ์นี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ด้านพลังงานระหว่างรัสเซีย – จีน เป็นบันไดที่จะพารัสเซียไปสู่จุดอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ในช่วงเวลาที่รัสเซียปรับเปลี่ยนทิศทางมุ่งสู่ตะวันออกจากความบาดหมางกับตะวันตกตั้งแต่สงครามจอร์เจียไปจนถึงวิกฤตยูเครน ซึ่งทรัพยากรพลังงานของรัสเซียเป็นข้อเสนอหนึ่งที่ตอบสนองต่ออุปสงค์ของจีนและรวมถึงประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย โครงการพลังงานต่าง ๆ ในเขตไซบีเรียตะวันออกและตะวันออกไกลล้วนแล้วเอื้อประโยชน์ให้ฝั่งตะวันออกของรัสเซีย และเป็นโอกาสของรัสเซียในการพัฒนาแหล่งทรัพยากรภาคตะวันออกในระยะยาวที่จะให้ผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ และก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าย่อมส่งผลต่อการเมืองด้วย เพราะรัสเซียขึ้นชื่อในการใช้ทรัพยากรเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจและการเมืองในการตอบโต้ตะวันตก และยังเป็นสิ่งที่รัสเซียสามารถใช้แสวงหาอำนาจและความอยู่รอดของประเทศได้ผลเป็นอย่างดีที่สุด รวมถึงการที่มีจีนเป็นพันธมิตรย่อมส่งเสริมบทบาทในการเมืองโลกไม่น้อย หากโครงการพลังงานระหว่างรัสเซียกับจีนดำเนินไปตามแผนยุทธศาสตร์ ความสัมพันธ์ของทั้งสองอาจจะทำลายอิทธิพลของตะวันตกทั้งในระดับโลกและในเอเชีย ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนในมุมมองของสังคมนิยมเชิงรุกในการที่รัสเซียมุ่งสู่ตะวันออกโดยใช้พลังงานเป็นปัจจัยนำจึงยังเป็นประเด็นที่สามารถศึกษาต่อได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโครงการฟิโอสเสร็จสมบูรณ์

รายการอ้างอิง

- "20 Years of Global Oil Imports & Exports.". GSM London,
<https://www.gsmlondon.ac.uk/global-oil-map/> (Sep 11, 2016).
- Balzer, Harley. "The Putin Thesis and Russian Energy Policy." *Post-Soviet Affairs* 21, no. 3 (2005): 210-25.
- Barnes, Andrew. *The Quality of Freedom: Khodorkovsky, Putin, and the Yukos Affair* by Richard Sakwa. Vol. 9, 2011. doi:10.2307/41622793.
- Baru, Sanjaya. "Geo-Economics and Strategy." *Survival* 54, no. 3 (2012/06/01 2012): 47-58.
- Berryman, John. "Russia, Nato Enlargement, and "Regions of Privileged Interests". In *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, edited by Roger E. Kanet. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- "Bilateral Linkages Database." Stats APEC,
http://statistics.apec.org/index.php/bilateral_linkage/index
- "Bp Annual Report and Form 20-F 2015." edited by BP Global. London.
- "Bp Energy Outlook 2017 Edition."
- "Bp Statistical Review of World Energy 2013." In *BP Global*. London.
- "Bucharest Summit Declaration." 2017.
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (26 June, 2017).
- Calvo, Alex "Russia and South Korea: The Economic and Geopolitical Rationale for a Natural Gas Pipeline." 2014. China Policy Institute,
<https://cpianalysis.org/2014/11/04/russia-and-south-korea-the-economic-and-geopolitical-rationale-for-a-natural-gas-pipeline/> (Dec 5, 2017).
- "Central Asia's Economic Evolution from Russia to China." 2018. Stratfor,
<https://worldview.stratfor.com/article/central-asia-china-russia-trade-kyrgyzstan-kazakhstan-turkmenistan-tajikistan-uzbekistan> (2 July, 2018).
- Clover, Charlies "The Unlikely Origins of Russia's Manifest Destiny." 2016. Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2016/07/27/geopolitics-russia-mackinder->

[eurasia-heartland-dugin-ukraine-urasianism-manifest-destiny-putin/](#) (July 7 2017).

"Cnpc in Russia: Oilfield Services, Engineering and Construction." 2017. CNPC, http://www.cnpc.com.cn/en/Russia/country_index.shtml (Feb 15, 2017).

"Company Overview of Russia-China Investment Fund." Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=208537191> (Feb 3, 2017).

"Construction of a Refinery in China and of a Petrochemical Refinery in the Far East." Rosneft, https://www.rosneft.com/business/Downstream/Neftepererabotka/Construction_of_a_refinery_in_China/ (Jun 7, 2017).

Dave, Bhavna *Russia's Asia Pivot: Engaging the Russia Far East, China and Southeast Asia*. Rsis Working Paper. Vol. 297, Singapore S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, 2016.

David M. Kotz, and Fred Weir. *Russia's Path from Gorbachev to Putin : The Demise of the Soviet System and the New Russia* 2nd ed. ed. London: Routledge, 2007.

Dejevsky, Mary "Axis of Convenience, by Bobo Lo Why Moscow and Beijing Can't Make the World Spin on a New Axis." 2017. Independent, <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/axis-of-convenience-by-bobo-lo-1057802.html> (Nov 6, 2017).

Donaldson, Robert H., and Joseph L. Noguee. *The Foreign Policy of Russia : Changing Systems, Enduring Interests* 4th ed. Armonk, NY M.E.Sharpe, 2009.

Dovlatov, Dmitry. "Slaking China's Huge Energy Thirst." 2010. RBTH, https://www.rbth.com/articles/2010/10/26/slaking_chinas_huge_energy_thirst05060.html (Jul 26 2017).

Dyomkin, Denis "Russia Grabs China Oil and Gas Export Deals." 2013. Reuters, <http://www.reuters.com/article/china-russia-energy-idUSL5N0IC10F20131022> (May 15, 2017).

"The Economic Research Institution for Northeast Asia (Erina)." ERINA, <http://www.erina.or.jp/en/wp-content/uploads/2014/11/VSTO0905.jpg>

- "Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030." edited by Ministry of Energy of the Russian Federation. Moscow: PAC Energiya, 2010.
- Erickson, Andrew S., and Gabriel B. Collins. "China's Oil Security Pipe Dream: The Reality, and Strategic Consequences, of Seaborne Imports." *Naval War College Review* 63, no. 2 (2010): 81 - 112.
- "The Espo (Eastern Siberia Pacific Ocean) Oil Pipeline, Siberia, Russia." Hydrocarbon Technology, <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/espipeline/> (May 11, 2017).
- "Exxon's Sakhalin-1 Signs China Deal." 2006. The Moscow Times, <http://old.themoscowtimes.com/sitemap/free/2006/10/article/exxons-sakhalin-1-signs-china-deal/201451.html> (May 30, 2017).
- Ferdinand, Peter. "Sino-Russian Relations: An Analytical Overview." In *Russia-China Relations Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*, edited by Arkady Moshes and Matti Nojonen. Fii Report. Finland: Finnish Institute of International Affairs, 2011.
- . "Sunset, Sunrise: China and Russia Construct a New Relationship." *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 83, no. 5 (2007): 841-67.
- "For Russia and China, Cooperation Is the Name of the Game in Central Asia." 2018. Stratfor, <https://worldview.stratfor.com/article/russia-china-central-asia-security> (2 Jul, 2018).
- Fortescue, Stephen. "Russia's "Turn to the East": A Study in Policy Making." *Post-Soviet Affairs* 32, no. 5 (2015): 423-54.
- Gabuev, Alexander A "Soft Alliance"? *Russia – China Relations after the Ukraine Crisis*. Vol. 126, London: European Council on Foreign Relations, 2015.
- "Gazprom Adopts Final Investment Decision for Vladivostok Lng Project." 2013. Gazprom, <http://www.gazprom.com/press/news/2013/february/article156701/> (May 18, 2017).
- "Gazprom to Build 1,100 Km of Power of Siberia Pipeline in 2017." 2017. RBTH, https://www.rbth.com/news/2017/06/08/gazprom-to-build-1100-km-of-power-of-siberia-pipeline-in-2017_778932 (Jun 20 2017).

- Gidadhubli, R. G. "Oil and Politics in Russia: Tightening Grip on Pipelines." *Economic and Political Weekly* 41, no. 31 (2006): 3358-60.
- . "Russia: Oil and Politics." *Economic and Political Weekly* 38, no. 21 (2003): 2025-30.
- . "Russia: Oil and Politics." *Economic and Political Weekly* 38, no. 21 (2003): 2025-30.
- Gleason, Gregory. "China, Russia, and Central Asia: Triangular Energy Politics." In *China's Energy Relations with the Developing World*, edited by Carrie Liu Currier and Manochehr Dorraj. New York: Continuum, 2011.
- Global Agenda Councils. "Geo-Economics Seven Challenges to Globalization." World Economic Forum 2015.
- "Global Energy Statistical Yearbook 2017." Enerdata, <https://yearbook.enerdata.net/oil-products/world-oil-domestic-consumption-statistics.html> (May 4, 2018).
- Glodman, Marshall I. . *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*. New York: Oxford University Press, 2008.
- "Going East: Russia's Asia-Pacific Strategy." 2010. Russian National Committee of the Council for Security Cooperation in Asia Pacific (CSCAP), <http://eng.globalaffairs.ru/number/Going-East-Russias-Asia-Pacific-Strategy-15081> (Jun 21, 2016).
- Guild, James. "How the Us Is Losing to China in Southeast Asia." 2017. The Diplomat, <https://thediplomat.com/2017/10/how-the-us-is-losing-to-china-in-southeast-asia/> (2 Jul, 2018).
- Guriev, Sergei, and Hina Rabbani Khar. "Challenge Four: Competition for Gated Markets, Not Natural Resources." In *Geo-Economics Seven Challenges to Globalization*. Global Agenda Council Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2015.
- Gusev, Alexander , and Kirsten Westphal. *Russian Energy Policies Revisited*. Swp Research Papers. Vol. 8, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), 2015.
- Gustafson, Thane. "Putin's Petroleum Problem: How Oil Is Holding Russia - and How It Could Save It." *Foreign Affairs* 91, no. 6 (2012): 83-96.

- Haring, Melina, and Michael Cecire. "Why the Color Revolutions Failed." 2013. Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2013/03/18/why-the-color-revolutions-failed/> (Apr 10, 2018).
- Henderson, James , and Tatiana Mitrova. *Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon*. Oies Paper: Wpm. Vol. 67, UK: Oxford Institute for Energy Studies, 2016.
doi:<https://doi.org/10.26889/9781784670641>.
- Hill, Fiona. *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*. London: The Foreign Policy Centre, 2004.
- Hiro, Dilip. *After Empire : The Birth of a Multipolar World* New York: Nation Books, 2010.
- Hobér, Kaj. "Law and Policy in the Russian Oil and Gas Sector." *Journal of Energy & Natural Resources Law* 27, no. 3 (2015): 420-44.
- "How Far Do Eu-US Sanctions on Russia Go?". 2014. BBC, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28400218> (Aug 21, 2017).
- Ikenberry, G. John, Michael Mastanduno, and William C. Wohlforth. "Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences." *World Politics* 61, no. 1 (2008): 1-27.
- Jakobson, Linda, Paul Holtom, Dean Knox, and Jingchao Peng. "China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties." *SIPRI Policy Paper* 29 (2011).
- Kaczmarek, Marcin. *Russia-China Relations in the Post-Crisis International Order* Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge, 2015.
- Kaczmarek, Marcin , and Szymon Kardas. "'The Oil Friendship': The State of and Prospects for Russian-Chinese Energy Cooperation." In *OSW Commentary*, edited by Adam Eberhardt, Marek Menkiszak, Katarzyna Kazimierska and Anna Łabuszewska, 2016.
- "Key Indicators for Asia and the Pacific 2008." Asian Development Bank, <https://www.adb.org/publications/key-indicators-asia-and-pacific-2008>
- Khanna, Parag. "Challenge Six: China's Infrastructure – Driven Alliances." In *Geo-Economics Seven Challenges to Globalization*. Global Agenda Councils. Geneva, Switzerland: World Economic Forum 2015.

- Khrushcheva, Olga "The Controversy of Putin's Energy Policy: The Problem of Foreign Investment and Long – Term Development of Russia's Energy Sector." *CEJISS* 6, no. 1 (2012): 164 - 88.
- Kim, Younkyoo, and Stephen Blank. "Rethinking Russo-Chinese Relations in Asia: Beyond Russia's Chinese Dilemma." *China: An International Journal* 11, no. 3 (2013): 136-48.
- Klein, Margarete, and Kirsten Westphal. *Russia: Turn to China?* Swp Comments. Vol. 7, Berlin: German Institute for International and Security Affairs, 2016.
- Koch-Weser, Jacob , and Craig Murray. *The China-Russia Gas Deal: Background and Implications for the Broader Relationship* United States: CreateSpace 2014.
- Kolesnichenko, Alexander "How October 1993 Led to President Putin." RBTH, http://rbth.com/politics/2013/10/03/how_october_1993_led_to_president_putin_30489.html (July 4, 2016).
- Korolev, Alexander. "Russia's Reorientation to Asia: Causes and Strategic Implications." *Pacific Affairs* 89, no. 1 (2016).
- Korolev, Alexander "Russia's New Pivot to Asia: The Emergence of a New Geopolitics." 2015. Asia Pacific Memo, <http://www.asiapacificmemo.ca/russias-new-pivot> (Oct 28, 2016).
- Kuchma, Anna. "Will Japan Receive Russian Pipeline Gas?" 2015. RBTH, https://www.rbth.com/business/2015/05/26/will_japan_receive_russian_pipeline_gas_46345.html (Dec 5 2017).
- "Leaders Announce Second Landmark Natgas Deal between Russia and China." 2014. ENERCOM, <https://www.oilandgas360.com/leaders-announce-second-landmark-natgas-deal-russia-china/> (Jun 29, 2017).
- Leichtova, Magda. *Misunderstanding Russia : Russian Foreign Policy and the West* Burlington, VT: Ashgate, 2014.
- Lo, Bobo. *Russia's Eastern Direction – Distinguishing the Real from the Virtual*. Russie.Nei.Reports. 17 vols. Paris: Russia/NIS Center, 2014.
- Lo, Bobo *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*. Washington, D.C. : Brookings Institution Press, 2008.

- Lo, Bobo, and Andy Rothman. *China and Russia: Common Interests, Contrasting Perceptions Asia Pacific Strategy*. Asian Geopolitics Special Report. 2006.
- Lo, Bobo, and Lilia Shevtsova. *A 21st Century Myth – Authoritarian Modernization in Russia and China*. Moscow Carnegie Moscow Center, 2012.
- Lukin, Artyom "Why the Russian Far East Is So Important to China." 2015. Huffingtonpost, https://www.huffingtonpost.com/artiom-lukin/russian-far-east-china_b_6452618.html (Nov 30, 2017).
- Luttwak, Edward N. "From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce." *The National Interest*, no. 20 (1990): 17-23.
- Mankoff, Jeffrey. *Eurasian Energy Security*. Council Special Report Vol. 43, United States of America: the Council on Foreign Relations, 2009.
- . *Russian Foreign Policy : The Return of Great Power Politics* Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2009.
- Mankoff, Jeffrey "Rising China and Russia's Asian Vector." In *Russian Foreign Policy : The Return of Great Power Politics*, 193 – 240. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2009.
- Mazneva, Elena "From Russia with Love: A Super-Chilled Prize for China " 2017. Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-26/china-to-get-first-yamal-lng-cargo-as-russia-says-thank-you> (Dec 6, 2017).
- Mazza, Michael. "China and Japan's Battle for Influence in Southeast Asia." 2015. The National Interest, <http://nationalinterest.org/feature/china-japans-battle-influence-southeast-asia-14006> (2 Jul, 2018).
- Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. 2nd ed. New York: W.W.Norton, 2014.
- Menon, Rajan. "The Limits of Chinese–Russian Partnership." *Survival* 51, no. 3 (2009): 99-130.
- "Mh17 ฟางเส้นสุดท้าย! สหรัฐฯ-ยุโรปคว่ำบาตรครั้งหนักสุดต่อรัสเซีย." 2557. ผู้จัดการออนไลน์, <http://www.manager.co.th/Around/ViewNews.aspx?NewsID=9570000086082> (21 สิงหาคม, 2560).

- Mitachi, Takashi. "Challenge Two: The Geopoliticization of Trade Talks." In *Geoeconomics Seven Challenges to Globalization*. Global Agenda Council Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2015.
- Morarjee, Rachel. "China Drives Development of Russia's Far East." 2011. RBTH, https://www.rbth.com/articles/2011/03/29/chinese_funds_key_to_unlocking_riches_of_far_east_12642.html (Nov 30, 2017).
- Naím, Moisés "Missing Links: Russia's Oily Future." *Foreign Policy*, no. 140 (2004): 96-95.
- Neate, Rupert "Rosneft Takes over Tnk-Bp in \$55bn Deal." 2013. The Guardian <https://www.theguardian.com/business/2013/mar/21/rosneft-takes-over-tnk-bp> (Oct 29, 2017).
- Nojonen, Matti "Introduction: Adjusting to the Great Power Transition." In *Introduction: Adjusting to the Great Power Transition,* in "Russia-China Relations Current State, Alternative Futures, and Implications for the West," edited by Arkady Moshes and Matti Nojonen. Fiiia Report, 7 - 21. Finland: Finnish Institute of International Affairs, 2011.
- "Novatek and the Silk Road Fund Conclude Framework Agreement on Acquisition of Stake in Yamal Lng." 2015. Novatek, http://www.novatek.ru/en/press/releases/index.php?id_4=984 (May 15 2017).
- Nygren, Bertil. "Russia and Gorgia – from Confrontation to War." In *Russian Foreign Policy in the 21st Century* edited by Roger E. Kanet. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Omelicheva, Mariya. "Russia Foreign Policy." In *Foreign Policy in Comparative Perspective : Domestic and International Influences on State Behavior* edited by Ryan K. Beasley, Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis and Michael T. Snarr. London: Sage, 2013.
- Paik, Keun-Wook *Sino-Russian Gas and Oil Cooperation – Entering a New Era of Strategic Partnership?* Oies Paper: Wpm. Vol. 59, UK: Oxford Institute for Energy Studies, 2015. doi:<https://doi.org/10.26889/9781784670290>.

- Panda, Ankit "Is a Russia-Japan Natural Gas Pipeline Next?" 2014. The Diplomat, <https://thediplomat.com/2014/05/is-a-russia-japan-natural-gas-pipeline-next/> (Nov 30 2017).
- Pinchuk, Denis. "Rosneft to Double Oil Flows to China in \$270 Billion Deal." 2013. Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-china/rosneft-to-double-oil-flows-to-china-in-270-billion-deal-idUSBRE95K08820130621> (May 15, 2017).
- "Power of Siberia." Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/ykv/> (May 12, 2017).
- "Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy." 2007. The Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html> (Nov 11, 2016).
- "The Putin V Medvedev Tandem: New Signs of Tension at the Top as Russia's 2012 Presidential Election Looms." 2011. The Economist, <https://www.economist.com/node/18530041> (Mar 12, 2018).
- Radnedge, Stuart "Gazprom Is Postponing Construction of the Vladivostok Lng Plant on the Country's Pacific Coast." 2015. Gas World, <https://www.gasworld.com/vladivostok-lng-plant-construction-shelved/2007743.article> (May 18 2017).
- Rangsimaporn, Paradorn. "Interpretations of Eurasianism: Justifying Russia's Role in East Asia." *Europe-Asia Studies* 58, no. 3 (2006): 371-89.
- Rangsimaporn, Paradorn *Russia as an Aspiring Great Power in East Asia : Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin* 1st ed ed. Basingstoke [England] ; New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Rautava, Jouko "Russia's Economic Policy and Russia-China Economic Relations." In *Russia-China Relations Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*, edited by Arkady Moshes and Matti Nojonen. Fii Report, 38 - 59. Finland: Finnish Institute of International Affairs, 2011.
- Rodkiewicz, Witold "Turn to the East : The Flawed Diversification of Russia Foreign Policy." *Point of View* 44 (2014).

- Røseth, Tom. "Russia's Energy Relations with China: Passing the Strategic Threshold?". *Eurasian Geography and Economics* 58, no. 1 (2017/01/02 2017): 23-55.
- "Rosneft Strengthens Cooperation with China." 2017. Rosneft, <https://www.rosneft.com/press/releases/item/185283/> (Jun 7, 2017).
- "Rosneft Today." 2010. Rosneft, <https://www.rosneft.com/press/today/item/175201/> (May 16, 2017).
- "Rpt-Huge Russia-China Gas Deal Still Leaves Door Open to Japan." 2014. Reuters, <https://www.reuters.com/article/russia-japan-gas/rpt-huge-russia-china-gas-deal-still-leaves-door-open-to-japan-idUSL3N0ON13L20140608> (Dec 5, 2017).
- Russia-China Relations Current State, Alternative Futures, and Implications for the West*. FiiA Report Vol. 30, Finland: Finnish Institute of International Affairs, 2011. Report.
- "Russia-China Relations Current State, Alternative Futures, and Implications for the West." In *FIIA REPORT*, edited by Arkady Moshes and Matti Nojonen. Finland: Finnish Institute of International Affairs, 2011.
- "Russia - China Trade." Russia-China Investment Fund (RCIF), <http://rcif.com/russia-china-trade.htm> (Oct 28, 2016).
- "Russia Energy Profile: Largest Producer of Crude Oil - Analysis." 2016. EIA, <http://www.eurasiareview.com/27102016-russia-energy-profile-largest-producer-of-crude-oil-analysis/> (Apr 19 2017).
- "Russia: Eu Prolongs Economic Sanctions by Six Months." 2017. Council of the European Union, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/28-eu-sanctions-russia/> (Aug 21, 2017).
- "Russian Crude Oil Exports to the Pacific Basin – an Espo Update ". In *Special Report: Platts*, 2011.
- Rutland, Peter. "Russia as an Energy Superpower." *New Political Economy* 13, no. 2 (2008): 203-10.
- "Sakhalin Iii." Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/deposits/sakhalin3/> (May 12, 2017).

- "Sakhalin-1 Project History." Exxon Neftegas Limited, http://www.sakhalin-1.com/Sakhalin/Russia-English/Upstream/about_history.aspx (Mar 8, 2017).
- Shadrina, Elena. "Russia's Pivot to Asia: Rationale, Progress, and Prospects for Oil and Gas Cooperation." *Region 4*, no. 1 (2015): 95-128.
- Shadrina, Elena "Russia's Dilemmas About China's Gas Market." *The Northeast Asian Economic Review 2*, no. 2 (2014): 51 - 73.
- Sherr, James "Gas Power Politics." *The World Today 68*, no. 6 (2012): 18 - 21.
- Sidorova, Irina. "On This Day: Voucher Privatization in Russia Was Officially Completed." 2017. RBTH, https://www.rbth.com/arts/history/2017/06/30/on-this-day-voucher-privatization-in-russia-was-officially-completed_789685 (Jul 23, 2017).
- Simha, Rakesh Krishnan. "Aleppo Fallout: Why Russia's China Connection Comes with a Sting." 2016. RBTH, https://www.rbth.com/blogs/continental_drift/2016/12/08/aleppo-fallout-why-russias-china-connection-comes-with-a-sting_654573 (Oct 29, 2017).
- Skalamera, Morena. *The Sino-Russian Gas Partnership: Explaining the 2014 Breakthrough*. The Geopolitics of Energy Project. Cambridge, MA: Belfer Center for Science and International Affairs, Cambridge 2014.
- "Slaking China's Huge Energy Thirst." 2010. RBTH, https://www.rbth.com/articles/2010/10/26/slaking_chinas_huge_energy_thirst05060.html (Jul 26 2017).
- Snyder, Glenn H. "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay." *International Security 27*, no. 1 (2002): 149-73.
- Søilen, Klaus. "The Shift from Geopolitics to Geoeconomics and the Failure of Our Modern Social Sciences." In *TELOS Conference - From Lifeworld to Biopolitics: Empire in the Age of Obama*. New York, 2010.
- Stent, Angela. *The Limits of Partnership : U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014.
- Storey, Ian "What Russia's "Turn to the East" Means for Southeast Asia." *ISEAS Perspective*, no. 67 (2015).

- Stronski, Paul, and Nicolet Ng. "Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic." 2018. Carnegie Endowment for International Peace, <http://carnegieendowment.org/2018/02/28/cooperation-and-competition-russia-and-china-in-central-asia-russian-far-east-and-arctic-pub-75673> (2 Jul, 2018).
- Sumsky, Victor. "The Enlargement of the East Asia Summit: The Reason and Implications of Bringing Russia." In *Asean-Russia : Foundations and Future Prospects* edited by Victor Sumsky, Mark Hong and Amy Lugg. Singapore Institute of Southeast Asian Studies, 2012.
- Sussex, Matthew "Russia's Asia Rebalance." Lowy Institution for International Policy, 2015.
- Taliano, Mark "The Perils of Petro-States: The Case of Alberta." 2014. Aljazeera, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/12/perils-petro-states-case-alberta-201312311065497186.html?xif=>. (Jul 26, 2017).
- Tanaka, Takayuki "Japan-Russia Gas Pipeline Mostly a Pipe Dream." NIKKEI Asian Review, <https://asia.nikkei.com/Politics-Economy/International-Relations/Japan-Russia-gas-pipeline-mostly-a-pipe-dream> (Dec 5, 2017).
- Tompson, William. "Putting Yukos in Perspective." *Post-Soviet Affairs* 21, no. 2 (2005): 159-81.
- Trenin, Dmitri. "From Greater Europe to Greater Asia?: The Sino-Russian Entente." Carnegie Endowment for International Peace, 2015.
- . "Russia Leaves the West." *Foreign Affairs* 85, no. 4 (2006): 87-96.
- Trenin, Dmitri "Gas Deal Entails China–Russia Strategic Depth." 2014. Carnegie Moscow Center, <http://carnegie.ru/2014/05/25/gas-deal-entails-china-russia-strategic-depth/hbrh> (Nov 6, 2017).
- . *True Partners? How Russia and China See Each Other* London: The centre for European Reform, 2012.
- Trough, Sergei "China's Changing Oil Strategy and Its Foreign Policy Implications." 1999. Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/chinas-changing-oil-strategy-and-its-foreign-policy-implications/> (Sep 18, 2017).

- Tuminez, Astrid S., and Mark Hong. "Russia in Southeast Asia: A New "Asian Movement"?. In *Asean-Russia : Foundations and Future Prospects*, edited by Victor Sumsky, Mark Hong and Amy Lugg. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2012.
- Turner, Susan. "Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined." *Asian Perspective* 33, no. 1 (2009): 159-84.
- "Ukraine Crisis: Top Chinese Diplomat Backs Putin and Says West Should 'Abandon Zero-Sum Mentalit.'" 2015. Independent, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-crisis-top-chinese-diplomat-backs-putin-says-west-should-abandon-zero-sum-mentality-10075762.html> (Aug 10, 2016).
- "Valdai Club Foundation." *Vladaiclub*, <http://valdaiclub.com/about/valdai/> (Jul 26, 2017).
- Vatansever, Adnan. "Is Russia Building Too Many Pipelines? Explaining Russia's Oil and Gas Export Strategy." *Energy Policy* 108 (2017/09/01 2017): 1-11.
- "Vladimir Putin Delivered the Annual Presidential Address to the Federal Assembly." 2013. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19825> (Oct 28, 2016).
- "Vladivostok Lng Project." Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/lng/vladivostok-lng/> (May 12, 2017).
- "Vladivostok Lng Project – a Focus of Discussions During Visit to Japan." 2013. Gazprom, <http://www.gazprom.com/press/news/2013/april/article160730/> (Dec 6, 2017).
- Wagner, Daniel. "India's Political Influence in Asia." Huffpost, https://www.huffingtonpost.com/daniel-wagner/indias-political-influenc_b_6884358.html (2 Jul, 2018).
- Waltz, Kenneth N. "Structural Realism after the Cold War." *International Security* 25, no. 1 (2000): 5-41.
- Williamson, Lucy "Could Russia Pipe Gas to Seoul Via North Korea?" 2011. BBC, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-15018268> (Dec 4, 2017).

- "Yakutia – Khabarovsk – Vladivostok Gas Pipeline to Be Constructed by End of 2017."
2012. Gazprom,
<http://www.gazprom.com/press/news/2012/october/article147552/> (Jun 22 2017).
- "Yamal Lng Is an Integrated Project for Natural Gas Production, Liquefaction and Marketing." Novatek, www.novatek.ru/en/business/yamal-lng/ (May 8, 2018).
- "Yamal Lng: The Gas That Came in from the Cold ". Total,
<https://www.total.com/en/energy-expertise/projects/oil-gas/lng/yamal-lng-cold-environment-gas> (May 15, 2017).
- Yang, Chen "Russia Port Has Big Regional Goals, Especially for Northeast China." 2014. Global Times, <http://www.globaltimes.cn/content/882007.shtml> (Dec 5, 2017).
- Ying, Fu "How China Sees Russia Beijing and Moscow Are Close, but Not Allies." 2016. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-12-14/how-china-sees-russia> (Sep 11, 2017).
- Yong-whan, Cheong "Korea Considers Undersea Gas Pipeline Via China." 2012. Korea Joongang Daily,
<http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/article.aspx?aid=2950386> (Dec 5, 2017).
- กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศ. "กลุ่มเศรษฐกิจ บริคส์ (Brics)." 2556. <http://sameaf.mfa.go.th/th/organization/detail.php?ID=4109> (2 มีนาคม 2561).
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. "เหตุใดประเทศที่มีน้ำมันมากที่สุดในโลก จึงกลายเป็นรัฐล้มเหลว." 2559. มติชนออนไลน์, <https://www.matichon.co.th/news/268731> (23 เมษายน, 2561).
- เคลาส์ ดอดส์. ภูมิรัฐศาสตร์ : ความรู้ฉบับพกพา พิมพ์ครั้งแรก ed. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิร์ลด์ส, 2560.
- จอมใจ กุลธานี. การกลับสู่ความเป็นมหาอำนาจของรัสเซีย: ศึกษากรณีวิกฤตการณ์ไครเมีย. จุลสารความมั่นคงศึกษา. Vol. 185 - 186, กรุงเทพฯ: บริษัท สแควร์ ปริ้นท์ 93, 2560.
- จิตติภัทร พูนขำ. ความสัมพันธ์ไทย-รัสเซีย : ก้าวสู่หุ้นส่วนยุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 1 ed. กรุงเทพฯ: โครงการติดตามพัฒนาการของรัสเซียและยุโรปตะวันออก คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.
- ทิพรัตน์ บุบผะศิริ. "พินิจวิกฤตยูเครน." วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 45, no. 2 (2558).

- "ปฏิรูปพลังงาน...รับนักมั่งได้แรงแ." 2557. Thaipublica,
<http://thaipublica.org/2014/03/extractive-industries-transparency-initiative/> (26 มิถุนายน 2560).
- มานะ ผุยเจริญ. รัสเซีย ยุคปูติน กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2544.
- รมย์ ภิรมนตรี. "ธุรกิจการเมืองในรัสเซียใหม่." วารสารรัสเซีย 2, no. 1-2 (2554).
- . "วลาดิมีร์ ปูติน: ประธานาธิบดีสมัยที่ 3 (1)." วารสารรัสเซีย 4, no. 1-2 (2556): 1-24.
- รอเบิร์ต เอ็ม คัตเลอร์. "'แดนมังกร'ยังคงตามล่าหาน้ำมันไม่หยุดยั้ง." 2554. ผู้จัดการออนไลน์,
<http://www.manager.co.th/Science/ViewNews.aspx?NewsID=9540000089045> (4 เมษายน 2559).
- ศิวาลัย ชันระชนน. "Shale Oil & Gas คลื่นลูกใหม่แห่งพลังงาน จะรุ่งจริงหรือ?" 2558.
<http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/634084> (30 ตุลาคม 2560).
- สมบูรณ์บุรณะ, สิริพร. "'เมื่ออินเดียสบตาอาเซียน': นโยบายมองตะวันออกครั้งใหม่ของอินเดีย." 2555. Thai World,
http://www.thaiworld.org/th/thailand_monitor/answer.php?question_id=1170
 (2 กรกฎาคม, 2561).



ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก การซื้อกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐ ในสมัยประธานาธิบดีปูติน (nationalization)

นโยบายการซื้อกิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐ หรือที่ปูติน เรียกว่า ชัยชนะแห่งชาติ (National Champion) เป็นการสนับสนุนผลประโยชน์ของรัฐเหนือการแสวงหากำไรสูงสุด (profit maximization)⁴⁴⁸ ซึ่งเป็นการซื้อบริษัทของกลุ่มธุรกิจ หรือเรียกว่า กลุ่มออลิการ์ค (oligarchs)⁴⁴⁹ ที่เติบโตมาตั้งแต่การปฏิรูปรัฐวิสาหกิจในสมัยของประธานาธิบดีเยลต์ซินมาเป็นของรัฐ เพื่อรัฐจะเป็นผู้ควบคุมกิจการต่าง ๆ ทั้งหมดเพียงหนึ่งเดียว และปูตินยังเชื่อว่า เป็นการปกป้องประเทศจากการแทรกแซงจากต่างชาติ โดยที่เรียกสิ่งของรัฐได้มานั้นว่า “ชัยชนะแห่งชาติ” หรือมีบางกลุ่มเรียกสิ่งนี้ว่า “Russia Inc.” โดยมีปูตินเป็นเหมือนผู้บริหารสูงสุดของทุกองค์กร (CEO) และมีสำนักงานของประธานาธิบดี (Kremlin) เป็นเสมือนสำนักงานใหญ่⁴⁵⁰

จากการแปรรูปรัฐวิสาหกิจในสมัยของประธานาธิบดีเยลต์ซิน ทำให้กลุ่มออลิการ์คเติบโตขึ้นเป็นอย่างมาก กิจการของกลุ่มออลิการ์คนี้ส่วนใหญ่มักจะเปิดช่องทางให้ต่างชาติเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ในรัสเซีย ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่บั่นทอนความมั่นคงของรัฐในทศวรรษที่ 1990⁴⁵¹ เมื่อปูตินสามารถรวมอำนาจมาเข้าสู่ศูนย์กลางที่ประธานาธิบดีสำเร็จได้แล้ว ความจำเป็นที่ต้องทำต่อมาคือเข้าควบคุมกิจการเหล่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งคือต้องกำจัดกลุ่มอิทธิพลกลุ่มนี้ทั้งในทางการเมืองและทางธุรกิจ เมื่อปูตินเข้าดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีวาระแรก เขาได้บีบบังคับให้ วิกเตอร์ เซอร์โนมีร์ดีน (Viktor Chernomyrdin) (2001) และ เรียม เวียคฮีเรียฟ (Rem Vyakhirev) (2001) ออกจากตำแหน่งประธานกรรมการบริหารบริษัทก๊าซพรอม (Gazprom) ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจเกี่ยวกับแก๊สธรรมชาติที่สำคัญของรัสเซีย จากนั้นแต่งตั้ง ดมิทรี เมดเวเดฟ (Dmitry Medvedev) และ อเล็กซ์ มิลเลอร์ (Alexei Miller) ขึ้นมาแทน ตามลำดับ โดยที่ทั้งสองนั้นต่างเป็นเครือข่ายของปูตินจากนครเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก (St. Petersburg)⁴⁵² ทั้งนี้ บริษัทก๊าซพรอมเป็นบริษัทที่แปรรูปมาจากกระทรวงอุตสาหกรรมแก๊ส (Ministry of Gas Industry) ในสมัยสหภาพโซเวียต โดยมี วิกเตอร์ เซอร์โนมีร์ดีน ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ต่อมาในปี 1989 ก่อนที่สหภาพโซเวียตจะล่มสลาย เซอร์โน

⁴⁴⁸ Marshall I. Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia* (New York : Oxford University Press, 2008), 99.

⁴⁴⁹ ในภาษารัสเซีย Oligarch หมายถึง คนที่ทำธุรกิจจนร่ำรวยมหาศาล โดยทั่วไปแล้ว ออลิการ์ค จะหมายถึงคนกลุ่มที่สร้างความร่ำรวยขึ้นมาในช่วงการแปรรูปอุตสาหกรรมของรัฐสู่ภาคเอกชน (Privatization) ในช่วงหลังการล่มสลายของโซเวียตยูเนียน

⁴⁵⁰ Stent, *The limits of partnership : U.S.-Russian relations in the twenty-first century*, 180.

⁴⁵¹ William Tompson, "Putting Yukos in Perspective," *Post-Soviet Affairs* 21, no. 2 (2005): 166.

⁴⁵² FOP หรือ Friends of Putin คือกลุ่มคนที่เป็นเพื่อนและรุ่นน้องร่วมมหาวิทยาลัย และเพื่อนร่วมงานในสมัยที่ทำงานอยู่ที่นครเซนต์ปีเตอส์เบิร์กของปูติน เป็นกลุ่มอิทธิพลอีกกลุ่มหนึ่งที่สำคัญนอกเหนือจากกลุ่ม Siloviki หรือ กลุ่มคนที่มีภูมิหลังมาจากการทำงานในสำนักข่าวกรองกลาง (KGB) ในสมัยสหภาพโซเวียต หรือสำนักข่าวกรองแห่งชาติ (FSB) ในเวลาต่อมา

มีร์ดิน ได้เปลี่ยนกระทรวงอุตสาหกรรมแก๊สให้กลายเป็นบริษัทก๊าซพรอม พร้อมทั้งแต่งตั้งตนเองขึ้นดำรงตำแหน่งประธานบริษัท⁴⁵³ ส่วนเป้าหมายที่แฝงอยู่ของบริษัทก๊าซพรอม คือต้องการเป็นผู้ผูกขาดการส่งออกแก๊สธรรมชาติและควบคุมอุตสาหกรรมการผลิตแก๊สธรรมชาติของประเทศแต่เพียงผู้เดียว⁴⁵⁴

ยิ่งไปกว่านั้นหนึ่งในเหตุการณ์ที่ต้องกล่าวถึงคือ การยึดกิจการของ มิคฮาอิล คาตาร์คอฟสกี (Mikhail Khodorkovsky) หรือบริษัทน้ำมันยูโกส (Yukos) มาเป็นของรัฐ กล่าวคือ มิคฮาอิล ฮาดาโคฟสกี เป็นหนึ่งในกลุ่มออลิการ์คที่รวยที่สุดในรัสเซีย (นิตยสารฟอตส์ (Forbes Magazine) ได้ประเมินทรัพย์สินของเขาทั้งหมดไว้ที่ 1 หมื่น 5 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ) แรกเริ่มนั้น ฮาดาโคฟสกี ได้เข้ามาจากการร่วมหุ้นกับเพื่อนทำธุรกิจร้านกาแฟ จากนั้นนำกำไรที่ได้ไปต่อยอดทำธุรกิจอื่น ๆ จนในที่สุดสามารถก่อตั้งธนาคารเมนาเทป (Menatep)⁴⁵⁵ ขึ้นในที่สุด ระหว่างปี 1992 – 1994 ธนาคารเมทาเนปเป็นหนึ่งในธนาคารหลักที่กว้านซื้อตราสารหุ้น (vouchers)⁴⁵⁶ จากประชาชนชาวรัสเซีย ซึ่งตราสารหุ้นนี้เป็นนโยบายตั้งแต่สมัยการแปรรูปรัฐวิสาหกิจของเยลต์ซินที่มีมูลค่าเป็น 1 หุ้น แจกจ่ายให้ชาวรัสเซียทุกคน แต่ทว่าระบบตราสารหุ้น (vouchers) นี้ ไม่เป็นที่เข้าใจในหมู่ประชาชนชาวรัสเซียเท่าใดนัก มีแต่กลุ่มนักธุรกิจอย่างฮาดาโคฟสกีและคนในแวดวงธนาคารเท่านั้นที่เข้าใจอย่างแท้จริง จึงทำให้ชาวรัสเซียส่วนใหญ่ขายตราสารหุ้นเพื่อให้ได้เงินสดแทน และขายในราคาที่ถูกกว่าราคาที่นักธุรกิจนำมาซื้อวิสาหกิจกว่าสองพันเท่า (ตราสารหุ้นราคา 10,000 รูเบิล นักธุรกิจซื้อมาเพียง 400 รูเบิล)⁴⁵⁷ ทำให้ธนาคารเมทาเนปและอีกหลาย ๆ ธนาคารในรัสเซียสามารถซื้อตราสารหุ้นได้เป็นจำนวนมาก

ผลก็คือธุรกิจที่รัฐเป็นเจ้าของแทบทั้งหมดถูกครอบครองโดยเอกชนเพียงกลุ่ม ๆ หนึ่ง ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นก็กลายมาเป็นกลุ่มกลุ่มออลิการ์คนั่นเอง ผลพลอยได้ที่ธนาคารเมทาเนปของฮาดา

⁴⁵³ Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, 100.

⁴⁵⁴ Paradorn Rangsimapor, *Russia as an aspiring great power in East Asia : Perceptions and policies from Yeltsin to Putin* (Basingstoke [England]; New York : Palgrave Macmillan, 2009), 85.

⁴⁵⁵ Goldman, 106.

⁴⁵⁶ ระบบตราสารหุ้น (vouchers) เป็นการแปรรูปทรัพย์สินของรัฐวิสาหกิจให้เป็นของแรงงานและกรรมกร ซึ่งเรียกกันว่า Voucher Privatization ซึ่งวิธีการคือ ประเมินทรัพย์สินของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นโรงงาน รัฐวิสาหกิจ เหมือนแร่ บ่อน้ำมัน และแม้กระทั่งที่อยู่อาศัย ในราคาต่ำกว่าความเป็นจริง แล้วตีค่าทรัพย์สินทั้งหมดให้เป็นตัวเงินโดยคิดค่าเฉลี่ยจากจำนวนของแรงงานในวิสาหกิจนั้น ๆ ออกมาเป็นราคาหุ้น และแจกจ่ายให้คนงานคนละหุ้น โดยมีเอกสารกำกับที่เรียกว่าตราสารหุ้น โปรดดู Irina Sidorova, "On This Day: Voucher Privatization in Russia Was Officially Completed," 2017, RBTH, https://www.rbth.com/arts/history/2017/06/30/on-this-day-voucher-privatization-in-russia-was-officially-completed_789685 (Jul 23, 2017).

⁴⁵⁷ รมย์ ภิรมนตรี, "ธุรกิจการเมืองในรัสเซียใหม่," วารสารรัสเซีย ปีที่ 2, ฉบับที่ 1-2, (2554): 52.

โคฟสกีได้รับคือ บริษัทน้ำมันยูโกส (Yukos) ซึ่งมีที่มาจากนโยบายเงินกู้แลกหุ้นส่วน (Loan for Shares)⁴⁵⁸ จากกลุ่มนักธุรกิจที่เสนอต่อรัฐบาลในช่วงปี 1995 – 1996 กล่าวคือ รัฐบาลยังคงมีหนี้สินและต้องการเงินเพื่อใช้จ่ายในส่วนอื่น ๆ เป็นเหตุให้ธนาคารเมทาเนปและธนาคารอื่น ๆ เสนอเงินกู้ให้แก่รัฐ และในส่วนของธนาคารเมทาเนปได้ขอหุ้นในบริษัทน้ำมันยูโกสเป็นหลักประกันเงินกู้ในที่สุดแล้ว ด้วยภาระหนี้สินของรัฐที่ไม่สามารถชำระคืนได้ ฮาดาโคฟสกีจึงได้เป็นหุ้นส่วนใหญ่ของบริษัทน้ำมันยูโกส จากนั้นมาเขาได้หาทางซื้อหุ้นที่เหลือจากผู้ซื้อตราสารหุ้น และผู้เข้าร่วมนโยบายเงินกู้แลกหุ้นส่วน (Loan for Shares) ในทางใดทางหนึ่งจนสามารถครอบครองหุ้นของบริษัทยูโกสได้ทั้งหมด⁴⁵⁹

บริษัทยูโกสถือได้ว่าเป็นบริษัทน้ำมันที่มีกิจการครอบคลุมหลายพื้นที่ทั้งในรัสเซียและต่างประเทศ หลังจากปี 2000 ผลผลิตของบริษัทยูโกสเพิ่มขึ้นร้อยละ 12 ต่อปี ในปี 2004 บริษัทนี้เป็นผู้ผลิตน้ำมันรายใหญ่ที่สุดในรัสเซีย แล้วยังทำให้ฮาดาโคฟสกีมีชื่อเสียงในแวดวงกิจการน้ำมันระหว่างประเทศอีกด้วย และเขายังเป็นผู้ริเริ่มโครงการสร้างท่อขนส่งน้ำมันจากเขตไซบีเรียของรัสเซียไปยังจีนอีกด้วย โดยที่ในวันที่ 28 พฤษภาคม ปี 2003 บริษัทยูโกสได้ทำข้อตกลงขายน้ำมันให้แก่จีนเป็นระยะเวลา 20 ปี (Twenty – year oil – delivery contract) ข้อตกลงนี้จะทำให้บริษัทยูโกสสามารถส่งออกน้ำมันไปยังจีนในปริมาณ 20 ล้านตันต่อปี ภายในปี 2005 และเพิ่มเป็น 30 ล้านตันต่อปี ภายในในปี 2010⁴⁶⁰ นอกจากนี้ฮาดาโคฟสกียังได้เข้าร่วมเจรจากับเจ้าหน้าที่ของสหรัฐอเมริกาในเรื่องการก่อสร้างท่อขนส่งน้ำมันไปยังเมืองเมอร์แมนสกายา (Murmansk) ในทะเลแบเร็นตส์ (Barents Sea) ซึ่งจะทำให้บริษัทยูโกสมีแหล่งน้ำมันขนาดใหญ่ได้ทะเลที่ง่ายต่อการเข้าถึงและยังจะทำกำไรได้เป็นอย่างมากจากการส่งน้ำมันไปยังสหรัฐอเมริกาอีกด้วย ซึ่งการจะสร้างท่อขนส่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อบริษัททรานสเนฟ (Transneft) ของรัสเซียที่ผูกขาดการขนส่งและดูแลท่อขนส่งน้ำมันทั้งหมดของรัสเซียในการส่งออกเป็นอย่างมาก ไม่เพียงเท่านั้นบริษัทยูโกสยังประกาศถึงความต้องการขนส่งน้ำมันดิบทางเรือไปยังท่าเรือฮิวสตัน (Houston) ของสหรัฐอเมริกาในปี 2002 เพื่อรองรับความต้องการพลังงานของสหรัฐอเมริกาในอนาคต⁴⁶¹

⁴⁵⁸ เป็นข้อเสนอที่ทำให้เอกชนสามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สินของรัฐบาลได้ โดยที่นักธุรกิจจะให้รัฐบาลนำหุ้นของรัฐวิสาหกิจที่มีผลกำไรสูงโดยเฉพาะธนาคารใหญ่ ๆ และธุรกิจด้านพลังงาน มาแลกเปลี่ยนกับการที่เอกชนให้รัฐบาลกู้เงิน 1.8 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เมื่อครบระยะเวลาที่ตกลงกันแล้วรัฐต้องชำระเงินกู้ที่ได้มาแก่เอกชน ใน รมย์ ภิรมนตรี, “ธุรกิจการเมืองในรัสเซียใหม่,” 53.

⁴⁵⁹ Goldman, 106 – 107.

⁴⁶⁰ Ibid., 111.

⁴⁶¹ Fiona Hill, *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival* (London: The Foreign Policy Centre, 2004), 35 – 36.

ต่อมาในช่วงปี 1998 - 1999 ที่เกิดวิกฤตการเงินในรัสเซียซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายเปลี่ยนแปลงเป็นระบบตลาดอย่างฉับพลัน (Shock Therapy) และจากวิกฤตเศรษฐกิจในเอเชีย ทำให้ธนาคารจำนวนมากรวมถึงธนาคารเมทาเนปต้องปิดตัวลง แต่บริษัทน้ำมันยูโกสยังสามารถคงอยู่ได้ และสร้างอิทธิพลทางการเมืองในรัสเซียต่อไปอีกด้วย เมื่อปูตินขึ้นสู่อำนาจ เขามองว่ารัฐบาลต้องมีสิทธิ์มากที่สุดในการตัดสินใจในการดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ ดังนั้นการทำข้อตกลงต่าง ๆ กับบริษัทต่างชาติต้องผ่านความเห็นชอบของปูติน แต่ในทางกลับกัน ฮาดาโคฟสกีได้ท้าทายอำนาจของประธานาธิบดีโดยฝ่าฝืนกติกากลุ่มออลิการ์คทำไว้กับปูติน คือ จะทำแต่เพียงธุรกิจโดยจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง

เนื่องจากในปี 2003 บริษัทยูโกสมียุทธค่าตามราคาตลาด (market capitalization) เป็นสัดส่วนร้อยละ 8.3 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของรัสเซีย⁴⁶² จึงทำให้ฮาดาโคฟสกีมีความเชื่อมั่นว่าเขาจะสามารถและควรจะเป็นผู้ที่ทำให้ประเทศทันสมัยได้ และกล้าที่จะท้าทายอำนาจของปูติน ซึ่งในทางการเมือง ฮาดาโคฟสกีเป็นผู้สนับสนุนเงินทุนให้แก่พรรคการเมืองที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคยาบอคา (Yabloko Party) ที่นิยมชาติตะวันตก⁴⁶³ เป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เขาสามารถซื้อเสียงส่วนใหญ่ในสภาดูมาจนสามารถยับยั้งการออกนโยบายขึ้นภาษีบริษัทน้ำมันได้ ทั้งยังมีข่าวลืออีกว่าฮาดาโคฟสกีมีความทะเยอทะยานที่จะมาแทนที่ปูติน และครองตำแหน่งประธานาธิบดีหรือนายกรัฐมนตรีในสมัยถัดไป นอกจากนี้ ฮาดาโคฟสกียังฝ่าฝืนกฎในการทำข้อตกลงกับบริษัทต่างชาติโดยไม่ผ่านปูติน กล่าวคือ คาดาร์คอฟสกีได้พูดคุยเกี่ยวกับการขายหุ้นให้แก่บริษัทเอ็กซอนโมบิลและบริษัทเชฟรอน (Chevron)⁴⁶⁴ ซึ่งจะเป็นการขัดขวางรัฐบาลในการมีอิทธิพลเหนืออุตสาหกรรมน้ำมันทั้งหมดของประเทศ⁴⁶⁵ ประกอบกับบุคคลรอบข้างของปูตินต่างมองว่าฮาดาโคฟสกีเป็นภัยคุกคามที่สำคัญต่ออำนาจของปูติน เป็นเหตุให้ในวันที่ 25 ตุลาคม ปี 2003 ฮาดาโคฟสกีถูกจับกุมในข้อหาฉ้อโกง และอื่น ๆ ตามที่รัฐบาลเห็นสมควร⁴⁶⁶

การที่ ฮาดาโคฟสกี ถูกจับกุม ทำให้บริษัทน้ำมันยูโกสต้องถูกยึดไปด้วย แต่รัฐก็ยังไม่สามารถครอบครองกิจการของบริษัทยูโกสได้ในทันทีเพราะจำเป็นต้องดำเนินไปตามกระบวนการ ในปี 2006 ศาลสูงสุดแห่งรัสเซียพิจารณาแล้วว่าบริษัทยูโกสไม่สามารถชำระหนี้สินได้ (หนี้สินในที่นี้คือภาษีทั้งหมดที่ต้องจ่ายให้แก่รัฐบาล) ศาลจึงตัดสินให้บริษัทยูโกสล้มละลาย ทรัพย์สินของบริษัทยู

⁴⁶² Andrew Barnes, *The Quality of Freedom: Khodorkovsky, Putin, and the Yukos Affair* by Richard Sakwa, vol. 9 (2011).

⁴⁶³ Goldman, 133.

⁴⁶⁴ Stent, 202.

⁴⁶⁵ Harley Balzer, "The Putin Thesis and Russian Energy Policy", *Post-Soviet Affairs* 21, No. 3 (2005), 210.

⁴⁶⁶ Goldman, 115 - 16.

โกสบางส่วนกว่า 200 รายการ ถูกขายทอดตลาด รวมถึงหุ้น 20% ในบริษัทก๊าซพรอมที่บริษัทยูโกสซื่อได้มาจากบริษัทซิบเนฟต์ (Sibneft) อีกด้วย นอกจากนี้จากการที่ราคาน้ำมันสูงขึ้นตั้งแต่ปี 2004 ทำให้ทรัพย์สินที่เหลืออีกส่วนหนึ่งของบริษัทยูโกสยังคงมีมูลค่าสูงอยู่อย่างน้อยก็ประมาณ 2 หมื่น 2 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ และยิ่งอาจจะเพิ่มสูงขึ้นถึง 2 หมื่น 6 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ แต่ทางคณะผู้บริหารของบริษัทยูโกสอ้างว่า แท้จริงแล้วทรัพย์สินที่เหลืออยู่อาจมีมูลค่ามากกว่า 3 หมื่น 7 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ ซึ่งเท่ากับว่าบริษัทยูโกสสามารถขายทรัพย์สินเพื่อจ่ายภาษีให้แก่รัฐได้ และทำให้บริษัทไม่ต้องถูกฟ้องล้มละลาย เมื่อเป็นเช่นนั้นทางการรัสเซียจึงคำนวณภาษีใหม่และประกาศว่าที่ประเมินมาก่อนหน้านั้นนั้นต่ำกว่าค่าที่เป็นจริง โดยแท้จริงแล้วหนี้ของบริษัทยูโกสที่คำนวณได้คือประมาณ 2 หมื่น 6 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ⁴⁶⁷ ทำให้ทรัพย์สินของบริษัทยูโกสยังสามารถนำไปประมูลขายต่อได้

ในส่วนของการประมูลซื้อบริษัทน้ำมันยูโกสนั้น จะเกิดขึ้นได้ต้องมีผู้ร่วมประมูลอย่างน้อย 2 ราย ในปี 2007 บริษัททีเอ็นเค-บีพี (TNK – BP) ยินดีที่จะมาร่วมการประมูลแข่งกับบริษัทน้ำมันของรัฐ หรือบริษัทรอสเนฟต์ (Rosneft) ทั้งนี้บริษัททีเอ็นเค-บีพีเป็นกิจกรรมร่วมค้า⁴⁶⁸ (joint venture) ระหว่างบริษัทน้ำมันบีพี (British Petroleum: BP) กับบริษัทน้ำมันทีเอ็นเค (Tyumen Oil: TNK) ของรัสเซีย โดยที่บริษัทบีพีถือหุ้นร้อยละ 50 จากบริษัททีเอ็นเค แต่ในทางปฏิบัติบริษัทบีพีเป็นผู้ควบคุมดูแลแทบทุกอย่างเนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยและศักยภาพมากกว่า ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว บุติณไม่ได้พอใจในการการถือหุ้นในสัดส่วนนี้ เพราะถือว่าต่างชาติจะมาควบคุมแหล่งทรัพยากรของรัสเซียมากเกินไป แต่บริษัทบีพีก็รับรู้ถึงสถานการณ์นี้จึงเอาใจบุติณโดยช่วยให้บริษัทรอสเนฟต์เป็นผู้ชนะในการประมูลได้บริษัทยูโกสมาเป็นของรัฐเพื่อที่บริษัทบีพีจะยังสามารถมีหุ้นในบริษัทสัญชาติรัสเซียต่อไปได้โดยไม่ถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่ตรวจสอบการเสียภาษีเหมือนกรณีของบริษัทยูโกสและบริษัทซิบเนฟต์ (อันจะกล่าวถัดไป) ผลก็คือรัฐเป็นเจ้าของการผลิตน้ำมันเพิ่มอีกร้อยละ 11 ของการผลิตทั้งหมดของประเทศ⁴⁶⁹

หลังจากที่บริษัทน้ำมันยูโกสตกอยู่ในความควบคุมของรัฐโดยบริษัทรอสเนฟต์แล้ว ยังมีกิจการของกลุ่มมออลิการ์คที่สำคัญต่อการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจอีก คือ บริษัทน้ำมันซิบเนฟต์ ของ บอริส

⁴⁶⁷ Ibid., 121.

⁴⁶⁸ กิจการร่วมค้า (Joint Venture) คือ การร่วมธุรกิจของธุรกิจหรือบุคคล ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ทำสัญญาที่จะร่วมทุนในการผลิตสินค้าหรือบริการร่วมกัน ไม่ว่าจะเงินลงทุน ทรัพย์สิน ที่ดิน อาคาร การผลิต เทคโนโลยี บุคลากร หรืออื่นภายใต้ข้อตกลงหรือสัญญาร่วมค้า โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินงานไว้อย่างชัดเจน

⁴⁶⁹ Ibid., 126 – 27.

เบเรซอฟสกี (Boris Berezovsky)⁴⁷⁰ ซึ่งในเวลาต่อมาได้ขายกิจการให้แก่ โรมัน อับราโมวิช (Roman Abramovich) อย่างไรก็ตามก่อนหน้านี้ฮาดาคอฟสกีจะถูกจับกุม บริษัทยูโกสได้ซื้อหุ้นของบริษัทซิเบเนฟท์ไว้ร้อยละ 26 ของหุ้นทั้งหมด เมื่อบริษัทยูโกสถูกยึดไปเป็นของรัฐแล้ว อับราโมวิชถือโอกาสเอาหุ้นกลับคืนบริษัทซิเบเนฟท์และยังมีแผนจะขายหุ้นครึ่งหนึ่งของบริษัทซิเบเนฟท์ให้แก่บริษัทต่างชาติอีกด้วย โดยได้เสนอหุ้นให้แก่ บริษัทเชฟรอน-เท็กซากอ (Chevron – Texaco) ของสหรัฐอเมริกา บริษัทเชลล์ (Shell) ของดัตช์ และบริษัทโททาล (Total) ของฝรั่งเศส ซึ่งสวนทางกับนโยบายของบูตินที่ต้องการผูกขาดการผลิตน้ำมันของประเทศและกีดกันต่างชาติในการเข้ามาแสวงผลประโยชน์จากทรัพยากรในแผ่นดินของรัสเซีย ในที่สุดแล้วในปี 2005 ทางการรัสเซียได้ส่งเจ้าหน้าที่มาประเมินภาษีค้างชำระของบริษัทซิเบเนฟท์ คิดเป็นจำนวน 1 พัน 4 ร้อยล้านเหรียญสหรัฐฯ อับราโมวิชจึงตัดสินใจขายหุ้นของบริษัทซิเบเนฟท์ร้อยละ 72 ของหุ้นทั้งหมด ให้แก่บริษัทก๊าซพรอมในราคา 1 หมื่น 3 พันล้านเหรียญสหรัฐฯแทน ทำให้บริษัทซิเบเนฟท์กลายเป็นบริษัทน้ำมันของรัฐภายใต้บริษัทก๊าซพรอมซึ่งยังทำให้บริษัทก๊าซพรอมกลายเป็นหนึ่งในเสาหลักของภาคการผลิตน้ำมันของประเทศ และเป็นผลให้รัฐได้ควบคุมการผลิตน้ำมันเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 30 ของการผลิตทั้งหมด⁴⁷¹

นอกจากเกิดการซื้อกิจการของเอกชนคืนกลับมาเป็นของรัฐอย่างแพร่หลายที่เริ่มตั้งแต่ปี 2003 ยังมีการทำข้อตกลงกิจกรรมร่วมค้า (joint venture) ระหว่างบริษัทด้านพลังงานของรัฐกับบริษัทต่างชาติอีกด้วย ทั้งนี้ บริษัททีเอ็นเค-บีพีที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการรวมตัวกันคู่แรกในสมัยของประธานาธิบดีปูติน อย่างไรก็ตามบริษัทกิจกรรมร่วมค้านี้ได้ยุติลงในปี 2012 และเปลี่ยนผู้ครอบครองเป็นบริษัทรอสเนฟท์แทน เนื่องจากว่าบริษัทบีพีประสบปัญหาเรื่องผลกำไรที่ลดลงและปัญหาภายในบริษัท ทำให้บริษัทบีพีตัดสินใจขายหุ้นกิจการร่วมลงทุนร้อยละ 50 ในบริษัททีเอ็นเค-บีพีให้แก่บริษัทรอสเนฟท์แลกกับการถือหุ้นในบริษัทรอสเนฟท์แทน ปัจจุบันบริษัทบีพีมีหุ้นร้อยละ 19.75 ของหุ้นทั้งหมดในบริษัทรอสเนฟท์⁴⁷² ทำให้บริษัทรอสเนฟท์กลายเป็นบริษัทน้ำมันขนาดใหญ่ นำหน้าบริษัทเอ็กซอนโมบิลของสหรัฐอเมริกา⁴⁷³ หลังจากนั้นไม่นานบริษัททีเอ็นเคก็ขายหุ้นให้กับ

⁴⁷⁰ นอกจากนี้ บอริส เบเรซอฟสกี ยังเป็นเจ้าของธุรกิจสื่อสารมวลชนโดยเฉพาะสถานีโทรทัศน์ ORT ที่มักเสนอข่าวต่อต้านบูติน ภายหลังจากเมื่อบูตินเป็นประธานาธิบดี เบเรซอฟสกี ได้ลี้ภัยไปยังลอนดอน และขายกิจการทั้งหมดรวมถึงบริษัทซิเบเนฟท์ ให้แก่ โรมัน อับราโมวิช โปรดดู Goldman, 102 - 103.

⁴⁷¹ Ibid., 123.

⁴⁷² BP Annual Report and Form 20-F 2015, 38.

⁴⁷³ Rupert Neate, "Rosneft Takes over Tnk-Bp in \$55bn Deal," 2013, The Guardian

<https://www.theguardian.com/business/2013/mar/21/rosneft-takes-over-tnk-bp> (Oct 29, 2017).

บริษัทออสเนฟท์อีกเช่นกัน⁴⁷⁴ อย่างไรก็ตามการที่บริษัทออสเนฟท์ซื้อหุ้นบริษัททีเอ็นเค-พีพี ทั้งหมดก็ทำให้บริษัทต้องเผชิญกับภาวะหนี้สินจำนวนมากอีกเช่นกัน⁴⁷⁵

การปฏิรูปรัฐวิสาหกิจในลักษณะเช่นนี้พบเห็นได้ทั่วไปในต้นสมัยแรกของปูติน โดยมักจะถูกเจ้าหน้าที่รัฐเรียกเก็บภาษีหรือตรวจสอบการทุจริตต่าง ๆ ตามที่รัฐกล่าวอ้าง หรือถูกคุกคามในทางใดทางหนึ่งจนไม่สามารถจ่ายหนี้ให้แก่รัฐได้ และในที่สุดต้องยอมขายกิจการให้แก่รัฐในราคาต่ำกว่าความเป็นจริง⁴⁷⁶ และการปฏิรูปดังกล่าวเป็นไปตามสิ่งที่ปูตินเรียกว่า “ชัยชนะแห่งชาติ” ซึ่งทำให้รัฐเป็นเจ้าของการผลิตทั้งหมดของประเทศโดยเฉพาะด้านพลังงาน



⁴⁷⁴ Goldman, 202.

⁴⁷⁵ Gusev and Westphal, *Russia Energy Policy Revisited*, 42.

⁴⁷⁶ Goldman, 128.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวธัญสุดา เทพกุล เกิดวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2534 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีรัฐศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) สาขาการระหว่างประเทศ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2556 และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี 2557

